

NHỚ

- thầy cũ, ông Bernard BOUROTTTE,

Xin thành kính dâng quyển này in lần đầu 3.700 cuốn để
tưởng niệm 3.700 lần.

Ông dạy môn sử địa, tại trường Chasseloup-Laubat (Sài Gòn) trong ba năm : 1920 đến 1923.

Ông đào luyện nhiều thế hệ sinh viên ở Sài Gòn, Huế, Hà Nội, Phnôm-pênh, rồi Sài Gòn.

Kể về sử Việt, sử Miên, ông là người biết nhiều hơn ai...

Ông về mất tại quê nhà ở Les Sept Pommiers, tỉnh Lisieux (Calvados, Pháp), ngày 11-10-1968; vợ là bà Andrée Bourotte mất trước ông, ngày 15-12-1967.

Tội nghiệp vợ chồng già, không con nối hậu, bà đi ông ở lại làm gì?

Nhớ ơn dạy dỗ hết lòng, nhớ hai ngày 8 và 9 tháng 6 năm 1963, sống với hai ông bà tại nhà cổ Lisieux, như trong giấc mộng.

Tưởng niệm muộn nhưng chí thành.

Ngày 9 - 6 - 1972

V.H.S.

tay, múa bài số 9/1. Vay xin rau khấp hanhogo ba lada, bài này
thứ nhất là bài vũ, nón hoa lái nón để hợp lê, và bài thứ
hai là bài múa vien và cuối là bài múa bán hàn, người nhảy bài
hàn là bài rau khấp hanhogo ba lada, bài hàn số 9/1, bài hàn
này, bài không có bài, bài không bài, bài không bài,

TU

Đây là bài số 9/1, bài số 9/1, bài số 9/1, bài số 9/1, bài số 9/1,

Sách không đề tựa, trơ trẽn như người thiếu mõ khăn;
phải có “nón” để hợp lê khơi màu. Ra đi hăng hái bao nhiêu -
tôi muốn nói khi bắt tay soạn tập nhỏ nầy - nay về tối mức,
chán chê buồn buồn, khó nói, buồn thỉu buồn thiu, thiếu điều
buồn đứt ruột.

Sách ! Mày thà chết yếu ! Giá giấy lên, nhơn công măc,
hình dở mà tính giá ghê hồn, còn gì nữa ? Chỉ tội nghiệp thân
sách, làm vật tặng hảo, không đem được đồng xu cạo gió. Một
xa xí phẩm dư thừa, “có cũng chợ đồng, không thì chợ cũng
nhóm, **không không** bữa nào”.

Duy tác giả là khổ: đe dọa chập chồng, hứng đâu còn mà
tiếp tục viết?

Ngồi không, tính sổ: **Hiếu cổ đặc san**, đến nay, ra được
sáu số: cũng thọ đấy nhỉ ?

Mọi việc êm đẹp, đều nhờ ơn một người - ông Cổ Trung
Nguơn. Nếu nói làm vậy, quý vị thấy nhảm tai, xin miễn đọc bài
tự và cứ nhảy qua trương khác.

Tập số 6 nầy, lựa nhan là **Cuốn sổ tay của người chơi**
cổ ngoạn. Phần đầu, nêu ra vài ba món từng nghiên cứu ;
phần sau chừa để ba hoa chung quanh vài kinh nghiệm riêng.

Sách được dày, tiền nhuận bút sê sưởi ấm mấy ngày chót
của tiết đông thiên muộn.

Tóm lại: trong ba tập đầu, tôi dọn đường cho thấy cái vui

của thú chơi cổ ngoạn.

Tập 4 và tập 5 là phần chuyên môn, tuy khô khan nhưng rất quan trọng, người nào đọc để chơi sẽ thấy thêm nhức đầu, tốt hơn đừng đọc. Người nào muốn học, phải dày công nghiên ngẫm. Chừng nào nhập thần, họa may sẽ hiểu chút ít về đồ xưa. Phải lâm, phải mê, mới biết.

Tập 6, như tên đã gọi, cho biết thêm: Thế nào là cổ vật? Thế nào là thực hành?

Tập 7, nếu tiếp tục xuất bản, như đã nói trước, sẽ là cây violon d'Ingres, cây vĩ cầm sở trường: **Khảo về đồ sứ men lam Huế**.

Tập 8 là tập hồi ký: **Hơn nửa đời Hư**. Không viết cũng được, vì mấy ai khoe theo? Mấy ai khai tệp việc mình, không bán lúa giống cũng mắc tội bày diều đặt chuyện.

Tập 9, nhan là **Một bộ môn sưu tập trong hai năm**, vừa tặng người tri kỷ, vừa kết thúc, vạch thêm chi tiết **thú vui chơi ấm chén** và tìm hiểu đồ sứ cổ đất Thần kinh.

Bác sĩ, dược sư, có sách dâng đến tận nhà, mình thua đã dành. Lại thua luôn anh lái xích lô máy khi anh ăn điểm tâm, thấy mà lé mắt. Trót lựa một nghề thua hết cả thiên hạ, có khi mửa máu không đủ bôi tờ giấy lộn. Gãm lại lúc nhỏ không chọn nghề bác sĩ, tại sợ thây ma. Tuy không làm dược sư, chớ nghệ thuật biết mặt hoa lá, có kém ai, từ hoa biết nói đến hoa có gốc rễ. Nhưng lỡ sanh xứ phèn, muốn làm thi sĩ cũng không xong, vì tên cây cỏ miền Nam toàn là tục tĩu. Dày gì dây thúi địt? Hoa gì hoa cặc chó? Cây gì cây dái ngựa? Ông thần thơ cũng phải chạy. Người phu xe là sướng nhất: quần đùi, xà lỏn, lù coi cũng không ai nói.

Cái số “không gia cư nhất định”, khiến nhà ở một chỗ, không dời nửa tấc đất, thế mà bấy lâu mang số 5 đường Nguyễn Thiện Thuật, bỗng đầu năm đổi làm số 11, nay mới mấy ngày

rày, sửa lại số 9/1. Vậy xin rao khắp bà con cô bác, coi chừng kéo lộn nhà. Lỗi không phải tại tôi. Chán nản vì bác sĩ bắt ăn cơm cũ muối. Thế mà giá thử giờ phút này lão thần lòi ba sườn tay cầm lưỡi hái đến, sẽ bắt lão xóc giùm bó củi lên vai, chờ viết xong vài ba tập nữa, như lão không chờ được thì hãy đi chỗ khác, tôi không cần biết.

Đời đã đảo ngược từ lâu, không phải mới. Sách đã hoàn thành lâu hoắc, nay mới làm bài tựa.

Cản tự

Gia Định, ngày 6 tháng Giêng tây năm 1972
(20 tháng mười một năm Tân Hợi).

Vân Đường Phủ, Đạt cổ trai
Vương Hồng Sển

giao tiếp với nhau và qua đó mà có thể cảm nhận được sự yêu thương và sự quan tâm của nhau. Cố gắng để có thể làm cho không khí trong phòng trở nên vui vẻ, thoải mái, dễ chịu. Khi đó, chúng ta sẽ cảm nhận được sự gần gũi, ấm áp và hạnh phúc. Điều này sẽ giúp chúng ta có thể dễ dàng hơn trong việc học tập và làm việc.

Tuy nhiên, không phải là tất cả các bài học đều có thể diễn ra trong môi trường học tập. Một số bài học có thể diễn ra trong môi trường sống hàng ngày, như khi đi làm, khi đi mua sắm, khi đi du lịch, v.v. Điều này có thể giúp chúng ta hiểu rõ hơn về cách sống hàng ngày.

Để có thể đạt được kết quả tốt nhất, chúng ta cần phải chú ý đến cách thức và thời gian học tập. Điều này có thể giúp chúng ta có thể nắm vững kiến thức một cách hiệu quả hơn.

Tuy nhiên, không phải là tất cả các bài học đều có thể diễn ra trong môi trường học tập. Một số bài học có thể diễn ra trong môi trường sống hàng ngày, như khi đi làm, khi đi mua sắm, khi đi du lịch, v.v. Điều này có thể giúp chúng ta hiểu rõ hơn về cách sống hàng ngày.

Để có thể đạt được kết quả tốt nhất, chúng ta cần phải chú ý đến cách thức và thời gian học tập. Điều này có thể giúp chúng ta có thể nắm vững kiến thức một cách hiệu quả hơn.

Tuy nhiên, không phải là tất cả các bài học đều có thể diễn ra trong môi trường học tập. Một số bài học có thể diễn ra trong môi trường sống hàng ngày, như khi đi làm, khi đi mua sắm, khi đi du lịch, v.v. Điều này có thể giúp chúng ta hiểu rõ hơn về cách sống hàng ngày.

Chương I *Đây là một chương đầu tiên trong cuốn sách “Những bài học về cuộc sống”* *của tác giả Nguyễn Văn Hùng*. *Trong chương này, tác giả sẽ giới thiệu về những khía cạnh cơ bản nhất của cuộc sống, từ việc sinh hoạt hàng ngày đến việc làm việc và học tập.*

I LỜI TỰ THUẬT CỦA MỘT CÔ TÂN THỜI CÓ CHỒNG MÊ DĨA HÁT.

(Riêng tặng các cô có chồng ham thích sưu tập)

Tôi có chồng năm 23 tuổi, vừa ra trường Đại học văn khoa Huế, cũng vừa buông cuốn sách. Tưởng thảnh thoát vài năm để chọn lựa, ai dè số kiếp, biết làm sao? Trang lứa của tôi, có đứa đã tay bồng tay ấm, vì chúng nó có bóng sắc, tóc thề chưa chấm vai, chồng đã cưới. Không phải tôi xấu xí, nhưng vì cha mẹ dư ăn, kén rể, bọn đào mỏ đều bơ. Mảng theo chữ với nghĩa mà cái xuân thốn mòn, gấp anh nầy thì té ra mình già kén kẹn hom, không lấy trai tơ lại dụng phải một anh lừa xương nhả sạn, nghe đâu anh đã một lần thay vợ. Tôi không tuối phận lại còn cả khuyên chị em nên lựa bạn đi đường trộng tuối và già kinh nghiệm, vì mẹ tôi thường nhắc thứ trai tân là ngỗng đực, thà chồng có tuối, vững lèo lái và biết cung trọng vợ hơn. Tôi xin thêm: chắc yên thân hơn. Về sự yên thân thì khỏi nói, ảnh có sự nghiệp săn, có ba cái ô tô, nhà chánh ở Sài Gòn, nhà mát ở Long Hải, duy mỗi lần ra đó đều gặp ma xin tiền, nên nhà có hai mà ở một. Vả lại tôi thường ngồi xe, ít khi ở nhà. Liệu yếu dựa bóng tùng, gọi yên

thân nghe chuồng chuồng, vì tôi ví thân như liễu, e không đúng danh từ, tôi đánh tơ nít một cây, bơi lội như rái, và khi tôi lái xe thì phải biết. Muốn mua một bao diêm, tôi xẹt một cái vù, bất chấp đèn xanh đèn đỏ, duy đừng ai hỏi tôi có biết đi chợ không, vì đi chợ là cái thá gì, trong **khi** trong nhà đã có ba người **hỏa** đầu quân, một nấu đồ Tây hạng đeo dây cordon, không phải huy chương Bắc đầu, nhưng chánh thị là đầu bếp giỏi (cordon bleu), một thiện nghệ đồ Tàu, và chị vú già, đừng tưởng lơ mơ, **khéo** trổ bữa từ bún bò, bún thang đến bò giá tréo, vịt ba món: xương **khìa**, cổ làm dồi nhấp nháy, nhút là bộ lòng chưng ăn với ghém bắp chuối hột, ôi cha, nhắc đến mà thèm chảy nước miếng! Chừng nào ba người ấy đồng hè thôi một lượt, có lẽ chừng ấy tôi phải xách rổ, á mà quên, còn nhà hàng quán nhót, lại nữa ai bỏ tật ngủ nướng cho mình?

Quả là nói chuyện trời nghiêng đất méo. Quên giới thiệu: chồng tôi có tật hút píp. Píp có trên một trăm ống, một bộ môn **không** ai có đến anh chàng Ismaël còn chạy mặt nữa là. Hương gây mùi nhớ, biết hút mà thay đổi píp hoài hoài thì hút ống điếu cối thêm vẻ oai nghi, riêng chồng tôi **khi** ngồi chêm chệ nơi văn phòng, miệng ngậm ống kéo nghe bắp bắp, cái píp trơn láng làm cho cái trán bớt sỏi, hay là anh **khéo** lựa mình như đã lựa ống điếu!

Chồng tôi ưa sưu tập dĩa hát. Trong nhà đã có đủ thứ máy tinh vi, từ cái phát thanh National, đến cái truyền hình Sanyo, máy thâu băng và máy hát rất kim thời, ảnh để chật một phòng rộng lớn, khi tôi viết đến đây, tôi tưởng tượng những người đọc văn tôi, ắt thèm thuồng địa vị của tôi, hạnh phúc của tôi, nhút là nếu độc giả ấy là một mạng phụ chẳng may phòng không chích bóng hay một cô tân **khoa** đang kén cá chọn canh, làm sao khói thèm thuồng cảnh ấm êm, sau buổi cơm tối, chàng ngồi phì phà ống cối, nàng ngồi mơ mộng xem báo có hình màu, quanh quần bên tiếng hát du dương từ các máy ấy phát ra.

Nhưng hãy khoan hối hả, hãy để tôi nói hết rồi sẽ biết.

Chồng tôi ham sưu tập dĩa hát cũ, từ dĩa cô Ba Ngoạn, tuồng giêu “lên ăn tiệm tiên lâu biểu xào tô mì thổ thần” đến dĩa ông Huỳnh Trí Phú, “Cô Hai Huê làm Nguyệt Kiều xuống tóc đi tu”, tôi thì tân thời thấy dĩa cô Bảy Phùng Há nhại Joséphine-Baker bài “hai mối ân tình” (Zè-dờ zà múa: J'ai deux amours), mình muốn nghe hết sức, **nắn** nỉ ảnh, ảnh lại ép nghe hát bộ: “lùng tung phèng là lùng tung phèng”! Nay tôi nói rồi, ai có muốn nhào vô thì tôi xin mời. Từ ba năm nay, tôi sống trong cảnh đó, thiên thai hay địa ngục? cũng **khó** nói cho thông. Đang ngủ lim dim thì cây kèn song hỷ phát lên rồi giọng hát khách gần bể nhà. Nằm suy nghĩ một chút cũng **không** được, cũng tại vì có chồng mê sắm dĩa hát xưa!

Nói chí phải, khi cưới tôi thì ảnh đâu có như vậy nè! Nói chí đáng, cũng tại mình hết thảy. Khi hai đứa tôi lấy nhau, chồng tôi là một người ham trồng hoa lan và là người giàu hoa lan bức nhứt bức nhì trong vùng Sài Gòn lên tận Thủ Đức và Đà Lạt. Một giống lan lạ ở bên Xiêm bên Tây, hễ người ta có thì ảnh cũng phải có, tiền rừng bạc biển chôn vào mấy kiếng hoa giüm miệng lại như một bài thơ “hàm tiểu”, khen cho Trời Già cũng biết ninh đầm. Riêng tôi thì ưa thể thao, nhưng cũng thầm thích cho chồng tôi chọn thú tiêu khiển chơi hoa lan, vì nó cầm chơn người đàn ông rú rú dưới giàn hoa tối ngày, và dấu nó đẹp cách mấy, cũng không biết giựt chồng như nhiều thứ lan hai cẳng. **Khi** lên xe hoa, mẹ tôi đã dặn: đừng cho chồng hút xái, mê gái mê l., chơi hoa có lợi nhiều hơn là có hại.

Quanh năm hạnh phúc lạ lùng trôi như nước chảy dưới cầu, tôi yên trí, ngày ngày cùng chị em bạn gái, đua nhau xách xe di tắm bích xinh, phơi nắng hay tranh giải quần vợt, trong **khi** chồng tôi vẫn run rút “môn trung bất xuất”, một cây kéo cắt kiểng cầm tay, một nón lá che đầu, bắt sâu tía lá, không làm chánh trị, cũng **không** nhập hội này hội kia... Hoan hô thú chơi lan đã giúp tôi **không** biết cái ghen là gì!

Chúng tôi kết hôn với nhau tính đã ba năm tròn, mà tôi chưa được cái vui “đi thử thỏ”. Cuối năm Kỷ Dậu (1969), chồng tôi bỗng cho tôi một cái vui bất ngờ là mua cho tôi một biệt thự trên Đà Lạt. Chừng trao tờ bằng khoán, tôi thấy tôi đứng tên một mình, hỏi, mới biết cái nhã ý của chàng là mua làm quà biếu tôi, chớ mua xoàn mua cẩm thạch hoài vô ích, “Miễn anh mẫn đời được ở cạnh bên em”, lời nói chí tình khiến tôi cảm động và thêm khắng khít.

Hôm lên nhận nhà, tôi mới rõ dây oan trái và số kiếp con người có khi bé bỏng còn nhỏ hơn đầu kim mối chỉ. Đời sống hai đứa tôi bỗng thay đổi cũng vì mua cái biệt thự ở Đà Lạt này. Lão chủ cũ nhận tiền rồi ra đi mình không, để lại trọn vuông nhà, hoa viên chậu kiểng luôn và thập vật từ khi tết nhuyễn, không lấy đi món nào, trong số nên để ý một cái máy hát cũ hiệu Columbia, thứ hai dây thiều, lại với máy chục chồng dĩa hát chứa đầy một tủ lớn. Lúc ấy tôi vẫn tưởng đó là những dấu tích già, vô thường phạt, của một ông già quen sống độc thân ích kỷ, tôi không dè đó là một thứ bùa ngải ma quái đã ếm vợ chồng tôi, khiến bỗng lần hồi thay đổi tánh tình và cũng giàn ương như lão không mấy chốc.

Từ lên Đà Lạt chuyến ấy, không biết bão tố ở đâu mà mưa gió lu bù, không thể ló mũi ra đường được, thành thử hai tôi dành năm nhà, và không biết làm gì để giết thì giờ, tối hôm đầu, chúng tôi lấy dĩa hát ra lau sạch sẽ, đặt lên cái mâm tròn có lót nỉ xanh, lén dây thiều và cho máy chạy.

Cái máy bởi lâu ngày ít dùng nên đóng mốc, nhưng vốn là thứ có đến hai dây thiều nên rất mạnh, chừng thấm dầu, nó chạy ngọt lành, còn có nước bụm tai. Ban đầu tôi nghe rỉ rỉ như tiếng mèo kêu, rồi kế tiếp đến tiếng rột rột như ai xóc miếng sành miếng chén, rồi bỗng đâu tiếng the thé như dưới âm phủ kêu vọng lên: “Đây là dĩa của thầy Năm Tú ở tại Mỹ Tho, hát cho hằng Pathé-phono nghe chơi: tuồng Phản Đường, lớp Tiết Cương tế Thiết Khưu Phân”.

Tôi lật đật gọi chồng xin tắt máy, không biết có cái gì đang nao óc gì óc non, nhức đầu quá chịu không nổi.

Nhưng một lần đầu, tôi nghe chồng tôi cãi lại: “Dĩa hay hòng muôn chết, không cho tôi nghe thì tôi lấy xe xuống câu lạc bộ Bờ Hồ đánh phê với ông Nhiều”.

Cái ông làm sao tôi vừa nghe nhắc tên, bỗng hết nhức đầu ngay, và thà để chồng tôi tiếp tục hát máy, hơn là để cho đi đánh đôi đánh đọ với một người đủ tật xấu, giỏi chửi thề, giỏi cá ngựa, xì phé và tán gái là số một, thêm có tài uống Whisky thay nước lạnh nước trà.

Ở Đà Lạt được một tuần, vợ chồng tôi trở về Sài Gòn, nhưng mấy dĩa hát và cái máy Columbia cùng tháp tùng về theo; tôi phái ngồi trước với ánh, mua một nhánh lai đơn cũng không được, vì trọn thùng sau đều dành cho cái máy hát và những dĩa là dĩa.

Rồi cũng kể từ ngày ấy, đường lối tự do của tôi mất lần từ nào không hay, tôi bớt đi lội và bớt đi đánh vợt, trái lại phải theo ông chồng và chiều ý ông để giữ cho vui cửa vui nhà. Tôi biết đủ hết các tiệm lạc-son có trữ và bán dĩa hát máy cũ, như đường Trần Quí Cáp có Chệc dơ nhứt đời, trước ở túp lều ọp ẹp thì dơ dý đã dành, nay có tiền xây cất nhà lầu, mà dơ vẫn còn dơ; anh tích trữ từ cái ống khói đèn đến cá dĩa chữ Thọ, cái nào cũng đầy bụi bặm, còn những dĩa hát anh để trên lầu, trong xó kẹt, phải chen vào và đừng sợ mấy con nhện và bầy gián tanh hôi thì mới hòng với tới lấy ra đem lụa. Ở đường Hai Bà Trưng, qua khói dốc Cầu Kiệu, có hai tiệm ngó mặt nhau, mà chủ nhà không thuận với nhau, tuy vẫn người đồng hương tỉnh Phước Kiến qua đây, cũng vì tranh giành mối hàng, một anh tôi gọi Chệc cười, vì mình trả giá nào anh cũng nhẹ răng làm ngoại giao, đúng giá mới thôi cười lấy giấy gói món đồ trao và nhận tiền rồi thì cười trở lại. Còn tiệm kia, người chủ họ Hồng, đã có treo tấm biển đê hai chữ mạ vàng “CHÍ THÀNH”,

mà thật anh nhở cần cù chí thú làm ăn, mà thành sự nghiệp. Tuy anh là chủ tiệm mà những việc nặng nhọc, **khiêng ván khênh tú**, anh vẫn phụ lực cùng bạn ở, chẳng bao giờ nề hà, nên tôi tớ chẳng bao giờ sanh nạnh. Anh siêng đi tinh kiêm hàng, nên nhà anh tuy lạc son mà có bán đủ thứ. Từ tủ thờ tủ cẩn của các đại gia suy sụp đến chén xưa dĩa cổ, nhưng chúng tôi chỉ hỏi mua dĩa hát. Và sau mấy năm biến cố, anh chỉ tìm được dĩa cải lương và dĩa hát Tây, còn dĩa hát bộ, ít khi gặp còn toàn hảo. **Khu Trường Tiền**, ở vỉa hè đường Công Lý, ngang nhà thuốc Diệu Tâm, có một cô tạo được một quán xinh xinh bán dĩa hát nửa sạc, nhưng nơi đây chúng tôi ít mua được dĩa nào vừa ý, vì cô bán toàn dĩa nhạc jazz hay dĩa nhạc phòng trà, mà chồng tôi đã có máy thâu thanh và truyền hình tối tân, nên đâu thích loại dĩa ấy. Chẳng bao lâu vì ít vốn, thuê tiền chỗ nắng, thêm cạnh tranh không lại **người** Tàu, nên nay quán của cô đã sang chủ **khác** và quán này nay bán sách cũ chứ **không** bán dĩa hát xưa. Có một hiệu Tân Phước Hòa ở tận trong Chợ Lớn mới, ngang bến xe đò đường Cầu Đước, lóng trước bán dĩa hát nhiều, nay chê lời ít **không** đủ bù phí tổn đi mua, nên **không** bán nữa. Mấy nhà này, giữ nguyên tắc không sắm máy hát và bán dĩa với điều kiện “mua rồi không trả lại” họ không bao giờ biết dùng cây chổi lông gà quét bụi, cũng **không** sắn nước rửa tay, khiến nên mỗi lần đi thám hiểm, chúng tôi cụ bị theo cam tươi để giải khát, và chuối non để đỡ lòng, vì chỉ có hai thức ăn ấy, nhờ có vỏ nên không sợ nhiễm độc của những bụi xập kỵ nịnh (thập kỵ niêm) của dĩa hát tàng trữ nơi các nhà tôi đã kể.

Nhiều khi với vài bạn cũng lâm dĩa hát như chồng tôi, bèn rủ nhau xuống tận Mỹ (mà là Mỹ Tho) và lên tận Tây (mà là Tây Ninh), nhưng phần nhiều đều thất vọng, vì hai nơi giàu lúa và giàu cao su, sau mấy năm chiến tranh không dứt, nay chỉ còn máy truyền hình và rất nhiều radio xách tay, các dĩa hát và máy hát xưa đã làm mồi cho binh lửa loạn ly, người

và sinh mạng còn không yên, huống chi gia tư tế nhuyễn.

Một buổi chiều thứ bảy kia, chồng tôi tự lái xe đi đến chợ vang tối mới về nhà, cơm nước cầm chừng, ông chỉ mê một cuốn mua được tại nhà sách Xuân Thu đường Tự Do, xem lại đó là cuốn sách mẫu rao hàng *Hãng dĩa Béka năm 1938*.

Cuốn sách giẹp lép mà ổng xem nặng hơn tôi, và khi lên lâu trong phòng ngủ chỉ có sự hiện diện của nó. Tôi liếc thấy:

- Dĩa cô Hai Đá ca vọng cổ: *Gió bạt lạnh lùng* (Béka);
- Dĩa Thương ai ? điệu *Tương tư* và dĩa *Đêm khuya* điệu xàng xê do cô Ngọc Nữ ca, có kèn và violon phụ họa (Béka);

Rồi nào *Bóng trăng tròn vạnh*, *Sâu chong trăng dĩa*, *Cách trở sông Tương*, *Tiếng chuông Linh Mụ*, khi bồng mạc, khi sa mạc, khi hò mái đầy, khi Nam bình, khi Nam ai, lại có dĩa hát bộ gánh Huỳnh Trí Phú, trọng bộ bốn dĩa tuồng *San Hậu*, hay nhứt là lớp cô Hai Huê thủ vai bà Nguyệt Kiều xuống tóc đi tu...

Chồng tôi đã ngủ mờ, tôi với lấy đọc bài quảng cáo dĩa điệu “xang xừ líu” của Diệp Văn Kỳ, (con ông Diệp Văn Cương) soạn,

- a) *Mặt trước, Trong đời mấy mặt chơi*:
Trong đời mấy mặt chơi ?
Đủ áu yém lả loi, cuộc say trận cười ?
Nào gai nhán, chói môi dào má hạnh,
Phấn điểm, hồng trang, giống tiên điện Hán.
Người chung tình, kẻ thanh thú,
Mùi hương trời, dễ yêu dấu,
Khi câu ca, tiếng hát
Khi chén rượu đầy voi, thế mới phong lưu.
Tôi hết buồn ngủ, rán đọc tiếp:
- b) *Mặt sau, Con người phải mua vui*:

Con người phải mua vui,
Để tiêu khiển chút chơi, giải khuây sự đời.
Làng tao nhơn, với cung đàn chén rượu,
Cái cảnh phù sanh, có chi lụy mình,
Nào công hâu, những khanh tướng,
Gò đất vàng, nấm xương trắng,
Trăm năm trong thầm thoát,
Như giấc mộng Huỳnh Lương, nghĩ chẳng ra chi!

Tôi muốn đọc tiếp, mà mí mắt chống hết lên; nhứt định sáng ngày xúi ảnh tìm cho ra dĩa này, mắt thế mấy cũng mua. Vốn tôi không ưa dĩa hát cũ, vì nó kêu rè rè, nhưng tôi lại thích câu ca cũ đượm mùi văn chương. Không chỉ tôi cũng có chứng chỉ cử nhân, và ý tôi muốn viết tiếp thầy tôi về *Năm chục năm mê hát*.

Sáng ngày tôi nói ý định cho chồng biết, bộ mặt ảnh bỗng sáng như hoa vông mới nở, và buổi chiều giờ ăn cơm, tôi nhận được một chiếc cà rá kim cương, với điều kiện cùng nhau tát cạn biển đông, vừa mò kim mày hát và mò mẩy mặt tròn tròn đen đen, giẹp giẹp, chứa giọng các cô đào hát bài: "Lưu Kim Đính hạ san do cô Ba Cang hát khách qua Nam"; "đào Sáu Sển hát Nam ai sang Nam xuân, hai vợ Trần Nhựt Chánh dắt mẹ đi tìm chồng"; đào Hai Quyên vai công tử bột hát giọng trẻ trè, trong tuồng "Lục Phụng Dương đả Bàng Bưu", nhưng thú thật kim cương vẫn quyến rũ tôi hơn mẩy dĩa này nhiều.

Thật tình tôi rất ghét dĩa hát đã cũ, nếu sang băng nhựa thì còn khá, nhưng kể về văn chương thì dĩa hát xưa câu ván đặt để thâm trầm, khi hát lên chát chúa tôi không nghe được nên không thích, bằng như được ai chép ra giấy và cắt nghĩa rành mạch, thì tự nhiên nó thâm vào xương tủy; ai không thích không mê văn hát bài thì chưa phải đúng là người Việt Nam!

Chồng tôi thường nói lục lạo mãi ở Sài Gòn thì khó tìm được dĩa hay, phải có công đi đó đi đây, trên những vùng có nhiều người thành thạo về nghề hát bài xưa và những nhà sưu tập dĩa cũ thì họa may, xin phép thâu băng để dành những tài liệu cũ này, chớ hững hờ thì không bao lâu sẽ mất hết những gì là di tích nền văn hóa cổ truyền của ông cha ta để lại.

Chồng tôi ước ao được người giới thiệu, ra Phước Tuy xin ông Đốc phủ L. cho nghe những dĩa hát thật cũ có ghi giọng hát của Bà Chung, Bà Bổn là hai đào biết rành chữ Nho và đã hát cho ông Diệp Văn Cương nghe, lúc người nghỉ dạy đức vua Đồng Khán ở Huế và lui về Sài Gòn nhận vai giáo sư Việt văn Trường Xách - lu. Tôi viết một câu nhỏ như trên mà phạm không biết bao nhiêu lỗi về danh từ dùng sai thời đại, vì phải nói dạy *langue annamite*, chớ trước đây Việt văn là gì, ai biết, và trường Xách - lu, nay đã lu mờ. Có báo viết "Sách - lu" càng thêm tệ, phải gọi chính danh đúng theo Tây đã đặt là trường Chasse-loup-Laubat, có lẽ phải hơn.

Thú thật, lúc ấy tôi ngồi nghe mà như vịt nghe sấm, chớ lúc ấy ai nói tôi mê dĩa hát như chồng thì ai đó lầm to. Và tôi đâu có chịu.

Sở dĩ chồng tôi lầm vì dĩa hát bài, thật ra không phải tại vụ mua nhà trên Đà Lạt, rồi bị ếm bởi mấy cái dĩa tròn tròn giữa rún có khoét lỗ và chung quanh lỗ có dán giấy chữ vàng, hiệu Béka, Columbia, Pathé (xưa hơn cả) hay La voix de son maître, tôi gọi tắt "con chó", vì có in hình con cầu ngói lăng nghe tiếng của chủ từ trong ống loa vọng ra.

Tôi nhớ lại chồng tôi bắt đầu mê nghe dĩa hát xưa là từ ngày làm quen với ông Năm, mỗi lần đến nhà vẫn kể truyện xưa tích cũ và nhắc lại những giọng phù trầm của đào kép dĩ vãng, chồng tôi săn có tánh ưa sưu tập văn chương, nên muốn thâu thập lại những gì thuộc văn hóa ngày xưa, chớ lão Mai,

thì khó trông cậy vào lão rồi.

Lão già Năm có văn nói thật cám dỗ, khiến nên chồng tôi là một thể tháo gia, nay cũng ít ra sân chơi đánh vợt, và rảnh được phút nào là lái xe đi lục lạo các tiệm lạc son, hoặc đi hỏi thăm chỗ nào có bán dĩa hát cũ thôi dùng.

Từ ngày biết sưu tập dĩa, tôi có mở một cuốn sổ tay, biên giá và sở phí những dĩa mua được, tuy vậy cứ mỗi tháng cộng sổ, tôi thấy ít hao tổn hơn lúc chúng tôi lai vãng nhà ca lầu tửu quán, câu lạc bộ và bích xinh, nhứt là nhà xác tây đường Hồng Thập Tự.

Chúng tôi biết thêm được vài tỉnh miền Hậu Giang, Sa Đéc, Vĩnh Long và biết được nhiều thú vui rẻ tiền; ném khóm Bến Lức, nem Cai Lậy, trái cây ngon tươi xứ Vũng, cam quýt Cái Tàu, nghĩ ra mấy cái dĩa đen đèn mặt giẹp ấy dạy chúng tôi về môn sử địa nhiều hơn mấy ông giáo châu xưa tại trường, nói không phải để vong ân các thầy Đại học.

Cũng từ đó trên chiếc xe đỗ Fiat-sport của chúng tôi, phải tích trữ luôn luôn một nải chuối chín bói, mấy trái dừa xiêm lột vỏ sẵn, và vài cái khăn nhỏ có thấm dầu Cologne, vì mỗi lần đi thăm hiểm các tiệm lạc son, thì không biết được trước giờ nào sẽ về đến nhà, cái cảnh ăn dạo mì chú Dầu Sa Đéc, cơm thố Mỹ Tho, bì bún Chợ Bún là thường. Có lúc ra đi là định mua dĩa hát, mà bận về chở nhóc xe nào khóm nào sầu riêng, măng cụt; có một chuyến đi Gò Vấp lại chở về một tá gà con Mỹ lông đỏ, nếu hạnh phúc biết nói, thì tiếng kêu chiu chít của mấy chú chưa mọc lông cánh này là đúng cái vô tư lự và không biết có ngày mai của hai chúng tôi. Tại nhà tôi có nuôi một con gà mái, nó đang ấp trứng trên nệm ghế sa long. Mai này có khách đến dùng cơm tối, không biết phải dời chị ta đi đâu bây giờ?

Nhiều bữa gặp ngày hên, mua được dĩa ước ao, về tới nhà

chưa kịp cởi giày thay áo, anh tôi đã đặt dĩa mới mua cho máy chạy thử vài tua. Tiếng kèn song hỷ thổi đưa hơi bài hát khách "... trǎm Nhan Lương, tru Văn Xǔ..." chưa dứt câu, anh tôi đã lấy dĩa xuống, phủ bụi kỹ lưỡng rồi đem cất. Tôi không nhịn được, xin để nghe cho hết bài; nhưng anh tôi nói: "Nghe bấy nhiêu đủ rồi, đây là lớp Quan Công đưa anh là Lưu Hoàng Thúc phó hội Châu Du; để khi khác; hát lẩm nó trầy đi, uổng lẩm!"

Rồi chồng tôi bất chấp tôi bức tức, ung dung lấy keo dán số mục lục thứ tự, lấy mực vàng tô lại cái nhãn hiệu giữa rún, phủ tay huýt sáo miệng, trọn ngày nhân viên lên xin việc gì cũng chấp thuận, chỉ có tôi là phản vân, không biết có nên ghen với cái dĩa mặt đen kia hay không?

Từ ngày anh tôi sanh bệnh mê dĩa hát cũ, tôi phải nhượng một gian phòng gần phòng sách, trước đây dành cho bà con thân quyến lục tỉnh lên đây ở tạm, nay anh tôi dọn thành phòng âm thanh và chứa dĩa hát và những băng nhựa thâu lại các bài bản xưa hiếm có, vừa cổ nhạc cũng như tân nhạc. Nếu không có gì trở ngại, một ngày gần đây chánh phủ muốn lập trường "quốc dân âm nhạc học hiệu" (Conservatoire national de musique et de déclamation), tôi nhắc phải cần dùng đến những tài liệu vô giá này. Tạm thời, tôi phải chịu cảnh cô liêu chích bóng, vì có chồng cũng như không chồng, mọi việc ảnh đều giao hết cho tôi quyết đoán, tôi ngày ảnh chỉ lo vặt nước lavabo trong phòng trữ dĩa, bồn thận rửa từ cái dĩa cho sạch lớp bụi "phong trần" cũ, rửa rồi lau sạch không để cho tên bồi phòng phụ giúp, rồi lấy va-dơ-lin quét nhẹ lên hai mặt, o bế lại cái nhãn hiệu kẻ chữ vàng cho thêm đẹp, rồi lấy giấy mịn lót hai bên và cho cái dĩa cung lên kệ tủ, đứng gần bên những dĩa khác, và những tập ảnh chứa hình các đào kép trú danh Đông Tây, từ Maurice Chevalier, Joséphine Baker, Lý Lệ Hoa, Năm Phi, Tư Sạng không quên cô Bảy Phùng Há, Ái Liên, Tư Út, Năm Châu, chí đến Bạch Tuyết, Ngọc Giàu, Bảy Thông, Tư

Thạch, Tám Thâu, cô Sáu Ngọc Sương, gần đủ mặt. Tôi vốn không mê tín dị đoan, thuyết luân hồi tôi cũng thờ ơ, mà tôi dám chắc anh này có mắc nợ các hồn ma ấy, khiến nên có tiền mà không tận hưởng, anh đi làm cái việc mất công mất linh này, thậm chí có nhiều nghệ sĩ vẫn còn sống nhăn, anh vẫn **không** quen biết, nhưng những người nào có vô dĩa, đều được anh thờ trong phòng riêng này. Trên một cái bàn dài mặt đá vân thạch, anh sắp đủ thứ bàn chải lông, giẻ lau thật mềm, da nai thuộc “peau de chamois”, bông đá, và mấy bộ hộp đựng kim hát máy, nay đã không còn bán mà **không** biết anh kiếm ở đâu ra từ kim sa-phia đến kim thép Béka, khi trước hát rồi là vụt bỏ, nay anh bắt tôi mài từ cây và không dám bỏ mấy cây nào. Anh nói mài kim, tiết kiệm được tiền mua acetone để sơn móng tay, và thay vì mất ngày giờ giữa móng, nay giữa kim chẳng là có ích hơn? Anh có cây kéo bén, và một lọ keo tốt, tôi động đến **không** được, và anh thích thú ngồi cả buổi dài o bế từ cái mác (marque) cũ, hay những chữ lu mờ nhãn hiệu, anh nhái y hệt không sai một nét, còn **khéo** hơn họ sửa vé số và giả giấy bạc nhà băng.

Thết rồi nhà nào bán đồ lạc son anh cũng đều quen, các tiệm cầm đồ cũ từ Bà Chiểu vô chợ Phú Lâm anh đều thuộc nằm lòng, chỗ nào còn giữ dĩa hát xưa anh đều rõ, anh chịu cực xuống đến Cần Thơ nài dĩa hát của tướng Năm Lửa, lên tận đầu cầu tòa bồ Sa Đéc tìm nhà Tư Hanh là đại lý các hàng dĩa chầu xưa hỏi thăm nài những dĩa và hộp kim cồn sót lại, và anh **không** tiếc tiền đăng quảng cáo trên nhiều tờ báo, với câu vấn tắt *Ở số nhà 11 đường Ng.Th.Th. Gia Định, băng lòng mua dĩa hát máy cũ: Giá cao*. Báo hại tôi, chuyện nhà làm không hết, mà còn nhận tiếp và trả lời điện thoại, từ 8 giờ sáng đến 6 giờ chiều, mỗi mươi, mươi lăm phút là có gọi:

- Tôi còn ở trên gác một chồng dĩa thầy Năm Tú, mà phải giá bao nhiêu, tôi mới băng lòng bán: của ông bà để lại.

- Tôi đi Lục Tỉnh có góp được nhiều dĩa hát bội còn như

mới. Mời ông đến nhà, lựa và nói chuyện giá cả.

- Tôi mới di cư vào đây, có dĩa chầu mời do cô Mộng Hoàn hát, hay lắm. Xin mời cụ đến thương lượng.

Nguyên tôi thuở nay chỉ ưa thể thao, nay buộc tôi làm những việc như ép lòng nhiều khi tôi muốn liệng cái ống nói xuống đất, vì đã sôi gan nhiều lần, nhưng nghĩ lại mình là con nhà gia giáo, rồi dần xuống cho thuận vợ thuận chồng... Hôm nay nghe nhắc tên cô đào Đàm Mộng Hoàn, tôi bỗng nhớ lại nguyên văn bài hát cũ của thầy dạy ở Đại học Huế, kể chuyện ông Phó bảng Nguyễn Can Mộng, tôi làm cua (faire la cour), có đề bài thơ như sau dưới bức ảnh chung trong phòng Đàm Thị:

Nghĩ ngợi chi mà đứng mãi đây?
Chẳng cười, chẳng nói, điệu như ngày.
Ngãm cơ thế sự vòng quay mãi,
Vì chữ chung tình, mộng vẫn say.
Thân phận liêu bồ, tờ giấy trắng,
Nép nhà băng tuyết, kiếp tu dày.
Này trắng đáy nước, hoa trong kính,
Thưởng đến tình thần đã mấy tay?

Tôi còn nhớ thầy Việt văn có nhấn mạnh hai câu:

Ngãm cơ thế sự Vòng quay mãi,
Vì chữ chung tình Mộng vẫn say.

và thầy cắt nghĩa: *Vòng* là nghĩa chữ *Hoàn* là tên cô đào, *Vòng* tức *Hoàn*, đối với *Mộng* là tên ông Phó Bảng, mà cũng từ đầu trong tên cô *Đàm*, vừa có sắc vừa có tài. Tôi tưởng đã quên hết những gì học trong trường, dè đâu hôm nay nhờ mấy cái dĩa, nhớ lại ông Phó Bảng năm xưa gò gập từ câu đến thế, là có dụng ý rồi; tôi lại thấy ra đời còn học mãi, và trong lòng bớt **khinh** mấy cái dĩa tròn mặt đen, giữa rún có xoi lõ tròn và biết nói tiếng người.

Tôi ghi chép hết tất cả các tin tức và chiềú nào cũng chờ chồng về, trình bày minh bạch, ông nhà tôi lên chun, lại ra lệnh vắn tắt, oai cùn hơn ông tướng cầm binh ra trận.

Nhưng cũng nhờ dịp nầy mà chúng tôi thám hiểm nhiều nhà trong xó hóc, và tôi mới biết được đồng bào tôi nghè quá, thiếu thốn mọi bề. Tôi tưởng đến những đêm gió lạnh bão bùng, mình ăn no mặc ấm, sanh sứa mua chơi xa xí, trong **khi** những đồng bào đáng thương nầy chỉ có hai mái thiếc cũ che cầm chừng, cửa phen trống trước trống sau, từ ấy tôi thêm một công việc hữu ích là mỗi lần ra đi cho chồng mua dĩa, tôi ôm mèn cũ, áo quần cũ đem theo và phân phát cho những người tôi được chứng kiến nỗi cơ hàn. Tôi làm được những điều ty tiểu ấy, mà thấy nhẹ bớt tấm lòng và thấy việc ra **khỏi** nhà đi mua lếu cũng chưa phải là cực vô ích.

Chuyến xuất hành nào mà **không** mua chắc được món nào, thì bữa ấy chồng tôi mặt nặng như treo chì, không nói nặng, tôi cũng tránh tiếp xúc, và hai đứa đi ngủ sớm.

Bữa nào **may** thời mua được dĩa lạ chưa có, thì ảnh huýt sáo chịu không nổi, vì dở khẹt. Bữa ấy chắc chắn tôi được một ngày mát mẻ, dấu tôi trở chứng, chồng tôi cũng nhịn thua. Tôi nghĩ lại, nên cho ảnh mua sắm cho phỉ tình, cản trở làm chi cho **sanh** sự bất hòa, ngoại giao căng thẳng.

Tôi lại thấy từ đây, hạnh phúc trong gia đình không tùy hai tôi, mà vẫn tùy nơi mấy miếng nhựa đen vành tròn, có lần chỉ chạm sâu cả hai mặt, **khi** còn lành lě thì giúp vui xã hội, khi cũ rồi biết cà lăm nói đi nói lại như mấy mẹ chồng già, và **khi** nứt bể, đâm nát ra bụi, lấy cầm máu đắp lên vết thương, chờ lương y cũng đỡ.

Chồng tôi nay như cái máy, không sống bằng ngũ giác và chỉ thâu thập âm thanh bằng hai tai rất thính: sự tiến bộ của văn minh là như vậy sao?

Bao nhiêu bạn bè cũ, chồng tôi đều lánh xa. Bao nhiêu tập quán trước, cũng bớt: ít ngồi nhà hàng tán dóc, nghỉ việc đi đánh phé sáng đêm, và tôi cũng đỡ việc canh giờ về.

Ngày chúa nhựt, đi châu lě về, hai tôi thả một vòng đường Tự Do chiếu lệ, rồi lật đặt chạy xe về nhà tiếp rước đám bạn mới: nhóm chuyên môn về dĩa hát xưa. Họ tề tựu lại nhà chúng tôi, để khoe của: người nầy mới mua được bộ dĩa cô Tư Sặng ca bài “Mẹ dạy con thuở về nhà chồng”; người khác khoe mình chỉ tốn có một cái ống điếu cối đầu bằng ngà, đổi được trên sốc, bộ dĩa xưa Cô Mười Hai ca Từ Đại lớp Bá Lý Hề, sau mười chín năm xa cách, nay vợ chồng mới thấy mặt nhau.

Cũng vì cách đặt để bài ca xưa nầy, nghe nói do ông Kinh Lịch Quờn ở Vĩnh Long soạn, mà nước trà với hết mấy bình và bánh trái trong nhà ráo trọi.

Ông già Năm bắt bẻ, rằng theo “ông già gân” nào đó, thì:

1) Câu 9 lớp xang dài: Kẻ chân trời người gốc biển, đôi đứa mình *tương tri* bất kiến, hai chữ *tương tri* vô nghĩa, và nên sửa lại *tương tư*, nghe hữu lý hơn. Ông Năm hớp một ngụm trà rồi tiếp: “Có lẽ hai chữ nầy, tác giả viết đúng là *tương tư*, nhưng vì tam sao thất bồn, nên trong bộ *Thành ngũ điển tích*, bản in kỳ 2 trang 27, vẫn in *tương tri*, chữ *tri* và chữ *tu* rất gần, dễ lầm và nay nên sửa lại *tương tư* mới đúng văn cổ nhân;

2) Còn như lớp chót - ông Năm tiếp - hai câu rốt, để dứt bài ca, là:

*Giữa tiệc trung, sóng gọn doanh tròng,
Quăng ly rượu, khóc cùng người tình chung.*

Ông già Năm nhịp nhịp cẳng, bẻ rằng: đã *tiệc trung* mà còn thêm chữ *giữa* thì trùng nghĩa, và thừa đi một chữ, và nên đổi lại:

*Chốn tiệc trung, sóng gợn doanh tròng,
Quăng ly rượu, khóc cùng người tình chung.*

Vâl lại, ông tiếp, chữ *chốn*, nhấn mạnh dây đòn và gần giọng ca, bao nhiêu nghệ thuật ở chỗ đó, bao nhiêu dụng ý của người cô phụ hàm oan, đều gửi vào một chữ ấy thôi, dồn một tiếng mà “xót dạ anh hùng” là thế, người ca vô ý để mất ý nghĩa câu văn hay, cũng tại tánh người mình ưa sửa văn thiên hạ. Làm như chỉ có mình mới biết làm văn mà thôi”.

Cử tọa tán thưởng bằng một tràng vỗ tay, coi lại hai dĩa nho tươi và lòn bon, đã không còn trái nào.

Tội nghiệp ông Năm được khen, cao hứng đến quên ăn, và tiếp kể chuyện với giọng mộc họng thường ngày:

“Tôi không phải nhà tâm lý. Hai bài ca xưa vô dĩa về tích Bá Lý Hề in trong bộ *Thành ngũ điển tích* đều hay đáo để, người đời nay đặt không lâm ly đến bực đó được, và đều cho đó là hai “bản thầy”. Nhưng nói để bỏ qua, và xin lỗi cố nhân tiền bối, không biết lỗi bởi đâu, mà hai bài trong như ngọc chuốt, lại để lọt hai hột đậu sượng, đó là:

1. Về bài Văn thiên tường, (*Kinh Lịch Quờn*, 1916-1917), câu 14 và 15, 16:

14) *Thương ai cái thân sao lưu lạc, lang quân người Bá Lý Hề, vưng chịu chuộc về Tân.*

15) *Ngày hàng ngày càng trông, tay dắt con trẻ,*

16) *Bể xanh mây giăng chơn trời, bóng ác đương chen, màu khói tỏa, vẻ cảnh trời buồn xo.*

2. Về bài Tú Đại, trong *Thành ngũ điển tích* ghi tác giả khuyết danh, (tr. 28) nhưng tôi định cũng cùng một ông Kinh Lịch Quờn đặt chớ không ai vô đó, như trong lớp xang vắn, từ câu 24 đến câu 29:

24) *Hỡi nợ duyên ! Thế khi chàng công danh đắc lộ.*

- 25) *Thêm nhiều cô hâu, nên lắp thảm tình sâu.*
- 26) *Chẳng nhớ những hồi cháo rau, đoạn tình nhau trong buổi sang giàu.*
- 27) *Gắng gương ôm trẻ con;*
- 28) *Lặn suối trèo non, bước qua đường, xin ăn theo buổi;*
- 29) *Dò lân qua Tân, cho tan mặt Bá Lang;*

Đến đây, ông Năm nói : “Văn lâm ly bi đát, mỗi lần nghe ca tôi khôn cầm giọt lụy, nhưng tôi là thằng hai lần bị vợ bỏ rơi, tôi đâm dạ hồ nghi: ông Bá Lý Hề, lúc nghèo, từ giã vợ, nhà có một con gà, chớ không có củi, phải chẻ cánh cửa, nấu một bữa cơm tiễn chồng, tình nghĩa thương nhau như vậy là tốt bụng, (câu 31: *Khi đưa nhau, phải chẻ cánh cửa hấp gà*, mỗi lần ca, ruột tôi như dao cắt), thế mà hai lần như kể trên đều có nhắc *tay dắt con trẻ* và *gắng gương ôm trẻ con*, thêm nữa, bài *Văn thiên tường*, câu 29 còn nhắc một lần nữa: *Tay ôm con, theo đường kiếm ăn dò bước qua Tân*. Hết ôm con là con còn nhỏ, nhưng căn cứ theo sử và theo nhà khảo cứu mà tôi quên tên, ông Bá Lý Hề xa nhà 19 năm mà bà Bá Lý Hề, *tay ôm con, tay dắt con*, tôi xin hỏi : “Con nhà ai đó? Cái nghè viết văn, cao hứng, muốn cho thêm lâm ly, mà quên thời gian, đưa trai 19, 20 tuổi mà dám nói *tay ôm con*, không sợ phạm tội ngoại tình!

Hộp trà Thiết Quan Âm mang lén từ Hồng Kông đem về, không còn một cộng. Tôi không tiếc, chỉ tiếc câu chuyện ông Năm kể không được kéo dài. Nếu vậy mấy cái dĩa đèn có rún ngay ở giữa, cũng có chỗ xài được, và thú thật, từ khi thôi học lấy chồng, tôi mới được nghe một buổi nói chuyện có chút ít văn chương.

Cái thú đi ngủi bụi lừa dĩa hát cũ tiệm lạc son bảy giờ mới thấy có chút nghĩa. Tự nhiên người ngồi nghe đã thâu vào băng nhựa đâu có hiểu nó như tôi.

Có lẽ trưa chúa nhứt nào cũng có tiệc “tứ hữu”, bốn người

quen nhau trong những khi lừa dĩa dở trong hóc tối, làm cái việc không thua gì mấy chị tay xách giỏ rách, tay cầm cây sắt đâm quơ trong thùng rác lượm lon sữa bò. Đầu có như lão Mai ngồi ô tô láng bóng và chờ người tảng bốc, mà cũng gọi là làm văn hóa!

Tiệc rồi qua phòng khách, nghe các dĩa lạ thâu lượm trong tuần. Nghe rồi thâu băng, còn dĩa chánh, nhà tôi cất giữ. Có nhiều dĩa cũ mềm, tiếng kêu theo thé như tiếng dưới âm phủ. Có dĩa khác nghe ồ ồ, là lúc thâu dĩa, không kỹ, để tiếng động cơ máy bay vô lọt phòng ghi âm. Nhưng họ đều để vậy, cho thấy buổi thâu băng lúc phôi thai, và buổi trong nước chiến tranh còn dai dẳng.

Họ chê kim thép mau hư dĩa, họ nói kim sa phia, tuy nhỏ giọng, mà với cái ống loa, nó bắt mình nhớ ông bà ông vải năm xưa, cõi giặc kỳ đầu, 1914 mà xưa thấy mẹ.

- Một ông bác sĩ, nói với giọng dạy các cô y tá ở nhà thương: "Dĩa không nên hát mỗi lần hơn mười phút đồng hồ. Không vậy thì dĩa hư mòn hết".

- Một kỹ sư nhỏ tuổi cãi lại : "Dĩa cũ coi vậy mà bền. Hát rồi có đủ ngày giờ nguội lại. Không thì đâu có dĩa cũ còn lại đến ngày nay.

- Một người chen vô, nói: Tôi nói ăn thua tại kim bén hay kim tà.

Nói câu ấy, rồi cả đám cười xòa, không biết tại câu tối nghĩa, hay tại họ nghe vấn đề này mà hiểu qua vấn đề khác.

Các đề tài đều được đem ra bàn luận, không sắp đặt trước mà cũng không câu chấp trật tự, như vậy mà cởi mở và vui vui. Không khí luôn trẻ trung và bình đẳng: Hồi trước Nguyễn Tùng Bá đồn kim hay. Du côn Ba Sơn thổi ống tiêu bằng đồng; khi đánh lộn thì đó là một binh khí lợi hại. Tám Thưa ca hay. Tư Út ca còn hay hơn nữa, lúc gần chết, thủ vai Nhữ Nam Vương Trịnh Ân, hát xuất thần. Trước kia, thầy

Bảy Thông, Tám Cang, cô Cúc tuy ca xưa mà hay theo lối xưa. Böyle giờ có Út Trà Ôn, Thành Được, mà người biết nghe còn tiếc giọng Tư Thạch, Tư Út. Duy các cô giải Thanh Tâm bây giờ để chữ nghe êm lấm, may thời là mình gần thành Phật thành ma! Cô Ngọc Giàu ca mùi...

Nói đến đây có người cắt ngang câu chuyện và hỏi qua hát bội.

- Về hát bội, ngày xưa có Sáu Ất thủ vai Quan Công là xuất sắc. Có một người tên Hành, chuyên về vai Trương Phi. Thậm chí lớp đó, trong gánh hỏi với nhau : "Tối nay ai làm Hành?", có nghĩa là tối nay ai thủ vai Trương Phi, lớp Thủ Cố Thành". Có Tám Tri ăn đứt vai Vương Tư Đồ xảo thủ liên huyền kế. Còn về vai đào, nên tìm dĩa cô Sáu Sển ở Trà Vinh hát lớp làm vợ Trần Nhựt Chánh dắt mẹ đi tìm chồng, và vai Lưu Kim Dính giải giá Thọ Châu. Đặc biệt nhứt là gánh cô Ba Ngoạn, có cô Năm Nhỏ, khi thì diễn lớp Ông Trương ghẹo Tiên Bửu, một mình cô có hai giọng, vai mang hình nhơn đeo trên lưng, khi thì hát giọng ông già (Lão Trương), khi thì che mặt, hát giọng con gái lanh lảnh, làm cô lái đò Tiên Bửu trả lời cho lão già dê; nhưng tuyệt xảo, ngày nay không ai bì kịp là khi cô một mình đóng năm vai khác nhau mà cả thảy đều xuất sắc vô song địch. Böyle giờ muốn diễn lại tuồng Ngũ biến báo phu cùu của cô thì phải cần dùng đến năm cô đào khác nhau, tỷ như:

- Vai đào điên (cô Hai Nhỏ, đã mất);
- Vai giả cùi (cô Năm Sa Đéc);
- Vai giả Lão Trương (cô Ba Út);
- Vai giả Sơn Đông mãi võ (cô Cao Long Ngà);
- Vai đào thích khách, đánh gươm (cô Năm Đồ).

Năm cô đào ấy diễn đủ năm lớp ruột của cô Năm Nhỏ mà chưa chắc hay hơn cô này.

Tôi ngồi nghe khín, bụng nghĩ thầm: "Thôi như vậy cũng

đỡ khổ, mấy ông này mảng lo sưu tập dĩa mà quên chạy theo mấy cô nhót. Xin để họ yên”.

Nhớ lại đã lâu không mời các bạn cũ gọi là “phàn đậu” (phận hữu, bạn quen nhau thích nhau trong buổi cơm buổi nhậu), tôi nài ép lẩm, chồng tôi mới chịu mời, nhưng bữa cơm té lạnh làm sao. Qua tuần cà phe, kéo nhau qua sa long, người bàn hát cho nghe bản giựt gân, người muốn bản nhãm mắt rà rà lết lết, chồng tôi cười ngó bạn một cách tội nghiệp và bắt nghe một hơi mười bản hát bội và cải lương xưa, báo hại mấy ông ấy rút lui có trật tự và từ ấy không bén mảng đến nhà chúng tôi nữa.

Chồng tôi đã đổi tính rất nhiều, đã ly dị gần trọn nhóm bạn đồng nghiệp, đồng song, cũng vì mấy dĩa hát cũ, kiêm mua để thâu băng nhựa, và làm cò-lét-xong.

Tôi khuyên khéo chồng tôi không nên vì mấy dĩa hát mà bỏ hạnh phúc, mua lầm hao tiền, anh em bạn cũ xa lìa, không ấm êm như mấy năm chưa chơi dĩa hát.

Chồng tôi ra chiều suy nghĩ, rồi nói: “Anh xin lỗi em đó. Từ đây chúng ta đổi chương trình lại”.

Nhưng đổi chương trình để thức khuya đi la lết ở phòng trà ca tân nhạc có khiêu vũ, thoát y, tôi lại thấy nguy hiểm hơn đi ăn bụi lạc son. Qua tuần thứ ba, chính tôi đề nghị ở lại nhà nghe dĩa hát thâu băng cho đỡ tiền nước cam. Rồi tôi lại phải cảm ơn chồng đã chiều ý mình. Tôi đã thua trí ông chồng tôi rồi đó.

Tôi phải nhìn nhận nhà tôi có sưu tập được một số dĩa có giá trị. Có bộ Mạnh Lệ Quân thoát hài, cô Bảy Phùng Há làm Lịch thừa tướng, đối đáp với ông vua Lê Nguyễn Thành Tôn (kép Tư Út đóng), nhưng không khi nào tôi nghe được trọn bộ và anh thừa dịp lấy đó nhém tôi như nhém trẻ nhỏ bằng me chua.

Ngày ngày anh càng lạm, lấy kiếng chiếu đại ra sắm soi,

dùng bǎn chải lông quét nhẹ nhẹ; lấy vẹt ni sơn lại cái “má” rồi cũng cất vào tủ, không dám lấy ra hát, như vậy hỏi mua để làm gì? Có nhiều cái dĩa, tiếng nhỏ rí như dế kêu, lại có cà khọt cà khẹt như ông già tám mươi thức dậy buổi sáng, nhưng vậy mà anh hanh diện nhứt, vì có ai hỏi, anh cũng đáp gọn lỏn: “Tôi đã có rồi”!

Thét rồi, phong lan anh cũng đẹp một bên, sách quý anh cũng xem bằng thường, đồ trân ngoạn cũng không ham, anh chỉ ham và sưu tập dĩa hát cũ.

Chồng tôi lục đục ở nhà mãi, tiệc tùng sang trọng cũng thối thác không dự, đám cưới đám tiệc vui, anh gởi tiền mà không đi, chồng tôi nay chỉ biết chung tình với mấy miếng tròn tròn giẹp giẹp mà tôi muốn ghen cũng không được.

Xin hỏi có ông nào lạm vì dĩa hát cũ hơn chồng tôi chưa?

Một hôm, nhờ người mách bảo, chồng tôi mua được ở xóm chợ Đũi, một bộ dĩa hát bội bốn thứ, nghe đâu của con quan Thủ tướng họ Phan, nay cha con đều đã qua đời, mua được ảnh lái xe về, tôi thấy cái mặt sáng và vui còn hơn mặt hột xoàn tám ly nước trắng.

Tôi đọc trên nhãn hiệu : “Tuồng Ngũ hổ bình Tây, của Cụ Tú Nhơn Ân Nguyễn Diêu soạn”. Tôi đã được đọc bản tuồng này của hai ông Trần Văn Hương và Lê Ngọc Trụ sao chép và trình bày. Nay tôi gặp bộ dĩa hát do chồng tôi mua được, hai đứa tôi đều mừng như nhau. Trọn bữa trưa, ăn cơm rồi, hai đứa không ngủ. Chồng tôi ghi vào sổ mục lục, lấy phiếu dán keo đẽ số, xong rồi thì hai tay đã tèm lem, rờ đâu dính đó.

Để giúp chồng tẩn ơn và làm vui cho chồng, tôi làm tài khôn, bắt ghế cao, một tay ôm chồng dĩa bốn cái, chơn thi bước lên nấc thang lanh lẹ cho xứng mặt thể tháo gia nữ anh tài. nhưng tôi lật đặt lưỡi dưới thế nào, muốn làm cho mau để được tiếng khen, tôi bỗng hut chân, đánh rột một cái, quăng

trọn cái bàn toạ xuống gạch, đưa bốn cẳng lên trời, chồng dĩa ôm trong tay cũng rớt xuống theo, nghe cái rảng, thôi rồi công chúa Thoại Ba, nguyên soái Địch Thanh và tiên phuông Lưu Khánh gì cũng đi đời nhà ma. Tôi quên đau, rán với chụp cái dĩa đang quây vòng vòng, nhưng với làm sao tới? Tôi đau khắp mình mấy nhứt là nơi bàn tọa, tôi đang nằm chờ tĩnh hồn, thì tôi thấy mặt chồng tôi dòm sát mặt tôi, mét xanh như tàu lá, cắt không có chút máu. Trong lòng tôi vừa buồn, vừa tức, tự trách mình quá dở, và mối xúc cảm quá mạnh làm cho nước mắt tôi đi đâu mất hết.

Tôi định chồng tôi sẽ làm tôi một trận lớn như B.52 dội chiến trường Cầm-bù-chia. Nhưng tôi chỉ thấy chồng tôi bụm mặt khóc, miệng hỏi: "Mình đau chỗ nào? Đã bảo đừng làm gì hết. Để đó cho tôi. Tại mình không nghe tôi, nên mới có sự này. Trời hỡi trời! Biết bao giờ mới mua lại được nữa?"

Tôi té đau mà quên khóc. Nay thấy anh này khóc mà nước mắt tôi tuôn trào. May trong phòng không có ai, nên cũng đỡ mặc cỡ.

Chồng tôi đỡ tôi dậy rồi lại cuối xuống vừa ho vừa lượm mấy mảnh vụn dĩa hát.

Tôi không dám nói một lời nào. Nhưng cũng từ ngày ấy, đến phiên tôi xách xe chạy như điên, bỏ hết tơ nít, tấm bích xinh; mỗi ngày đảo lên đảo xuống không biết mấy chục lần qua các tiệm lạc son quen. Xì bo của tôi bây giờ là thế. Tôi có tự ái của tôi. Tôi muốn không ai được phép nói tôi chỉ là đàn bà biết làm bể dĩa, dĩa đây là dĩa hát chớ không phải dĩa trà xưa.

Nhờ chịu trả giá cao và khéo nói, Chèc Cười đã tìm cho tôi ba dĩa "Lạc Thợ" số 2, 3, 4.

Nghĩ cũng nực cười, bây giờ tôi lại lâm nặng với dĩa tuồng *Ngũ hổ bình Tây*, và ai biết ở đâu có dĩa số 1, xin làm ơn mách giùm.

Tôi đã suy xét cạn cùng. Thà có một ông chồng mê dĩa hát cũ, giàn thật, nhưng biết an phận thủ thường, còn hơn mấy ông hôi Whisky, nói tục, ham ăn chả lén và động động là nhảy dù.

Vái trời cho tôi tìm được dĩa số 1 tuồng Lạc Thợ.

Mặc ai cười mình ương; gái tân thời gì mà đi làm cò-léc-xio-nơ?

Nhà tôi là nhà nề nếp, ghét sự đổi trắng thay đen. Có chồng phải chiều chồng, mới được bầu tròn ống thẳng.

Tôi đã xét kỹ. Lúc còn non nớt không biết gì thì chẳng nói làm chi. Nay đã chịu chút ít tuổi đời, thì phải kiếm một cây *violon d'Ingres* để làm đích¹. Một đời trống rỗng là đời nguy hiểm dẽ hư, không bài bạc, ngồi lê đài mách, cũng dễ lạc vào đường tội lỗi. Người đàn bà Âu Mỹ, có chồng tỷ phú, lại thường dấn thân làm việc xã hội, đến gần đồng bào nghèo.

Tân thời hay thủ cựu đều là hai danh từ rỗng tuếch.

Bây giờ tôi muốn cho chồng tôi trở lại với cây vợt tơ nít và ở nhà cầm kéo dưỡng phong lan. Để cho tôi chạy bận, tìm dĩa hát với mớ mùng mền áo cũ cho chị em cơ hàn. Dẫu tôi may thời gặp dĩa số 1 tuồng Lạc Thợ, nhiệm vụ cũng chưa hết. Nay tôi lại có cao vọng tìm hiểu tiếng hát xưa nay. Tôi muốn viết và tập viết.

Có người thích đi du ngoạn. Người khác ham săn thú, hay lội bắt cá dưới biển sâu. Ngẫu nhiên, tôi không lựa nghề, mà gặp nghề đi săn dĩa hát cũ. Phải nói là "cái thú", phải hơn.

12/17 Xbre 1971

1. Dominique Ingres (1780-1867), nghệ sĩ vẽ tranh dầu, danh khấp toàn cầu. Ông đàn vĩ cầm không thua ai, nên "*violon d'Ingres*" hiểu là nghệ phụ lối lạc.

2

CHUYỆN HỌA SĨ HÒA LAN VAN MEEGEREN BỊ KẾT TỘI PHẢN NGHỊCH, VÌ BÁN TRANH CỔ CHO THỐNG CHẾ ĐỨC QUỐC XÃ GOEBELS.

Dân. Không có gì khó cho rằng sự giáo nghiệm tranh vẽ: đó là tranh cổ, đúng của các bậc đại tài đời xưa để lại, hay đó là tranh giả? Các triệu phú, tỷ phú không tiếc tiền với các chuyên gia giáo nghiệm. Họ ăn rất mệt, mỗi lần giáo nghiệm một chữ ký, một tấm tranh. Vả lại một bức tranh cổ, giá cao hơn mấy lần giá tài lợn bên ta nhập lại. Nghề bán tranh bên Âu rất thạnh hành. Nhưng rốt lại, số tranh giả bên Mỹ, nhiều hơn số tranh sản xuất và có tổng kê đàng hoàng. Các vụ kiện đòi tiền giữa người mua lâm và người giáo nghiệm trật, nằm chất đống nơi các tòa án Âu Châu, không làm sao kết thành án cho hết.

Sau đây là một vụ án điển hình.

Ngày 29-10-1947 - cách nay 24 năm - tại kinh đô Hòa Lan, nơi thành Amsterdam, có đem ra xử một tội phản nghịch, vì bị cáo đã thông đồng với nghịch, khi bán một bức tranh cổ ký tên Van Vermeer cho thống chế Đức quốc xã Goebels. Nguyên năm 1947, cuộc chiến tranh đệ nhị thế chiến Âu Châu đã chấm dứt, và tòa đang kết tội Goebels cũng như bao nhiêu tướng Đức quốc xã khác vào tội đại ác gây chiến tranh, đầu dây mối nhợ của cuộc đại sát sanh những năm ấy. Còn Vermeer là tên gọi tắt của một đại danh họa Hòa Lan, tên thật là Vermeer de Delft (Jean), cũng ký Van der Meer, sanh tại Delft (1632-1675), khi còn sanh tiền sống vô danh lu mờ, ngày nay giới hội họa công nhận là một thiên tài, để lại

những tranh vô giá, như các bức "Vue de Delft" (phong cảnh bến sông Delft, nay trưng bày tại viện bảo tàng La Haye), "La Liseuse" (mỹ nhơn đọc sách), "La Dentellière" (người đẹp đan đăng ten), "Le Peintre dans son atelier" (Họa sĩ trong phòng làm việc).

Bán một tranh cổ ra khỏi nước đã là một tội. Nay bán một bức đại danh họa cho kẻ địch thù cõ Goebels, thì tội nặng vô số kể, đầu rớt dưới chân dao phủ thủ kể như chơi. Vậy ta hãy nghe kể lại vụ án này, như sau:

Buổi sáng hôm 29-10-1947, trong một xóm nhỏ có vẻ rất xưa của thành Amsterdam người ta thấy một ông già dậy rất sớm, vừa bừng tưng, đã ra khỏi nhà, khóa cửa cái cẩn thận, và ung dung tự tại, bước từ bước đều, hướng về tòa án; ông không vội vàng hối hả, vẫn thản nhiên bình tĩnh, tựa như chẳng có sự gì xảy đến cho mình. Nhưng nếu ai nhìn kỹ sẽ thấy lưng ông đã còng, mặt ông đã nhăn, tuy vậy mớ tóc trắng phau chạy viền trên trán cao, xem ông rất nghệ sĩ và rất phong lưu. Ông tên Van Meegeren, nay xin gọi tắt là V.M. cho dễ nhớ.

V.M. vừa tới phòng số 4 là phòng xử đại hình. Một tốp phó nhòm xách máy ảnh bu lại như bầy kiến bu cục đường, và các phóng viên những tờ báo lớn, cũng chạy lại không chịu thua về sốt sắng. Nhưng hai người lính gác lành nghề, đã giải thoát vòng vây và đưa khéo ông ta theo một cửa kín vào phòng xử, chỉ chỗ cho ông ngồi tè chỉnh nơi hàng bị cáo.

Nơi các băng dành cho công chúng hiếu kỳ, đã có khá đông người, phần lớn là phú ông ngoại kiều vô tích sự, đang giüm năm giüm ba, nói chuyện xì xào vì phiên tòa chưa bắt đầu.

Có nhiều mặt rất quen trong giới mỹ thuật và chơi đồ cổ: nhà phê bình X. chuyên về tranh xưa, viên quản thủ viện bảo tàng, ông giám định có tuyên thệ, vài người buôn cổ ngoạn và không sót viên gõ búa ngà của phòng đấu giá phát mãi của

đô thành.

Bằng dành riêng cho nhà báo hôm nay cũng đầy chật các tay đại bút phóng viên.

Xem qua cử chỉ khiêm tốn đạo mạo và nét mặt phúc hậu của ông già ngồi ghế bị cáo, tôi đâm ra ngại ngai, hay là bọn mình, luôn cả các tay lấy phòng xử đại hình làm rạp hát không tốn tiền mua vé, có phải chẳng đã ngồi lộn phòng ? Ông này xem hiền từ như vậy, làm gì mà tới đại hình?

Đang nghĩ ngợi, bỗng có tiếng chuông reo. Cả phòng đều đứng dậy. Tiếng dõng dạc như thường lệ của thừa phái lại, tiếng bắt súng chào trong bầu không khí không có một con ruồi con muỗi dám bay, tòa bắt đầu xử.

- Ông tên là Han Van Meegeren ? Ông là họa sĩ ? Ông 58 tuổi? Phải vậy không ?

- Bẩm, phải - tiếng thốt nhỏ rỉ, nhỏ như hình vóc người đứng trước mặt tòa.

Kế đó, viên lục sự bắt đọc tờ cáo trạng. Trong phòng có tiếng xạo xụ... Quan tòa phải yêu cầu công chúng giữ nghiêm lặng để tiếp tục xử.

- Ông - quan tòa hỏi - bị tố cáo là phạm tội mạo chữ ký. Theo cáo trạng, ông đã phạm tội tám lần cả thảy, sáu lần giả chữ ký của Vermeer, hai lần mạo chữ của Hooch, trên tám bức tranh này, phải không? Nói cho công chúng biết, Vermeer và Hooch là hai đại danh họa Hà Lan của thế kỷ thứ 17.

Rồi ông tòa dùng tay áo rộng có viền lông trắng, chỉ qua tám tấm tranh treo lủng lẳng nơi vách, trước mặt quan tòa, mà sau lưng công chúng. Khi ấy mấy trăm con mắt đều chăm chú ngó theo tay chỉ, và bây giờ ai nấy mới để ý đến tám bức tranh treo nơi phòng đại hình - nay trở nên đồ tang vật - tranh tả cảnh mà treo trong phòng xử, quả không phải là đúng chỗ, vừa

chương chương mất vẻ nghiêm trang, vừa như trơ trẽn.

Kế đó, nghe tiếng ôn tồn hiền hậu của quan tòa hỏi:

- Ông nhìn nhận các tội trạng này chứ?
- Dạ, bẩm tòa, tôi nhìn nhận.

Và lần lượt đến phiên những giám nghiệm viên và các nhân chứng khác đưa nhau ra trước vành móng ngựa khai lại đầu đuôi tự sự những gì nghe thấy trong mấy kỳ mua bán những tranh kia. Trong khi ấy, bị cáo vẫn giữ một mục điềm tĩnh lạ lùng, xác tuy ngồi đó mà hồn như ở đâu đâu.

Theo hình luật Hà Lan, các tội ông đã phạm có thể đưa đến án mười năm tù. Nhưng ông vẫn bình chân như vạc. Thỉnh thoảng nếu có ông giám định viên nào buộc tội ông quá nặng, khi ấy nếu nhìn kỹ sẽ thấy ông nhếch mép với dáng khinh bỉ ra mặt. Về phần thính giả, dường như họ lấy làm khoái trá, lát lát nghe tiếng cười khúc khích đó đây, vì không mấy thuở được nghe mấy ông đạo mạo giám nghiệm gia này khai ra giữa mặt tòa và giữa mặt công chúng, cái phần đốt nát bệ vệ của họ. Tưởng đâu là thánh là thần, dè đâu ngoài giấy, trong bùn với tre.

Bị cáo có vẻ buồn chán, quên mình là cây đình của phòng xử, ý như muốn thầm trách ai đã làm mất công mất linh cho mình hôm nay như vậy!

Khi các nhân chứng đã khai, và bên nguyên bên bị, đã có trạng sư thay mặt, luân phiên đọc lập luận của mình, bên buộc bên cố gỡ, cãi nhau vài chập, đâu chẳng ra đâu, bỗng tòa dõng dạc tuyên bố: "Đình lại 15 ngày, sẽ đọc án".

V.M. uể oải đứng dậy, bước ra khỏi tòa, vội kéo bâu áo lên, vì ngoài trời tuyết xuống trắng đường, gió thổi lạnh thấu xương. V.M. rời Pháp đình, ung dung đi đếm bước, theo đường mé kinh trở về nhà, trong trí như lúc sáng, không nao không

núng.

- Nửa tháng nữa - V.M. lầm bầm nói - mười lăm ngày nữa, tòa sē đọc án. Công chúng Amsterdam sē biết việc gì ta đã làm.

Và sau đây là việc khá ly kỳ mà V.M. đã làm và công chúng đang muốn biết.

Vào khoảng năm 1932, V.M. là một họa sĩ chưa ai từng biết danh. Ông ta sống vô tư lự, “gia tư nghỉ cung thường thường bực trung”¹. Không ai biết mình, thì mình cũng không cần ai biết. Nhưng gãm lại cũng tức. Bao nhiêu thằng tai to mặt lớn, có bằng cấp cao, có địa vị to, chúng có chi hơn mình? Phải làm cho chúng biết mặt. Ở đây, “trần ai vô tri kỹ”, hè tất nấm nuối cho thêm nhục. Bọn bay giáo nghiệm viên, phê bình gia mỹ thuật, giám định viên, cả lũ, rồi sẽ biết ta.

Nghĩ như vậy rồi V.M. nhứt định tạm lìa quê hương là thành phố Amsterdam, đê huề tay nắm tay, cùng người vợ trẻ, tìm nơi lập nghiệp mới.

Vì V.M. nuôi một chí lớn, hy vọng đem hết tâm lực tài năng, vẽ cho được một tác phẩm xứng đáng như các tuyệt phẩm của đại danh họa Vermeer, để cho chúng nó sáng con mắt, ta không phải là phường giá áo túi cơm như chúng.

Phải nhìn nhận cái dự ước của V.M. là quá vượt bực. Nhưng anh ta nuôi nấng suốt nhiều năm, dẫu năm gai nếm mật, mà cũng quyết làm sao cho cái mộng, tuy hảo cầu phải thành sự thật cho được mới nghe. Và khi lê gót lưu vong ra nước ngoài, trên đường lang bạt kỳ hồ, V.M. không một ngày nào dám quên đại chí.

V.M. tạm định cư ở Roquebrune-Cap Martin, gần Nice (miền Nam nước Pháp), nơi đây khí trời đầm ấm tư mùa, hoa

1. Nghỉ, đây viết dấu hỏi, nghĩa như hắn, y, nó (tiếng Nghệ Tĩnh).

tươi cỏ lạ không thiếu, phong cảnh xinh đẹp, lại có tòa lâu đài cổ của dòng quý tộc des Lascaris, thêm duyên.

Trước khi rời quê hương, rấn thân vào cõi lạ, V.M. già tâm nghiên cứu đêm ngày những tuyệt phẩm của Vermeer trình bày tại viện bảo tàng ở Amsterdam, và đọc ngấu nghiến những sách tham khảo về bút pháp của nhà đại danh họa này, vì khi đến xứ lạ làm sao tìm được các tài liệu hiếm có ấy, để khảo cứu nữa.

Một ngày nọ, cũng như nhiều ngày đã trải qua trong các hiệu bán đồ lạc son chung quanh vùng Nice, V.M. xách về nhà một bức tranh cũ kỹ gói trong bọc giấy ăm-ba-la. Tranh này không có chút giá trị nào về mỹ thuật, nhưng đối với V.M., đó là vật quý vô giá, vì quả là một bức tranh vẽ vào thế kỷ 17, đồng thời với các tranh tuyệt tác của Vermeer vẽ hồi xưa. Nay V.M. mua được đem về, lại phải bị bà xã làm trận, khóc lóc bỏ cơm bỏ cháo, vì cây diêm quẹt chẻ hai, xú lạ quê người, anh không biết tiết kiệm đồng tiền, lại sanh sửa sắm thứ tranh không đáng một khúc bánh mì đỡ đói hay một bó củi hơ đỡ lạnh.

V.M. để cho trận cuồng phong qua khỏi rồi, bà xã nguôi giận, V.M. mới òn ỉ cắt nghĩa tiết kiệm là từ đây đừng mướn tôi tớ, tự mình làm lấy, chồng xách nước quét nhà, vợ nấu ăn giặt giém, nhờ vậy mà vợ chồng một cõi giang san, dẫu có lập kế xui mưu làm loạn cũng không một ai hay biết. Yên được bề đó rồi, V.M. sẽ lén không cho vợ thấy, o bế tẩy sạch lớp sơn dâu cũ và nhờ khéo tay, bền chí V.M. có được một tấm bố xưa, cùng một tuổi, một màu với những tấm tranh ký tên Vermeer đời trước. Cái khó đầu tiên đã vượt, thần tài đã hé cửa cho V.M. rồi đó.

Trong khi ấy, V.M. mỗi ngày mỗi luyện tập theo bút pháp Vermeer, và nhờ trì tâm khổ chí, chẳng bao lâu, V.M. vẽ được một bức đầu tiên giả mạo. Đó là bức Pháp gọi “les Disciples d’ Emmaüs” (Chúa Giê-su, sau khi Phục Sinh, hiện hình lần

dầu cho các tông đồ thấy tại Emmaüs, gần Jérusalem). (Bức tranh giả này, sau đó được viện bảo tàng RoymansRotter dam (Hòa Lan) mua lên với một giá khổng lồ và treo suốt mấy năm trước thập mục sở thị, chỉ nghe tiếng trầm trồ khen ngợi và suốt thời gian ấy, không một ai biết đó là tranh giả).

Nay nói về phương pháp V.M. giả tranh cổ. Có thể nói là xuất thần quí mệt, ít ai nghĩ đến và không ai bắt chước kịp. Chẳng phải V.M. nhái được điệu vẽ của Vermeer, và học được nét bút và các bí quyết xưa của nhà đại danh họa này, chẳng những V.M. kỹ càng đến lựa cho được một thứ bối xưa đồng một thời, một cách thức dệt với loại tranh mình muốn giả tạo,蹚 này V.M. nghiên cứu cao siêu đến biết được Vermeer ba trăm năm trước quen dùng cọ vẽ kết bằng lông con blaireau (một giống chồn phương Tây), nên va cũng sắm cho được một bộ cọ vẽ đủ cỡ lớn nhỏ kết bằng lông blaireau cho được mới nghe. Các dụng cụ bí mật ấy, V.M. dùng rồi thì giấu rất kỹ, trong hộc tủ kín có khóa cẩn thận và V.M. không rời xâu chìa khóa phút nào. Cái tánh kỹ lưỡng và kín miệng ấy, V.M. đưa đến mức tuyệt hảo, vì muốn cho bà xã đừng nghi nan sự gì, nhiều phen V.M. giả vờ mời vợ vào phòng làm việc, giả đò đàm đạo thân mật để cho bà xã thấy rõ ràng mình vẽ tranh xoàng xĩnh để giết thời giờ, như vậy dầu có ngồi lê đài mách cũng khỏi sợ lâu sự: mình có vẽ các bức tranh cỡ lớn.

Và nơi đây, chúng ta cũng nên biết nỗi khổ tâm của V.M., trước khi trở nên tên đại gian hùng, bán trời không chứng, chuyên giả tranh cổ đánh lừa thiên hạ, mà toàn là bọn triệu phú chuyên môn, hay bọn lăm tiền mua tranh có người bảo lãnh. V.M. nghiên cứu mỗi việc hết sức tỷ mỷ, dẫu một chi tiết nhỏ nhặt cũng không bỏ qua, ban đầu tưởng đó là những việc không quan trọng mấy, không dè sau rõ lại nhờ chú ý để tâm từ chút nên V.M. thành công, trở nên nhà giả mạo chuyên môn, nếu không kể đó là phạm tội gian, thì rõ là một thiên

tài, một bậc kỳ tài, một génie chớ còn gì nữa ? Nói ra các nhà giả đạo đức sẽ cho là mình nguy biện chớ anh trộm mở được các ổ khóa bí hiểm, anh làm giấy bạc giả, anh khéo mạo chữ ký và tuồng chữ của người khác, mấy anh ấy theo tôi, đều là bực sư, bực kỳ tài trong thiên hạ, hiềm vì không biết dùng tài nghề của mình cho đúng chỗ. Và nhiêu **khi** những người lương thiện như thợ làm khóa và nhà chuyên môn vẽ giấy bạc nhà băng, cũng phải mời các sư tổ ra khỏi khám, để chỉ mách nghề hay cho mình học đạo.

V.M. thắc mắc phải dùng dầu gì để vẽ y như thật màu dầu của Vermeer đã dùng cách ba trăm năm về trước. Khi tìm ra, thì V.M. là một nhà đại thông thái rồi chớ gì ? V.M. dư biết nếu dùng những thứ màu trước Vermeer đã dùng, nếu pha màu cũng dùng một thứ dầu y như Vermeer đã xài, nhưng là nếu cân đong cho thật đúng đồng cân đồng lượng như trước, và khi nhái được y những lỗi tật nhỏ của Vermeer đã phạm, và sau rốt làm sao cho bức tranh trở nên cổ, đồng một màu với các tranh cũ trưng bày ở các viện bảo tàng, thì chắc ăn như chơi. Nhưng V.M. vẫn muốn cho sau này không ai bắt tẩy mình được, nên khi tranh khô rồi, V.M. còn phải luyện nó trong một chất hóa học chỉ có một mình anh biết, để tranh được đúng cổ.

V.M. dư biết là tranh giả mà làm theo những cách ấy, coi vậy mà chỉ qua mặt vài nhà mới học chơi tranh hay các tay mơ, chớ làm sao qua mặt được bọn cáo già, và trong các tay lão luyện chuyên về giáo nghiệm trên trường buôn tranh quốc tế trước sau gì mình cũng phải gặp tổ sư bồ đề.

Cho nên về sau, V.M. phát minh được một thứ dầu tự mình chế luyện, và khi lấy dầu ấy vẽ tranh, đến lúc hơ tranh ấy trong lò điện mà cũng tự anh chế ra, thì tranh sẽ có vẻ cổ đến ba trăm năm, giống như các tranh cổ tự nhiên của thời đại “tam bách niên tiền” mà V.M. cố bắt chước. Như vậy chưa phải thiên tài à ? Nhưng đến đây V.M. vấp phải một vấn đề

gần như nan giải. Số là dầu cây gai (huile de lin) và dầu trái thầu (huile de pavot) mà thường các họa sĩ nồng dùng, khi cho vào lò điện, với sức nóng vừa vừa thì còn chịu nổi, bằng gấp lửa nóng quá độ một chút thì mẩy lớp sơn vẽ bằng hai thứ dầu này sẽ sùi bọt và phai màu, biến ra màu khác. Cho nên V.M. phải cẩn thận và chính anh ta tìm lại được đủ các màu và dầu sơn của Vermeer dùng đời trước. Nói tỷ dụ nghe chơi và không phải để bắc cầu cho các cha ngày nay: muốn có màu xanh da trời, danh từ chuyên môn gọi “bleu Vermeer” thì V.M. chế bằng loại ngọc bích lapis-lazuli, màu hoàng anh chế bằng một thứ mủ cây pha với thổ hoàng (le jaune s'obtient avec une résine durcie et de l'ocre), và nhiều màu khác, xin dùng tiếng Pháp cho đúng lâm lạc (... une terre additionnée d'oxyde de fer, du rouge de cinabre, du blanc de plomb, etc).

V.M. xây lén trong phòng làm việc, chính bà xã cũng không ngờ, một lò kín giữa một tủ sách lớn, lò này chạy bằng điện lực, làm bằng nhiều phiến đá không sợ lửa ráp lại, có máy già giảm nhiệt độ, cũng do tay khéo léo của anh tự chế.

Nhưng kể về sự phát minh thần diệu của V.M. thì có lẽ là tìm ra một chất dầu dùng pha màu để vẽ mà không ky lửa, nóng đến độ nào màu cũng không đổi sắc và đó là huile de lilas (theo tự điển Đào Duy Anh là dầu tử đinh hương, cây xoan).

Nhưng sự phát minh dùng dầu huile de lilas đem lại V.M. một rắc rối ngộ nghĩnh bất ngờ. Đó là dầu xoan vẫn có mùi thơm tử đinh hương (lilas). Bỗng nhiên trong phòng làm việc của V.M., ngày như đêm phảng phất mùi lilas đặc biệt ấy, và để đánh lạc dấu bà xã cũng như vài bạn thân, V.M. giả chưởc thỉnh không dám ra say mê mùi lilas và từ ấy luôn luôn trên bàn làm việc đều có bình hoa xoan tươi thay mới không bao giờ dứt.

Bước đầu xuân năm 1936, V.M. kết thúc cuộc thí nghiệm hơ tranh vẽ bằng dầu lilas chế với phénol và formaldéhyde.

Nhắc lại, V.M. chọn bố đúng thời đại (thế kỷ 17) là để đồng thời với Vermeer. Nên nhớ, đó là một điều kiện rất quan trọng, vì người chơi tranh có kinh nghiệm nồng giảo nghiệm giả chơn bằng cách đếm từ tao từ sợi bố của các bức họa cổ.

Tỷ dụ như bức chánh thức gọi “Résurrection de Lazare” (Sự hồi sinh của Lazare do chúa Giê su hóa phép). Ai cũng biết bức tranh kiệt tác này, Vermeer vẽ vào lúc tuổi đôi mươi, tức lối năm 1650. Bức chánh (thiệt) **khá rộng**, cỡ 1,10 x 0,90 .

Khi giả tạo, V.M. tìm mua được một tấm tranh cùng một cỡ và một thời đại. Mua được rồi, mang về phòng, nội cách tháo, cũng trần ai. Không dám làm gãy hay trầy dầu một cây đinh cũ. Sau này đóng lại, sai một chút xíu cũng không được. Thậm chí mấy tấm da cắt vuông vuông để chêm lót cây đinh cũng giữ y chỗ nào theo chỗ này, không sơ sót. Khi gỡ tấm bố ra khỏi khuôn tranh rồi, thì V.M. lấy bố ấy căng trên một tấm ván ép thật bằng phẳng, đoạn khởi sự cạo chùi lớp sơn vẽ cũ cho thật sạch và không động chạm gì đến mặt tấm bố. Ban sơ, V.M. làm y như mấy tên học trò bị sơn dính tay, nay lấy đá bọt thấm nước cọ mài cho sạch vết. Nhưng nhớ phải cọ hết sức nhẹ, không khéo lỡ tay, trầy da mặt bố một chút xíu, cũng lộ tẩy. Phải làm làm sao cho sau này đừng thấy dấu sơn cũ hoặc dấu trầy trên mặt bố, vì các giáo nghiệm gia thường dùng quang tuyến (rayon X) rọi vào từng mảnh phân vuông, nên không phải giả ngộ đối trá với họ được. Lúc chùi tấm tranh cũ này, chỗ sơn nào V.M. cũng tẩy êm thấm, duy đến những chỗ trước vẽ bằng phấn chì, thì V.M. gấp một trổ ngại bất ngờ. Nguyên hồi thế kỷ 17, các họa sĩ đời đó quen dùng phấn chì (blanc de plomb) vẽ thay màu trắng, nay thứ blanc de plumb này, sau ba trăm năm, dính khăn vào bố, cọ mài cách mấy cũng không sạch. V.M. thấy vậy, dành chừa chỗ trắng trên tấm bố cũ. Nhưng như đã nói, V.M. là người đa

mưu túc trí, nên sau đó khi vẽ thiệt thò, V.M. đã có một sáng kiến tài tình là cũng vẽ trắng lại y như cũ mấy chỗ bôi không ra, thành thử mấy chỗ đó vẫn tiệp màu, con mắt thường không sao biết được. Tuy vậy vẫn còn một chỗ có vết trắng trông cỡ đầu ngón tay út. V.M. không làm sao lấp khuất được, túng thế, V.M. dùng màu tiệp nhau phết nhẹ lên trên, và đây là chỗ yếu nhứt trên bức tranh giả tạo phen này, may thời các giáo nghiệm gia sơ ý không rời quang tuyến X, khiến nên khi bắt V.M. ra xử, chỗ đó vẫn không đá động đến, vì có ai ngờ chỗ vẽ màu trắng mà lại có ẩn tàng một vệt màu trắng cũ, cạo không ra.

Khi V.M. đánh lại lớp sơn nền xong rồi, V.M. mới khởi sự bắt tay qua phần khó nhứt của bức tranh là vẽ cho đủ mặt các tông đồ của Chúa, gọi “les Disciples d’ Emmaüs”. Nhắc lại Emmaüs là một ấp nhỏ bé tại xứ Judée-cổ, ở gần thành cổ tích Jérusalem, và theo Kinh Thánh dạy, đây là nơi Chúa Giêsu xuất hiện lần đầu cho các môn đệ ngài thấy, sau buổi Phục sinh. Phần quan trọng nhất, làm cho V.M. bối rối vô ngần là làm sao diễn tả cho thật thần tình gương mặt của Chúa. Các phần kia, V.M. lần lượt đã vẽ một cách thoát thân, nào nét mặt kinh tởm, nào nét kinh sợ, nào nét lấm lét của đám tử đệ, nhưng đến khi muốn hiện rõ gương mặt đặc biệt của Chúa lúc ấy, làm sao cho đúng với hai chữ “xuất thần”, thì V.M. ngã lòng, gần như thúc thủ, không biết giải quyết thế nào cho ổn thỏa, khổ tâm nhứt là nay cách biệt Amsterdam đã lâu, bức tranh chánh, bức tranh mẫu ấy, hiện không có trước mặt, thì làm sao vẽ nổi nét mặt siêu phàm thoát tục của Chúa do ngòi bút thiên tài của Vermeer đã phác họa rồi. V.M. có nhớ mực mực trong trí, nhưng khi vẽ lên tờ bố khác thì không bằng bụng chút nào. Đã vẽ phác họa mấy lần mà không xong, vẽ esquisse hay essay rồi cũng thất bại, khi thất vọng đã thấy trước mắt, bỗng một buổi sáng sớm, vừa mở cửa dòm ra đường cái, V.M. giụt mình như quả có thần linh xuất hiện. Từ xa lù

lù đi lại một tên khất tử Ý Đại Lợi hình như muồn tiến đến xin một khúc bánh mì cũ để gặm đỡ đói. Áo quần tuy tơi tả, nhưng nhìn nét mặt thì quả là gương mặt thanh thản bình dị, tha thứ, vừa xót thương vừa quảng đại, một gương mặt siêu phàm mà V.M. đang moi óc suốt mấy tuần nay mà không sao vẽ lên tranh được.

V.M. lật đặt mồi anh khất sĩ vào phòng vẽ, đóng cửa lại, cho ăn cho uống tử tế, và chỉ trả tự do cho chú chàng sau ba ngày bắt ngồi làm mẫu để V.M. vẽ đủ kiểu chơn dung, nói rằng : “Để nghiên cứu và vẽ chơi chứ không có ý gì khác”. Khi đưa anh miễn tử lưu linh ra cửa, V.M. tặng anh một bộ y phục ấm lành lẽ, và bất ngờ nhứt cho anh khất sĩ, là rờ trong túi có thêm một ngàn quan tiền nặng nặng, làm anh chàng giụt mình không biết là chiêm bao hay tỉnh.

- Phiên bác đừng báo tin cho phường vạn bác hay, vì nếu họ kéo đến thì tôi chỉ còn cách dọn nhà đi nơi khác.

Một tuần lễ sau, đếm kỹ từ bắt tay vào việc đến đó là đã sáu con trăng tròn trặc, V.M. đã hoàn thành một kiệt tác nữa. V.M. lấy làm bằng lòng khi thấy bức tranh mạo tể này, từ biết cầm cọ vẽ đến nay, anh chưa họa bức nào được hoàn mỹ như vậy. V.M. vừa lấy bút, vừa huýt sáo, nhái chữ ký của nhà đại danh họa đã từ trần từ ba trăm năm trước: I.MEER, tức Vermeer đó.

Bây giờ đến lượt làm một công việc rất khó khăn nữa, là hơ bức tranh trong lò điện, để giả cổ, tức là làm cho tranh mới có màu cũ như tranh ba thế kỷ trước.

V.M. lấy dầu lilas đánh một lớp mỏng trên mặt tấm tranh, và có pha thêm chút đinh nhựa cây thay thế cho màu sơn. Anh vừa thoa dầu, mà lòng khôn xiết hồi hộp, ngực đánh nghe thình thịch. Công trình đến đây kể như thành tựu, nhưng lo một nỗi đặt nó vào lò điện không khác thằng Poucet đi đôi hia bảy dặm, tấm tranh sẽ có màu cũ “tam bách niên tiền”

như mong muốn, hay chảy thành một tấm bô không hồn chǎng
đáng một đồng xu?

Không biết dầu lilas và các loại thuốc màu dùng vẽ tranh
này, có chịu **nổi** sức nóng 110 độ này chǎng? Hay sẽ biến ra
màu khác sắc **khác**, thì chết một cửa Tứ! **Không** tiếc cho công
trình gò gãm trong sáu tháng sẽ bay trôi theo hơi, **khói**; chỉ
ngại việc bất thành thì mình rõ là một tên vô dụng chi **nhơn**.

Trước đây, mỗi lần pha một thứ màu để vẽ, V.M. đều
thận trọng từ chút, nay nếu lúc đó có sơ sót chỗ nào, thì lát
nữa hơi nóng của lò điện sẽ làm cho lộ ra: "xin Trên Cao phù
hộ cho tôi!"

V.M. trong bụng sợ nhất là cái đốm trăng hôm trước
không dám tẩy thật sạch, nay gặp sức nóng sẽ đậm màu hơn
hay trő ra vàng vàng thì người ta cũng biết ngay, **khổ** quá! Lại
nữa, như mấy chỗ chấm thanh lục, tuy biết dư là đúng phương
pháp của Vermeer hồi trước, nhưng cũng chưa chắc gì nó
không biến thể, **khi** gặp sức nóng 110 độ trong lò. Nghĩ tới
nghĩ lui, **khổ** ơi là **khổ**!

Suốt hai giờ, V.M. cho điện chạy, rồi đi qua đi lại trong
phòng, tay vẫn cầm một đồng hồ quả quít, và canh chừng từ
phút từ giây.

Khi tắt điện, lấy tranh ra, V.M. thở nhẹ nhõm, vì toàn
tấm tranh xuống màu và ăn đều, toàn diện cổ như ý muốn.
Khéo quá, hay quá, may phước quá! Cám ơn Trên Cao còn độ!
Và chính V.M. khi nhìn tấm tranh cũng phải tấm tắc mình
khen lấy mình: bức tranh này quả không thua thần bút Vermeer
chút nào. Quả không chỗ nào chê! Như vậy, không ai dám
nghi ngờ tranh giả đâu mà ngại!

Nhưng vậy, cái khó chưa phải là hết. Cứ bình tĩnh mà
xét, tấm tranh như vậy có vẻ còn sắc sảo quá. Nếu để như thế
mà vội đem trình bọn giáo nghiệm cú vọ kia, thì chúng nó ăn
thịt mình ngay. Bây giờ còn phải làm làm sao cho da trơ rạn

và cũ mèm thêm chút nữa, bổ túc những cái tinh vi mà lò
diện kia không tạo ra được. Nghĩ rồi V.M. mới chế ra một ống
tròn bằng thiếc Cao Bằng, bể kinh tâm độ sáu tấc Tây, hình
giống cái hũ lô cán đường, đặt cái ống **trên** bàn viết, rồi cột
sát tấm tranh kia ôm tròn cái ống rồi lấy tay vuốt nhẹ nhẹ và
đều đều, vuốt hết sức kỹ, khiến cho lớp sơn dầu nứt rạn ra
theo chiều ống thiếc, giống hệt tranh cổ lâu năm phải nứt, và
V.M. cũng không dám làm nứt quá nhiều, e mất tự nhiên thì
bọn giáo nghiệm ma quái kia sẽ bắt được mối gian xảo của
mình.

Phương pháp của V.M. dùng tỏ ra rất hiệu nghiệm. Tấm
tranh lấy từ ống ra, trên mặt trổ lăn tăn lấm tấm lăn nứt mìn
và đều giống y lăn nứt thường thấy trên tranh cổ.

Muốn để sau này có bằng chứng rằng tranh này của mình
sáng tác **chờ** **không** phải của ai vào đây, V.M. bèn lấy kéo cắt
rọc một chút bìa và cắt kỹ làm dấu tích. Xong rồi V.M. mới
gắn bức tranh trở lại **khuôn** cũ của nó, nhưng phải dùng lưỡi
cưa thợ mộc rà lại bốn góc **khuôn**, cho thật khít khao, vì tấm
bố đã teo đôi chút khi bị hơ nóng trong lò điện; đoạn V.M. lấy
đinh cũ và da cát vuông cũ đóng lại đâu vào đó, xem giống
hệt bức tranh lâu đời không hề hấn chút nào, vì V.M. là tay
kỹ lưỡng, trả đinh và da chỗ nào về chỗ này, **không** cho thấy
dấu cạy dấu tháo nào cả. Tranh gắn y vào **khuôn** của nó rồi,
V.M. lại lấy mực Tàu bôi khắp mấy chỗ da rạn và khi mực
khô thì **mấy** lăn rạn càng giống những kẽ rạn lâu đời bị bụi
bặm bám vào kẽ sâu, và đến đây là đã đến phần chót của các
công việc giả một bức tranh cổ mà V.M. đã thực hành.

Cách vài bữa sau, V.M. lên đường đi bán tranh. V.M. đáp
tàu hỏa lên Paris, là nơi đô hội, đủ mặt các nhà sưu tầm cổ
ngọạn, chơi tranh mắt tiền và đều là hạng triệu phú, tỷ phú
thập phương. V.M. đem theo chỉ một mớ y phục đổi thay,
không quên cái bàn chải răng và cây dao cạo, còn bức tranh
cảng nhứt thì gói kỹ trong lớp giấy ăm-ba-la thật dày. Vừa

đến Paris, V.M. đi ngay lại ngân hàng lớn, ký thác bức tranh cho yên nơi chỗ rồi mới tìm phòng tá túc.

Qua bữa sau, V.M. tìm được phòng văn viên chưởng khế từng quen năm trước. Chào hỏi xong, V.M. thông thả thuật lại cho viên chưởng khế nghe câu chuyện đã đưa anh đến tìm, mà anh đã sắp đặt trước như vầy:

- Thưa chưởng khế, ông dư biết chúng tôi là hàng họa sĩ vô danh, nếu chỉ sanh nhai bằng cây cọ, thẻ màu, thì không bao giờ đủ sống. Bụng đói chân phải chạy cho nên chúng tôi phải sống thêm nghề phụ, hoàn toàn lương thiện, là chúng tôi chuyên lùng kiếm tranh xưa mai một; nếu may thời gặp, mua lên bán lại thì cũng có đồng ra đồng vào, đỡ khổ. Hiện nay tôi được may mắn lạ lùng, có lẽ là ân huệ của ông bà để lại, hoặc trời nhỏ phước, hoàng thiên bất phụ thiện tâm nhơn. Tôi đến nhờ ông săn lòng giúp tôi bán một bức tranh thế kỷ 17, thuộc loại quý phẩm hạng quốc tế cũng nên.

Ngưng một lát để chờ phản ứng của vị chưởng khế, nhưng không thấy nói gì, V.M. lại kể tiếp: "Thưa ông, tôi quả quyết tranh tôi nói đây là một bức quý vô giá, đó là tranh cổ kỹ Vermeer, bấy lâu lưu lạc không ai thấy. Một gia đình vọng tộc, tôi xin giấu tên, có nhờ tôi xem giúp và cho ý kiến một bộ tranh do tổ tiên để lại. Gia đình ấy bằng lòng bán đứt cho tôi một bức mà hiện tôi đã gởi cất tại ngân hàng Mỗ. Tôi dám cam đoan với ông, đó là tác phẩm mai một của Jan Vermeer, một nhà đại danh họa Hoà Lan của thế kỷ 17, giá đáng ngàn vàng.

Có lẽ chưởng khế sẽ hỏi tại sao tôi không bán ên, tức nhiên có lợi nhiều, thay vì phải đến đây nhờ ông cho thêm phí tổn ? Thưa chưởng khế, thú thật vì tôi mua nó mà hết vốn, nên nay cần bán gấp là một lẽ. Một lẽ khác nữa, chắc ông dư rõ, là giữa các chuyên môn giáo nghiệm và nhóm họa sĩ, ít có thuận thảo nhau lâu; và không giấu gì ông, tánh tôi thì nóng, vì ăn ngay nói thật nên ít có cảm tình với họ. Nếu

nay tôi đến ngay thương thuyết thì hỏng ngay. Nên tôi tưởng phải nhờ ông giúp cho một tay đắc lực, mà chắc ăn hơn. Tốn kém bao nhiêu có hệ gì. Bọn giáo nghiệm ở đây, ở Paris này, tôi đều quen biết hết. Hiềm gì tôi đả kích họ đã nhiều, cho nên ác cảm khó quên; ngày nay nếu tôi bốn thân xách bức tranh đến cầu họ giúp cho giấy chứng chỉ thì cũng bằng trong Tam Quốc, Lỗ Túc sách Kinh Chân. Họ đâu có khứng, không chừng họ lại đặt điều kiểm chuyện, nghi kỵ nọ kia, gây rối cho tôi thì có. Cho nên trong vụ này, chưởng khế giúp giùm tôi, và cẩn thận hơn hết là không nên hào danh tánh tôi trong tờ mua bán. Như vậy chưởng khế săn lòng với tôi chứ?"

Ông chưởng khế ưng thuận, V.M. ra về đã yên tâm một phần. Cách vài bữa sau, nhơn đọc báo, V.M. thấy tin ông Bredius là nhà giáo nghiệm danh tiếng ở Hòa Lan hiện có mặt ở Paris. V.M. lật đật xách tờ báo trở lại tìm chưởng khế và yêu cầu đem tranh nhờ Bredius giáo nghiệm vì dịp may ít có.

Chưởng khế nghe theo lời, tức tốc lanh tranh nơi ngân hàng, bốn thân đem đến tìm ông Bredius và hai mươi bốn giờ sau là có giấy chứng của Bredius nhìn nhận tranh nọ là tranh cổ, chính do Vermeer, thế kỷ 17, sáng tác.

Đã có chứng chỉ hợp thức, thêm chưởng khế này là người đầy đủ uy tín, nên tranh bán cấp kỳ. Người mua không ai xa lạ, vốn là viện bảo tàng Beymans, ở Amsterdam (Hòa Lan), giá mua là 58.000 livres. Trừ ra tiền xe pháo, tiêu nghệ, tiền hoa hồng Bredius và hoa hồng chưởng khế, V.M. còn 40.000 livres : giàu rồi!

Tranh được giao phó cho chuyên gia sửa chữa và o bế lại những chỗ trầy do V.M. tạo ra cho thật đúng cổ, rồi đem về Hòa Lan trưng bày tại viện bảo tàng quốc gia, suốt mấy năm trường, trân trọng như một "quốc gia chi bảo". Viện bảo tàng cũng như cung trứng, hứng như hứng hoa và lấy làm mừng mua được vật báu.

Trong khi ấy, V.M. tưởng mạo tể thành công như vậy là đủ, lòng dặn lòng không tái phạm làm chi. Bây giờ không ở Roquebrune nữa, có tiền rồi, dọn lên Nice ở cho sướng thân. Nhưng cổ nhân đã nói: “Ăn quen, nhịn không quen”, ít lâu V.M. bắt bén, tự hỏi: “Sao không giả tạo tranh cổ khác”?

Phen này đã thành thạo lăm rồi, nên bắt qua nhái nghệ thuật của Frans Hals và của de Hooch, đều là đại danh họa thế kỷ 17 của nước Hòa Lan.

V.M. hăng hái làm việc không nghỉ tay và suốt mười hai tháng nỗ lực, tạo được sáu tranh mạo tể khác:

Hai bức kể như kiểu tập (échantillons), V.M. nhái điệu de Hooch, và bán cho hai sưu tập gia ở Rotterdam, gọi để làm quen. Sau hai nhà này thích quá, nên mua thêm của V.M. hai bức ký Vermeer, mà không biết là giả.

Hai bức tranh này bán, không ký công tra, nên số thu định lối 68.000 livres. Cứ tính theo tỷ lệ số tiền bán tranh ký nhứt thì phen này, phần của V.M. cũng không dưới 40.000 livres.

Tháng tám năm 1939, bên Âu Châu xảy ra cuộc đệ nhị thế chiến. Máy đùn sát khí, máu chảy tràn đồng. Lại một phen người giết người, đồ hại sanh linh.

Khi giặc chưa khởi, V.M. cùng vợ đập tàu hỏa, về thăm cố hương là Rotterdam. Nghe tin khai chiến, cũng chưa sợ. Định bụng rằng phen này bạo phát bạo tàn, chuyến này sẽ mau điều đình và không dây dưa đâu. Vợ chồng sẽ trở về nhà, ở Côte d' Azur, việc gì mà lo?

Sáu tháng sau, giặc đã không dứt, càng bành trướng thêm. Hòa Lan bị chiếm, dân chúng phải sống kham khổ thiếu thốn dưới gót sắt bách thắng của quân Đức. Sự sản của V.M. đang vững vàng đồ sộ, bỗng bị té liệt bất ngờ. Được bao nhiêu thì tiêu pha hoang phí, tính cho vô tận: mua một tòa lâu đài cổ ở Nice, tu bổ cho vừa con mắt, đến gần cạn túi, nay thinh khồng

thinh không kẹt ở đây làm vầy, khổ chưa? Dẫu muốn bán hết sự nghiệp ở Pháp, qui nhứt thống về Hòa Lan, nay cũng không kịp. Chỉ còn một phương duy nhứt, giải thoát được cơn nguy, ấy là mạo chế tranh cổ thêm nữa. Nhưng hãy nói nho nhỏ, đừng cho ai biết!

V.M. bây giờ đã trở nên một tay xảo thủ, việc giả tạo tranh cổ đã trở thành một nghề chuyên môn. Chớ chi vẽ thực và ký thực tên mình, thì đâu có chuyện. Nhưng ngựa quen đường cũ, phải giả tranh cổ mới bán tiền nhiều hơn.

V.M. vẽ thêm năm bức ký Vermeer giả nữa và lấy đề tài trong Thánh kinh, để dễ bề nói dối, vì V.M. biết rõ không ai hiểu biết đời sống của Vermeer cho bằng mình, đã từng thích giùi vào vẽ, treo tóc lên rường khi tham khảo và nghiên cứu năm xưa về nhà danh họa trú danh này, nhứt là khoảng đời của Vermeer, từ thanh xuân đến lão mại, sách vở nói rất lờ mờ, lại càng dễ cho V.M. lựa chọn đề tài và dễ bề nói khoát cho trôi việc dối trá của mình làm.

Vẽ rồi năm bức, V.M. lại vẽ thêm một bức, gọi Cène. Nguyên Cène là tên của một bức họa thật lớn của Léonard de Vinci vẽ năm xưa trong vách phòng ăn của tu viện Santa Maria delle Grazie, tại thành Milan ở Ý Đại Lợi. V.M. dám nghĩ đến việc họa bức này thì cái kiêu ngạo của anh ta đã lên tới tuyệt đỉnh, vì dám sánh tài mình với bức hậu tổ nghề hội họa Tây phương. Nhưng khi V.M. có ý định rồi thì đem ra thực hành ngay. V.M. đem hết tài nghề và sở trường để vào đó, dường như muốn cho ngày sau đời biết tài mình cũng do bức tranh đại họa này. Khi bắt tay vẽ Cène được vài tháng, thì V.M., nguyên là người kỹ lưỡng, bèn nghĩ lại rằng: “Nếu mình vẽ phóng ứng như vầy, e có chỗ sơ hở”. Nghĩ như vậy, nên V.M. ngưng vẽ bức tranh lớn ấy để vẽ trong bố cắt rời, từng nét mặt và từng chi tiết nhỏ của mỗi nhơn vật, tức là esquisses và quyết vẽ sao cho tuyệt diệu hơn bức “các tông đồ tại Emmaüs” cho được mới nghe. Khi muốn vẽ lại “đầu cổ

chúa Giê su”, V.M. phỏng họa ra nhiều kiểu để tìm lựa kiểu nào ưng ý nhất. Có một kiểu “gương mặt Chúa”, khi vẽ rồi, đem làm cho cũ trong lò điện, lúc lấy ra, V.M. ưng ý quá nên khoe với một nhà buôn đồ cổ, dối rằng đó là phác họa cổ của chính chính họa sĩ Vermeer đời xưa đã vẽ cho một bức tranh nào mà nay ông đã quên tên.

Ông này nghe nói, mê quá nên cố nài cho được. Không dè vài tháng sau, V.M. trở lại nài nỉ hết lời rằng nay ông vừa tìm được một bức tranh lớn gọi Cène và ông nhớ ra rồi, vậy cái mẫu gương mặt kia, xin cho ông chuộc lại, giá nào cũng được, miễn sao ông được trọn bộ là toại nguyện. V.M. làm hộp như vậy, để sự việc ấy đồn ra, nên năm 1940, có một triệu phú sai giáo nghiêm viên đến mua vừa tranh lớn Cène, vừa tranh nhỏ esquisse, với một giá mắt kinh khủng: 215.000 livres.

Một lần nữa, và mặc dầu chiến tranh, V.M. trở nên giàu sang như cũ.

V.M. lấy tiền bán tranh, tậu nhà mua phố, lập lại một sự nghiệp kể đến trên năm chục bất động sản có lợi tức. Và trong nhiều tháng dài, và sống phong lưu nhàn hạ, không làm gì động đến móng tay, gọi để xả hơi, bù lại những năm lận đận, anh ta thường nhắc và cho rằng trần ai vô tri kỷ.

Vào cuối năm 1940, V.M. bắt đầu cầm cọ và vẽ lại. Trong mười tám tháng, ông vẽ xong được ba bức tranh mạo tẽ nữa và đây là ba tác phẩm sau chót của V.M. Nhưng lạ thay, nay đã giàu sang, có tiền nặng túi, thì tài nghệ lại nhụt đi. Ba bức tranh sau rất này, kém phần độc đáo và thua xa những bức khi xưa vẽ trong cảnh cơ hàn, ăn bánh mì mốc với bánh sữa rě tiền.

Chớ chi V.M. bán mấy bức tranh này trước cuộc đệ nhị thế chiến, thì ắt đã qua trót lọt và chưa bị lộ tẩy. Nghĩ ra trời cũng hết sức chịu tên đại bорм này, nên khiến cho bấy lâu, không ai để ý mà hỏi và vậy chớ trong một thời gian cũng

không lâu gì mấy - từ năm 1932 đến năm 1940 - mà làm gì va đào ở đâu ra, và có hoài hoài những tranh cổ quý giá đến thế?

Cuối năm 1943, V.M. bắt tay tạo bức tranh giả thứ tám của ông, bức tranh này cũng là một tuyệt tác của ông mà cũng là bức tranh xui xẻo sẽ đưa ông đến cửa tụng đình, và vì sao ông lựa đề tài quái gở “Christ et la femme adultère” (Chúa Cứu thế và con dâm phụ). Người mua bức tranh này là vai tá phụ hữu bất hét ra lửa của Hitler, tức Thống chế của Đức quốc xã, tức ông Goebels. Nói cách khác, bức tranh đã đem lại cho V.M. ba chữ “Chấn Gia Thịnh”. V.M. danh nổi như cồn.

Tranh này là tranh thứ sáu, giả tạo, mang chữ ký của Vermeer. Nói tuyệt tác, thật tình chưa đúng, vì tranh vẽ hối hả trong hai tháng thôi, nên nhiều chỗ còn để cho thấy sự hấp tấp của và và đã mất hết những nét tỷ mỷ kỹ càng, những chú ý cẩn thận của buổi đầu tiên, khi vẽ bức “les Disciples d’Emmaüs” hay bức Cène.

V.M. vẽ tranh này đúng trên một tấm bố thế kỷ 17, nhưng đã làm biếng, không cạo lớp sơn cũ sạch sẽ như mấy lần trước, cho nên sau này khi rơi quang tuyến X, thì thấy rõ lớp sơn cũ và lớp sơn mới chập chồng nhau, và khi hơ nóng giả cổ trong lò điện, hai thứ sơn cũ mới ấy khắn nhau lại, cạo không ra. Sở dĩ tranh như vậy mà vẫn bán được, là chứng tỏ sự thiếu sót chuyên môn đáng trách, sự thiếu lương tâm nghề nghiệp của bọn trung gian môi giới giữa ông Thống chế Goebels, đã giàu quyền lực lại không thiếu gì tiền, với một họa sĩ phong lưu có địa vị lớn. Bọn môi giới ấy, bởi ham tiền, đã mất lương tâm. Nguyên do cuộc mua bức tranh ấy, là Thống chế Miedl được bộ hạ báo tin ở nhà V.M. có một bức tranh cổ quý giá. Miedl thật tình muốn tấn ợn nên nhắn với người giới thiệu thường đi mua cổ ngoạn cho Goebels. Miedl không có ăn nhậu gì trong cuộc mua chác này, nên nếu buộc tội ông thì oan lắm. Ai ai ngày nay cũng biết khi Goebels bị hạ bệ và tịch thu tài sản thì sự nghiệp của và không biết đến mấy tỷ mà nói, người

dồn còn nhiều thùng chứa đồ cò-léc-xông vô giá nằm dưới đáy biển, tìm chưa ra, vì ý Goebels tích tụ của báu là để sau này dùng nó mà dựng cơ đồ đại sự, phục quốc hưng bang chớ không vừa. Trong vụ này, khi người trung gian thân tín về phúc trình thì Goebels xuất tiền trả ngay, số tiền xộn xẹt lên đến 165.000 livres chớ không vừa. Kên kên quạ quạ thì ăn trên rồng, lòng tong cá chốt thì rỉa rút dưới nước, tiền còm-mí-xông cúng đủ mọi mặt cô hồn các đảng rồi, chỉ tồn V.M. cũng còn lại 120.000 livres trong áp phe này.

Trong hồ sơ lý lịch nơi tòa án, thì vào đầu năm 1944, thân thế và sự nghiệp của V.M. có thể tóm tắt như sau:

- V.M. sống độc thân, vì đã ly dị vợ; người vợ tào khang, “tấm mản có nhau buổi hàn vi”;
- Tranh của V.M. giả tạo, trưng bày trong viện bảo tàng quốc gia Hòa Lan: những người giàu kinh nghiệm của các nước tới chơi, đều trầm trồ khen là tuyệt diệu;
- Tài sản, của chìm của nổi, nếu tính ra tiền, thì to tác không chõ nói.
- V.M. không có con.

V.M. đang vẽ bức thứ 9, giả tạo tranh Vermeer nữa. Phen này va tính kiểm độ 1.000 livres để nhập vào kết sắt. Nhưng lúc ấy, V.M. đã năm mươi lăm tuổi đầu mà tóc đã muối tiêu, da nhăn, má cóp: già nhiều hơn số tuổi, cũng vì nay lăm tiền nên sanh súa: đêm thì thức khuya trác táng, ban ngày thấm mệt, phải dùng bạch phiến, trước để tìm thêm khoái lạc, sau tìm yên sis phi lý thuần (inspiration) để có tơ -lo-mơ, làm việc thêm hăng hái. Dẫu cho máy băng sắt cũng phải mòn: vì vậy V.M. vướng bệnh đau tim mà chưa hay.

Bây giờ chỉ còn có hai món giúp V.M. gượng sống: một là bạch phiến, hai là làm việc. Hai lẽ bổ túc nhau trong vòng lẩn quẩn: làm việc, tức giả tranh cổ bán cho thật mắt để có tiền

mua ma túy; và chích, nuốt, thầu ma túy, để có sức, có sáng kiến tìm ra tiền.

Nhưng lúc ấy vừa hết giặc. Quân đội Đồng minh Anh Mỹ đổ bộ, giải thoát Hòa Lan khỏi ách chiếm đóng của bọn Đức quốc xã. Hitler đã binh bại, mạng cùng và tự tử.

Mùa thu năm 1947, quân đội Đồng minh, khám xét đại bản doanh Berchtesgaden là chỗ ẩn sau cùng của Hitler, gặp được bức tranh “Chúa Cứu thế và con dâm phụ” lại cũng tìm được luôn tờ mua bán năm trước giấu trong vài thùng lớn chứa đồ báu vật của Goebels bỏ lại trong khi thoát thân, đào ty.

Nhắc lại, trong tuần tháng năm năm 1945, có hai hiến binh đến tận nhà V.M. ở khu Keizergracht, tại Amsterdam, để hỏi chủ nhân vài tài liệu không quan trọng lắm. Hai công sai rất sụt sè lỗ phép, phần khớp vì nhà cửa sang trọng, phần thấy một ông già đạo mạo, có vẻ tiên phong đạo cốt, phú quý như vầy há đâu phạm pháp cho dành. Nhưng cũng phải lấy khẩu cung cho có lệ, và chỉ muốn ông nói cho biết, mách giùm cho mình tìm ra manh mối ai đã bán một bức tranh cổ và quý cho một tên thù nghịch hạng nặng, nặng cỡ một nazi bự như Goebels, tàn sát không biết mấy triệu sanh linh.

- Thưa ông - một hiến binh hỏi - ban sơ ông gấp và mua bức tranh cổ ký Vermeer bán cho Goebels ấy, ở tại đâu?

Nhưng V.M. đã hết thời, khiến cho thần khẩu giục trả lời liền: “Tại Ý Đại Lợi, trước khi xảy ra trận giặc vừa rồi. Nhưng tôi không nói gì nhiều hơn nữa được, vì tôi đã trót hứa với chủ cũ giữ giùm thể thống của ống, vốn là một vọng tộc nay đã suy vi.”

Hai hiến binh cười thầm mà không nói lời gì và xin cáo lui. Họ vừa bước ra khỏi cửa, V.M. suy nghĩ và hối lại không

kịp, vì lời khai của mình ban nãy, làm sao lấy lại được, khi không mình tự trói mình nạp cho mật thám.

"Hai tên lính ban nãy - V.M. nói thầm đủ mình nghe - thuộc đội thám quân chánh trị. Chúng nó đã biết tranh ấy bán cho một tên A-lơ-măng. Thế mà mình nay lại **khai** tranh ấy trước mua tại Ý Đại Lợi, tức một nước thù nghịch khác của Đồng minh. Như vậy, mình sẽ bị buộc vào tội tư thông ngoại quốc, thông đồng với bọn phát xít Ý và bọn Đức quốc xã nazi. Cha ôi! Tôi này nặng biết chừng nào !"

Và cái độ tội trọng ấy, chẳng bao lâu cơ quan cảnh sát đã tìm ra manh mối.

Vừa qua ngày sau, V.M. bị mời ra trình diện Sở Cẩm với tội phản quốc.

Thầy thẩm sát viên xuýt ngã người trên ghế ngồi, khi nghe V.M. mắng xối xả cho một hơi:

- Tôi thật tình tội nghiệp cho ông ! Ông quả là đồ ngu, không biết gì hết ! Tôi có dại gì bán tranh quý chánh Vermeer cho bọn A-lơ-măng? Chánh phủ đáng lẽ dựng hình đồng cho tôi mới phải ! Kỳ công lấy tiền Đức quốc tôi xài ! Ủ ! Chính tôi đây, Van Meegeren đã vẽ tranh đó và ký tên I.Meer đó chứ ai ? Goebels nó mua với giá bạc triệu một tấm tranh xoàng xĩnh do tên này vẽ ra. Và suốt tám năm nay, suốt tám năm trường, Van Meegeren này đã phỉnh gạt mấy thằng thẩm định viên bất tài của Chánh phủ đó ! Tôi nói cho ông biết, chúng nó toàn là đồ ngu dốt, không biết gì về nghề nghiệp, mà làm mặt song tàn, chỉ giỏi vơ vét tiền còm.

Lính nghe đầy tai và chép không muốn kịp, nhưng lính vẫn không tin. Định cho ông già này, mất trí nói xàm. Rồi họ lại nghĩ cho ông già đặt chuyện như vậy để dễ bê chạy tội "thông đồng quân địch, phản nghịch quốc gia".

Sau một đêm bị cầm lại bót, mà V.M. ngủ vùi như chết,

rạng ngày, tới giờ làm việc, V.M. buộc Sở Cẩm viết tờ biên bản, để ông khai hết tự sự, đầu đuôi gốc ngọn, ông nói đó là lời sám hối của ông, mặc cho Tòa giáo nghiệm lại lời khai này.

Tờ biên bản viết xong, ông ký tên rành rẽ. Điều tra lại, thì tội phản quốc **không** đứng vững. Tòa lấy làm bối rối không biết dựa vào điều khoản nào mà buộc tội ông già này.

Sau đó có một ông tòa ra một sáng kiến **khá** ly kỳ. Ông đòi V.M. ra hầu, và hỏi : "Nếu ông khai rằng chính ông vẽ được bức tranh "les Disciples d'Emmaüs" đó, vậy chớ ông có thể vẽ một tấm copie thứ hai tranh ấy lại được chứ ?

- Sao lại vẽ copie? - V.M. thưa - Tôi có thể thi thố tại đây tài nghề của tôi cho quý tòa biết sức. Miễn ban cho tôi đủ phương tiện : một tấm bố cũ y như ý tôi chọn, đồ nghề thì lấy tại nhà tôi, và tôi sẽ vẽ lại trước mặt ai cũng được, một bức tranh theo nét bút Vermeer, cho ai đó là chuyên môn chứng kiến và giỏi phân biệt giả chơn ! Như vậy, quý tòa bằng lòng chứ ?

Tự nhiên tòa săn lòng chấp nhận lời yêu cầu của bị cáo.

Tháng tám năm 1945, V.M. biểu diễn tài nghề trước mắt sáu chuyên viên nhân chứng thay mặt đủ các nguyên cáo trong vụ án ly kỳ này. Đó là bức giả tạo thứ 9 tranh Vermeer.

Phải nói, V.M. vẽ liên tiếp không nghỉ tay phút nào, ngoài giờ nghỉ ngơi cơm nước. Lính thay phiên canh gác, các nhân chứng cũng không nới phòng làm việc một giây phút nào.

Một lần nữa, V.M. chọn một đề tài rút trong Thánh Kinh, và cũng dùng bố cũ của thế kỷ 17 kiếm được. Màu và dầu sơn thì từ nhà đem lại, đủ cả lò điện để hơ giả cổ, bút cọ bằng lông blaireau và ống thiếc tròn để làm da rạn nhái rạn tranh xưa.

Đề tài bức tranh là "le Seigneur enseignant le Temple"

(Chúa dạy học trong Thánh đường).

Đến tháng mười, thì bức tranh hoàn thành. Các giám định viên và nhân chứng thấy đều công nhận đúng là tuyệt tác, giá trị không thua mấy tranh giả tạo trước.

Người họa sĩ có thiên tài mà **không** ai biết thưởng thức. Túng nước phải liều nay chúng bay sáng con mắt ra thì đã muộn. Thiên tài phải chịu tù, nhưng cao vọng cũng thỏa mãn.

Luật lệ xứ Hòa Lan rất chậm. Phải đợi hai năm nữa mới kết thành án. Tòa buộc V.M. về tội gì ? Chỉ có một lần, V.M. có nói duy nhất một câu : “A mon avis, ce tableau est un Vermeer”. (Theo ý kiến tôi, tranh này là đúng của Vermeer). Nhưng bao nhiêu ấy không đủ yếu tố buộc tội. V.M. còn có nói những câu na ná như vậy : “Đây là một bức tranh. Các ông nghĩ sao ? Định trả bao nhiêu giá tiền bức tranh ấy ?” Cũng không đủ kết án V.M.

Sau rốt, tòa phải dựa theo mặt luật sẵn có, tuyên án như vậy : “Vì mỗi tám bức tranh đều ký tên **khi** là Vermeer, **khi** là de Hooch, vậy Van Meegeren phạm tội giả mạo tám chữ ký : Một năm tù ỏ”.

Không nghe nhắc chuyện tranh giả tranh thiệt, chỉ nghe nói “giả mạo chữ ký”.

Đúng mười lăm ngày sau, V.M. lê chân đến hầu tòa cùng với vẻ thản nhiên của một người bị khuấy rầy trong tuổi già bóng xế. Án tòa “một năm tù” là nể bị cáo, kém sức khỏe rõ rệt.

Tuyên án rồi, tòa chưa cho lệnh bắt giam và cho phép V.M. về nhà đợi lệnh.

Chiều hôm nghe đọc án, về nhà, V.M. lên cơn đau tim dữ dội. Một tháng sau bệnh tái phát. Kỳ này ông tắt hơi luôn,

chưa kịp thi hành án tòa. Sống làm chi nữa ? Mà gượng sống để làm chi ? Sống giữ tam tùng thì trọn đời làm con gánh nước, con đói, con ở. Thây kệ, làm như người ta, mà một thuở lên xe, ở nhà lâu, rồi tới đâu hay tới đó. V.M. muốn lương thiện, mà cất đầu không nổi. Thà làm như đã làm, một thằng gian, mạo chữ ký, mà tiếng tăm chấn động hoàn cầu. Vermeer, de Hooch, hai ông với tôi, khác nhau chỗ nào?

Kết luận. Thế gian lầm sự bất công. Cũng thì một bức tranh, **khi** ký tên thật của mình là họa sĩ vô danh, thì thiên hạ chê nhiều **khen** ít. Bức tranh ấy, dưới góc nếu có chữ ký họa sĩ đại danh, thì thiên hạ đua nhau giành giựt.

Giữa kẻ mua người bán, nước văn minh, thường có người đứng trung gian để thẩm định giá. Cố nhiên phải trả tiền công. Trong khi ấy, người chơi tranh cổ giả và người giả tranh cổ, mãi còn.

Tranh mua rất mất tiền. Đợi cho tác giả nổi danh, có lẽ người mua đã chết trước.

Tranh rất bê b potrà. Kén chỗ treo, và tranh cổ Picasso mà treo dựng đầu, chỉ để cho người đời đàm tiếu. Lấy làm giẻ chùi thì tiếc, cất trên gác sơ chuột nó khoét. Không bằng đồ sành, đồ sứ. Gặp giả, tao lấy mây làm mẻ kho, tao nướng trên lửa nóng, cho cháy da xám mặt. Mây rên sèo sèo, tiền mất mà tao có bài học **khôn**.

3

BÀN PHIẾM VỀ CHÉN TRÀ ĐẠI TỐNG (960-1280)

Đời Tống (960-1280) bên Trung Quốc, có để lại ngày nay cho người sưu tập nào muốn tìm của lạ, một loại chén đất nung da màu lông thỏ đỏ, chữ gọi *Thố hào trân*, gọi cách khác là *hoàng thổ ban trích châu* (giọt lốm đốm như trong men, màu lông thỏ (gouttes et perles (dans l'émail) de la couleur du poil de lièvre) (xin xem tập “Cảnh Đức trân đào lục”).

Chén này, vật khinh hình trọng, rất quý, vì xưa trên bảy trăm năm; nhưng nay giả nhiều thiệt ít, những thứ gặp tại Đông Kinh và Hương Cảng, muốn mua phải dè dặt.

Năm 1960, khi ấy tôi còn làm quản thủ công nhụt nơi bảo tàng trong vườn bách thảo (Sài Gòn) tôi có soạn và đăng trong báo Bách khoa số 89 đề ngày 15-9-1960, một bài luận về chén trà Đại Tống ấy, hiện nhà tôi có một cái lấy tựa là *Tử chén trà Đại Tống đến tích trâm Trịnh Ân*.

Đến nay là năm 1971, câu chuyện đã được mười một tuổi. Vậy xin giờ ra viết lại, cho thấy tôi đã tiến hay lùi.

Bài của tôi trong Bách khoa số 89 ngày 15-9-1960, như vầy (có sửa đổi chỗ):

“Bữa thứ hai 2-10-1939, nhằm 20 tháng 8 năm Kỷ Mão, lúc ấy thái bình lấm, quân đội lùn chưa có mặt tại Sài Gòn, tôi (tác giả), có đến nhà tầm tầm Pháp ở đường Lagrandière cũ, nay là đường Gia Long, lối văn phòng ba luật sư Tuyên Huyền Huệ, đấu giá mua được một cái bát bằng đất nung, thấy lạ vì có cái đế ngộ nghĩnh bằng ngà cũ. Để lên nước đỏ

au, có lẽ vì lâu đời, màu đỏ bầm như củ nghệ thúi, toàn diện trong và ngoài đã lạc tinh, lộ “vân” ngà ngà trắng trắng, bông nổi đều đều tuyệt khéo “y như mặt võng đan”, quả là một thành công có thiên tạo giúp sức, đành rằng đó là ngà tiện do tay phàm chế tạo, nhưng vân ngà mặt võng này vốn thật thiên nhiên. Trời sanh ngà có vân, để phân biệt với ngà giả (nhơn tạo) *không khi nào có mặt võng*. Tôi có tánh nói dài dòng, nhưng ai biết nghe lời thì khỏi mua lầm ngà giả tạo, làm bằng keo hóa học.

Nhưng tôi nói có chen dừng, không phải ngà giả tạo là vật bỏ đi, vì tỷ như bài con chim, khi xưa làm bằng ngà thiêng, thì lâu ngày lên nước, có vân khác nhau, bọn điếm đàng nhìn đó mà biết hết, nên sau chế lại cây bài làm bằng “xúc cáo” (thực cao), một loại keo tốt, trắng nõn không đổi màu, nên ít bị ăn gian, đồ giả mà hay và nên khen ở chỗ đó.

Mua vì mê cái đế bằng ngà, tính ra cả chén và đế, cộng luôn 10% tiền công lão hộ giá viên Tây gỗ búa ngà phát mãi, vị chi là 45\$ + 4\$50 = 49\$50. Nay nghĩ lại giựt mình, một đồng năm 1939 ăn một ngàn đồng năm 1971, thì cái chén Tống có đế ngà ấy, nay đáng 49.500\$, hay gọn hơn đáng 50.000\$, một là vì thứ thiệt, hiếm có, hai là vì đồng bạc ngày nay có chyện chạy, không còn giá trị như trước.

Đem chén về nhà, không dám cho vợ thấy, lén lấy ra xem và tự hỏi: “Đế ngà vân đẹp, tiện khéo; cớ sao dùng kê một cái chén xoàng xĩnh thế này” ?

Mà thật vậy. Chén hình thù thô kệch, thêm trên miệng có mẻ hai chỗ nhỏ. Lão Révertégar, thanh tra tiểu học, biết chơi đồ cổ, khi mua rồi, nó nói nó nhượng cho mình vì hai chỗ theo này. Nhưng đã tập tành men sưu tập và học khảo cứu, thì phải cắn răng chi ra nửa tháng lương, để có một mẩu đồ đất nung hay đồ gốm chánh hiệu đời Tống để so sánh và học tập thêm. Nghĩ như vậy rồi tự khen mình dám ăn xài, mua một vật hữu ích. Nhưng rồi hồi tiếc, vì đã có vật ấy trên

tay, nay thử đem đặt cái chén giữa đường qua lại, dám chắc trong nửa ngày không một ai chịu khó cúi xuống lượm chén lên, bằng có lượm cũng không xem vật ấy là một cổ ngoạn hy hữu. Nếu người lượm thuộc hạng mót sot rác, khi gặp ai hỏi mua, trả năm xu một cắc, thì đã lật đật bán cấp kỳ, người nào trả đến ba hào bốn giác thì bợm mót sot rác sẽ cười thầm, tự cho mình trúng mồi to, hoặc giả kẻ kia không ba trợn cũng là người điên của.

Cái bát quả thật xấu xí, không đáng gọi là mỹ thuật phẩm chút nào. Chén làm vầy, gọi nó là cái mẻ, cái nắp tin nước mắm, cũng không ai phản đối. Thế mà được đặt trên đế ngà, kính cẩn sang trọng, và nếu không gàn sao dám mua nửa trăm bạc, sướng đời chưa?

Thú thật hôm ấy, tôi cố mua cho kỳ được vật này vì định nịnh trong trí rằng nếu vật ấy không quý, thì chủ nó không đại gì tiện cho nó một chén dài bằng ngà khéo lộng lẫy như vậy.

Về sau nhờ nghiên cứu kỹ càng thêm thì rõ ràng trong các sách khảo cứu Pháp-Anh đã từng nói đến chén này¹, đã có in hình chụp ảnh và mô tả kỹ lưỡng đồ đất nung Tống loại này, và danh từ chuyên môn gọi đó là *dé fourrure de lièvre* (màu da lông thỏ), một danh phẩm gồm của tỉnh Phước Kiến, sản xuất tại Ki-ngan (Kiết An). Gọi theo Nhựt Bản thì đó là chén *Temmoku* và mãi đến nay, tôi mới thấy trong bộ Cảnh Đức trấn đào lục (đã in), gọi *Thố hào trấn* và men chén ấy

1. Lẽ đương phải in hình ra cho mỗi người thấy một chút. Nhưng vì kỹ thuật in nước chua in hình được khéo, nên chúng tôi tam chừa hình lại sau sẽ in làm một quyển album duy nhứt, khi viết xong bộ sách này, và sẽ bán riêng cho những người muốn khảo cứu. Tam thời, xin quý vị tìm xem trong sách sẵn có, như sách *Les poteries et porcelaines chinoises* của bà Disney Lion-Gold-schmidt, pi IX.D.Kien, dit *Temmoku* (musée Guimet), hoặc trong bộ "Céramique ancienne de l'Asie" par Fujio Koyama, N°34 page 82 hình rất rõ và khéo, trông mới thẩm hiểu. Nước người ta in một cuốn sách mỹ thuật, không kể phí tổn. Bên nước ta, sách in để tặng biếu, nên có khác. Không phải lỗi tại soạn giả. V.H.S

gọi *hoàng thoả ban trích châu*. (*Temmoku*, có sách dịch *Thiên mẫu san*, sách khác viết ra chữ Hán và *Thiên mục thủ*, vậy theo mặt chữ nên đọc *Thiên mục thủ*.)

Vả chăng ngày này ai cũng biết:

- Nhà Đại Tống, do vua Triệu Khuông Dẫn dựng nghiệp, cai trị Trung Quốc từ năm 960 đến năm 1276 hay 1279 mới dứt; tính chung được trên ba trăm năm, chia ra Bắc Nam lưỡng triều:

- Bắc Tống, đóng đô tại Biện Lương (Khai Phong phủ), chín đời vua, trị vì từ năm 960 đến năm 1127, là .... 167 năm;

- Nam Tống, thuyên đô về Hàng Châu, chín đời vua, từ 1127 đến 1279 là ..... 152 năm

Cộng: 319 năm.

Như vậy thì:

- Nếu lấy năm chót (1279) mà đoán, thì chén này tính đến năm nay 1971, ít nữa cũng đã 1971 - 1279 = 692 tuổi.

- Bằng như dựa theo tích dẫn sau đây, và lấy năm Đại Tống nguyên niên (960) mà đếm, thì độ chừng, chén này cao niêm nhứt, cũng được 1971 - 960 = 1011 tuổi chẵn.

Đồ đất nung, thứ men mốc mốc, đỏ đỏ thâm thâm, chỗ thì sót men lòi da cháy sạm, chỗ thì men dày nhiều dùn cục dưới chân món đồ, danh từ chuyên môn gọi "giọt lụy" (traces de larme), những món đồ ấy, coi vậy mà không dễ gì bắt chước, đồng tiền bọn chơi đồ cổ cũng khó ăn, và người đời nay, với dụng cụ và cơ khí tối tân, tuy nhái được mà không giống hệt đồ xưa, vì vậy muốn biết rõ từ món cổ vật, phải chịu xuất tiền ra mua sách, chờ mua bừa có ngày tố trác, thì mất tiền mực chờ trách ai.

Có một nước láng giềng của Trung Hoa, trình độ văn

minh đang trong thời kỳ vọt cao, nền tài chánh ngày nay dồi dào, nước ấy đã chầy năm nghiên cứu và tìm đủ phương thế để nhái tạo thứ đồ đất nung có tráng men như loại chén này, nhưng đến bây giờ vẫn chưa được thành công mấy. Đồ của xứ này sản xuất, chỉ gạt được các tay mơ, còn chập chững, vọc vạch chơi đồ xưa chưa nóng tay, chớ đối với hạng khá thông thạo, từng đạp gai, từng rờ rẫm quen mặt với món đồ, thì người bán cũng như bọn giả tạo, cũng khó đánh lận tròng đèn họ được.

Mà nghĩ cũng trớ trêu ngộ thật: cái ông nghệ sĩ nào thuở đó, nặn được cái chén lưu truyền đời đời làm vậy, mà có dè đâu hòng ký tên đề danh hiệu của mình vào ! Hay không là ở chỗ đó ! Không bì đời nay chế tạo đồ xấu, đồ giả mạo, lại ký hiệu xưa ngỡ ngàng, một cách công khai ! Cho nên nhà chơi đồ cổ, không tiếc tiền mua cái chén, cũng vì muốn mua lại cái thành thật quân tử của cổ nhân.

Xin nhắc lại, cái chén Đại Tống, sau buổi lộn xộn thất điện bát đảo của thời kỳ trước và sau năm đảo chánh 1945, được tôi (tác giả) giấu kín và đem lên Sài Gòn.

Tôi xin vô làm tại viện bảo tàng từ năm 1947 và ngày 13 tháng 9 năm 1954, có ông Serge Elisseeff, nguyên là người Nga nhập Pháp tịch, lão thông chữ Hán, chức làm quản thủ viện bảo tàng Cernuschi tại Paris, nơi đây tàng trữ những cổ vật di tích thuộc văn hóa phương Đông. Năm ấy nhơn đi công cán Nhựt Bản, săn dịp thuận đường, ông ghé viếng viện bảo tàng Sài Gòn.

Sau buổi viếng ở đây, chúng tôi mời ông hạ cổ đến viếng tết thất trong Bà Chiểu, cho ông thấy một nhà cổ Việt Nam như thế nào. Đến nơi, ông trầm trồ khen kiều kiến trúc nhà Việt, có khác đôi chút kiều nhà Tàu và rất khác xa nhà Nhựt Bản.

Xem cuộc thế nhà ở xong, ông day qua xem bộ môn đồ gốm và sứ của chúng tôi sưu tập bấy lâu. Bỗng ông với cầm

cái chén Đại Tống, ngắm nghía hồi lâu kể day qua hỏi chủ nhà:

- Ông biết chén này thuộc loại đời nào chứ ? (Giọng ông hỏi như giám khảo hạch sinh viên).

- Thưa tiên sinh - chủ nhà đáp - ắt đời Đại Tống. Nhưng săn dây, dám hỏi tiên sinh, chẳng hay Tiền Tống hay Hậu Tống, xin tiên sinh dạy cho biết ? Lại nữa, tiên sinh dạy giùm chẳng hay đó là chén uống trà hay chén uống rượu, tiên sinh cao kiến, dạy cho với nào !

- Chén trà phải hơn - ông khách lạ đáp.

- Thưa tiên sinh, theo kẻ hậu sinh này biết, có lẽ chén này trước dùng uống rượu, sau đó đổi qua dùng làm chén uống trà.

- Á hay! Hãy cắt nghĩa cho tôi nghe với!

- Dạ thưa, tiên sinh đọc nhiều sách Hán, ắt dư rõ tích Tống Thái Tổ, Triệu Khuông Dẫn, khai cơ dựng nghiệp như thế nào? Để thêm sáng câu chuyện, kẻ hậu sinh xin nhắc lại sự tích có thủ có vĩ cho dễ hiểu:

Tiền nhụt, vào đời Ngũ Đại Tàn Đường, bước đầu thế kỷ thứ X, giặc dậy tứ tung bên Trung Hoa, nhơn dân lấy làm khổ sở. Các vị tướng trấn thủ những quan ải trọng địa, săn binh quyền trong tay, đều nổi lên, mạnh ai nấy chiếm cứ một địa phương, kẻ xưng hùng, người xưng bá.

Lúc ấy có ông Quách Oai (Quách Ngạn Oai) làm tổng trấn thành Phàn Châu, cũng như ai, bèn soán vị, xưng đế hiệu, dựng nhà Hậu Châu, mở một kỷ nguyên mới. Châu Thái Tổ Quách Ngạn Oai trị vì từ năm 951 đến năm 954, thọ năm mươi mốt tuổi. Ông không con nối dòng, nên lập Sài Vinh, cháu vợ, gọi Sài phu nhơn bằng cô, làm ĐÔNG cung thái tử, cho ăn họ Quách.

Sài thái tử ở với cha nuôi rất có hiếu và Châu Thái Tổ

Quách Oai, lúc gần băng, gọi thái tử đến trối rằng:

- Vương nhi có biết vì sao vua chúa đời trước thường bị khai quật lăng tẩm hầu hết chăng? Chẳng qua cũng vì lúc thăng hà, ham chôn vàng bạc châu báu theo quá nhiều, mà trên đời có chi làm hư lòng người, giục lòng người, nhút là của bọn vô tín ngưỡng, chúng thèm ước của quý vật lạ chôn theo xác chết mà quên hết đạo đức lễ nghĩa. Cho nên trẫm dặn vương nhi khi trẫm xa băng án giá rồi, thì vương nhi nhớ kỹ dấu một vật báu cũng đừng chôn theo. Cũng đừng tẩn liệm băng tơ lụa và trang sức đắt tiền. Vương nhi nhớ bỏ lệ dùng cung nhân coi sóc lăng phần và bỏ lập cung viện quanh lăng vì xa xí vô ích. Việc phụng tự hãy giao cho người có nhà cửa gần lăng, lựa lối ba mươi nóc gia giao phó cho họ là đủ giữ gìn rồi. Tùy nơi nhơn tâm để lại chớ không phải để binh sĩ đông mà lăng mộ khỏi bị thú vật đạp phá hay quân gian lén đào mạch trộm của quý. Cũng bãi bỏ lệ tạo người đá, voi đá, ngựa đá, mà trẫm cho rằng xa xỉ. Hãy liệm trẫm trong một cái hòm băng gốm nung. Cẩn tuyệt dùng đá xây huyệt mả. Kim tinh xây bằng gạch được rồi. Hãy lựa thứ gạch xấu, không dùng được lần thứ hai. Đồ dịch¹ lựa hai tēn là đủ. Nhưng vương nhi nhớ cho kỹ, là phải lập cho trẫm một bia đá có khắc thật rõ nét, hai câu như vầy:

*Châu thiên tử bình sanh háo kiêm,
Di mạng dụng bố y ngõa quan.*

Dịch: Vua nhà Châu sanh tiền chuộng tiết kiệm;

Di mạng dặn liệm băng bô vải, và dùng hòm băng gốm để chôn².

- Đồ dịch phải chăng là người tù mắc tội đó nay dùng phục dịch tại lăng để quét lá rụng, nhổ cỏ dại và không cho trâu bò lại gần lăng? Hoặc đó là "mọi" chôn sống theo người chết cho hồn sai khiến? Trong sách không nói rành.
- Tài liệu viết theo truyện *Phi Long diễn nghĩa*, bản dịch Huỳnh Công Giác, in lần đầu năm 1908, nhà Phát Toán, Sài Gòn, trang 342.

Mấy hàng tài liệu trên đây, đối với người ngoại cuộc, khi đọc lên, chỉ đem lại sự ngáp dài buồn ngủ, nhưng đối với chúng tôi, học đòi khảo cổ, thì quả vô cùng hệ trọng, vì đây là một bằng chứng xác nhận rằng loại hũ đựng cốt (urne funéraire) đã có, chẳng những đời Đại Tống, theo như sách Pháp đã nói, mà có trước từ đời Hậu Châu (951-959) rồi. Vả lại hai đời không cách xa nhau bao nhiêu (cuối Châu 959, khai Tống 960), cho nên dầu gấp hai loại ấy cũng khó mà định tuổi một cách chẳng sai lầm.

Vua Quách Oai mất rồi, con nuôi là Sài Vinh lên kế vị, chọn đế hiệu là Châu Thế Tôn, trị vì từ năm 954 đến năm 959, tuy ngắn ngủi, chỉ có sáu năm, (thọ ba mươi chín tuổi), nhưng để được hai phát minh nay còn nhắc đời:

1) Thứ nhứt, tương truyền vào đời ông, tìm ra men màu xanh da trời. Một hôm, có sờ tâu lên đai lĩnh vua, muốn biết vua chọn màu gì cho thợ chuyên làm đồ gốm đồ sành, vẽ lên các món ngự dụng. Vua phê vốn vẹn bốn chữ: *Vũ quá thiên thanh*. Nhờ đó mà thợ chế ra được màu xanh lơ, trong sách Pháp dịch là: couleur bleue du Ciel après la pluie. Nghiệm ra, khi mưa tạnh, bao nhiêu bụi trần đều quét sạch, trên trời da xanh ngắt trong khe, tuyệt không có một chút bụi nhơ còn gì đẹp hơn?

Đồ sành đời Châu Thế Tôn, thuộc vào buổi sơ khai, vừa hết gốm chớ chưa qua hàn sành, hiếm lấm và quý lấm. Danh từ chuyên môn gọi *Sài dao* hay *Sài diêu* (Tch'ai-yao), ngày nay kiếm không ra. Truyền tụng có câu: "Ngàn vàng dễ kiếm, Sài diêu khôn tìm". Hiếm cho đến đỗi thành huyền thoại, các nhà khảo cổ Tây phương lấy làm ngờ không biết Sài diêu thật có hay không, và không viện bảo tàng Âu Mỹ tích trữ được một mảnh nào, cho biết mặt. Người Trung Hoa nâng lên hàng *quí như ngọc*, và gọi *Sài ngọc*. Trước năm đảo chánh 1945, có một chủ tiệm Hoa kiều trong Chợ Lớn có khoe với

tôi một miếng sành nhỏ màu xanh đậm da trời, cẩn trong một miếng vàng vuông, ông ta làm mặt sợi dây nịt da đeo thường bữa. Tôi muốn quá, theo nài nỉ hoài, xin đổi một chiếc vòng ngọc thạch quý giá, hoặc bù một số tiền lớn, nhưng nói cách mấy, ông chủ tiệm không khứng rời miếng sành nhỏ kia. Ngày nay mảnh Sài diêu ấy còn hay đã mất, tôi không biết, vì chính sau cuộc phong ba năm 1945, hai tôi chạy một người một ngả và cho đến ngày nay tôi không gặp cố nhân Hoa kiều. Nay tôi cũng ngờ không biết miếng sành ấy có phải thật là Sài diêu chǎng, cũng chưa ắt. (Xem thêm qua bộ Cảnh Đức trấn đào lục về sự tích Sài dao).

2) Thứ nhì. Đời Châu Thế Tôn Sài Vinh có chế ra một đồng tiền bằng đồng, ngày nay cũng là một báu vật, người sưu tầm tiền cổ, cho là một vật quý còn hơn vàng. Nguyên mấy năm ấy (954-959), vì chiến tranh dây dưa mãi nên đồng kém hụt, có bao nhiêu đều đúc bình khí và mũi tên, nên trong nước có nạn khan tiền, trong dân gian, việc đổi chác làm khó khăn. Châu Thế Tôn là người thực hành vì thuở nhỏ từng lưu lạc đó đây với bộ ba Triệu Khuông Dẫn và Trịnh Ân, nay thấy dân hụt tiền xài mà cốt Phật bằng đồng có thể thay cốt bằng gỗ hay bằng đá hay chất khác được, bèn truyền lệnh lấy tượng Phật nấu lấy đồng đúc tiền gọi tiền *Châu nguơn thông bửu*. Ngờ đâu dân chúng đời ấy rất sợ Trời Phật, khi hay được tiền Châu nguơn là bằng đồng của tượng Phật đúc ra, họ đều lấy đeo cổ đeo tay làm bùa hộ mạng, khiến nên tiền đã hút khan nay lại còn khan hút hơn nữa. Sau vua Sài Vinh mất, tho có ba mươi chín tuổi, thiên hạ cũng *đổ* thừa trách ông sao dám nấu Phật lấy đồng. Về sau, mỗi lần có người từ trần, đều lấy tiền Châu nguơn mang theo để hộ mạng để nói chuyện với Diêm vương và bọn quỷ sứ cũng kiêng nể, khiến cho tiền Châu nguơn mất hết, và câu đồng diêu trên cũng lặp lại nữa, đổi hai chữ: *Ngàn vàng đẽ kiếm, Sài diêu khó tìm*, đổi lại : *Ngàn vàng đẽ kiếm, Châu nguơn khó tìm*.

Tuy thọ không lâu (39 tuổi), tuy làm vua rất ngắn (sáu

năm), nhưng danh tiếng Châu Thế Tôn thật là trường tồn.

Một tiếng thơ thứ ba của Sài Vinh xin kể ra luôn, là tánh ông rất hiền, ở với hai em là Khuông Dẫn, Trịnh Ân đều nhin nhục, sau lên làm vua thì hết lòng với dân, chia ngọt xé bùi, đồng cam cộng khổ, sánh với các vua chúa đời Ngũ Đại, thì ông được tiếng là minh quân hiền nhút, nên khi mất, dân chúng tiếc thương ông lắm. Hồi mấy ai được vậy?

Nhưng Sài Thế Tôn là người bẩm thọ yếu, không勘 việc chinh nam phục bắc, năm 959, đi đánh giặc về, đau rồi mất. Con là Lương Vương lên nối ngôi, (sau bị truất, thụy phong Cung Đế, trị vì hai năm 959-960, mất năm 973, thọ hai mươi hai tuổi). Cung Đế lúc lên ngôi, chưa đầy tám, chín tuổi, các tướng sĩ phe đảng của Triệu Khuông Dẫn đều không bàng lòng thân phục một ông vua nhỏ oắt và cũng lạ hoắc, làm sao biết xét công hăn mã của mình. Vì vậy nửa đêm, ngoài mặt trận, binh kéo đến cầu Trần Kiều đóng lại đó, đêm khuya tướng sĩ tụ họp, lấy huỳnh bào đắp lên mình Khuông Dẫn, xóc ra ngồi ghế giữa rồi tung hô vạn tuế. Sử gọi đoạn này là *binh biến Trần Kiều*.

Lúc ấy, người em thứ ba thích huyết thể nguyên, bộ ba “Sài Vinh, Triệu Khuông Dẫn, Trịnh Ân” (Trịnh Ân sau Tống Thái Tổ phong đến Nhữ Nam Vương), đã cùng nhau ăn máu uống thề, nguyên lấy gương Dao Viên tam thế Lưu - Quan - Trương đời Tam Quốc, nay anh lớn Sài Vinh vừa mất, anh thứ là Khuông Dẫn lại truất ngôi của con Sài Vinh, từng gọi mình bằng chú, giành làm vua lấy, Trịnh Ân là người bộc trực ăn ngay nói thẳng, hễ mỗi lần có chén, “rượu vào lời ra”, thường không dè dặt lời nói và một đôi khi xúc phạm đến Tống Thái Tổ. Chỗ anh em thì tha thứ được, mà nay là niềm tôi chúa sao nê? Bởi vậy, trong truyện *Tam hạ Nam Đường*, tác giả bịa ra chuyện *Xích tu long túy tửu hắc hổ qui thần* để nhắc việc Tống Thái Tổ, không biết say giả hay say thiệt, nhè nghe lời súng phi là Hàn Tố Mai, hạ bút trong cơn say, phê chữ *trảm*

trên tờ sớ, để cho Hàn Phụng chém đầu Trịnh Ân, cơn say qua, thì đầu Trịnh Ân đã rụng !

Nhữ Nam Vương vương phi là Đào Tam Xuân, dãy binh quyết báo thù chồng.

Non nước này, ta lại thấy ngón “giang hồ mã thượng” của ông vua từng ăn cơm dạo khắp xứ, quen gần đủ mặt gái sông hồ, tôi muốn nói Tống Thái Tổ Triệu Khuông Dẫn. Vì để thủ tiêu luôn một nhân chứng bếp xếp lô miệng không thua Tam đệ Trịnh Ân, Thái Tổ bèn giả sợ oai Trịnh vương phi, nên nạp mạng ái phi là cục cảng Hàn Tố Mai cho Đào võ trạng Tam Xuân, để cho bà này lăn đèn đốt sống Tố Mai tế chồng là Trịnh Ân. Kế rất độc, một mũi tên giết hai con điểu, vừa thủ tiêu một bà phi quá hiếu biết việc trong cung cấm (Tố Mai), vừa làm hết giận một nữ tướng giỏi, còn nhiều hữu dụng mai sau (Tam Xuân)!

Sau khi làm hai việc, có một không hai ấy, chém bạn giết vợ, có lẽ vừa ăn năn, vừa để chứng tỏ bản lĩnh cao cường của mình, Tống Thái Tổ *hạ chỉ giới tửu*, từ đó cấm dùng rượu mỗi khi có lễ sự, và khuyên nên dùng trà thay cho rượu, vì trà vừa tinh khiết vừa hiền hơn rượu, trà uống mãi không say, trà không làm hư đại sự.

Vì thế, thưa tiên sinh Elisseeff, tôi, một tiểu sinh nước Việt, dám nói: chén Đại Tống, trước kia dùng để *uống rượu*, sau đó đổi lại làm chén dùng để *uống trà*.

Nghe đến đây, nhà học giả pháp trầm ngâm không kết luận rằng ~~thuyết~~ của tôi đúng hay sai, chỉ gật đầu ra chiều suy nghĩ lung lăm. Trước khi từ giã, tôi mời nhà học giả ký vào sổ vàng, ông S. Elisseeff niêm nở ký tên, hạ bút phê một câu nay tôi còn giữ làm kỷ niệm quý:

“Avec toute notre reconnaissance à Monsieur SEN, pour

avoir fait de notre escale à Saigon, une pierre blanche sur notre route”.

13-IX-54

Serge Elisseeff

Dịch: “Đa tạ ông Sển, ông đã, trên bước đường tôi ghé Sài Gòn, giúp tôi ghi dấu cuộc viễn du bằng một viên bạch thạch”.

Dường như chưa bằng bụng, khách nói với thêm:

- Vậy mà thuở nay chánh phủ quý quốc không khứng gởi những người thiện chí qua học thêm bên xứ tôi, để ngày nay trở lại trách chúng tôi không sớm đào tạo cho quý quốc những chuyên gia lành nghề.

Nghe mấy lời có hơi chua chát, chủ nhà đánh liều, chát chát trả lại:

- Dạ dám thưa tiên sinh, nói thì dễ, đến khi thực hành mới thấy khó vô cùng. Nghĩ cho, trước đây, muốn học khoa như tiên sinh nói, ít nhứt phải có văn bằng tú tài Pháp. Học xong mấy năm, nếu không có Pháp tịch thì cũng không trông mong gì gia nhập sở chuyên môn là trường Viễn Đông Bác Cổ (Ecole Française d'Extrême Orient) và cũng vô phương xuất đầu lộ diện các sở tương đương đời đó. Mà Việt tịch, dầu hèn cung thể, cũng là quốc tịch của chúng tôi, bỏ sao nê, bỏ sao dành ?

Cho nên không trách đồng bào chúng tôi, cho đến ngày nay, qua được Pháp quốc, chọn nghề Luật, hoặc nghề thuốc, tương lai thấy sẵn sàng, thêm chắc ăn hơn!”

Hễ đại nhơn thì đại độ. Vốn một học giả chơn thành, khách nhã nhặn siết mạnh tay chủ nhà, từ giã mặt không sắc giận, mặc dầu câu trả lời, gãm lại, vì quá thành thật, đã gân như trăng trọn.

Phụ trương.

Hình chén Đại Tống (960-1279) (ảnh 1 pl.1).

Kính tâm: 185 ly Tây (0m185m/m)

Bề cao: 50 ly Tây (0m05 hay 50m/m)

Giá mua: 49\$50 (bậc 1939).

Chỗ và ngày mua: Phòng đấu giá Lagrandière cũ, ngày 2-10-1939.

Chú thích. Chén uống trà đời Tống: miệng rộng, tummy lõm xuống đến chun, xem giống hình u con tay (tê giác) tiện tròn, tummy đít và để lật ngửa (en forme de corne de rhinocéros renversée).

Danh từ chuyên môn: Trung hoa gọi: Thố hào trản t'ou-hao-tsien (tasse fourrure de lièvre); cũng gọi "hoàng thố ban trích châu" (hoang-t'ou-pan-ti-tchou) (gouttes et perles (dans l'émail) de la couleur du poil de lièvre).

Có khi lại tùy màu khác đi và gọi "tasse plumes de perdrix" (chén màu lông chim đa đa, chim giá cô) (thiếu danh từ gọi theo Tàu). Chén này rắn ri, sắc đen sắc trắng xen lộn nhau (Pl. VII, C sách Poteries et porcelaines chinoises của bà Daisy Lion-Goldschmidt).

Khi khác gọi tắt là "kien", vì làm ở Kiến An, tỉnh Phước Kiến (Fou-kien).

Nhật Bản gọi: Temmoku.

Chất bên trong, (gọi cốt của món đồ): đất đen, nặng, da nhám xàm (trước, trong Bách khoa, tôi gọi đất sa thạch (grès), nay tôi rõ lại không phải sa thạch, nên xin đính chính), đây là đất đặc biệt tỉnh Kiến An, và Phước Kiến có mà thôi.

Men ngoài: khi hồng hồng (màu lông thỏ); khi đen bóng rắn ri (lông đa đa), thường đóng một giọt nơi chun, nơi đít, gọi "giọt lụy" (gouttes de larme); trong chén màu đen, thường

ẩn lộ ánh sáng sáng chói chói do chất kim khí lẩn lộn; và vì da có lõm có sọc, do đó người Trung Hoa đặt tên rồi các nước khác họa theo mà gọi: danh từ *fourrure de lièvre* và *plumes de perdrix*, người Anh, người Mỹ, cũng để y mà gọi theo. Những ánh sáng chớp chớp trên món đồ, nguyên là phản ứng của chất sắt, chất kim, do sức nóng của lửa lò biến ra, có chô tựu lại thành vết dầu (taches d'huile), hoặc *giọt lụy* (gouttes de larme), thấy đều giống y như danh từ đã gọi. Vì không khi nào trong lò lấy ra, cái nào giống cái nào, nên ngày xưa người thợ tin chắc đó là biến hóa phi thường do thần linh ám trợ (người đời Tống rất niềm sâu đạo Lão Trang, khác với người đời Đường nghiêng về Phật giáo). Người nay tiến hóa đến cung trăng cũng thám hiểm được, nhưng chưa tìm ra bí quyết chế tạo đồ gốm Tống, có lẽ vì xưa dùng củi chụm lò bằng thứ gỗ gì đó, và vật liệu đất trộn, màu pha, gì gì đó, đến nay đã thất truyền, thậm chí ngày nay sử dụng cơ khí tinh xảo thay cho bàn tay người thợ Tống, và lò chạy điện hay đốt dầu cặn (mazout) có thể giữ hỏa độ không sai chút nào, thêm vật liệu chọn lọc kỹ lưỡng tinh vi, không sai phân hào nào, vậy mà không làm sao trở lại y như đời Tống được. Trong sách *Les poteries et porcelaines chinoises* của bà Daisy Lion-Goldschmidt có kể lại rằng năm 1935, nhà khảo cổ J.M. Plumer có gặp tại Kien-ning (Kiến Ninh, thuộc miền bắc tỉnh Phước Kiến), một đồng cao như núi, gồm hàng hà sa số đồ Temmoku hư bể vô dụng của lò xưa bỏ lại, thêm có rất nhiều hộp đất để đựng các món Temmoku lúc đặt vào lò hầm cho chín - các hộp đất này (Pháp gọi cassettes) chứng rằng đời Tống, nghệ thuật hầm gốm đã tiến hóa tinh vi lắm chớ chẳng chơi. Trong sách kế tiếp, tại tỉnh Giang Tây, nơi gọi Yung-lo gần Ki-ngan-fou (Kiết An phủ), năm 1938, nhà khảo cổ A.D.Brankston cũng gặp rất nhiều Temmoku tại phủ Ki-ngan này, màu gốm da lu (grès) vàng lợt (grès chamois). Thứ Temmoku này, men mịn, màu tối sậm, có đốm da qui (écaille de tortue), bên phía trong

Temmoku này lại có màu lông thỏ (fourrure de lièvre). Có nhiều miếng chén còn cho thấy hình chim chóc, hoặc lá cây giống hệt lá thiêt, có thứ khác thì vẽ màu đen, hình này hình nọ trong bộ ô (đóng khung). Thứ chén trổ hình lá cây, có gân có chỉ y như thật, nay nghiệm ra khi đó người thợ lấy lá cây tươi đặt vào lòng chén rồi để luôn vào lò hầm, gấp lửa nóng, lá cây cháy ra tro, biến mất, để lại gân, chỉ và cộng cuống của lá mà thôi, rõ ràng đời Tống bên Tàu đã phát minh cách in rập trên đồ sành (décalcomanie) rồi đó. Đủ hiểu đời Tống, họ tiến hóa trong nghề chế tạo đồ gốm đến bực nào. Sách kể tiếp rằng lò ở *Ki-ngan-fou*, qua thế kỷ XV, vẫn còn thịnh hành.

Hình số 2. (Xem pl.22, fig.22, 22b trong tập số 4 H.C.D.S. *Khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa*).

Đây là một cái hũ sành để đựng hài cốt đốt thành tro (Pháp gọi *urne funéraire* và cho rằng làm vào đời Tống).

Cốt thai là đất nung, lòng để trần, ngoài có tráng men sành trắng ngà trổ rạn, lớp như “ő nhện” (*craquelé en toile d'araignée*), lớp giống da kỳ đà (*craquelé en peau de lézard*) lại có chạm sâu trong cốt thai, hình nhánh và lá cây, dưới lớp men trắng ngà, không có vẽ màu. Nơi nắp và nơi miệng hũ có đắp nổi *dún kiếng hoa sen*. Trong hũ này có đến hai kiểu, biết từ đời Tống, là a) chạm sâu vào cốt thai, và b) đắp nổi hình lên cốt thai. Xong rồi mới áo thêm lớp men cho thêm khéo, vừa che nét chạm, vừa bít kẹt những nơi đắp nổi.

Hũ này đào gắp tại làng Đà Hào, Hoằng Hóa, tỉnh Thanh Hóa, lúc làm đường xe lửa xuyên Đông Dương (Trans-Indochinois).

Không kể những tài liệu trong các sách Pháp Anh, nói nhiều về hũ đựng tro cốt này, mà cho đến nay vẫn còn tồn tại phong tục người Tàu đem tro cốt người chết của họ về Trung

Quốc. Nguyên người Tàu rất sợ cảnh chết tha phương, hài cốt lạnh lẽo chôn chõ đất lạ quê người, nên họ có phong tục trước đây, sống tụ tập làm bảy bang (Phước Kiến, Quảng Đông, Triều Châu, Hẹ (Akas), Hải Nam, vân vân, và khi chết cũng chôn cất trong nghĩa địa phân biệt của bảy bang ấy. Mỗi năm họ đều có đóng góp tiền chung đậu lo việc cúng quái hồn người chết. Và trừ phi những người có thế lực, nhưng thân quyền bên Tàu đã không còn hay còn rất ít, như Chú Hỏa, Quách Đàm, thì làm mả mồ thật đồ sộ chôn cất tại đây, còn lại bao nhiêu người chết, có lệ chôn quá ba năm thì phải đào mả, lấy cốt, rửa sạch, sấp vào cái tiểu sành hay cái hộp nhỏ bằng cây gỗ sao, niêm phong tử tế rồi gởi hết sang Trung Quốc, tỉnh nào theo tỉnh này. Thân nhơn được báo tin, đến lãnh hài cốt về, được thêm tiền để chôn cất (nhớ độ sáu đồng bạc, bạc trước 1945). Cũng có lưu manh nhận diện lãnh cốt về bỏ không chôn, miễn được sáu đồng bạc (6\$00) đỡ ngọt nghèo, nhưng luôn luôn họ vẫn dùm bọc lấy nhau, như người bạc số không ký quí đủ tiền đem xương khô về xứ, thì đã có sẵn bang trưởng hay người đồng tánh xuất tiền làm cho mát dạ người quá vãng, tôn trọng chủ nghĩa có từ đời Hạng Võ: *Phú quí bất huờn hương, như y cầm dạ hành*. Nghĩ cho lính Nhựt trước đây cũng đóng hộp cây chở cốt về xứ và nay lính Mỹ khi chết cũng đem xác liệm về quê. Và cũng vì phong tục đáng khen ấy, cho nên tương truyền đời Tống, khi người Tàu qua đây gây chiến tranh cùng người nước Nam, vùng Thanh Hóa, khi tử trận, có khi họ lựa phong thủy, chôn kín tại chõ; có khi họ liệm hài cốt tướng tá hay binh sĩ vào những hũ sành loại này. Hũ có cái da trơn, vẽ chạm chim, lá, có khoét ba chân dính nhau bằng một vành tròn bằng đất nung, hình như để đặt đèn chong dưới hũ cho ấm nấm tro tàn, chở vẫn không cho lạnh hồn lạnh cốt. Có thứ thật lớn, vẽ chim lạc và hoa lá màu đỏ, tôi từng thấy ở viện bảo tàng ở Bruxelles, át dành cho hạng tướng hay quan chức to, ở viện Guimet tại Paris cũng có một cái; có cỡ trung trung lối hai tấc Tây bắc cao, da rạn, vẽ hoa vị

dỗ sáu kiếng, có thứ da trơn, có thứ vẽ hồn văn rất khéo, có thứ in hình nỗi kiếng sen như hũ tại nhà. Lại có hũ nhỏ cỡ một tấc Tây bề cao, theo sách dùng để đựng mễ cốc cho người đã chết, bao nhiêu đồ đất nung da gốm da lu có từ đời Tống ấy, ngày nay các nhà sưu tập vẫn quý nó hơn đồ sứ men lam và mua rất cao giá. Nét vẽ tuy mộc mạc, nhưng khi xem kỹ mới thấy điêu luyện vô cùng, vì mỗi nét đều có một ý nghĩa kín, dường như người họa sĩ Tống nuôi một ẩn ý giấu trong nét bút, nói cách khác, nét bút của họ như “nhốt” trong hình bông lá, chim cò, một ánh hưởng không nói ra của đạo Lão, Trang, cũng như họ đã nhốt tinh thần và nét bí ẩn đạo Phật trong kiếng sen, cuống sen hay lá sen thi vị hóa mà ngày nay nhờ lạc tinh sau bảy tám năm bị chôn dưới đất, lại trỗi màu ngọc thạch, da céladon, có nét rạn hồng hồng kiểu “ổ nhện” càng tăng nét độc đáo. (Xin xem kỹ chương 3 tập *Khảo về đồ sứ cổ Trung hoa*, H.C.D.S. tập số 4). Có nhiều lăng mộ vùng Thanh Hóa xưa đến đời Hán (xem B.E.F.E.O.).

4

ĐỒ SỨ ĐẠI TỐNG VÀ TRANH ĐẠI TỐNG

(Bài của ông Nguyễn Văn Thu.-

Tạp chí BÁCH KHOA, số 92 ngày 1-11-60)

Dẫn. Bài của tôi (VHS), được tạp chí Bách khoa đăng vào số 89 đê ngày 15-9-1960. Qua số 92 ngày 1-11-1960 báo Bách Khoa cho đăng bài nhận là *Đồ sứ và tranh Đại Tống*. Dưới bài, ký tên Nguyễn Văn Thu, trước ngồi Thẩm phán ở Quảng Trị, sau về Sài Gòn và năm 1967, tôi có hân hạnh được gặp tại Huế đô.

Nguyễn Đại Nhân là bạn viết văn, tôi tưởng không hép gì mà không cho tôi trích đăng lại đây, bài của ông viết năm trước có nhắc đến bài của tôi, và tiện đây tôi cũng xin anh bạn thân Lê Ngộ Châu cho phép, với tư cách chủ nhiệm kiêm chủ bút tờ Bách khoa, vĩnh viễn gần như lớp xưa, ông René Doumic, bỉnh bút tờ *Revue des Deux Mondes* (Tạp san Lưỡng Thế Giới), Paris) Đa tạ. V.H.S.

Đồ sứ Đại Tống và tranh Đại Tống. “Nhân đọc bài *Từ chén trà Đại Tống đến tích trầm Trịnh Ân*, của ông Vương Hồng Sển, tôi có dịp nhìn nhận tại trang phụ trương mấy hình chén Tống và một cái hũ.

Ai đã nhập môn nghề sưu tầm cổ vật, tất phải được nghe giảng về giá trị của các cổ vật:

Đồ đồng như kiếm, lư đinh thì tìm nhà Chu, nhà Hán.

Đồ sứ men màu thì hỏi nhà Tống, nhà Minh, và men chàm thì phải tìm niên hiệu Khang Hy nhà Thanh.

Đây là chuyện đồ sứ thuộc về thời đại nhà Tống, tức là thứ đồ sứ quý giá nhất trong các loại đồ sứ.

Tác giả đã vui vẻ giảng cho ta một cách rõ ràng, ý vị - và rất thú vị; nếu có thể nói thế được-quá trình của cái chén Tống, từ lúc nó là chén uống rượu cho đến ngày ngự bút giáng xuống làm chén uống nước trà, nghĩa là tất cả mảnh khép của vua Thái Tổ nhà Tống, trong tấn tuồng *Xích long túy tửu, Hắc hổ qui thần*. Tuy nhiên về chiếc hũ Tống, thì chúng tôi còn vài điểm muốn thỉnh thị Vương quân.

Vương quân có trình bày tấm ảnh một chiếc hũ nhỏ có chay cánh hoa sen và viết rằng: "Tương truyền đời nhà Tống, người Tàu qua chiến tranh cùng nước Việt Nam ta, khi chết thường liệm hài cốt tướng sĩ tử trận trong hũ sành loại này."

Về loại hũ sứ này, chúng tôi cũng có được một chiếc và thấy nó cũng có những đặc điểm như chiếc hũ trong ảnh; nghĩa là:

- Cao độ 20 phân Tây.
- Màu da trắng ngà ngà, có rạn mạng nhện (khác với màu da xanh rêu thẫm hay xanh đen của men Tống Trung Hoa).
- Chất đất nhẹ (khác với chất sứ của đồ Tống Trung Hoa).

Loại hũ này, cũng như vài món vật dụng khác thuộc loại bát chén, đều chung một sắc men và một chất nguyên liệu, đều tìm thấy được ở vùng Thanh Hóa, cho nên loại đồ sứ được mệnh danh là đồ Tống Thanh Hóa.

Vấn đề đồ Tống Thanh Hóa và đồ Tống Trung Hoa cần được nhận định về nhiều phương diện:

a) *Phương diện nghệ thuật*. Tuy rằng hai thứ đồ sứ đều do

người Trung Hoa thời Tống chế tạo ra, nhưng hai nghệ thuật khác hẳn nhau.

Đồ Tống Thanh Hóa rất mỏng mảnh, nhẹ, làm bằng đất nung, men ngà ngà và bóng. Không bao giờ có ánh kim sa, chỉ có đường nứt mạng nhện màu gạch.

Đồ Tống Trung Hoa nặng chình chịch; hơn nữa các chén đến đĩa, bình hoa đều dày dặn và mát lạnh (do đó những bát, bình hoa Tống dùng để thực vật trong mùa nực có năng lực giữ cho vật lâu hư, cắm hoa lâu héo).

Có người cho rằng sở dĩ đồ Tống mát và nặng vì nguyên liệu chế tạo là một thứ sa thạch. Đem đá tán nhỏ cho thật nát, lọc qua mấy tùng bể nước rồi ráy qua lụa được một chất bột sứ, chất rất mịn. Vì lẽ phải dùng công phu như thế nên đồ sứ đời Tống rất hiếm và quý giá. Nghệ thuật hồi ấy chỉ đủ để phụng sự quý tộc. Đồ sứ là một trong những sản phẩm ít khi lọt ra ngoài nhân gian. Làm được chiếc nào thì đem tiến nội. Vua dùng và thỉnh thoảng ban cho các đại thần để thưởng công, các quan đem cho lại thân thích của mình để truyền tử lưu tôn làm kỷ vật.

b) *Mục đích khác nhau*. Đồ Tống Trung Hoa được chế tạo với cứu cánh dĩ nhiên của nó: chén để uống rượu, uống trà, bình để cắm hoa và bát đĩa để đựng quả vật.

Đồ Tống Thanh Hóa, như Vương quân đã nói đúng, hướng về một mục đích khác. Các hũ sành được chế tạo ra cốt để lưu trữ di hài của người Tống chết ở tha phương trong khi chờ đợi dịp đem về Bắc địa. Thảng hoặc người ta có thể tạo các chén bát khác thì cũng chỉ là những thứ làm thêm chứ không phải là mục đích chính.

Sau khi hoàn toàn đồng ý với Vương quân về nhiều điểm tôi nhận thấy, về đoạn giải thích, tôi cần trình bày một vài ý

kiến riêng mong Vương quân chỉ chính.

Các đồ sứ Tống gọi là Tống Việt Nam đều đào được ở Thanh Hóa. Ngoài ra không đâu có nữa, vì vậy nên được hồn danh là Tống Thanh Hóa. Người Trung Hoa ở Thanh Hóa, tác giả các loại đồ sứ này, có một lịch sử:

Khi ông Lý Thường Kiệt và Tôn Đản, vào khoảng năm Ất Mão (1075)¹, đem quân sang vây chầu Khâm, chầu Liêm, để phản đối chính sách của Tể tướng Vương An Thạch có bắt về một số tù binh. Số người này được phát lưu vào Thanh Hóa để dùng vào công cuộc khẩn hoang. Đất Hóa chầu hồi đó là biên cương phía Nam của nước Đại Việt. Những người Tống này mang nghệ thuật nung đồ sứ của Trung Hoa sang để cung ứng cho nhu cầu cần thiết của họ là đem tro xương của kẻ mệnh một chốn đất khách về chôn nơi quê nhà (khi có người chết họ đem lên giàn hỏa thiêu lấy tro để vào hũ, y như kiểu các nhà sư làm lè Trà Tỷ).

Vì không có nguyên liệu và sǎn phương tiện tại chỗ, nên bọn Tống binh đã dùng đất nung chớ không dùng sa thạch. Do đó bên ta mới có một thứ Tống Thanh là sản phẩm của dân Bắc quốc trên con đường di cư cưỡng bách: cố nhiên những đồ Tống này không có giá trị bằng những đồ sứ của chính quốc Đại Tống, làm bên Trung Hoa.

Từ đồ sứ nhà Đại Tống, ta đi sang các họa phẩm.

Các loại tranh vẽ đời Tống, đời Minh, đều quý giá không kém gì các loại đồ sứ; có khi còn hơn cả đồ sứ nữa, vì lẽ đồ sứ dễ giữ và các bức họa thường chịu ảnh hưởng của thời gian.

Xét các bức họa nhà Tống thì có lẽ quý nhất vẫn là mấy

1. Lý Thường Kiệt hung binh đánh với Tống (1075-1077).

bức tranh hoa điêu của Tống Huy Tôn (1253-1278)¹.

Một nhà phê bình nghệ thuật có nói rằng “nghệ thuật Trung Quốc có thể tượng trưng bằng một lọ Túy Hồng và một bức tranh chim Ủng Dương.

Lọ Túy Hồng là lọ tráng men ứng đỏ mà hiện giờ thứ men ấy đã thất truyền.

Tranh Ủng Dương thuộc về loại tranh cầm điêu mà chính vua Tống Huy Tôn ngự bút vẽ ra.

Để quý vị có ý niệm về các bức họa của Tống triều, tôi xin hiến quý vị một mẫu ảnh chụp bức tranh Ủng Dương mà chúng tôi có may mắn giữ được.

Sau đây là các đặc điểm của bức tranh ấy:

1) Hình vẽ ngay ngắn ở giữa bức tranh, biểu lộ sản phẩm của ngòi bút đế vương, lúc nào cũng ngay ngắn, nghiêm trang và chính vị.

2) Vẽ trên lụa, vì lâu ngày lụa đã nhuộm mùi thời gian và mòn gần hết tơ.

3) Vẽ bằng thủy mạc, điểm trân châu phấn, khiến cho trải qua bao nhiêu năm mà màu trắng không bị phai nhạt.

4) Chính giữa bức tranh và về phía trên có đóng một dấu son, nét son đã xuống màu.

5) Dấu son quốc bảo đóng lên một giòng chữ chân phương ghi câu:

1. Huy Tôn (Hoei-tsung) lên ngôi năm 1101, và thoái vị năm 1125, bị Kim Phiên đày lên Bắc năm 1127, mất năm 1135, thọ 54 tuổi, mất tại Ngũ quốc thành, nay Ninh cổ tháp tại Kiết Lâm (Ou-kouo-tch'eng. - Ning-kou-t'a.- Ki-lin) theo Mathias Tchang, Synchronismes chinois. Về hiệu Tuyên Hòa là 2 năm 1119 và 1120, chưa biết năm nào vua Huy Tôn ngự bút vẽ tranh này, tính theo dương lịch. Sển

“TUYÊN HÒA NGƯ BÚT”

6) Bên phía tả là bài bút của Đoan Minh Diện Đại Học sĩ Hạ Chấp Trung. Đại ý nói rằng: “Bệ hạ đã dùng diệu bút, lấy màu sắc mà diễn tả một thế võ cánh vượt qua ngàn dặm, trông rõ như muôn bay muôn kêu. Thật là thần trí của Đức Vua ngang với Tạo Hóa vậy.

7) Bên hữu là thủ bút của hai nhà danh họa Trường Châu và Đặng Sơn. Hai người này đã từng được mắt coi bức họa (Tá quan), nên ghi chữ làm bằng và có dấu son làm tín hiệu.

Nguyễn Văn Thư

5 BẮC CẦU

1) *Bài thư nhất*. Trả lời muộn cho ông Nguyễn Văn Thư:

Nguyễn tiên sinh nhã giám,

Mấy lời vàng ngọc tiên sinh chỉ giáo trong Bách khoa số 92, tôi giữ kỹ từ năm 1960.

Sở dĩ không trả lời ngay lúc ấy, vì trong khi ông nhẹ bước đường mây, tôi vẫn lận đận thân làm công nhụt nơi Viện bảo tàng, cuối năm 1960, giao kèo tái tuyển chật ký, chén cơm gần muôn vǎng, bụng dạ nào ngồi viết chuyện hũ Tống và tranh “cầm điểu” Tuyên Hòa?

Từ ấy, cánh bèo trôi giạt, nhớ có một lần gặp ông tại Huế đô, nhưng làm sao đủ thời giờ nhắc chuyện phù phiếm?

Rồi cho đến nay, tôi đã về vườn, viết được 4 cuốn trong bộ *Hiếu cổ đặc san* tập 4 khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa, có đoạn tả rõ hũ đựng cốt Tống đại.

Tập sẽ tới số 5 là *Cánh Đức trấn đào lục* sẽ nói nữa về đồ Tống và các đời khác. Ngày nào mắt xanh bắt gặp, đó là ngày kẻ này chờ lời chau ngọc chỉ giáo thêm của cố nhân.

Mấy trang trước tôi chép y bài soạn của ông, mà không viết bài trả lời năm trước. Ông muốn phúc đáp cũng không làm sao được, nên tôi dành ngơ.

Quan hè diệu vợi, tình nghĩa còn nhiều. Ngặt năm nay đã 70, không biết còn diện kiến tôn nhan và còn được bắt tay

nhau?

Trân trọng kính bái,

V.H.S

Gia Định ngày 27 tháng 10 năm 1971

2) *Bài thứ nhì : Kính tặng ông Huỳnh Đắc Ứng ở Nha Trang.*

Bài tôi viết về chuyện *Tử chén trà Đại Tống* đến tích *Trầm Trịnh Ân* đăng trong Bách khoa số 89 ngày 15-9-1960.

Tiền nhuận bút, tôi đã ăn trót lợt, lâu hoắc.

Ngoài bài của ông Nguyễn Văn Thư trên đây, cách ba năm sau, tờ báo hàng ngày TỰ DO có cho in liên tiếp hai bữa, trong mục NÓI HAY ĐỪNG, hai bài dài, số 1780 ngày 21-2-1963 và số 1781 ngày 22-2-1963, đều lựa nhan là:

“BÀN PHIẾM VỀ SỰ TÍCH CHÉN ĐẠI TỐNG”.

Tác giả là ông Huỳnh Đắc Ứng ở Nha Trang.

Về tác giả, tôi chỉ biết được bao nhiêu đó và đến nay tôi còn hối hận vì cho đến giờ nầy, tin tức âm hao, điện mạo, sức khỏe của Huỳnh tri kỷ (xin cho phép gọi làm vậy), tôi cũng không rõ biết, như buổi ban đầu.

Hôm nay giờ tập hồ sơ cũ, soạn về *Cuốn sổ tay của người chơi cổ ngoạn*, trước hết, tôi xin sao y nguyên văn hai bài của Huỳnh tiên sanh, để rồi tiếp theo đó, tôi sẽ ghi lại những gì tôi hiểu biết hiện thời về cái chén trà đời Tống và sự tiến triển của nghệ thuật đời Tống về đồ gốm, đồ sành.

Biết làm sao tỏ sự tri ân? Nếu Huỳnh ngọc hữu đọc mấy hàng này và cho tôi biết địa chỉ, đàng này tôi sẽ hỏi thêm nơi

tòa soạn Bách khoa, tôi sẽ dâng sách đến nhà, chuộc những lỗi lầm năm xưa chênh mảng.

Xin nhận lỗi và tri ân:

V.H.S (27-X-1971)

trên tờ sớ, để cho Hàn Phụng chém đầu Trịnh Ân, cơn say qua, thì đầu Trịnh Ân đã rụng!

BÀN PHIẾM VỀ SỰ TÍCH CHÉN ĐẠI TỐNG

Bài của ông Huỳnh Đắc Ứng (Nha Trang).

(Trích báo TỰ DO số 1780 ngày 21-2-1963, mục *Nói hay đừng*).

Đọc lại tạp chí BÁCH KHOA số 89 ra ngày 15-9 năm 1960, thấy ông Vương Hồng Sển có viết một bài với đề: *Từ chén trà Đại Tống đến tích chén Trịnh Ân*. Tác giả kể lại giá trị của chén ấy và trình bày cho ông bạn ngoại quốc, sự tích chén Đại tống mà ông cho là ở sự tích Triệu Khuông Dẫn nghe lời Hàn Tổ Mai chém Trịnh Ân. Ông kể cho vị này nghe, rồi xác nhận chén Đại Tống, trước đó dùng để uống rượu, sau mới dùng uống trà, tác giả viết:

“Lúc ấy, người em thứ ba, thích huyết thể nguyên, bộ ba “Sài Vinh, Triệu Khuông Dẫn, Trịnh Ân” (Trịnh Ân, sau Tống Thái Tổ phong đến Nhữ Nam Vương), đã cùng nhau ăn máu uống thề, nguyên lấy gương Dao Viên tam thệ Lưu Quan Trương đời Tam Quốc, nay anh lớn Sài Vinh vừa mất, anh thứ là Khuông Dẫn lại truất ngôi của con Sài Vinh, từng gọi mình bằng chú, giành làm vua lấy, Trịnh Ân là người bộc trực, ăn ngay nói thẳng, hễ mỗi lần có chén, “rượu vào lời ra”, thường không dè dặt lời nói và một đôi khi xúc phạm đến Tống Thái Tổ. Chỗ anh em thì tha thứ được, mà nay là niềm tôi chúa sao nên? Bởi vậy, trong truyện *Tam hạ Nam Đường*, tác giả bịa ra chuyện *Xích tu long túy tửu, Hắc hổ qui thần*, để nhắc việc Tống Thái Tổ, không biết say giả hay say thiệt, nhè nghe lời súng phi là Hàn Tổ Mai, hạ bút trong cơn say, phê chữ *trảm*

“Nhữ Nam Vương vương phi là Dao Tam Xuân, dấy binh quyết báo thù chồng. Non nước này, ta lại thấy ngón “giang hồ mã thượng” của ông vua từng ăn cơm đạo khấp xú, quen gần đủ mặt gái sông hồ, tôi muốn nói Tống Thái Tổ Triệu Khuông Dẫn. Vì để thủ tiêu một nhân chứng bếp xếp lỗ miệng không thua Tam đệ Trịnh Ân, Thái Tổ bèn giả sợ oai Trịnh vương phi, nên nạp mạng ái phi là cục cảng Hàn Tổ Mai cho Dao võ trạng Tam Xuân, để cho bà này lăn đèn đốt sống Tổ Mai tế chồng là Trịnh Ân. Kế rất độc, một mũi tên giết hai con điểu, vừa thủ tiêu một bà phi quá hiểu biết việc trong cung cấm (Tổ Mai), vừa làm hết giận một nữ tướng giỏi, còn nhiều hữu dụng mai sau (Tam Xuân).

Sau khi làm hai việc có một không hai ấy, chém bạn giết vợ, có lẽ là vừa ăn năn vừa để chứng tỏ bản lĩnh cao cường của mình, Tống Thái Tổ *hạ chỉ giới tửu*, từ đó cấm dùng rượu mỗi khi có lễ sự, và khuyên nên dùng trà thay cho rượu, vì trà vừa tinh khiết, vừa hiền hơn rượu, trà uống mãi không say, trà không làm hư đại sự.

“Vì thế, thưa tiên sinh Elisseeff, tôi, một tiểu sinh nước Việt, dám nói: *chén Đại Tống, trước kia dùng để uống rượu, sau đó đổi lại làm chén dùng để uống trà*. B.K. số 89 tr.12 và 13).

Chúng tôi thành thật mừng ông Vương Hồng Sển có của quý là chén Đại Tống; lại nữa chúng tôi thành thật nhận lời kể chuyện của ông Vương Hồng Sển rất hấp dẫn, khi ông kể sự tích chén Đại Tống của ông cho ông bạn Serge Elisseeff nghe.

Sau đây tôi cũng xin có vài nhận xét riêng về chiếc chén Đại Tống để xem nó dùng vào việc uống rượu hay uống trà.

Một vấn đề trên ngàn năm mà lại của nước người, không có một tài liệu nào chính xác, mà cứ như Vương tiên sinh kể trên, thời ông bạn gốc Nga, Pháp tịch thế nào cũng tin mạnh rằng cái chén ấy trước dùng rượu sau lại dùng trà.

Theo chõ hiểu của chúng tôi thời thuyết đó không đúng và Vương tiên sinh đã nêu ở trên là truyện “Tam hạ Nam Đường”, tác giả bịa chuyện Triệu Thái Tổ nghe lời Hàn Tố Mai trảm Trịnh Ân, rồi giết luôn Tố Mai, để rồi lại phải hạ chỉ giới tửu..., nội chung đó đã mâu thuẫn rồi. Vả lại chính tiên sinh cũng cho chuyện này là bịa, cho nên ông cũng không tin chắc là trước chén Đại Tống dùng uống rượu, cho nên Vương tiên sinh đã phải nói: “Thưa tiên sinh, theo kẻ hậu sinh này biết, có lẽ chén này, trước dùng uống rượu, sau đó đổi qua dùng làm chén uống trà.” (tr.11, B.K. số 89)

Thật ra, chén Đại Tống có phải trước dùng uống rượu sau mới dùng trà không? Về điểm này ta cần biết về cái chết của tướng Trịnh Ân thì đặng rõ.

Như trên đã nói, tác giả “Tam hạ Nam Đường” bịa ra câu chuyện Triệu Khuông Dân giả say phê chiếu trảm Trịnh Ân, chứ thật ra theo Nam Tống diễn nghĩa, thời lúc Triệu Khuông Dân đã được quân Trần Kiều phủ áo bào tôn lên làm hoàng đế, lập ra nhà Đại Tống thì ở Lộ Châu có tiết đat sứ là Lý Quân không phục, liền kéo quân về đánh lại Triệu Thái Tổ tại Kinh đô, Khuông Dân liền ngự giá thân chinh đi dẹp Lý Quân; lúc bấy giờ có Trịnh Ân, Cao Hoài Đức, Thạch Như Tín, Mã Toàn Nghĩa, và năm muôn binh theo hộ giá.

Đoạn này trong truyện có nói rõ về cái chết của Trịnh Ân như sau:

“Khi ấy đại binh Tống Thái Tổ gần tới thành Thạch Chân, thì gặp binh Lộ Châu của Lý Quân vừa kéo tới. Thái Tổ liền hạ lệnh dừng binh lập trận thế rồi lên ngựa ra đứng dưới cờ mà hỏi Lý Quân rằng: “Nhà ngươi với trẫm đều là cựu thần

nhà Châu, nay phước trời đã lập trẫm lên ngôi thiên tử, lẽ ra nhà ngươi phải khuông phò cho đẹp lòng bá tánh mới phải, chớ sao nhà ngươi lại phản trẫm là nghĩa gì?”

Lý Quân giận lẩm, nói rằng: “Nhi Công ý thế chúa mà đoạt ngôi vua, trời đất nào dung? Nay ta đem binh tới hỏi tội, nói cho nhà ngươi biết.”

Triệu Thái Tổ giận lẩm, liền ngó chư tướng mà hỏi: “Ai ra chém thằng nghịch tặc ấy cho trẫm.”

Sau đó Trịnh Ân múa dao giục ngựa ra đánh Lý Quân. Hai bên đánh nhau hơn 80 hiệp. Lúc ấy bên quân Bắc Hán có tướng Lư Táng thấy Lý Quân đánh không lại Trịnh Ân, bèn lấy một mũi tên lắp vào cung rồi bắn một mũi trúng ngay mặt Trịnh Ân nhào xuống ngựa, nhờ có Cao Hoài Đức cứu kịp đem về trại.

(Mai tiếp)

Huỳnh Đắc Ứng (Nha Trang)

Qua ngày sau, 22-2-1963, báo Tự Do, mục “Nói hay đừng” cho in tiếp bài này:

BÀN PHIẾM VỀ SỰ TÍCH CHÉN ĐẠI TỐNG (II)

Trịnh Ân bị tên nầm mê man, Thái Tổ lo sợ, khiến người mổ lấy tên ra, huyết chảy không ngớt. Lúc tỉnh lại, Trịnh Ân biết mình sống không nổi, liền than với Triệu Thái Tổ rằng: “Từ khi tôi gặp bệ hạ đến nay, thì việc gì cũng chung có nhau trong sớm tối. Tôi cũng ước ao lo giữ mối giềng cho bệ hạ mau an bốn bể, không dè nay gặp nước như vậy, chắc là tôi phải vĩnh biệt bệ hạ”

Thái Tổ khóc rằng: “Khanh với trẫm, tuy khác họ mà niềm ruột thịt cũng không hơn. Nay khanh bị nguy hiểm như thế này, nhờ thuốc men ắt cũng khỏi đặng, hà tất khanh than điều ấy làm như dao cắt ruột trẫm.” Nhưng rồi Trịnh Ân thắc.

Sách còn chép rằng, lúc Trịnh Ân thác, Thái Tổ Triệu Khuông Dẫn vì quá thương cảm nên té xỉu bất tỉnh nhơn sự, khiến chư tướng hết sức lo lắng.

Sách truyện không thấy đoạn nào nói Triệu Khuông Dẫn tỏ ý ghét Trịnh Ân, chớ đừng nói tới việc trảm như tác giả *Tam hạ Nam Đường* bịa ra cả.

Theo ngu ý, thời tác giả bộ *Tam hạ Nam Đường* là người nhà Thanh đã bịa ra để xuyên tạc trào Tống để làm cho nó có vẻ “não nùng ai oán”, chớ một minh quân sáng nghiệp như Triệu Khuông Dẫn, người đã làm lừng danh đời Đại Tống, có lý nào lại nghe lời một mụ súng phi mà giết một danh tướng lại một nghĩa đệ bao giờ?

Hơn nữa lúc dịch bộ *Nam Tống diễn nghĩa*, ông Trương Minh Chánh, cũng đã phải nói như sau:

“Thuở nay ai ai cũng đều nói rằng “Trịnh Ân thác là vì bởi Hàn Tố Mai muốn trả thù cho chú mình, mà phục rượu cho Thái Tổ say, rồi cầm tay phê chiếu chém Trịnh Ân. Đã vậy, thường thường hát bài cũng hát theo như thế. Nay tôi dịch bộ truyện này từ đầu chí cuối không thấy chỗ nào nói sự tích ấy, kiểm cũng hết hơi, hoài công thì có chớ chả thấy đâu. Có nhiều ông bác lâm quần thơ nói rằng: “Tích này không có trong sử Tàu; ấy là do người Thanh đặt ra như vậy; mà nay bản chánh mất rồi, nên xin chư vị miễn chấp.”

Sử liệu Trung Hoa lưu truyền tại Việt Nam, mà kẻ thiển học như chúng tôi, chỉ biết có thể, nên về sự tích chén Đại Tống, tạm kết luận như thế này:

- Nếu Trịnh Ân bị Triệu Thái tổ đời Đại Tống trảm, thời chén Đại Tống trước dùng uống rượu, sau lại để uống trà là đúng.

- Nếu Trịnh Ân chết vì bị Lư Táng bắn, thì sự tích đó sai.

Mà đúng hay sai, việc đó không cần thiết lăm, tuy có điều chắc chắn nhất là chén Đại Tống hiện nay có trên ngàn năm và ở tại tư trang của Vương tiên sinh thì đó là một bảo vật vô cùng quý giá.

Riêng kẻ viết bài này, cũng chỉ vì tánh tò mò hay lục lạo sách vở, vậy xin Vương tiên sinh hãy xem đây chỉ là một việc: “đọc sách cũ, nói chuyện xưa” mà thôi.

Ký tên: Huỳnh Đắc Ứng (Nha Trang).
(Trích Nhựt báo TỰ DO số 1780 và
1781 ngày 21 tháng 2 năm 1963)

BÀN PHIẾM TRỞ LẠI CHÉN TRÀ ĐẠI TỔNG CÒN TÀNG TRỮ TẠI NHÀ TÔI

Ở đời, có vay có trả. Sau tám năm (1963-1971) im hơi lặng tiếng, tôi phải trả lời. Đúng ra cũng không phải trả lời, vì biết hai ông bạn tri kỷ bây giờ ở đâu? Ông Nguyễn Văn Thư thì chắc chắn đường mây nhẹ gót, địa chỉ ông còn dễ kiếm; chớ như ông Huỳnh Đắc Ứng ở Nha Trang, bắt vô âm tín, mới khó làm sao?

Câu chuyện *Từ chén trà Đại Tống đến tích trâm Trịnh Ân*, tôi tưởng đã lui vào dĩ vãng, không dè đến nay anh em bạn gặp tôi còn nhắc, nhứt là ông Huỳnh Đắc Ứng đã khơi từ năm 1963 về cái chết của tướng Trịnh Ân, theo ông, là *tử tại trận tiền*, thế là *hy sinh vì chúa*, chết danh dự vì một mũi tên của Lư Táng bên phe Bắc Hán, chết như vậy phải nhắc lại để nhớ đời chớ há nào để mai mọt.

Huỳnh tiên sinh đã dạy cho như vậy, và khiêm tốn hơn nữa, tiên sinh gọi rằng *bàn phiếm* mà thôi, chẳng qua là một việc *đọc sách cũ, nói chuyện xưa*, chớ *đúng hay sai* không cần thiết lắm.

Bởi ý *y không cần thiết*, nên tôi mới dám “neo” tới ngày nay; và vì tiên sinh chỉ dạy *bàn phiếm*, vậy tôi cũng xin *bàn phiếm* cho vui câu chuyện.

Tóm tắt lại, thuyết của Huỳnh tiên sinh là thuyết vừa nêu cao gương trung liệt của Trịnh Ân, vừa gỡ gạc cho Tống Thái Tổ, cả hai đều được danh thơm. Thuyết ấy, tôi có khảo cứu rồi, chẳng qua là của nhà Nam Tống, sửa lại cho “xuôi chèo mát mái”, Tống Thái Tổ khỏi mang tiếng, nhứt là vì không “ăn thua” gì với cái chén *trước rượu*: sau trà, nên tôi

mặt phép đã lướt qua độ nọ cho khỏi rậm rà câu chuyện. Người Tàu họ hay lầm: sử của họ nhiều khi họ không nhắc, vì sợ đụng chạm dó đây; họ có cách nói khéo, họ chế ra tuồng hát, “bình dân hơn” và bởi vì “ngoại sử” nên mặc tình thêm mắm thêm muối... Và dẫu cho tích trâm Trịnh Ân rất xa sự thật, nhưng nó đã bị đóng đinh vào đầu anh thợ đồ gốm nhà Tống quá sâu, nên hễ có dịp là anh thợ ấy, nặn cái chén theo sự hiểu biết rất “bình dân” của mình, để cởi mở chút lòng, vì từ xưa đến nay, có chánh phủ nào được dân chúng bằng lòng, nhứt là vua chúa thì thường hay “độc tài”, dân không nói được nên lời, thì để cho bọn nghệ sĩ tỏ ra lòng ấm ức, tội tình gì ta *vua hơn vua* (plus royaliste que le roi), nghe theo sử là thuyết của vua tuy nhiều khi cũng đúng sự thật, nhưng cũng có khi, vua sai viết để che lấp những gì muốn được che lấp. Truyền rất khác với sử: *Tam hạ Nam Đường* và *Nam Tống diễn nghĩa*, đều một thứ, binh vực mỗi một ý nghĩa, người đọc truyện cần tìm cho thấy, thì mới thú vị, như giải được một bài toán đố.

Khi cầm cái chén Temmoku trên tay, thấy nó nhỏ nhít, uống rượu cũng được mà uống trà cũng xong, thêm càng đọc sách nghiên cứu về đồ gốm Tống và càng đọc sách Pháp viết về đoạn sử nhà Tống, tôi mới viết năm đó dựa theo tuồng hát bội: chuyện *Xích tu long túy tửu*, *Hắc hổ qui thần*, tôi viết bài luận nhỏ như đã thấy, ngũ ý ngầm chỉ trích một ông vua có tiếng là minh quân (mà năm 1963 tôi từng cung chiêm chơn dung trên bức tranh lụa quý tang trữ tại viện bảo tàng Đài Bắc, và lúc nhỏ khi đọc *Phi long diễn nghĩa*, tôi quý trọng như thần thánh), thế mà có một án mờ ám giết bạn, sát thê, say thiệt, say giả? Lời tục nói: “không có lửa, làm sao có khói?”, và “có tích mới dịch ra tuồng”.

Còn việc đời vua Thanh nói xấu đời vua Tống, là thế gian thường tình, nhà viết văn đời Tống viết đặng có bay đầu? Và dẫu cho bịa, cũng có một phần nào gần với sự thật.

Tôi kính ông Huỳnh Đắc Ưng như bạn tri kỷ, nên tốt hơn thuyết của ai thì nấy giữ, thêm nữa về phần tôi, chữ Nho tịch mù, tôi rất sợ cuộc bút chiến. Nhưng thằng đui nhò có giác quan thứ sáu, tôi không đui, nhưng dốt chữ Hán thì tôi đọc và tìm hiểu qua chữ Tây, vừa sách nghiên cứu nghệ thuật, vừa sách khảo về lịch sử. Tôi săn lòng phục thiện, chuyện chén trà hay chén rượu, xin để y như vậy, không tội gì làm cho “bình địa khởi phong ba” trong một cái chén lớn không hơn tròng mắt con trâu, nhứt là Trịnh Ân đã chết, và “tử giả biệt luận.”

Duy đã gọi bàn phiếm, trên chiếu đi tìm hiểu nghệ thuật cổ xin hãy tha thứ cho nhau, và trong khi đi khai thác để hiểu, xin cho phép tôi kể lại như sau, gọi để thêm vui câu chuyện, những gì tôi đã khám phá trong khi đọc sách, một phần thuộc chánh sử, một phần thuộc sử của nghệ thuật (*histoire de l'Art*), và những khía cạnh tôi đã học lóm với cô bác và ngoài đường ngoài sá, vì lớp tôi, không có trường dạy và không có thầy hay như bây giờ. Nếu tôi nói sai, xin chư tôn chỉ giáo, tôi xin vạn tạ. (Trong bài đăng B.K.89, mấy câu “có lẽ...” “tôi tưởng...” là một cách nói để đặt người đọc ngang hàng với mình, cho câu chuyện dễ trôi, chứ hễ mình quả quyết, thì một là mình vô duyên, hai là độc giả đâm ra nghi ngờ, tôi khai huých tết, không phải tôi làm phách mà vốn muốn gởi gắm chút gì cho các anh học trò cũ, nếu đã ra trường mà còn tìm đọc sách của tôi.

Một điều tối quan trọng, là trong tầm mắt chuyên môn mặc dù có gàn đôi chút là đến nay tôi còn tin chắc đến gần dám quả quyết, cái chén tàng trữ trong tủ nhỏ tại tệ xá, vốn thật là một di vật đời Đại Tống. Xét ra nó cũng không quá hổn hển, vì vẫn nhiều người có, chứ không phải một mình tôi. Nhưng bởi ngày nay có một đại quốc gần Trung Hoa, chuyên làm chén giả, khó phân biệt xưa nay, cho nên tôi mới dám lấy chút hiểu biết riêng, tường thuật ra đây, dặn bà con khá nêu đề phòng, không nên quá ham mà mua lầm đồ giả. Chỉ có

thế thôi. Đó là chén *bol Song, fourrure de lièvre*, nay mới biết dịch *chén Tống, Thố hào trản* (xin xem bộ *Khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa* và bộ *Cảnh đức Trấn đào lục*, nói rành rẽ hơn).

Chén này, năm 1960, tôi định làm vào đời Tống Thái Tổ, lối khoảng năm 960, tức được 1011 tuổi có dư (1971-960). Nhưng năm nay, với chút kinh nghiệm già hơn, dựa theo danh từ ngày nay cũng gọi *chén Kiến (tasse Kien)*, nghiêm ra *Kien* là chữ tắt trong *Kien ngan* (Kiến An) hoặc “*Fou-kien*” (Phước Kiến) là nơi sản xuất loại chén này, vậy thì chén thuộc đời Nam Tống (1127-1279), và có ít nữa 844 tuổi (1971-1127). (Sở dĩ tôi không kể năm 1279, vì năm nầy nhà Tống mất nước, làm gì chế tạo đồ từ khí nữa). Phàm, trong nghề khảo cổ, tuổi của mỗi món cổ vật, đều được phép dời qua xít lại theo lập luận khá vững chắc và mớ kinh nghiệm đích xác của mình, chờ không ai dám dùng những danh từ quá quyết, như “rựa chém đất” bao giờ. Trừ phi, gấp lại những món quá quen thuộc, từng nghiên cứu rồi, thì mới dám định tuổi món đồ liền khi đó, để lấy le, cho người ta thấy mình lão luyện.

Một điều thứ nhì là tôi thấy chén tại nhà, nơi đây và chung quanh phía ngoài có một thứ ẩn quang sáng sáng, chỗ mờ lu, chỗ chớp chớp, đó là cái mà Pháp gọi “*traces d'irisation*”, trong sách Tàu có khi gọi “thủy ngân tẩm” (*traces mercurielles*), đó là triệu chứng chén lâu đời lấm, đã cao niên lấm. Tiện đây, trong B.K. 92, thấy Nguyễn Quân dạy rằng “đồ Tống mát và nặng, vì nguyên liệu chế tạo là một thứ sa thạch” (tr.14). Tôi không dám cãi với Nguyễn Quân và xin ghi nhớ để học thêm. Riêng đây, tôi từng nói trong bộ “*khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa*” là số 4 trong bộ Hiếu Cố Đặc San đã phát hành. Trong ấy, tôi có mạn phép ông Đào Duy Anh, vắng mặt, rằng: trong Tự điển Pháp-Việt do Đào Quân soạn, nhà Minh Tân xuất bản lần hai tại Paris, thì Đào Quân dịch:

“*Grès n.m. Đá sỏi, sa thạch. 2 Đồ, bình phẳng sa thạch, Grès flammés ou flambés: đồ gốm bằng sa thạch.*

Về nghĩa số 1, tôi xin đồng ý với Đào Quân.

Còn về nghĩa số 2, tôi xin mời nhị vị lật cuốn *Petit Larousse*, sẽ thấy: *Grès* n.m. (empr. au francique).

1. Roche sédimentaire formée de grain de quartz réunis par un ciment siliceux ou calcaire, utilisée pour la construction ou le pavage (*grès des Vosges*).

2. Poterie très dure, opaque, formée d'argile plastique, de sable et de bases (chaux, baryte, etc), appelée encore *grès cérame*.

Về danh từ 2, Đào Quân định nghĩa như trên: “Đồ bình bằng sa thạch” lại thêm: grès flammés ou flambés: đồ gốm bằng sa thạch”.

Tôi lấy làm ngỡ, vì dịch như vậy, e hiểu lầm, tai hại về sau cho người ít học tiếng Pháp. Dựa theo câu diễn của *Petit Larousse*, poterie très dure,... tôi hiểu: trong loại *grès*, có đất sét dẽo (argile plastique) có cát (*sable*), vôi (*chaux*) và *base* (trọng thổ, loại đất rất nặng như baryte) như vậy mà Đào Quân dịch “đồ, bình bằng sa thạch”. Và Nguyễn Quân ở đây cũng dạy rằng về chén Tống, “nguyên liệu chế tạo là một thứ sa thạch.”

Tôi xin nhị vị, học nhiều hơn tôi, xem lại và dạy cho. Tôi không nói khiêm và thật tình muốn thỉnh giáo.

Cũng trương 14 B.K. số 92, Nguyễn Quân nói gốm Tống chế tạo rất ít, thỉnh thoảng, vua ban cho các đại thần và các quan cho lại thân thích để truyền tử lưu tôn, làm kỷ vật.

Tôi đồng ý với Nguyễn Quân rằng gốm Tống làm ra rất ít, và các quan khi được thi cất để dành làm kỷ vật truyền tử lưu tôn.

Nhưng đọc trong bộ *Cảnh Đức Trấn đào lục*, một chỗ có nói: mỗi lần lò nào làm đồ ngự dụng nếu nạp vào cung vua, thì có lệ “một trăm món dâng vô, lựa lấy mười” trả lại “chín

thục”, và “một ngàn món nạp, thì trong Nội phủ trả ra chín trăm”, như vậy người chủ lò cũng khôn quá, có lỗ lã chi mà sơ, vì các món sa thải được miễn thuế mà chớ, lại đâu hèn cung thể, cũng là đồ đặc biệt “ngự dụng”, bán rất chạy, ế ẩm chi mà ngại. Tôi không biết đời Tống đã có phong tục này chưa, xin mời Nguyễn Quân mua giùm một cuốn *Khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa* và một cuốn *Cảnh Đức Trấn đào lục*, một ông Tòa không đến nỗi nghèo, mà thằng già mửa máu viết sách, đỡ biết mấy. Chừng ấy, Nguyễn Quân sẽ đọc và dạy cho. Nếu muốn chữ ký, tôi sẽ không tính tiền thêm.

Xin Nguyễn Quân đừng giận. Tôi cũng ngừng nơi đây, nhưng cũng nói với rằng Nguyễn Quân dùng danh từ “đồ sứ Tống”, tôi không dám thổi lông tim vết, nhưng riêng phần tôi, vì sách cũ đã dạy, nên cũng vì “méo mó nghề nghiệp”, xin thay lay:

T'ao = đào, là danh từ dùng đến đời Đường.

Yao = Dao, diêu, danh từ có từ Đường về sau, để thay cho “đào”.

Yeou = Diêu và Yeou = dứu, vân vân (tôi gần điên cũng vì mấy chữ này, nay không tiện viết ra Hán tự vì tốn kém) đều dùng để gọi poterie, porcelaine, còn chữ “Sứ” (do từ khí) thì có từ đời Minh, hoặc đời Thanh đây thôi, mà tôi riêng muốn dành dùng gọi “đồ sứ là đồ đi sứ mang về = porcelaine diplomatique, ou porcelaine d'ambassade. (Trong Nam, *porcelaine* là đồ sành, tốt hơn nữa là đồ kiểu (để làm kiểu: porcelaine d'échantillon); tốt hơn hết là “đồ sứ: porcelaine d' ambassade”). Về *Poterie Song*, tôi dịch là đồ gốm đời Tống.

Nay giờ tôi nói nhiều, là vì lâu ngày nhớ Nguyễn Quân nên muốn giải bày những gì tìm tòi được bấy lâu chớ không khi nào dám múa rìu qua mắt thợ, đúng hơn không dám “đánh trống trước cửa nhà sấm” vì Nguyễn Quân vốn là một vị cầm cân nảy mực bên Pháp đình. Và tôi vẫn: thành tâm thỉnh giáo.

Để vui câu chuyện, gồm trong hai chữ *bàn phiêm*, tôi đón đường bằng cách trình bày ra đây những tài liệu tôi thâu hái được trong khi đọc vài sách Pháp. Nhưng tôi xin thanh minh: các tài liệu này nghiêng nhiều về khía cạnh nghệ thuật đồ gốm đồ sành gọi Tống diệu hơn là sử đời Tống. Tôi cố gắng giải thích theo sức tôi, vài đoạn sử của nghệ thuật Tống. Phàm muốn nghiên cứu một đề tài sử liệu gì cho chu đáo, ít nhất phải thông thạo và lão luyện chữ nghĩa cổ văn, kim văn của nước đó. Nay lấy chuyện Trung Hoa đời Tống ra nói như tôi đang làm, mà không đọc được chữ Hán và cũng không đi được đến tận chỗ thấy tận mặt những đồ gốm, chén bát, di tích các lò đồi Tống sót lại bên Trung Quốc, chỉ dựa theo một bản dịch từ Hán tự qua Pháp văn của cố Wieger, gọi *textes historiques*, in năm 1905, dịch lại lần nữa như tôi đây mà vẫn có chỗ dịch chưa bằng bụng vì không đủ tài, có chỗ lại tự thêm phần nghe thấy của mình vào cho sáng câu chuyện, kể ra một bản Hán văn dịch qua Pháp văn rồi dịch lại lần nữa từ Pháp ngữ ra Việt văn, tôi thú nhận là đã làm một việc “bạo hổ bằng hà”¹; nhưng tôi có chỗ miễn thứ là tuổi đã không chờ ngày chết, tài liệu này lấy cuốn kèn cũng không đủ liệu, thôi thì cứ in ra mặt giấy, mong các bạn có dịp sẽ bổ túc giùm những sơ sót không thể tránh.

Trong những bài lần lượt kể sau đây, tôi cố gắng viết lại những chuyện tôi thấy biết có ảnh hưởng nhiều vào mỹ thuật Trung Hoa, nhứt là về đồ gốm đồ sành, của các vua:

- Nhà Hậu Châu, từ Quách Oai, Sài Vinh,...
- Nhà Đại Tống: Triệu Khuông Dẫn, Triệu Quang Nghĩa, Huy Tôn, Cao Tôn, v.v...

1. Bạo hổ bằng hà: Bắt hổ tay không; không thuyền bè, lội qua sông dữ; làm việc khó.
- Về chén Tống, người Nhựt gọi Temmoku, theo sách Pháp (không nhớ cuồn nào), Temmoku át do ba chữ Tàu đọc giọng Nhựt, dịch là Thiên mẫu sơn; một chỗ khác dịch “Thiên mục thủ”, thú thật không biết bản nào dịch đúng.

T'ai-tsou (Thái Tổ) (951-954). Châu Thái Tổ, Quách Oai, từng nói với tể tướng Vương Tuấn (Wang-tsounn): “Trẫm từng sanh trong cảnh hàn vi, sống trong cảnh hoạn nạn, nay được làm vua do một cuộc khởi nghĩa từ binh dân đưa đẩy lên, bởi vậy nay trẫm không lòng nào quên gốc nguồn và dám phạm đến “dân đen con đỏ.”

Khanh hãy ra truyền rao cho dân chúng biết từ nay trẫm bãi bỏ tục cũ bắt dân nạp lễ vật cho vua chúa.”

Một khi khác, ông lại nói: “Trẫm xuất thân võ tướng, kém học, nên không rõ đạo trị dân. Phàm chư khanh, văn quan cũng như võ thần, người nào biết cách đem lại cho lê dân sự ấm no, hạnh phúc, thì cứ tâu bày cho trẫm rõ.”

Khi Thái Tổ thấy các món ngoạn phẩm xinh tốt sót lại trong cung vua Hậu Hán, thì phán rằng: “Nực cười các vua chúa lớp trước khéo say mê những vật vô dụng như mấy món này. Hãy dẹp và hủy bỏ hết cho trẫm đừng thấy nữa. Tự hậu trẫm không muốn ai đem vào đây, những vật xa xí phẩm, dẹp mắt thì có chớ không dùng được chỗ nào, gọi rằng có ích.”

Năm 952, Châu Thái Tổ cầm binh đi dẹp giặc, binh đến Khúc Phụ (K'iu-fou), Thái Tổ vào khâu bái trước bài vị đức Thánh Khổng. Khi vừa toan sụp lạy, cận thần ngăn lại, rằng: “Vua không phép lạy tôi”. Thái Tổ nạt: “Khổng phu tử là thầy của vua chúa trong muôn đời. Tại sao trẫm không lạy được?”

Lạy nơi thờ bài vị rồi còn ra lạy trước lăng mộ và truyền rao không cho phá phách động đến lăng.

Năm 953, Thái Tổ phong Sài Vinh làm thái tử, cho ăn họ, đổi là Quách Vinh (Koùo-Joung).

Từ trước, có lệ tế trời tại Lạc Dương (Lao-yang). Thái tổ khởi tiên bày tế tại Khai Phong phủ (k'ai-fong-fou) là kinh đô

của Hậu Châu. Thái Tổ dạy lập hai dàn, một thør than dai, một thør thần mùa màng, và dạy lập miếu thør tổ tiên họ Quách.

Năm 954, Thái Tổ yếu nhiều, không bốn thân đứng chủ tế được và cho Thái tử Quách Vinh thay. Khi lâm bệnh nặng, bèn đòi Thái tử đến gần long sàng mà phán rằng:

“Trẫm từng thấy mươi tám lăng các vị đế vương Đại Đường bị quật lên, bày xương cốt tồi tàn, chẳng qua vì theo tục cũ, ham chôn nhiều châu báu theo xác chết. Khi trẫm băng rồi, hãy liệm thân trong y phục giấy, dùng hòm quách băng đất nung, cấm dùng đá xa hoa xây huyệt mả, nên dùng loại gạch tẩm thường, nếu có đào cũng không dùng lại được nữa. Khi táng cũng đừng ép dân khiêng vác nặng nề, hãy lựa chọn ba mươi gia đình gần lăng giao việc coi sóc quét tước sạch sẽ và được miễn thuế đòi đời. Cũng đừng chôn người sống và sinh thú theo trẫm, duy đặt trước mộ người đá, hổ, ngựa, dê băng đá là được. Nếu sau này có ai chỉ trích vương nhi là bỗn sển, thì hãy trả lời, đó là lệnh của phụ vương trời lại. Nếu con cãi lời này, phụ vương dưới Suối Vàng, sẽ không ban phước cho con đâu”. Câu chót như trước đã có nói, là: “Con nhớ chạm trên bia trước mộ hai câu : *Châu thiên tử bình sanh háo kiêm, Di mạng dụng bố y ngõa quan.*”

Lời bàn của tôi. Vua Châu Thái Tổ là người có bản lĩnh. Dốt thì xưng rắng dốt, đủ thấy sự anh hùng. Không thâu lẽ vật của dân là *liêm*, lạy trước bài vị Khổng Tử là lẽ, ghét đồ xa xí phẩm là *giàu kinh nghiệm*, bày sự cúng tế tổ tiên, là *hiếu*, bái lệ chôn người sống, thú vật sống là *nghĩa*. Về phương diện chôn tro xác trong quách băng đất nung, phải chăng ông là người chế ra tục lệ này (*urne funéraire*), hay tục này đã có từ đời Đường, theo đạo Phật, nên dùng hỏa táng. Một ý nghĩa khác của sự chôn trong quách sành, là đòi ấy loạn ly không ngọt, chôn có xây mộ lớn, sợ giặc đào, chi bằng thâu gọn xác chết vào tiểu sành dễ giấu, sau này sẽ mai táng trọng thể

Ông vua nối ngôi, lại còn đi xa về cải cách hơn nữa, và ấy là:

Châu Thế Tôn Sài Vinh (Chéu-tsoung) (954-959).

Sài Vinh, sau đổi là Quách Vinh (Koùo-joung), nối ngôi Quách Oai (Koùo-Wei) năm 954 s.T.l. Vua này có can đảm làm nhiều việc phi thường:

- Năm 955, Châu Thế Tông ra lệnh, ngoại trừ binh khí, lê khí, chung kiểng nhà chùa, còn lại nào tượng cốt Phật băng đồng, đều phải nạp vào kho nấu thết lấy chất đồng để đúc tiền, vì thuở ấy hút kém tiền đồng dữ lắm. Nhưng mặc dầu lệnh nghiêm, dân mãi mê tín, không dám xài tiền do cốt Phật nấu ra, và đồng *Châu Nguyên thông bửu*, dân không xài, và cất giữ lên để đeo làm bùa hộ mạng, tiền tệ lại càng thêm hút kém hơn trước. (Về sau thấy lợi, bọn trục lợi làm tiền Châu Nguyên giả hiệu rất nhiều).

- Sài Thế Tôn sáng chế gốm Sài diêu (Tchai-you) (Về tiền Châu Nguyên và gốm Sài diêu, xin xem trở lại bài đầu, đăng trong tập từ trường 70).

Năm 958, Thế Tông ngự giá thân chinh, đánh dẹp Nam Đường. Rồi ông lại hưng binh đánh phạt Khiết Đơn (les Tongouses Ki-tan), nhưng nửa đường thọ bệnh rồi băng, tuổi chưa đầy ba mươi chín.

Năm 959, Triệu Khuông Dân (Tchao-k'oang yinn) còn giữ chức Tiết độ sứ tại Qui Đức phủ (préfet de Koei-tei), kiêm Điện tiền Đô kiểm điểm.

Châu Cung Đế (Koung-ti) (960)

Sài Vinh mất rồi, con trai là Quách Tông Huấn (Koùo-tsoung-hunn), vừa bảy tuổi đầu¹, lên nối ngôi cha. Các tướng

1. Yếu số, mất năm 973, thọ 22 tuổi

võ, trong thâm tâm, không phục một ông vua còn trung nuốt làm vậy, làm sao biết xét công lao của mình. Giặc Khiết Đơn nổi dậy, Triệu kiểm điểm được lệnh kéo binh đi tiêu trừ. Bình mã vừa đến cầu Trần Kiều thì trời cũng vừa tối. Truyền đồng trai nghỉ ngơi. Chiều hôm ấy, mặt trời hiện ra hai quầng trên không trung (Pháp gọi *parélie, parhélie*). Ngày nay, ta biết đó là một hiện tượng thiên nhiên hằng thấy, do hào quang phản chiếu vào một đám mây có nhiều giá tuyết rơi ngược tia sáng lại nhau. Nhưng vào giữa thế kỷ thứ X, lòng người còn tin nhiều vào điềm lạ (nhụt thực, sao chổi, v.v...), quân sư là Miêu Huấn (Miao-hunn-hao) bàn rằng mặt trời sanh đôi là điềm phải thay vua khác, vì đời sắp đổi mới. Các tướng sĩ trong lúc ấy không ngớt xầm xì xậm xịt, dum năm dum ba, bàn tán về việc hai mặt trời, trọn đêm không ngủ... Nhóm này nghị Cung Đế bé thơ e không biết xét công lao; nhóm khác phê bình chỉ có Khuông Dẫn là bấy lâu rất được lòng tướng sĩ... Trong khi ấy, sau rõ lại có em Khuông Dẫn là Triệu Quang Nghĩa (Tcháo k'oang-i) dọn đường, làm tay trong, ám trợ đủ mọi cách và một mặt Quang Nghĩa sai người thân tín bay ngựa về kinh đem tin sắp đặt cho các tướng còn ở tại triều rõ tự sự, một mặt khác, Quang Nghĩa dẫn đầu, thừa lúc trời nhá nhem chưa sáng, kéo rốc bộ hạ chư tướng vào trung dinh, đỡ xóc Khuông Dẫn dậy, lúc ấy hơi men còn nồng, khoát huỳnh bào lên vai, rồi chư tướng lạy mọp tung hô vạn tuế. Xong rồi, đỡ Khuông Dẫn lên ngựa, kéo binh trực chỉ trở lại kinh đô. Khuông Dẫn đêm qua say vùi, nay tỉnh rượu, ngồi trên tuấn mã gò cương la lớn: "Chư hiền đệ làm việc này chẳng qua vì mấy chữ *"Phú quý công danh"*. Để cho ta nói đôi lời, như thuận tình thì luôn luôn phải nghe lời ta, bằng ngày sau đổi ý bất tuân lệnh ta, thì thà hôm nay các em lựa người khác, chớ ta không ưng làm điều trái ngược như vậy".

Các tướng sĩ, một lần nữa, thề quyết không nhịn. Khi ấy Khuông Dẫn đưa ra bốn điều: thứ nhứt, không phạm đến Sài mẫu hậu, vợ Sài Vinh, là chị dâu mình; thứ nhì, Cung Đế

vốn gọi ta bằng chú, tức cháu của ta, các em không quyền sát hại; ba là các quan lớn nhỏ tại triều, vốn cùng ta là cố tri bạn cũ, phải để sanh tồn; bốn nữa, các cung điện lăng tẩm Hậu Châu, không nên phá phách.

Binh kéo về Khai Phong phủ, mọi việc đều dàn xếp ổn thỏa, quả nhiên không tổn một sanh mạng nào.

Đến đây, nhà Hậu Châu đế được ba vua: Quách Oai, Sài Vinh, Sài Tông Huấn, chia nhau trị vì được mười năm (951-960).

Đời Ngũ Đại Tàn Đường, cộng năm triều đại, được mười ba vua, kế tám họ khác nhau, trị vì năm mươi bốn năm, thì dứt, nhường chỗ cho nhà Đại Tống. Trong số, Châu Thế Tôn Sài Vinh được tiếng thơm là hoàn toàn nhút, hiền, sáng suốt, nhơn đức, đáng là một bực minh quân. Ông mất rồi, nhơn dân đều mến tiếc.

Đại Tống, nhà Triệu (Dynastie SONG, famille Tchao) (960-1279)

Triệu Khuông Dẫn, xích diện liên mi, nay viện bảo tàng Đài Bắc còn giữ một bức chân dung tôi từng được thấy, nguyên quán ở Trác Quận (Tchouou-tcheou). Khi lên ngôi, đóng đô tại Khai Phong phủ như trước. Việc làm đầu tiên là lập miếu thờ tổ tiên và tuyên bố chọn Khổng giáo làm quốc đạo. Thái Tổ dạy mở thêm trường học. Từ trước thờ chư Thánh bằng bài vị gỗ, nay chế ra đúc tượng và vẽ hình bày nơi các học viện trong nước.

Thái Tổ giữ thói quen như cũ, ban đêm thường giả dạng thường dân ra ngoài phố vừa ngao du chen lộn trong chúng dân y như buổi thiếu thời, bôn ba khắp xứ, khi bị vua Hán họa đồ hình lùng bắt, vừa dùng díp ấy dò xét dân tình.

Các quan thường hay can gián, rằng buổi giao thời, nhơm tám chưa ổn định, không nên đặt mình rồng chung sống với tép tôm. Nhưng Thái Tổ gạt ngang, đinh ninh “đã là bực chí tôn, đi đâu dâ có bá linh phò trợ, nếu xảy ra việc gì, không qua mạng trời.”

Năm 961, mẹ là Đỗ Thị, nay là Thái hậu, đau nặng. Thái Tổ vốn là người con có chí hiếu, ngày đêm săn sóc mẹ không rời. Khi biết mình khó thoát. Thái hậu dạy đời Triệu Phố (Tchao-pou) vào viết tờ di chiếu.

Thái hậu hỏi vua: “Vương nhi có biết nhờ gì ngôi báu về tay con chăng?”.

- Nhờ đức dày của tổ tiên để lại; nhờ phúc đức của mẫu hậu, nên con mới được như vậy.

- Vương nhi xét như vậy cũng phải đó chút, nhưng phần khác, là vì nhà Hậu Châu cạn xét, đặt ngôi báu trong tay ấu chúa còn trứng mén ngây thơ. Bởi vậy không đủ gây tín nhiệm. Nếu lúc trước Cung Đế đã trưởng thành, chưa chắc ngôi cửu ngũ về tay Vương nhi. Vậy nay ta hãy lấy gương ấy làm răn. Theo ý mẹ ao ước cho đến nay, con nên lần lượt sau này truyền ngôi tỷ như cho các em, luân chuyển từ con qua tay Quang Nghĩa, rồi qua tay Quang Mỹ, đến chừng Đức Chiêu (con của Thái Tổ) khôn lớn, Quang Mỹ sẽ giao quyền cai trị trở lại. Như vậy ngôi báu luôn luôn luân phiên được ở trong tay người trưởng thành kinh nghiệm đủ tài đủ trí, thì khỏi lo sự phế lập ấu quân.

Thái Tổ mỗi mỗi đều vâng lời, khóc lạy mẹ, sai Triệu Phổ quì, ghi chép lời di chúc, mà sau này Quang Nghĩa bội tín chăng vâng theo. Thái hậu trối rồi thì tắt hơi.

Sự thiển cận của Thái Tổ là đâu mối của sự lụn bại của Trung Quốc sau này.

Thái Tổ thấy cái họa phiền trấn đời Đường và đời Ngũ

Đại, lòng hăng lưu ý. Thái Tổ rất ghét cái gương tướng sĩ mạnh thế, tự chuyên, thường làm cái việc ủng lập Hoàng đế, mà chính mình cũng là do binh lính tôn lên; nên khi lên ngôi và bề thế vững chắc rồi, thì Thái Tổ tìm hết cách để giảm binh quyền các tướng ngoài phiến trấn, và làm cho quyền ở trung ương được vững mạnh thêm.

Vì vậy, khi các chức phiến trấn có khuyết, Thái Tổ cho các quan văn ra thay lại đặt ở các châu, chức Thông phán coi việc quân chính và dân chính, phải tâu mọi việc về triều đình biết; đem các quận trước kia thuộc các Tiết độ sứ về trực thuộc quyền cai trị của chính phủ trung ương; đặt ra ở các lộ chức Chuyển vận sứ trông nom về tài chánh, số thu được, trừ số chi tiêu trong lộ, còn lại bao nhiêu đều gom hết về triều đình; sai các châu chọn lính mạnh đem về kinh cho nhập vào đạo *cấm quân*, còn lính già yếu thì ở lại các châu làm *sương quân*, cứ mỗi năm cho lính cấm quân và lính thủ ở biên trấn đổi chỗ nhau một lần, để cho các tướng sĩ khỏi quen thân nhau mà được mạnh thế, kết vây kết cánh, phép ấy gọi *canh nhung*. Các tướng công thần như Thạch Thủ Tín (ông Huỳnh Đắc Ứng gọi Thạch Như Tín), như Vương Thẩm Kỳ là những cố nhân có công trận lớn với vua, được giao giữ cấm quân, nhưng sau đó, Thái Tổ dùng lời nói khéo làm cho các tướng ấy phải tự xin giải tước binh quyền¹.

1. Đây là kể gọi “bôi túu truất binh quyền” của Tống Thái Tổ (vẫn giả say để dễ nói chuyện). Một hôm vua thiết tiệc rượu, mời Thạch Thủ Tín, Vương Thẩm Kỳ... Tiệc vừa mềm môi, Thái Tổ sai đuổi kẻ tả hữu ra, rồi nói với bọn Tín, Kỳ: “Làm thiên tử coi vây mà khó khăn, chờ không được vui sướng luôn như lúc làm Tiết độ sứ. Trẫm thường ăn ngủ không yên.”

Thủ Tín hỏi vì sao; Thái Tổ thở dài đáp: “Ngô cao quý nầy, ai lại không muốn? Thủ Tín lật đật tâu: “Bệ hạ sao lại nghĩ thế? Thiên mạng đã định. Ai còn dám nhịn tâm?” Vua nói: “Các khanh thì cố nhiên, trẫm tin được. Nhưng bọn thủ hạ, ai là không ham phú quý? Phỏng như một ngày kia, họ đem hoàng bào đắp vào mình khanh, khanh không muốn cũng không được! Việc binh biến Trần Kiều trước kia phải để phòng”. →

Các chánh sách ấy tuy nhất thời trừ được các tích lệ (như ngày nay họa đảo chánh của bọn quân phiệt), nhưng về sau kết quả rất tai hại:

1) Cứ theo phép *canh nhung*, binh lính thay đổi nhau luôn, thành thủ không hiểu rõ tình thế địa phương nơi biên trấn, thêm nữa các văn thần lại không thể luyện tập, khi lâm sự không thể chỉ huy, vì vậy khi chinh chiến, chưa gặp địch, đã tan vỡ trước khi giao chiến.

2) Các quyền binh đều thu về trung ương cả, khiến nên những người có tài ở các địa phương không có chỗ dùng, phải rút về kinh đô, nhưng ở đây chức vị đã có hạn, một là không cất đầu lên được, hai là có nạn tranh giành rồi kết thành phe đảng khuynh loát nhau từ chút;

3) Thâu những kẻ thất nghiệp, du đảng dữ tợn làm lính, gặp lúc đói kém, thường dùng cách chiêu binh để làm chánh sách cứu hoang, tuy cũng có chỗ hay, nhưng về lâu số lính tăng lên mãi, phí tổn cho chánh phủ thêm nhiều, tài chánh trở nên kiệt quệ.

→

Thạch Thủ Tín và Vương Thẩm Kỳ hiểu ý, sáng ngày cáo bình, xin giải chức tư quan.

Thái Tổ chấp thuận và an ủi: "Nay chư khanh còn khương kiện, hãy cùng trẫm tận hưởng chuỗi ngày còn lại. Chư khanh về làng thủ vai hương lão, việc nước đã có đoàn hậu tấn gánh vác. Rồi đây chúng ta đời đời kết làm thông gia, cha truyền con nối, chẳng hơn là nay còn bôn danh trực lợi, quên cái già lẩn thẩn theo sau".

Thái Tổ ban thưởng cho các tướng rất hậu. Còn truyền tụng, đời Tống, Thái Tổ miễn thuế đời đời hòn Hoa sơn cho tiên Trần Đoàn vì năm xưa thua một ván cờ. Cũng đời Tống chế ra lè bài ban "đơn thư" (bằng cấp bằng son), và "thiết khoán" (bằng khoán bằng sắt), "kim sách" (sách bằng vàng thật) để con cháu công thần (như Sài Tấn trong truyện Thủy Hử), cứ giữ và trao lại con cháu những báu vật ấy mà hưởng lộc Tống tộ cha truyền con nối. Lời ước thề của Thái Tổ giao kết với các công thần cũng rất nêu thơ. Đó là câu "Đái lệ san hà", (tức khi nào Hoàng Hà nhỏ còn băng giải thắt lưng, Thái san bé còn như viên đá mài, khi ấy dòng họ trẫm mới có thể quên công ân khai quốc)- lời thề thiết là thống thiết vì *đái* là dai áo, /*đá* là đá mài.

Cho nên đời Tống, chỉ có hai đời vua Thái Tổ và Thái Tông, khoảng mấy chục năm là dân chúng tận hưởng thái bình, qua các triều đại sau, các bộ lạc Liêu Kim Hạ, Mông Cổ xâm phạm bờ cõi, các địa phương mất lực lượng tự vệ, không chống cự nổi.

Về sau, hai vua Tống bị binh Phiên bắt đi hành hạ đến mất nửa phần giang san phương Bắc, nhà Tống chạy dồn về Nam, cái kế "*bôi tửu trích binh quyên*" chỉ tránh nạn gần mà nạn xa không thấy, vua Thái Tổ mưu sâu hóra cạn là vì vậy.

Năm 962-963, Thái Tổ ra lệnh cấm thiêu xác (hỏa táng). Do điển này, ta biết từ đời Ngũ Đại Tàn Đường, loạn lạc không dứt, nên dân gian theo Phật giáo, (dùng hỏa táng cho gọn, và theo tôi, những hũ đựng cốt (urnes funéraires) rất thịnh hành vào đời Ngũ Đại Tàn Đường này. Từ 960, thái bình trở lại, Khổng giáo lại được chọn làm quốc giáo nên Thái Tổ cấm hỏa táng là phải.

Theo sách Pháp của cố Wieger, đạo sắc chỉ thứ hai của Thái Tổ lại càng chứng tỏ sự anh minh của vua này. Nguyên trong công thần miếu, có bài vị của tướng Bạch Khởi được thờ từ vua Đức Tông nhà Đường. Thái Tổ viếng miếu, lấy tay chỉ bài vị Bạch Khởi mà phán rằng: "Thân làm đại tướng mà đang tay sát hại đám ba quân đã quì lạy đầu hàng thì không phải mặt anh hùng. Hãy dẹp bài vị này và từ đây không thờ Bạch Khởi trong Công thần miếu nữa."

Năm 968, nhơn dự buổi tế tự tổ tiên, Thái Tổ thấy bày đồ từ khí theo cổ lệ, phán: "Tổ tiên trẫm vốn hàng thứ dân làm sao dám hưởng vật cúng bày trong chén dĩa sang trọng này? Hãy dẹp, dẹp hết đi, và mau mau dọn tế vật trong chén dĩa tầm thường, y như buổi sanh tiền của tổ tiên trẫm đã dùng thuở trước". (Lời nói đúng của một người chơn thật và giàu kinh nghiệm, phong trần đã trải).

Năm 972, mưa lớn và lụt nhiều nơi. Quan thiên văn bà

vì âm thịnh, nên có lịnh sa thải nhiều cung nữ.

Năm 973, Cung Đế (con vua Sài Vinh) ty trần. Thái Tổ dạy chôn theo bực Vương lẽ.

Nhưng nét đặc sắc nhất của Tống Thái Tổ là lòng hiếu với mẹ, và rất thương em là Triệu Quang Nghĩa, vì đoạn này rất quan trọng, tôi xin được dài dòng, trước lược thuật hành vi của Thái Tổ, sau chép lại bản Hán văn và bản dịch Pháp văn ghi trong bộ *Textes historiques* của Wieger, trang 1826, để chư tôn mặc tình xét đoán:

Phản dịch đại lược:

Thái Tổ rất mến Quang Nghĩa. Thường hay đến nhà, thăm viếng và ban cho nhiều bảo vật. Quang Nghĩa đau, có lần phải dùng đến ngải cứu (moxa), Thái Tổ tự đốt ngải trên da mình cho em thấy không đau và bớt sợ nóng. Thái Tổ thường khen em có tướng tốt: "long hành hổ lô" (tướng đi như rồng, bộ như hổ).

Tháng mười năm 976, Thái Tổ băng, Quang Nghĩa nối ngôi. Đoạn này gay cấn nhứt, tôi xin đọc nguyên văn dưới đây chữ Hán (phiên âm) và bản Pháp văn, chỉ dịch thoát để cùng nhau chiêm nghiệm và độ chừng những bí ẩn còn nhiều chung quanh cái chết của vị anh hùng Triệu Khuông Dân (xem hai bản nři sau).

Cứ như đoạn Hán văn ấy, Tống Thái Tổ chết một cách mờ ám, sử không dám nói rõ.

Phản Hán văn (Textes historiques, Wieger, page 1826). (Bản phiên âm).

Đế hữu ái Tấn Vương Quang Nghĩa sở hạnh kỳ đệ. Ân lê thậm hậu. Quang Nghĩa thường hữu tật thân vi chước ngại. Quang Nghĩa giác thống Đế diệc thủ ngại tự viêm. Mỗi đối cận thần ngôn Quang Nghĩa long thành hổ bộ. Tha viết tất vi thái bình thiên tử. Phúc đức phi ngô sơ cập dã. Thập ngoặt

dé băng, Tấn Vương Quang Nghĩa tức vị. Lý Đạo Vân. Thượng bất dự dạ triệu Tấn Vương. Thuộc dĩ hậu sự tả hữu giai bất đắt văn đăng diêu kiến chúc ảnh hạ Tấn Vương thời hoặc ly tịch. Nhược hữu sơ tổn ty chi sàng. Ký nhi thượng dẫn trù phủ trich địa. Đại thanh vị Tấn Vương viết. Hao vi chi. Dĩ nhi đế băng. Cố mạng. Đại sự dã. Thật lục chánh sử giai bất năng ký. Tích tai.

Bản trích Pháp văn (L.Wieger, Textes historiques, page 1826)

Quelques historiens non classiques ont voulu voir du mystère dans la mort de Tchao k'oang yinn. Son frère Tchao koang i l'aurait achvé, ou aurait déterminé sa mort en le mettant en colère, pour s'assurer le trône. Ces racontars, répétés par beaucoup de lettrés modernes, s'appuient plutôt sur ce que Tchao-koang i fit plus tard à son frère cadet et à ses neveux, que sur les circonstances de la mort de T'ai-tsou. Voici le texte: "Etant tombé malade à l'improviste, l'empereur fit appeler au milieu de la nuit son frère Tchao-koang i, pour lui intimer ses dernières volontés. Les deux frères se virent en tête à tête. Du dehors, on vit seulement l'ombre de K'oang i qui se mouvait. Ses gestes étaient d'un homme qui refuse et s'excuse. Puis l'empereur saisit la hache d'armes suspendue à une colonne près de son lit, et la lui jeta en disant: "Fais bien la chose !" Le testament d'un empereur, ajoute l'historien, est chose très importante. Cet acte doit donc avoir des témoins. Il est regrettable que les Annales n'aient pas été à même de nous laisser sur la mort de T'ai-tsou, des documents bien authentiques... De ces paroles obscures, les uns infèrent que Tchao-k'ouang i voulut céder le trône au fils de l'empereur, et que celui-ci l'obligea à régner, conformément aux dernières volontés de leur mère.

"Fais bien la chose", signifierait "Sois un bon empereur !" La hache jetée, exprimerait la remise du pouvoir. L'histoire officielle interprète ainsi... Les autres pensent que le mourant

demanda à son frère de se désister en faveur de son fils, et que celui-ci refusa, s'appuyant sur le testament maternel. La hache jetée, serait un acte agressif. La dernière parole, serait une exclamation de dépit: "Regne donc, puisque je ne puis pas t'en empêcher!" Cette interprétation paraît bien tourmentée; mais, comme elle est romanesque, elle a eu du succès... En tout cas, quand Tchao-k'ouang i sortit de la chambre de son frère, celui-ci était mort. Il avait cinquante ans".

Cứ như hai bản trên đây thì Thái Tổ mất một cách khá mờ ám. Mấy hàng dịch phiên âm bản Hán văn và bản nguyên văn Pháp ngữ cho ta thấy nhiều sử gia phe nghịch thấy trong cái chết của Thái Tổ còn nhiều bí ẩn, đến nay chưa dứt khoát. Theo họ, Quang Nghĩa hình như đã chọc tức anh, làm cho giận dữ và mau chết, hầu dẽ đoạt ngôi báu. Những giả thuyết và lời đồn vô căn cứ này, càng được các tân sử gia khai thác, và nhắc đi nhắc lại do lời thuật của Quang Nghĩa nói cho con cháu nghe sau này: "Thái Tổ thình lình ngoại bình. Nửa đêm lật đật vời em là Quang Nghĩa đến nghe lời chỉ huấn. Hai đàng giáp mặt nhau, trong một vuông phòng kín, không một nhân chứng nào khác chứng kiến. Những kẻ đứng ngoài phòng, chỉ thấy bóng Quang Nghĩa tỏ vẻ khummings nửa như từ chối nửa như tạ tội. Về sau nghe thuật lại, Thái Tổ lúc đó vói chụp cái búa (phủ) treo nơi cột điện gần bên long sàng, quăng ra và nói lớn ngay mặt em : "Hão vi chi!"

Theo các sử gia, thì di chiếu của một ông vua như Thái Tổ là một việc tối quan trọng, cần phải có mặt nhiều nhân chứng. Cớ sao về mấy phút cuối cùng của Thái Tổ, Thật lục chánh sử, không ghi chép đầy đủ, lại viết vỏn vẹn ba chữ: "Hão vi chi!" Và tùy thời, tùy cảnh ngộ, ba chữ "Hão vi chi" muốn cất nghĩa làm sao, cũng được.

1) Có người bàn, lúc Thái Tổ ngất mình, vời Quang Nghĩa nói chuyện trao ngôi, ý muốn nhượng ngôi báu cho em, y như lời mẹ dặn, nên Thái Tổ quăng cây búa (phủ), tượng trưng sự

giao quyền bính, và như vậy, khi phán câu: "Hão vi chi", là muôn nói: "Hãy nối ngôi báu này và rán làm cho nên việc". (Đây là thuyết chánh thức được công nhận).

2) Thuyết khác nghi rằng Thái Tổ ý muốn thấy em mình nhường ngôi cho con của mình, nhưng Quang Nghĩa viện lời mẹ trối, không nhận lời Thái Tổ (nên thấy bóng Quang Nghĩa lom khom vừa xin lỗi vừa tạ tội), là vì vậy, cây búa (phủ) quăng ra nên hiểu sự tức giận gay hờn, câu "Hão vi chi" có nghĩa: "Nay anh chẳng còn cần trở nữa được, thì đây búa này giữ lấy, ngôi kia cứ lên, hảo lầm, tốt lầm!" Thuyết sau tuy kiểu sức, khắp khẽnh, nhưng được mùng "tiểu thuyết" và mộng ảo, nên được nhiều người truyền tụng... Khi Quang Nghĩa trong phòng bước ra thì Thái Tổ đã tắt thở. Triệu Khuông Dẫn thọ năm mươi tuổi.

3) Một thuyết thứ ba, tôi không đảm bảo, vì đọc ở đâu không nhớ, rằng Khuông Dẫn đau mục nhợt sau lưng, hình như đau gan làm độc, xì "phát bối", như vậy Quang Nghĩa chọc tức thì chết liền. Lại nữa ông thọ có năm mươi tuổi, lại ưa giải quyết nhiều việc khó bằng rượu: trăm Trịnh Ân, bôi tửu trích binh quyền, không kể lúc thiếu thời, trôi nổi khắp xứ thì rượu uống là thường sự, rồi sau làm vua thì tửu sắc đến dâm, khó tránh, cho nên làm sao thọ lâu được, và khi hiểu việc, giới tửu uống trà là thậm phải. Theo tôi nhớ mại mại, sách tôi đọc còn quả quyết Tống Thái Tổ đau abcès du foie mà chết, nhưng xin các bạn đừng tin mà bán lúa giống!

Việc nên tin là sử chép lại và khen Thái Tổ có nhiều đức tính tốt: biết tiết kiệm của công và bình sanh không thích sự se sua. Sử chép ngày nọ có một bà công chúa được vua yêu dấu, đến triều bái vua cha, mình mặc một chiếc áo rất đắt giá. Thái Tổ lập tức sai về thay bộ áo khác, rằng: "Con không nên khoe áo đẹp. Không khéo các em con mỗi đứa xin một chiếc như vậy thì tổn kém biết sao mà độ!"

Một hôm khác, cũng một bà công chúa đến xin vua cha cho thợ rèn vàng một chiếc phuộc sàng. Thái Tổ phán: “Vàng trong kho không thiếu, nhưng đó là của công. Phụ vương không quyền lấy của công làm của tư và làm vừa lòng con được.”

Một ngày nọ, Thái Tổ đi diền điệp. Ông phi ngựa theo thỏ rừng, ngựa làm ông té, săn kiếm báu trong tay, ông đâm ngựa chết. Hết giận, Thái Tổ lấy làm hối hận, và từ ấy bãi tục đi săn.

Ấy là sự tích nhón lại của một ông vua mà tôi mê từ thuở nhỏ, và nay nếu có xúc phạm là cũng vì muốn định nghĩa một cái chén trước dùng uống rượu sau dùng uống trà. Nếu không phải vậy thì cũng kiếm được một thiên phiếm luận đủ tiền tạm sống.

Nay xin bắt qua tìm hiểu tánh tình Triệu Quang Nghĩa, người em đã được vua anh thương nhiều, hằng khen hơn mình nhiều lè: “*Long hành hổ bộ*”, “*tất vi thái bình thiên tử, phúc đức phi ngô sở cập*.”

Tống Thái tông (Triệu Quang Nghĩa) (976-997).- L'empereur T'ai-tsoung des Song.

Theo tôi, Thái Tổ thương Quang Nghĩa vì đã thay cho mình, ở gần cha mẹ lo việc phụng dưỡng thế cho mình, mắc tội bỏ nhà chạy trốn, người đi xa thường thương người thân và mến trọng người thân, chớ dưới mắt tôi, Quang Nghĩa thua xa anh.

Năm 978, Thái Tông sắc phong Khổng Nghi (K'oung-i) là cháu đời thứ 44 của đức Khổng Tử làm Văn Tuyên công (propagateur des Lettres).

Năm 979, vó cớ Thái Tông hưng binh đánh Khiết Đơn đánh không lại, đến đồi phải bỏ long xa, trốn trên xe của thường dân mới thoát khỏi nạn nguy. Trong khi vua trốn, Khiết Đơn phong con vua Khuông Dân, là Đức Chiêu (Tchao-teitchao) làm nhiếp chánh vương. Khi Thái Tông trở về kinh,

Đức Chiêu tâu xin thăng thưởng các tướng hữu công, vua phán giọng lẩy: “Hãy chờ khi lên ngôi, sẽ phong lấy!” Đức Chiêu buồn rầu, về cắt cổ chết. Thái Tông điếu tang, khóc: “Cháu sao dại dột và cạn xét như vậy”. (Trong Wieger nói : “Bót một mũi nhọn thứ nhứt.”

Năm 981, Triệu Đức Phương (Tchao-teifang) là em của Đức Chiêu, bỗng chết, không rõ vì bệnh hoạn hay vì cớ nào khác, Wieger lại phê: “Bót một mũi nhọn thứ nhì.”

Còn lại người con út Thái Tổ là Triệu Đình Mỹ (Tchao T'ing-mei), được Thái hậu di chiếu cho hưởng ngôi kế vị Thái Tông sau này. Thái Tông vấn kế Triệu Phổ, Phổ tâu: “Vua trước xét cạn: cha truyền ngôi cho con mới gọi là đúng chánh pháp.”

Năm 982, Đình Mỹ phạm tội, bị đày và năm 984 Đình Mỹ thác, thế là dòng giống Triệu Khuông Dân không còn người nào để tranh chấp ngôi vua với con của Quang Nghĩa.

Năm 983, đê Hoàng Hà vỡ, ngập lớn vùng Khai Phong phủ, nước sông Hoàng chảy phủ tới sông Hoài, lụt lớn khắp nơi, dân chết đến số triệu.

Năm 997, Tống Thái Tông thăng hà, con là Huyên (Hêng) ba mươi tuổi, lên nối ngôi, ấy là vua Chơn Tông.

Công lao của nhà bác, bác nghe lời mẹ, nay chú và dòng chú hưởng.

Nói cho công bình, đời Thái Tông được thái bình, vì Thái Tổ và ông, đã đẹp được “an bốn biển”, vua lại hay giảng võ, khuyến nông thương, lại biết yêu chuộng văn chương, kính sĩ dụng hiền, và Thái Tông có lập một kho sách, hơn tám mươi muôn cuốn.

Đúng với lời tiên tri của Trần Đoàn, khi gặp bà Đỗ Thị trong buổi chạy giặc, gánh hai thúng đựng vua Khuông Dân và vua Quang Nghĩa, Trần Đoàn đã cười ngất mà gọi thái

bình đã đến rồi và tích này đã ghi trong một dĩa trà có thơ
Nôm hai câu *Mó rận luận chơi thời sự, Ngã lừa mừng thuở
thái bình* (văn Tây Sơn, tôi sẽ nói khi viết đến *thú chơi ám
chén và đồ sứ men lam Hué, sau này*) (tập số 7).

Tống Chơn Tông (998-1022).- *L'empereur Tchenn-tsoung.*

Thái Tông mất, không lập con nhà bác, dòng Khuông Dẫn, và lập con ruột là Chơn Tông, dòng nhà chú.

Vua này mê tín lăm. Wieger kể lại đời vua này cho phổ biến thuyết “trên trời, cao hơn hết có Thượng đế, kế đó là Ngọc Hoàng đại đế, và hai ông giáng sắc phong trên cõi dương thế đại diện là Hoàng đế Tống Chơn Tông, cai trị dân gian. Đời vua này nhìn nhận trong nước có ba đạo chánh: *Nho, Thích, Lão* và phân ra có: lạc thổ (le paradis), địa ngục (l'enfer), ngạ quỷ (les démons affamés, prêtas), tội hồn (les âmes pécheresses), và luyện ngục (le purgatoire) v.v... Nên nhớ năm Cảnh Đức (1004), Chơn Tông dạy xây lò làm gốm tại Cảnh Đức Trấn.

Năm 1006, trung thần Khấu Chuẩn (K'euo-tchouunn), người mình biết hơn dưới đại danh là ông Bao Công, bị nịnh sàm tấu, vua dạy ra trấn ở Đại Danh Phủ (T'ai-ming-fou), ông lại được người Khiết Đơn rất mến phục, khi họ vào triều thấy vắng mặt Bao Công, nay gặp ở đây, lấy làm lạ hỏi, ông cười bịa rằng “vì trong triều vô sự, nên vua sai ông ra chấn dân và trấn ải địa đầu này!”

Tống Nhân Tông (1023-1063).- *L'empereur Jenn-tsoung.*

Năm 1022, vua Chơn Tông băng. Thái tử Trinh (Tchen) chỉ được mười ba tuổi, lên kế vị, xưng Nhơn Tông. Vua này có phước, văn có Bao Công, võ có Địch Thanh hết lòng phụ bộc. Tôi rất phục dòng Khuông Dẫn không tranh giành làm vua (hoặc vì thiếu phe đảng, biết tranh cảng không lại, giết oan mạng), thà giữ địa vị Bác Vương (vua anh) và sau con cháu phong Lộ Huê Vương, tức ông vua ra đường có rắc hoa cho

dẹp lên hoa mà đi, như vậy mà sướng hơn!

Nhơn Tông là con của bà Lý Thần Phi, khi nhỏ nhờ bà Nam cung Địch Thái hậu là dâu dòng Khuông Dẫn giấu nuô, sau có Bao Công tra án Quách Hòe mới lời ra manh mối tích ly miêu hoán chúa, và tích xứ án Bàng Quí Phi rất lý kỵ thống thiết, nên tìm truyện Tàu đời Tống mà đọc :(truyện Vạn Huê lâu, v.v...)

Vua Nhơn Tông đáng được gọi ông vua biết lễ nghĩa. Năm 1024, ông viếng nhà Đại Học, bốn thân khẩu bái trước bàn thờ đức Khổng Tử.

Đời này thiên hạ thái bình. Các danh thần, văn nhân rất nhiều, xin lượt kể không phân biệt thứ tự và tôn phái: Âu Dương Tu (Neouyang-siou) (1007-1072); Phạm Trọng Yêm (Fântchoungyen) (989-1052); Hàn Kỳ (Han-K'i) (1008-1075); Phú Bậc (Fou-pi, mất năm 1083); Tư Mã Quang (Seuma-koang) (1019-1086); Thiệu Hùng (Chao-young) (1011-1077); Trình Hạo (Tch'eng-hao) (1032-1085); Trình Di (Tch'eng-i) (1033-1107); Vương An Thạch (Wang-nancheu (1020-1086); Thái Kinh (Tsai-king) (1046-1126); Tô Tuấn (Sou-sunn) (1009-1066); Tô Thức (Sou-cheu) (1036-1101); Tô Triệt (Sou-tchee) (1039-1112); Châu Hy (Tchou-hi) (1130-1200),v.v...

Năm 1052, đời vua Nhân Tông này, có Nùng Trí Cao (Noung-tcheu-kao) làm phản gần ranh Bắc Việt, tướng Địch thanh (Ti-ts'ing) dẹp xong gấp bà Thoại Ba công chúa, hai người kết duyên (xem tuồng Ngũ hổ bình Tây của Trần Văn Hương và Lê Ngọc Trụ hai ông này sao chép và trình bày, còn đặt để là do Cụ Tú Nguyễn Diêu, hiệu là Nhơn Ân (có cụ Đào Tấn sửa một đoạn).

Tống Anh Tông (1064-1067).- *L'empereur Ying-tsoung.*

Năm 1063, Nhơn Tông băng. Vua này không con, nuôi con nhà thúc bá, tên Thự (Choù) 32 tuổi, truyền ngôi, xưng Anh Tông. (Tiếng rằng con nhà thúc bá, nhưng có nghĩa dòng

Quang Nghĩa chớ không phải dòng Khuông Dẫn). Vua này ở ngôi được bốn năm thì mất, thọ 36 tuổi, con được 20 tuổi, kế vị, ấy là vua Thần Tông.

Tống Thần Tông (1068-1085). (*L'empereur Chenn-tsoung*).

Vua Thần tông được tiếng là ăn cần ở kiêm và biết kính hiền trọng sĩ. Nhưng ông không được thọ, trị vì được mười tám năm thì băng (thọ 38 tuổi).

Con tên là Hù, mươi tuổi, nối ngôi.

Tống Triết Tông (1086-1100). (*L'empereur Tchée-tsoung*).

Vua Triết Tông lên ngôi, chỉ có mươi tuổi, nên có bà Cao hậu dự chánh. Trong nước may không có nịnh thần, và các ông Tư Mã Quang, Lữ Công Trừ và các tôi hiền khác giúp vua nên nước đặng yên.

Triết Tông băng năm 1100, tuổi vừa hai mươi bốn. Bởi không có con kế vị, nên em là Kiết (Ki) nối ngôi.

Tống Huy Tông (1101-1125). (*L'empereur Hoei-tsoung*).

Đây là ông vua tài tử nhứt đời. Ông là con thứ 10 của Thần Tông, tước phong Thoại Vương, nối ngôi anh năm 1101, thường xưng mình là Ngọc Thanh giáo chủ hạ giáng. Huy Tông ngày nay khen người chê, dư luận không đều. Chê là vì đời ông, ninh thần đầy triều: Cao Cầu, chỉ giỏi đá cầu mà được phong Thái úy, Thái Kinh, văn hay chữ tốt, ngọt ham ăn hối lộ nhứt đời, là giặc loạn Lương Sơn Bạc, 108 vị anh hùng do Tống Giang cầm đầu, chống chánh phủ cũng vào đời này (xem truyện *Thủy Hử*). Khen là vì ông là một họa sĩ đại danh, tranh ông ngày nay bên Mỹ giành mua giá trên nhiều triệu đô la, Huy Tông biết sưu tầm ngọc báu, nâng cao mỹ thuật, nâng cao nghệ chế đồ gốm céladon, ham chơi tranh, chơi cổ ngoạn, và nếu bức tranh “Cầm điểu” ký *Tuyên Hòa*

ngự bút của ông Nguyễn Văn Thư nói trong Bách Khoa số 92 kể noi bài của ông, nếu nay ông còn giữ và nếu đó thiệt đúng ngự bút của Huy Tông, thì trên cõi Việt Nam này, không ai có phước và giàu hơn Nguyễn Quân vậy.

Năm 1104, phương sĩ Ngụy Hán Tân (Wei-hantsiun) tuân lệnh Huy Tông, đúc chín đỉnh đồng thật lớn, đến năm 1105 mới xong.

Tể tướng đời ấy là Thái Kinh, sùng bái đạo Lão, gây nhiều ảnh hưởng tốt đối với mỹ thuật, nghệ thuật, nhứt là ngành đất nung, gốm, céladon, ngọc chạm, v.v...

Một quốc gia chỉ lo việc trong nhà, sợ việc phế tập vì phe đảng, mà quên sức mạnh đang dấy lên như nước thủy triều của các phiên quốc vây chung quanh, một ông vua có nhiều máu phong lưu tài tử, nghệ sĩ tới chót đầu móng tay, tội nghiệp thay Huy Tông đã dốt chánh trị thêm lười, lại quá tin và giao hết việc nước cho hai tham quan nịnh thần cõi Cao Cầu và Thái Kinh, nên về sau ông Huy Tông tuy thoái vị năm 1125, mà vẫn tránh không khỏi năm 1127 bị Kim Phiên bắt đày lên phương Bắc, nhốt hay cầm tù trong một cái giếng loạn tại Ngũ Quốc Thành (Ou-kouo tch'eng, nay là Ninh cổ tháp ở Cát Lâm), và nhịn đói nhịn khát, kéo dài đời sống đến năm 1135 mới chết lạnh tại đây, tuổi được năm mươi tư. Tôi nói Tống Thái Tổ không thấy xa, và cái họa của kế bôi tửu trích binh quyền, chẳng phải báo hại chỉ hai vua Huy Tông và Khâm Tông, mà còn di hại đến đời Thanh với bọn xâm lăng da trắng nữa là khác.

Tống Khâm Tông hoàng đế (1126-1127). (*L'empereur Kinntsoung*).

Ông vua chia hoạn nạn với Huy Tông và Khâm Tông hoàng đế, con của Huy Tông, được cha nhường ngôi năm 1125, Huy Tông lên ngôi thái thượng hoàng.

Năm 1126, trời lạnh đến nước sông đặc thành giá, binh

muet gi quoc gia bi chung chia cat.

Vì thế, trong nước sanh ra chủ nghĩa yếm thế, mặc cho đời, tới đâu hay đó.

Sở dĩ Nhạc Phi bị hại, một phần cũng tại hay tỏ ý muốn một hai đánh thấu lên Bắc Phiên, rước nhị đế về, mà như vậy Cao Tông đâu còn làm vua được, hai nữa, tánh Nhạc Phi thích kết giao với các tướng về hàng để đồng lòng trừ giặc, nên bọn nịnh sàm tấu làm cho Cao Tông nghi kỵ, nên Tần Cối giết tướng giỏi mà vua giả bộ không hay.

Đạo yếm thế là do đạo Lão chủ trương. Văn chương yếm thế là văn khóc mây bay thương nước mắt, tìm cao siêu trong chút dư vị thanh thanh của trà. Vì đó sanh ra thú hay nghệ thuật uống trà. Mỹ thuật cũng yếm thế, luyện cho được cái biến hóa bất thường: đồ từ khí đẹp như ngọc chuốt (céladon, monochromes), không đẹp thì kỳ hình dị tướng (chén trà đất nung, bình tích da chu, bầu rượu dị hình, hoặc bị lửa già nênh đổi dạng, hoặc kinh niêm nênh trổ màu biến sắc, hoặc nứt rạn khác thường....) Kiểng vật thì ưa phong cảnh đẹp tươi, hoa kiểng thì thích uốn nắn cụm trúc hóa long, cây mai chiếu thủy. Thuật yếm thế tuy vậy có chỗ hay vì đã đem một sinh lực khác thường vào văn hóa Trung Hoa quá cũ kỹ.

Đạo gia, tu sĩ, triết gia, ai ai cũng đều muốn thoát tục. (Vì thế ngày nay tôi muốn đổi lại, không nói chén trà Đại Tống có từ Tống Thái Tổ, mà muốn nói chỉ có từ đời đô về Nam, lấy đất sét đen và nặng của vùng PhuỚc Kiến chế ra, nên cũng gọi "kiên" là chén trà màu lông thỏ tôi đã kể năm 1960. Cho hay, trong nghề khảo cổ, được phép viết lập luận lại nếu mình thấy sai sự thật, miễn sao đừng lấy nai làm ngựa, và đừng uốn sừng sửa xoáy, phải thấy sao nói vậy, và từ khoảng 1960 đến 1971, kinh nghiệm cho phép tôi trình bày một cách khác hơn năm 1960, chung quanh câu chuyện "từ chén trà Đại Tống, đến tích tram Trịnh Ân".

Một mâu chốt khác tôi tìm ra là nhơn đọc bộ "Cảnh Đức

Trân đào lục" (Tập 5) tôi thấy có câu: "Quan Đại phu Thiệu Thành Chương (Chao-tch'ing-tchang) khi theo vua về Nam, ông muốn gây dựng cổ tục phương Bắc, nên dạy xây lò hầm đồ gốm trong "Nội Phủ", chế ra một loại gốm "Nei-yao" (Nội Diêu), gốm này dùng đất sét chọn lọc và chế tạo công phu, không thua đồ gốm Bắc Tống"

Nếu vậy, danh từ "đồ Nội Phủ" có lẽ phát sanh từ Nam Tống phải không?

Nhơn tiện, tôi xin trả lời cùng ông Nguyễn Văn Thư, rằng: "Sở dĩ đồ Tống tìm gặp ở Thanh Hóa, nhẹ hơn đồ Tống Diêu làm bên Trung Quốc và đều rạn "mạng nhện", màu da trắng ngà (B.K.92 ngày 1-11-60), Nguyễn Quân gọi đó là "đồ Tống Thanh Hóa", theo tôi, gọi làm vậy cũng được, nhưng muốn đúng thời gian, ý tôi muốn gọi đó là "đồ gốm do người di thần đời Tống về làm tại Thanh Hóa trong khoảng 1279-1368, vì khoảng ấy Trung Hoa bị quân Mông Cổ (nhà Nguyên) chiếm, nên họ kéo về Thanh Hóa lánh nạn, đến năm 1368, nhà Minh dẹp được quân Nguyên, đuổi về Mông Cổ, thì dám nghệ sĩ di thần nhà Tống cũng rút về Tàu, vì đã phục hồi độc lập được rồi, cho nên từ năm 1368, ta không thấy vùng Thanh Hóa chế tạo gốm post-Song (hậu Tống) này nữa. Việc gốm nặng hay nhẹ, mỗi người mỗi "cân" theo ý riêng, không thành vấn đề, bài này viết trả lời Nguyễn Quân sau mười năm cách mặt là để nhớ nhau, chớ không dám làm cho giận.

Tống Hiếu Tông (1163-1189). L'empereur Hiao-tsoung.

Vua Cao Tông trị vì đến năm 1162, thì nhường ngôi cho con, và tiếp tục sống đến năm 1187 mới mãn phần, thọ 81 tuổi.

Vua Hiếu Tông, rất tôn sùng Khổng giáo, nhưng nghe lời Nho sĩ, đánh thuế thây chùa và đạo sĩ, chỉ làm mất nhơn tâm, vô ích.

Năm 1189, ông thoái vị và mất năm 1194, thọ 68 tuổi.

Năm 1189, Hiếu Tông nhường ngôi cho con (xưng Quang Tông), để lên làm Thái thượng hoàng. Quang Tông tức vị, lại không thuận thảo với thượng hoàng, vua cha và hoàng đế không hề thấy mặt nhau cũng vì hoàng hậu, họ Lý, phao vu tin đồn thượng hoàng tiếc hối, muốn thuốc vua để lấy ngôi báu lại.

Bà Lý hậu này, nước ghen không chõ nói. Sử chép có một bà phi một hôm dâng rượu cho vua được vua khen có hai bàn tay xinh tốt; qua bữa sau vua nhận được của Lý hậu một hộp dâng đồ ngự tiến: mở ra xem thì đó là hai bàn tay ngọc của bà phi vô phước có chồng là một ông vua mắng chứng sơ vợ.

Năm 1194, thượng hoàng Hiếu Tông đau nặng, Quang Tông giả cớ cũng đau nên viện lě ấy không đến viếng thượng hoàng. Đến khi Hiếu Tông băng, Quang Tông không đứng chủ tang, để cho thái tử, 27 tuổi, thay thế. Bà Thái hậu đã ghét sǎn, lấy cớ này, hài tội bất hiếu của Quang Tông mà truất ngôi tôn.

Thái tử có công đứng chủ tang thượng hoàng, nay được nấy trao quyền bính, ấy là Ninh Tông.

Tống Ninh Tông (1195-1224).- L'empereur Ning-tsoung.

Ninh Tông lên ngôi, nhưng cũng không được thấy mặt cha là Quang Tông.

Năm 1200, Lý hậu từ trần. Chừng ấy cha con Ninh Tông mới diện kiến nhau, nhưng chẳng bao lâu thì vua cũ Quang Tông nhắm mắt lia đời.

Năm 1204, Hàn Đà Trụ (Han-t'ounotcheou) tâu vua xin với phong Nhạc Phi và làm tội Tân Cối.

Năm 1206, Hàn Đà Trụ mật sai chỉnh tu binh mã, dự bị

phật Kim, nhưng cơ mưu bại lộ, binh Tông vừa ra quan, binh Kim đánh thua xiểng liềng.

Năm 1208, Hàn Đà Trụ bị xử trảm, đầu lâu bị lấy ra khỏi hòm, bêu giữa chợ rồi gởi nạp vua Kim. Tân Cối, chết năm 1155, lại được phục vị như cũ.

Năm 1206, bên nước Kim, Thiết Mộc Chơn (Tie-mon tchenn) (Temudjin), tức vị xưng đế xứ Mông Cổ. Ông này có nhiều tên để lại trong sử sách: Thành Cát Tư Hãn (Tch'êng-ki-seu-han), (Djenguis khan, Gengis-khan, le Khan des Forts), tên khác nhau nhưng người vẫn một. Yelu-tch'outs'ai, quân sự của Thành Cát, có nói một câu bất hủ, theo Pháp văn, là như vậy: "C'est en chevauchant que vous avez conquis l'empire; c'est en l'organisant que vous le conserverez". (Bệ hạ ngồi trên lưng ngựa (nhiều công hãn mã) mà gầy dựng nghiệp đế; nay muốn giữ đế nghiệp cho vững bền thì phải ra công sắp đặt trong ngoài cho có trật tự, mới được).

Yelu-tch'outs'ai (Du Lục Sở Tài), mất năm 1243, làm tôi được hai triều, quân sự của Gengis-khan và của Ogotai. Khi lâm chung, có người dèm pha nên bà hoàng hậu nhà Nguyên, la reine Tourakina, sai khám xét dinh thự, thì chỉ thấy vỏn vẹn một cây cây cithare (một loại lục huyền cầm), còn sách vỏ thì không biết bao nhiêu mà dếm.

Du Lục Sở Tài để lại ơn lớn cho quan lại nhà Tống. Không thì bọn này đã bị tàn sát hết rồi. Lão thông Hán văn, ông từng tâu với Nguyễn chúa Ogotai, rằng: "Muốn giữ vững nền cai trị cõi Trung Hoa, thì phải tín dụng bọn Nho gia và dung dưỡng đám Nho thần." Lời nói có nhân đạo ấy vừa giải nguy cho bọn di thần nhà Tống, vừa đặt an triều đại mới trên lãnh thổ Trung Nguyên.

Cái gì có hại, cũng có lợi một bồ nào. Đó là luật bù trừ. Nhờ Mông Cổ là dòng du mục, xâm chiếm Trung Hoa, mà mỹ thuật, âm nhạc và văn hóa của nước Tàu cũng chịu ảnh hưởng

Nguyên đem sang Trung Hoa.

Tống Lý Tông (1225-1264).- *L'empereur Li-tsoung.*

Vua này nối ngôi Ninh Tông. Năm 1237, vua truyền chỉ các trưởng phái dùng bộ sử ký Tư Mã Quang (le Miroir historique de Seuma-koang), làm sách học. Bộ sử này Châu Hy dọn lại.

Nhưng việc làm của Lý Tông, tai hại nhứt cho vận mạng về sau của nhà Tống, là liên hiệp với Nguyên để tiêu diệt nước Kim; thế ba chân vạc: Tống Nguyên Kim không thủ, nay làm cho Kim mất, dè đâu Tống cũng không còn. Sơ khởi, binh Nguyên mượn đường nước Tống, để tiến quân đánh Kim. Tống không cho. Nguyên cứ kéo binh tràn qua Trung Quốc đến giao chiến với quân Kim, kế hai bên nghị hòa. Sau đó, Mông Cổ sai sứ qua xin Tống hiệp binh đánh Kim, chuyến này Tống nghe theo... Nước Kim vì vậy, mất năm 1234, tính ra được chín đời vua, trị vì 120 năm.

Từ đó Mông Cổ càng ngày càng thạnh, năm 1237 kéo quân sang đánh Âu Châu, rồi đánh Cao Ly và đánh Tống.

Năm 1251, Mông Kha lên làm Đại Hãn, sai em là Hốt Tất Liệt (Koubilai) bình nước Đại Lí (Ta Li) trước kia gọi Nam Chiếu (Nan-tchao), rồi bình vùng T'ou-fan (Thổ Phồn), Tây Tạng (Tibet), đến năm 1255 giao tranh cùng nước ta, Giao Chỉ.

Năm 1260, Koubila tức vị xưng Đại Chúa khắp Mông Cổ (Grand Khan). Cũng từ đây Mông Cổ đổi lại xưng Đại Nguyên (Yuan).

Tống Độ Tông (1265-1274). *L'empereur Tou-tsoung.*

Kế vị cho Lý Tông là vua Độ Tông. Ông rất tôn sùng Khổng giáo. Năm 1267, bốn thân đứng chủ tế đức Khổng Tử. Năm 1274, Độ Tông băng.

Khi lên ngôi, Cung Đế vừa được năm tuổi đầu. Kế bị Mông Cổ bắt và giam cầm tại Hàng Châu một lượt với bà Thái hậu (la Régente) và các hoàng tộc.

Trạng nguyên Văn Thiên Tường (Wenn-t'iensieng) sau làm Thừa tướng, tận trung cùng Tống, phò hai vị hoàng tử chạy về Phước Châu (Fou-tchéou), và lập hoàng tử lớn, vừa được tám tuổi, nối ngôi. Đó là Doan Tông.

Tống Doan Tông (1276-1278). *L'empereur Toan-tsoung.*

Doan Tông không làm gì được, phần tuổi bé thơ, phần vận nước đã suy vi, vô phương cứu chữa; thêm Koubilai khôn khéo, biết thừa cơ hội, dựng đạo Lão. Thích ngang hàng đạo Nho, đặt người cầm đầu Lão giáo, Thích giáo, chống Khổng giáo do Tống đặt làm quốc giáo.

Năm 1274, gần Hàng Châu, hòn Thiên Mẫu San (Tien-mou-chan) bỗng gãy sụp một góc lớn. Nhơn đó, người mê tín bàn rằng vận nước Tống đã đến lúc mạt vận. (Nên nhớ do núi này, người Nhựt đặt tên các chén do họ chế tạo nhái chén Tống là Temmoku). (Sách *The ceramic wares of Siam* của Ch. Nelson, tr.34 dịch Thiên Mục Thủ (Tem moku te), tưởng nên đọc theo thuyết sau).

Năm 1278, Doan Tông băng, tuổi vừa mười mốt.

Đế Bính (1278-1279). *L'empereur P'ing, dernier roi des Song.*

Nước Tống đã hết thời, đến đỗi có một tăng nhơn tên Dương Liên Trinh Gia (le bonze Yang-lien-tchenn-kia), lưu manh đào quật cả thảy 101 lăng tum các vua nhà Tống chôn tại Thiệu Hưng Phủ (Tchaohing-fou).

Năm 1279, một đại thần ôm vua Đế Bính nhảy xuống sông, nhà Nam Tống dứt.

Kết luận. Nhà Tống trị vì ba trăm hai chục năm, gồm:

- Bắc Tống, đô là Khai Phong Phủ: 9 đời vua, trị vì 167 năm (960-1127);

- Nam Tống, đô Hàng Châu, 9 đời vua, trị vì 153 năm (1127-1279).

Nếu luận về tài cai trị, thì quả đời Tống, vua và quan, phần đông không biết sắp đặt việc nước. Cái họa mất nước bắt đầu từ trái lời Thái hậu, không luân phiên chọn người lớn tuổi và thông minh làm vua, lại để vua bé thơ giữ ngôi báu, khiến cho nịnh thần lộng hành, lại thêm lựa thuyết yểm võ tu văn, đến lúc hữu sự, trước nạn xâm lăng, cây bút lông không thay cây kiếm sắt.

Nhưng luận về các phương diện khác, triết lý, văn học, mỹ thuật, nghệ thuật, nghề điêu khắc, chạm ngọc, chạm ngà, chạm gỗ, làm đồ gốm, Nho, Thích, Giáo, đua nhau nẩy nở, gây một tiếng dội rất lớn khắp hoàn cầu, đến nay tiếng dư âm vẫn còn chưa dứt. Ngày nay, đồ gốm Tống, nhứt là đồ céladon, các hũ đựng cốt, tranh đời Tống, ngọc cổ, đồ sơn mài, chữ đại tự Tống v.v... để tiếng thơm cho đời Tống, chứng minh đến ngày nay, với khoa học hiện đại, các nước Âu-Á-Mỹ, vẫn chưa theo kịp.

Có thể nói từ khi gây chiến với Khiết Đơn rồi Mông Cổ (Kim và Nguyên), mà có sự trao đổi nghệ thuật văn hóa: ảnh hưởng nước ngoài nhiễm vào Trung Quốc không ít. Nếu Huy Tông xa hoa, ham chơi ngọc, thì nghề chạm ngọc tự nhiên được nâng cao. Bởi Huy Tông ham đá cầu, ham vẽ tranh mà trong nước biết trao đổi các môn ấy. Nghệ thuật Bắc Tống có vẻ đoan trang thêm đượm màu Nho Thích.

Từ Cao Tông di đô về Nam, các đạo sĩ trong núi tìm được nhiều giống trà, nên có nghề trồng trà, nghề làm chén trà, và thú uống trà được nâng lên làm một nghệ thuật, hơn nữa

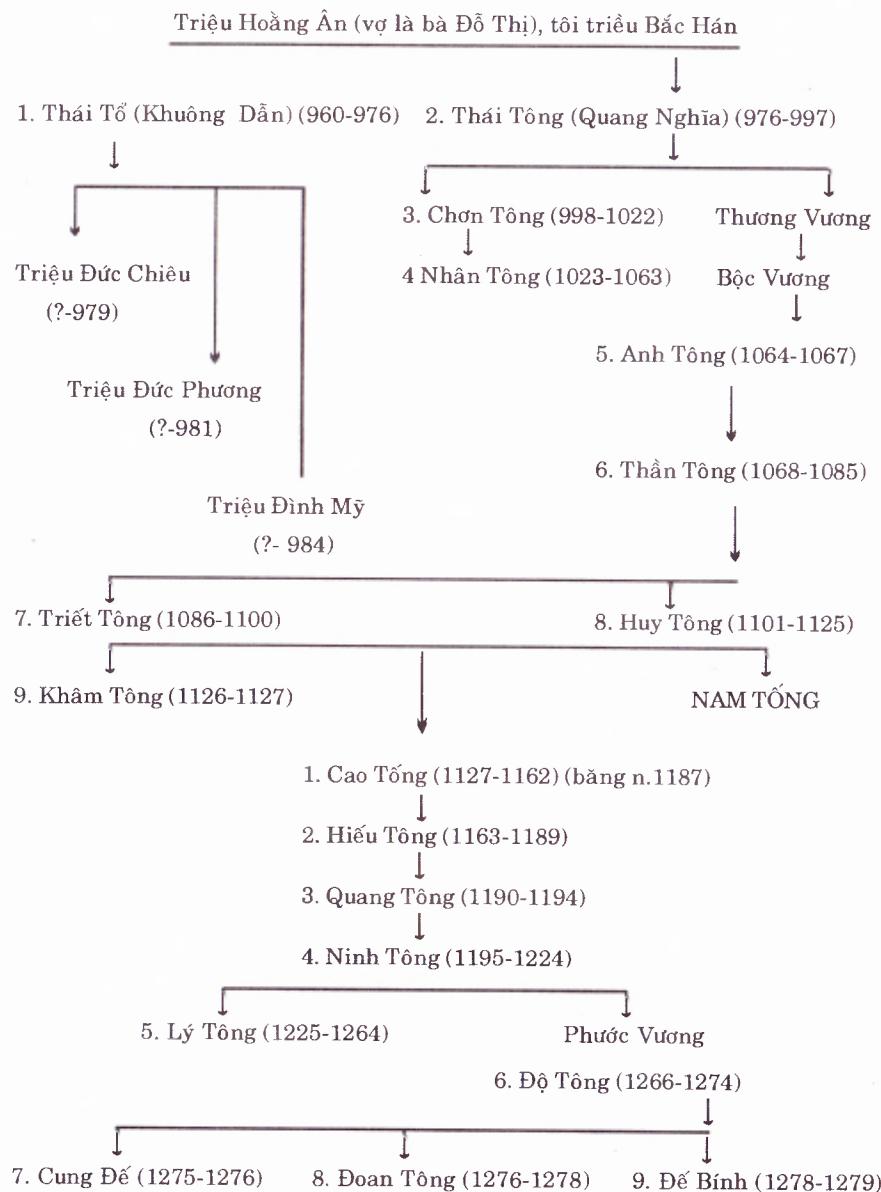
làm một đạo thuật (như ngày nay người Nhật Bản còn truyền giữ), quả hoàn cầu họ hưởng văn minh đời Tống không ít. Nghệ thuật Nam Tống chuộng và gần Nho - Lão hơn đạo Thích.

Nhưng chuộng văn đến quên việc võ, quên sự phòng bị biên cương, tập luyện quân sĩ, thì cái hại mất nước đã kề, và cái triết lý yếm thế, đóng cửa tham thiền, không đủ ngăn giặc dữ bên ngoài. Rồi dữ lăm cũng phải có ngày tàn, luật thiêng địa tuần huờn là như vậy.

Sau Tống, nhà Nguyên trị vì Trung Hoa chưa đầy một trăm năm, thì vì nhiễm văn minh của nước bị chiếm, mà bị nhà Minh đuổi trở về vùng du mục.

21-3-1963/2-11-1971

Lời bàn thêm. Theo quyển *Céramique ancienne de l'Asie* của ông Fujio Koyama (do bà Daisy Lion-Goldschmidt dịch ra Pháp văn), thì tác giả Nhựt định đồ gốm Bắc Tống chịu ảnh hưởng của Khổng giáo (xem đồ bản ở sau), và đồ gốm Nam Tống, trái lại, chịu nhiều ảnh hưởng của Phật giáo (tr.64 sách dẫn thương). Thuyết này, các chuyên gia Âu Châu cho quá thiên về bí truyền, bí giáo (ésothérique) và không công nhận. S.

VỀ MỘT DĨA SÀNH LỚN MEN LAM, VỀ TÍCH BIẾN THƯỚC, CHUA BIẾT THUỘC ĐỜI NGUYỄN HAY ĐỜI MINH

Một cách mua trả góp.

Tập “Khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa”, đã in xong trong bộ *Hiếu Cổ Đặc San* số 4, nơi trang 305, có ghi mấy hàng như sau. Trước đó vì tập H.C.D.S. số 5 chưa in xong, và để khỏi đợi chờ thất công, tôi có chép lại truong ấy như vầy:

Nhà tôi may có được một dĩa *Swatow* (Sơn đầu) thật to và toàn hảo. Kinh tâm 4 tấc 8 phân, dạo sâu gần một tấc Tây. (Số mục lục 380 VHS, xem hình pl.33 tập 4).

Theo tôi, đó là một dĩa lớn sâu dạo, hơn là dĩa quả tử, hoặc nói tó trệt lòng thì đúng lý hơn, vì xưa ắt dùng đựng thức ăn có nước như canh, chứ không phải dùng đựng hoa quả. Giữa lòng vẽ núi mây, cây mọc kẹt đá, có một ông đứng, mình mặc áo rộng, đầu đội mao, trước mặt có một người quì dâng một mâm hình chữ Nhật; sau lưng có một tiểu đồng cầm quạt to, cán thật dài, che mát.

Chung quanh dĩa thì chia nhiều bộ ô: bốn ô đối chiếu nhau, vẽ bốn người đầu đội nón, vai vác cuốc, và có quây một bó dược thảo, xen kẽ với bốn ô lớn ấy có vẽ mười hai ô nhỏ khác, mỗi ô đều có vẽ một loại y dược, những loại nhìn được là ngải cứu, cây thầu lầy mủ chế á phiện, củ nhơn sâm, còn những cây kia không biết tên mà kể. Nhưng định chừng cũng là loại dược thảo có ích cho nhơn loại.

Hỏi ra dĩa ấy vẽ tích ông Biến Thuốc là tổ nghề y dược, và bốn người kia có lẽ bốn môn đệ chia nhau đi hái thuốc bốn mùa.

Phía hậu của cái dĩa to này, vẽ sơ lược trong mươi ô: hàn ô dài và năm ô hình quả tim, trong cũng vẽ hoa thảo.

Dĩa này màu lam dợt đến hóa xám, và vẽ nét thật đơn sơ mộc mạc.

Món này là tuyệt phẩm, Minh Vạn Lịch (1573-1620), không cãi gì được nữa. (Mua ngày 24-5-1958).

Hôm nay 7-XI-71, lấy hồ sơ cái dĩa xem lại, đâm ra ngờ vực không biết dĩa phải Minh Vạn Lịch như đã nói trên đây, hay là cổ hơn nữa, lên đến đời Nguyên (1280-1367) chăng? Trong thẻ ghim trong hồ sơ, tôi gấp lại những hàng này đã viết từ trước, nay tôi cũng chép lại để so sánh những tư tưởng đổi thay của tôi về một cái dĩa này trong hai giai đoạn khác nhau:

a) *Hình thức*. Bên ngoài dĩa, đáy chừa trống; có dấu sần sượng y như dấu dao bén gọt trên bàn quây, nên có dấu khoanh tròn nhiều vòng cùng một trung tâm. Căn cứ theo dấu vòng tròn và dấu gọt chân dĩa, sách bà Daisy Lion-Goldschmidt nói rằng đó là dấu hiệu các đồ sành chế tạo đời Minh Thành Hóa (1465-1487). Danh từ chuyên môn Pháp gọi đó là “traces de couteau”.

Nhưng xét kỹ thêm nữa, lại thấy dưới đáy dĩa có dấu lợn cợn của hột đá hột cát dính theo, thì đó là triệu chứng thứ nhì chứng rằng dĩa này chế tạo vào thời kỳ cuối Minh làm để xuất dương bán ra nước ngoài, Pháp gọi *porcelaine d'exportation, fin Ming*, mà hễ *fin Ming* thì đúng đời vua Vạn Lịch (1573-1620) rồi. (Thuở ấy, ở lò xứ Sơn đầu (Swatow), thợ thường rải rắc cát mịn hột trên đáy lò để cho vật hầm khi bị lửa đốt nóng, không dính đít và “đáy vào lò”.

Về cách vẽ vời. Chung quanh vành dĩa chia ra năm ngăn không đều đặn lấm, vì chia bằng tay, không dùng cái qui

(compas). Mỗi ngăn vẽ một nhánh cây thuốc (dược thảo) xen kẽ với năm bộ ô vẽ hình hoa sòi.

Trong lòng dĩa, chia ra tám ngăn lớn và tám ngăn nhỏ, vừa xen kẽ vừa đối diện nhau, bốn lớn bốn nhỏ:

- 4 ô vẽ một người đi hái thuốc, tức 4 mùa, vẽ khác đôi chút cho hiểu rằng đó là xuân hạ thu đông.

- 4 ô vẽ mỗi ô một loại thảo mộc khác: phù dung “thầu á phiện), ngải cứu, nhơn sâm, cây thứ tư nhìn không ra, nên không nói tên được.

- 8 ô hép bề ngang, cao bề đứng, trong mỗi ô cũng vẽ thảo mộc y dược, nhưng tôi không kể tên ra đây được vì không biết mặt dược thảo.

Nơi giữa lòng dĩa, trong một ô thật lớn, vẽ một nhơn vật chắc có địa vị to, nên đầu đội mao cánh chuồng, một tay bắt ấn quyết, sau lưng vị quan ấy, có một tiểu đồng che quạt to để tỏ rằng vị này không phải vua chúa thì cũng là trung tể trọng thần chi đây. Trước mặt vị này có một đứa trẻ khác quì dâng một mâm lộc. Theo người chủ cũ nói với tôi, đây là tích ông Biển Thước, tổ sư nghề y. Chung quanh ô lớn vẽ hình Biển Thước ấy, có mười sáu ô nhỏ ở vành dĩa cách ô giữa bằng một đường hồi văn hình như chữ S đóng xiên xiên, theo sách Tây đó là hình con tằm kéo tơ chớ không phải chữ S.

Theo cách tôi tả cái dĩa làm hai lần và theo hình ảnh in theo đây (xem tập 4) vẫn không được rõ nét lắm, ắt chư tôn không nhận thức mấy về giá trị cổ kính và mỹ thuật của dĩa này.

Nay xin để vấn đề ấy ra ngoài, tôi muốn nêu ra đây một khía cạnh của nghệ thuật “mua đồ cổ trả góp”. Đây là một thú riêng của người chơi ít vốn. Nếu thừa thãi đồng tiền,

không ai dùng nó làm chi. Nhưng nếu thật ghiền đồ xưa và quả thật có gan muốn mua sắm đồ cổ ngoạn vừa mắt, thì chỉ có cách ấy mới đương đầu nổi với hạng nhà giàu cùng một bệnh mê thích đồ cổ như mình. Nhưng trước hết phải có sự thỏa thuận của người bán. Người bán có khi vì cảm tình riêng, có khi vì mình có phần may, hiểu theo chút dị đoan của người xưa là “của tìm người”, cho nên người buôn vui bán chịu món đồ tốt cho mình được đủ bộ, hơn là bán cho người khác, tuy trả tiền mặt, nhưng tỏ vẻ ý giàu và khinh người.

Tỷ như cái dĩa lớn Nguyên hay Minh này, chủ trước của nó, không phải là nhà buôn đồ cổ. Ông vốn con quan đàng cựu, người cha xưa đậu tiến sĩ, nên trong nhà trước đây có gắn trên vách chín miếng sành, một miếng tròn ở giữa và tám miếng hình cánh quạt, nguyên là chín miếng sành cẩn mặt một cái bàn tròn cổ, lúc tôi thấy thì bể mất hai miếng cánh quạt, nên ông đặt thêu hai chữ “Tấn Sĩ” ráp vào cho đủ bộ, thành thử chín miếng sành vẽ tích chín vị hảo hớn trên Lương Sơn Bạc (trong truyện *Thủy Hử*) nhà ông lúc ấy chỉ còn bảy tướng cướp và hai chữ thêu “Tấn Sĩ” trơ trên và chửi nhau, khập khiễng trông buồn cười.

Không phải tôi nói xa đề, nhưng nhờ mấy miếng sành này mà tôi mua được cái dĩa lớn kia. Tôi đã để ý từ lâu đến mấy miếng sành này, muốn mua ngặt không đủ tiền; nên mỗi lần tôi đến đường Phát Diệm để thăm ông thì tôi chỉ mở đầu câu chuyện bằng mấy miếng sành và hai chữ thêu kim tuyến “Tấn Sĩ”.

Ngày 24-5-1958, tôi cũng theo mừng cũ gãi ngay chỗ ngứa, bỗng ông lấy từ trong tủ kín ra một bình tích bát giác, vẽ y một kiểu với tám miếng sành cánh én đã nói trên đây (bình tích ghi số mục lục 381), và ba món khác nữa, cộng là năm món, (với cái dĩa số 380 này), ban đầu ông định giá là 12.500 đồng cả thảy, sau ông dứt giá là 10.000 đồng (bình tích 2.000 đồng và

dĩa 4.000 đồng), phân ra cho tôi trả làm muối mang, mỗi tháng một ngàn đồng, xứng với đồng lương tôi lãnh lúc đó là 7.790 đồng mỗi tháng.

Sau đó tôi bán ra ba món kia gỡ đủ vốn 4.000 đồng, còn lại cái dĩa này và cái bình tích vẽ tám anh hùng Lương Sơn Bạc.

Năm 1970, tôi ăn quen gắp ghé muối nài cho được khuôn gắp bảy dĩa và hai chữ “Tấn Sĩ”, nhưng ông thách 100.000 đồng, cao quá tôi với không tới; sau rõ lại ông đã bán bộ sành cổ ấy cho một Mỹ kiều, dường như còn cao hơn giá ông đã định với tôi. Cũng từ ấy, nhà ông đã hết đồ cổ, mà ông cũng nguội lạnh đối với tôi, ý như ăn năn rồi giận lây, sao không để dành cho đến nay bán sướng tiền hơn!

Dĩa lớn số 380 này, đem so sánh với những dĩa đồng một loại mà tôi đã thấy năm 1963 tại viện bảo tàng Topkapyl ở Istanbul (Hồi quốc) thì cùng một nước men và một màu lạc tinh (patine).

Trước đây các khảo cổ gia và chuyên gia đều định tuổi những đồ sành chung bày tại viện Topkapyl, lên đến đời Nguyên (Yuan) (1280-1368). Nhưng sau đó, nhà chuyên môn Mỹ quốc John Alexander Pope định lại các vật ấy có lẽ làm vào đời Minh Vĩnh Lạc (1403-1424) mà thôi, (xem cuốn Fourteenth-Century Blue-and-White a group of Chinese porcelains in the Topkapu Sarayı Muzesi. Istanbul by John Alexander Pope Washington, 1952). Theo tôi, thuyết sau này của ông Pope là đúng, vì đời Vĩnh Lạc, có sai thái giám là ông Trịnh Hòa, chở đồ sành xuất dương đi bán khắp nơi xa lạ từ An Nam, Xiêm La, quần đảo Mã Lai đến tận Istanbul (lúc ấy gọi thành Constantinople) để thừa dịp lùng kiếm tông tích vua Kiến Văn là tử thù của vua Vĩnh Lạc (xem tập *Khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa*, tr.254).

Vì vậy tôi xin sửa lại và nói dĩa số 380 này ắt làm vào đời Vĩnh Lạc, để theo cho đúng thuyết của ông Pope.

Vậy là tôi can cù theo một tai liệu có phần vung chau tin được, chớ nói gì hễ động tới các nhà buôn đồ cổ ít thủ tín, thì họ sẽ quả quyết dĩa này là cổ vật đời Nguyên để họ bán ngon lành với bạc triệu.

Thế gian thường nói: “Đất là quê, é là củi”. Khi tôi mua dĩa 4.000 bạc năm 1958, anh em đều chê mất, nhưng ngày nay khi biết dĩa ấy có giá trị, thì ai nấy đều thèm và muốn hiểu về thú chơi cổ ngoạn để tự tìm những cổ vật vô danh còn lạc loài trong xứ. (Năm 1972, có một chuyên gia Mỹ ghé nhà, trầm trồ và định giá dĩa này đến 3.000 dollars, nhưng tôi cười năn nỉ xin đừng nói lớn sợ kẻ khác nghe).

Tóm lại, trong tập H.C.Đ.S. số 4, tôi định món này làm vào đời Minh Vạn Lịch (1573-1620), rồi nay tôi lại cho lên đến đời Minh Vĩnh Lạc (1403-1424), việc ấy cũng có chỗ châm chế, vì một khi một cổ vật đã mất khai sinh, thì mạnh ai nấy nói và định chừng tuổi tác. Trừ phi người nào nêu ra được bằng chứng vững chắc như ông Pope đã từng nghiên cứu tại chỗ các cổ vật ở viện Topkapyl, thì khi ấy không khác nào đã lập án thế vì khai sanh cho các vật ấy rồi. Đại phàm, một vật ở một chỗ, tỷ như đồ sứ men lam tàng trữ tại viện bảo tàng Huế đồ, khi vật ấy có lý lịch, có vô số mục lục và chẳng hề bị dời đi chỗ khác, thì vật ấy gọi là chuẩn thằng, để làm mẫu so sánh với các vật sau này tìm được. Cũng như loài muôn cẫu có giấy chứng bảo đảm về giống dòng (pédigrée); ngoài ra các vật mua tại nhà buôn có đóng môn bài hẳn hoi thì, nói mà tội, không khác nàng Kiều lạc bước lâu xanh lâu đỏ, không kể các cổ vật mua của vị thành niên, chèc ve chai bán đồ lậu, thì phải đề phòng phạm tội oa trữ đồ gian có ngày.

Một điều nên biết và tiện đây tôi nói luôn, là khi nào mình mua một cổ vật tại nhà buôn có môn bài thì không sợ tội vạ chi cả, vì câu tục ngữ thành luật của Pháp là “possession vaut titre” tôi dịch tạm “ai cầm trên tay, nấy làm chủ”, không khác tờ giấy bạc (trừ phi có ghi số của cơ quan hành

pháp), và việc buộc tội mua của gian cũng khó; có tội chăng đã có nhà buôn gánh hết. Trái lại, nếu mua của lạ của trẻ chưa đúng tuổi thành nhơn hay của người không căn cội (chèc ve chai bán dạo, người vô gia cư nhứt định,...) thì đó là việc nên tránh, nếu không muốn có họa vào thân, vì khó mà chứng minh sự thành thật của mình.

Trở lại việc mua đồ cổ bằng cách trả góp, cái lợi thiết thực là mua được một món đồ vừa ý mà không phải trả tiền lập tức và bằng một số tiền to không có sẵn. Sau khi góp đủ số thì món đồ thiệt thò về mình, nỗi thích thú càng tăng, lại thêm được một kỷ niệm vui vui và tránh sự lãng phí. Vả lại trong khi chưa trả dứt, mình có đủ thời giờ xem xét và suy nghĩ, nếu vật đó không vừa ý thì còn đủ thời gian đem trả lại, số tiền đưa trước nếu không lấy về được thì đổi món vật khác cũng không muộn. Chớ nếu thấy một cổ vật có giá trị mà còn do dự, trả đi trả lại, thì mấy người dư sức mua, họ sẽ rước mất.

Mua trả góp phải tin nhau mới được. Người bán tin nơi lòng chơn thật của người mua, hoặc vì là thân chủ quen lâu năm, hoặc vì tư lợi kín, chịu bán góp để nhờ nhõi mượn thế lực, hay nhờ giúp bán một mối lớn cho kẻ khác mà người bán chưa từng giao thiệp, một lý do rẻ hơn hết là để mua lòng.

Người bán nhiều khi chắc ý món đồ bán trả góp là tốt quí, nên bán cho người mua góp, phần đông là hạng sưu tập si mê nhưng ít vốn, vì cái đức tính tốt của những nhà buôn có lương tâm, là biết hết các thân chủ của mình và khi có món có vật nào lạ, luôn luôn muốn cho nó được về người sưu tập săn bộ môn của vật ấy. Lại nữa, người mua trả góp, đôi khi mua được giá hơn người mua trả tiền mặt, nhưng đối với người mua, sự thích thú cũng được kéo dài, từ khi mua đến khi trả dứt, mình vẫn có cái nơm nớp sợ trả không nổi, người bán sẽ lấy món đồ lại thì tiếc và tủi lẩm, người nào chơi đồ

cổ mà biết và có cái sợ ấy thì mới đúng là hạng lạm, biết thưởng thức thật tình thú chơi cổ ngoạn. Vì cũng có người ham mua góp, mà chênh mảng sự trả tiền, mấy người ấy không khác mấy người đánh cờ đợi chúng nhắc mới đi một nước, lấy sự trì hoãn như vậy làm một thế cao, chọc tức chơi cho bỗnghét.

Một chút tâm lý khác, là có ý xem, những vật giả mạo hay có tì vết, ít khi người buôn chịu bán góp vì trước sau người mua sẽ biết và sẽ có sự lôi thôi.

Những món cổ vật giả, không khác cải b López xối, phải ăn lẹ, bán mau, bán tốt nhứt là cho khách tha phương, mua rồi không trở lại. Nước gian hết chỗ nói, và theo tôi nên tìm phương pháp ngăn cấm sự buôn bán đồ giả, đồ cổ giả tạo, vì sẽ làm mất uy tín của xứ mình.

Người mua không nên lạm dụng cách trả góp, vì mua dồn mua dập, thâm thiếu quá nhiều thì mất vui, không khác một chiếc thuyền, muốn về tới bến thì thuyền chủ đừng ham chở nặng, ghe khẩm rồi mà còn chồng chất lên mãi, thì đó là vì thuyền chủ không biết lo xa mà chở và đó là cách mình tự giết mất thú vui của mình.

Tôi xin nhắc lại một lần nữa, mua trả góp là một phương thế của kẻ yếu, mua giành mua giựt với người nhiều tiền, dù cung mất món lạ, họ tới sớm đớp ngay thì tiếc không kịp. Người mua trả góp phải biết nuôicảm tình của các nhà buôn.

Kết luận. a) Về đồ cổ đời Nguyên, xét lại vốn không được đẹp, vì làm vào buổi thô sơ. Nó chỉ được cổ mà thôi. Đời với người khảo cứu thì nó là một vật đáng sưu tầm để đem về nghiên cứu cho thỏa tình. Đời với nhà sưu tập để chơi thì tốt hơn không nên mua đồ cổ đời Nguyên, vì thường có đồ giả mạo, nên dành tiền mua cổ ngoạn khác, vừa đẹp hơn lại vừa ít tốn kém hơn. Nhưng bá nhơn, bá bụng, lời khuyên này cũng

b) Về cách mua trả góp, đó là cả một nghệ thuật, còn tùy mỗi người và tùy món vật sở thích hay không. Nó như con dao bén: biết sử dụng thì nó đem lại sự vừa lòng, không biết sử dụng, thì đứt tay có ngày, và không nên trách người quân sự bày cách mua đồ cổ trả góp.

CỔ BÌNH “HỒNG VÕ NIÊN CHẾ” (1368-1398)

Dẫn. Nho gia và khảo cổ gia

Một khảo cổ gia, vừa có thể là một nho gia, vì muốn rành về khảo cổ học, Việt Nam, ít nhứt phải biết Hán tự và Nôm tự là hai thứ chữ cần nhứt.

Trái lại, một nho gia, dầu cho khoa bảng xuất thân, chưa ăn trở nên một khảo cổ gia thành tài, nếu bản thân không sẵn có khiếu về sự sưu tầm cổ vật và không sẵn có máu hiếu cổ.

Đọc suốt được chữ Hán, chữ Nôm, có ích cho nghề khảo cổ; nhưng còn phải đọc được chữ triện, trong Nam gọi chữ cổ tự, thêm những chữ khó đời xưa, nhứt là những chữ chuyên môn, nay đã ít thấy hoặc không dùng nữa. Một ông quản thủ một viện bảo tàng nhỏ cỡ viện trong vườn bách thảo, phải biết Hán tự, Nôm tự thì đã dành, mà còn phải biết chữ Chàm, chút ít chữ Cơ-me cổ để tìm hiểu các bia cổ hoặc các chữ Chàm trên vách đá hay tháp xưa của hai dân tộc này.

Một tỷ dụ nhỏ, học thông Hán tự, có chứng chỉ cao học, thử lấy bộ Trà Kinh của Lục Vũ, đọc chơi cũng thấy toát mồ hôi, vì nội danh từ về “trà”, mỗi địa phương bên Trung Quốc hồi xưa đều dùng một chữ riêng biệt để gọi.

Biết được các thứ chữ ấy rồi, cũng chưa phải một vị quản thủ giỏi, nếu chánh phủ vẫn tiếp tục cấp ngân quỹ không đủ dùng. Dẫu may thời, chánh phủ cấp tiền bạc dồi dào mà trao cho một ông quản thủ “công chức”, không có máu mê đồ cổ và thiếu máu nhiệt thành với nghề nghiệp, thì tuy dẫu ông ấy ở Mỹ ở Tây phương học có đủ thứ bằng cấp về, thì cũng hoài của vô ích, vì theo tôi biết, ở Pháp có dạy về nghề khảo cổ

thật nhưng chuyên về mỹ thuật Hy Lạp, Pháp, art byzantin (mỹ thuật của thành Constantinople) của cổ La Mã, chứ chưa dạy về mỹ thuật Đại La hay Bát Tràng, hay mỹ thuật Việt Nam bao giờ. Dường như bên Anh quốc, có dạy về mỹ thuật Trung Hoa, nhưng tôi cũng nghe mờ ớ mà không biết đích xác. Còn bên Mỹ, tôi chưa biết ra sao, nên không dám nói.

Trong Chợ Lớn, trong giới văn nhân học giả Trung Hoa, một ông tôi biết đã trên hai mươi năm và kính phục như thầy là ông Đới Ngoạn Quân, lại không nói được tiếng Việt, mỗi lần gặp nhau chỉ ra dấu như hai thằng câm điếc, thì còn hứng thú gì mà đàm với đạo? Đới tiên sinh biết nhiều chữ “chết”, không có trong vài từ điển và tự điển thông dụng, nhưng ông khiêm tốn, ít nói và khó gặp, nên cũng như không.

Học giỏi, uyên thâm chữ Hán chữ Nôm, có thể ví như lá sen, lá môn. Trên lá tự nhiên có lớp nhung mịn, làm cho nước mưa không thấm, và trời càng mưa già, sen môn càng tươi chớ không ướt. Học chữ thường dùng mà thôi, cũng có thể ví như sen như môn, nhưng lớp nhung mỏng quá, có ngày phải ướt vì mưa nặng hột.

Cũng có người dốt chữ Hán, nhưng nhờ đọc được một ngoại ngữ dịch lại Hán tự thì đỡ được một vài. Chính tôi ở trong tình trạng ấy. Trong khi trong nước chưa đào tạo được khảo cổ gia chuyên môn, thì tôi cũng có lạm bàn chung quanh một vài vấn đề dễ dãi; nhưng tôi tự ví không khác một y tá già, trong vài cơ cấp bách, cũng giải quyết được vài cơ đau bệnh nguy cấp nho nhỏ, chớ làm sao dám ví với các bác sĩ thiệt thò, vừa có tài vừa có cấp bằng đảm bảo tài năng. Duy tôi được rất nhiệt thành với khoa chơi cổ ngoạn, và nhờ tập tành từ nhỏ, nên tuy đui tối mà nhờ kỹ nên như sáng, gặp chữ khó tôi cầu thầy dịch trước, cho nên công việc tôi làm vẫn không đến lỗi tệ. Nếu tôi không đọc được tại chỗ, thì tôi cũng mò được một vài chữ mà tôi đã có gặp rồi, khi về nhà sẽ tra lại những bản cũ rập cũ, nên tôi cũng ít lầm. Thêm tôi có

linh tánh trời cho và săn có khiếu và có kinh nghiệm lâu năm, nên chỗ thấy biết của tôi, có khác, mặc dầu sút kém về Hán tự, dốt ngay chớ không che giấu làm gì. Đây là tình trạng tạm bợ của một người miến cưỡng làm nghề khảo cổ. Muốn đáng bức chuyên viên rành rồi, người ta gọi nhà khảo cổ, mà mình không thẹn, thì tôi phải trao đổi cho được tinh thông chữ Hán như chữ Nôm, chữ cổ như chữ mới, nhưng được vậy thì tôi xuống lỗ từ lâu rồi. Các bạn đừng bắt chước tôi ở chỗ này, và yếu điểm của tôi, chính tôi cũng tự trách. Nhà khảo cổ phải là người hưu học, như bác sĩ phải có cấp bằng. Ngoài ra đều dung y hết thảy.

Tôi thuộc về hạng dở dang, lúc nhỏ cha mẹ ép học chữ Tây, giận chữ Nho là “chữ của người mất nước” nên không cho học, nay đâu dám trách mẹ cha, chỉ ăn năn lấy mình. (Sau ở Sa Đéc xin thọ giáo với ông cử nhơn Võ Hoành, ông nhận dạy nhưng thay vì dạy chữ, ông dạy tôi cách ăn ở trong đời, nhứt là ông dạy tôi uống rượu trắng, và tôi vẫn dốt). May nhờ tôi vọc vạch đồ cổ từ bé thơ và suốt đời không xao lảng giờ phút nào với khoa chơi cổ ngoạn, nên nay, bảy mươi tuổi đầu, tôi có một kinh nghiệm của một cu li già trong nghề, và tôi muốn truyền chút nghề riêng ấy trước khi ra đi vĩnh viễn. Tôi nói hết ra đây, không phải để khoe, kỳ thật tôi muôn mượn dịp, khuyên các bạn nhỏ đừng thối chí, hãy sưu tầm và tìm hiểu đồ cổ trong lúc còn kịp thời, đừng đổ thừa không thạo chữ Hán, không đọc được chữ viết trên tô trên chén xưa rồi ngã lòng, bởi vì mình có thể mượn các nhà hay chữ đọc giúp, điều cần yếu là phải biết mua kịp thời các vật cổ lạc loài, kẻo mất cơ hội tốt.

Học chữ Hán nhiều năm, đọc rót kim văn, mà không có lòng với khoa cổ ngoạn, thì dấu một đời làm việc trong viện khảo cổ, cũng chưa phải là người lành nghề.

Dẫu giao quản thủ một viện bảo tàng mà không thiết tha với nghề, thì ấy chẳng qua là công chức, ngồi chơi xơi nước.

Nước ta bị nạn chiến tranh nên rất nghèo. Ngày nay không thể nhắc đến chuyện khai quật đào tìm các di tích và cổ vật. Người chuyên môn đã không có mà ngân quỹ súc tích cũng không. Công việc mỗi người con dân làm được là có một chút lòng với cổ vật và rán giữ nó lại khỏi tay vơ vét của ngoại bang.

Để mau hiểu vấn đề đồ xưa là quí, tôi xin lấy một tỷ dụ thiết thực sau đây. Đồ xưa quí có ở khắp chung quanh chúng ta, tại mình không biết và ơ hờ với nó mà thôi.

Nói không phải để khoe của, nhờ mấy năm làm việc ở Sa Đéc, tình cờ tôi mua được một cổ bình vô giá, đế hiệu “*Hồng Võ niên chế*” một cách gần như bất ngờ, mà tôi quen gọi “lục bình con sáo”, vì trên bình có vẽ một con chim, trông không biết chim gì, ba tôi gọi chim sáo thì tôi cũng gọi theo làm vậy.

Và sự tích của nó, dài dòng như sau:

Hôm nay, nhơn lật hồ sơ “lục bình con sáo”, để viết bài này, tôi bỗng giựt mình, tội nghiệp cho số phận hẩm hiu của đồng bạc nước ta.

Vừa rồi, ông Cử Tạ Chương Phùng ghé nhà thăm (31-10-71). Nhưng năm nay ông điếc quá, nên tôi để cho ông nói, chớ không hỏi được lời nào. Người như ông, ngày nay rất hiếm. Tiếc vì ông đã không thể dạy mình, không phải ông vô phước, mà chính mình mới rủi hơn ai, vì không sớm biết ông, khi tai mất ông còn tốt.

Ông ngó đôi liền bằng gỗ trắc treo tại phòng, chữ vàng sáng chói; ông đọc lớn:

*Tu vō tu văn, bất nhược tu tâm vi thượng sách,
Tích kim tích ngọc, hoàn tu tích đức thị lương đồ.*

Ông cười lớn và dịch lớn:

Luyện võ luyện văn, vẫn không bằng tu tĩnh lòng mình ta
hơn hết,

Chứa vàng chứa ngọc, phải nên chứa đức mới là hay.

Tiếp theo ông đọc câu khác (câu này viết thấu, chữ rất
hay, thuở nay chưa ai đọc nổi):

Lộ ấp phương lan, ngọc diệp kim chi sanh tịnh mậu,

Yên phi bảo thu, xuân hoa kết cọng thành lâm.

Ông cười hả hả, dịch lại cho tôi nghe gần bể nhà:

*Sương móc tưới lấm bông lan thơm, tưới tốt nẩy nở cành
vàng lá ngọc,*

*Khói mưa bao trùm cây báu, rậm tốt như rừng, mùa xuân
đâm bông, mùa thu kết trái.*

Ông trở về bàn viết, đọc tiếp hai câu ngó ra thiên tĩnh có
hòn non bộ xinh xinh:

Lộ hành chánh, trách an cư, sanh bình thư thái.

Kê thánh kinh, cứu hiền truyện, sự nghiệp cao minh.

Ông gật gù, vừa dịch vừa nói đủ ông nghe: ai cho anh hai
câu liền này nghe được:

*Đi đường ngay thẳng, ở nơi yên ổn, đời sống bình thường
dễ chịu,*

*Học sách thánh nhân, nghiên cứu truyện hiền giả, sự
nghiệp cao sang sáng tỏ.*

Đoạn ông ngó lên tấm biển có hai chữ “LAN-HINH”, nơi
lạc khoản, hai hàng chữ nhỏ:

Trưởng huynh thành gia chi khánh,

Nội đệ Vương Minh Quan cung hạ.

Ông nắm tay tôi siết mạnh ra về. Tôi đưa ông, bỗng ông

gặp một cặp liễn tre nữa:

Mạc phóng xuân thu giải nhật khứ,

Tối nan phong vỗ cổ nhân lai.¹

Ông cười xòa ngó lại tôi mà nói: “Nhà anh nhiều chữ với
nghĩa quá. Để bữa nào tôi trở lại đọc nốt mấy câu kia xem
thế nào !”

Tôi tiễn ông ra đến tận cổng, hai tôi còn bịn rịn, bỗng
ông trực nhớ điều gì, ông nói: “Anh mua mấy đôi liễn ấy, mấy
chục ngàn một cặp ? Mà anh biết hôn ? Chầu xưa, lúc tôi mới
thi đậu ra làm quan, lương tháng là 12\$00 và 12\$00 là giá một
cặp liễn tốt bằng gỗ trắc liền lạc, chữ mạ vàng thiết bóng
như của anh đó. Ngày nay xóm tôi bán những hột vịt xấu, mỗi
hột là mười hai đồng (12\$00). Té ra hồi đó anh em chúng tôi
ăn lương không bằng một cái hột vịt!”

Rồi ông nhảy lên xe máy, đạp đi thoát thoát như thanh
niên. Đó là Cụ Cử Tạ Chương Phùng, làm quan cùng một chỗ
với ông Diệm, từng ở tù trào ông Diệm, ra tranh nghị sĩ kỳ
đầu thất bại, nay trên tám mươi còn đi xe đạp, vì không tiền.
Nhiều người chê quan đàng cựu là thối nát. Lời nói ấy trượt
trên áo người quân tử này.

1) Dịch. Đừng để uổng phí tất cả những ngày tốt đẹp của mùa xuân, mùa thu trôi qua đi; Khó
khăn nhất trong khi mưa gió có người bạn cũ tìm đến.

Cặp liễn này chạm trên gỗ tre bên Tàu, nay lên nước đỏ au, nguyên của Ba tôi cho
tôi, và tôi giữ mãi, mặc dầu mấy phen chạy giặc. Đại ý nói:

Tuổi xuân xanh có hạn, cần phải gắng công sự nghiệp, chứ có làm biếng, lần lữa
tháng ngày, để uổng phí trôi qua, khi già cả không còn làm được việc chi nữa.

Lúc bình thường có rất nhiều bạn bè lui tới thăm hỏi, nhưng đến khi hoạn nạn biến
cố, ví như trong khi mưa gió đen tối, thì thiệt là khó thấy có một cố nhân nào tìm đến để
chia sẻ nỗi lo âu với mình”. Câu này ví cũng như câu tục ngữ của ta thường nói: “Khi vui
thì vỗ tay vào; đến khi hoạn nạn ai nào thấy đâu”.

Nhưng chuyện mây đôi liên trắc chưa bằng chuyện bình con sáo sau đây:

CỔ BÌNH “HỒNG VÔ NIÊN CHẾ”

Ông Châu Nguyên Chương, năm 1368, đánh đuổi được quân Nguyên ra khỏi Trung Quốc, lên ngôi Hoàng đế, đổi quốc hiệu là Minh, đóng đô ở Kim Lăng (Nam Kinh ngày nay), gọi là Ứng Thiên Phủ, lấy đất Khai Phong làm Bắc Kinh. Ở ngôi được 30 năm (1368-1398). Ấy là Minh Thái Tổ (Hồng Võ).

Với chiếc lộc bình “con sáo” còn sót lại này, nếu tôi chứng minh được nó là cổ vật chơn chính, không phải đồ giả hiệu, thì tuổi nó là:

Cao niên nhứt, lấy năm đầu Hồng Võ mà tính thì được: 1971-1368 = 603 tuổi.

Thấp nhứt, lấy năm chót Hồng Võ (1398) mà tính, thì cũng được: 1971-1398 = 573 tuổi.

Nay, thực tế mà nói, cứ tính mỗi năm mướn một người gìn giữ nó, theo giá tiền kim thời, nếu người ấy chịu giữ nó với giá một ngàn đồng một tháng thôi, thì trong 603 năm, tức 7.276 tháng, dòng họ người đó, từ ông sơ ông sờ ông sẫm cho đến ngày nay, sẽ lãnh được tiền công là $1.000\$ \times 7276 = 7$ triệu 276 ngàn đồng.

Không nữa trong 573 năm, tức 6876 tháng, cũng lãnh 6.876.000 đồng.

Ấy là chưa kể tiền mua bình, và số tiền ấy sanh hoa lợi đến năm nay biết là bao nhiêu mà kể.

Thế mà tôi mua nó ở Sa Đéc, ngày 24-1-1933 giá có bốn chục đồng (40\$00), như vậy, các bạn đã thấy sự ích lợi của thú chơi đồ cổ chưa, và giá thử năm nay tôi bán và tôi thách 10.000.000\$ thì cũng chưa phải là điên, vì một tấm tranh cổ

dời Minh rõ ràng đấu giá có người mua đến mười triệu bạc kia mà! (Nhưng tôi nói đây là tỷ dụ chơi, xin các ông sở thuế chớ tin rằng thiệt).

Trong giới chơi đồ cổ, đồ dời Minh đã là hiếm có lăm rồi. Thường thường có thể gặp trong vài viện bảo tàng lớn ở Anh, ở Pháp, ở Mỹ, ở Nhựt, một vài món Minh chính cống, kỳ dư đồ giả hiệu Thành Hóa (1465-1487) vẫn có bán ngờ ngờ, nhưng chính bên Nhựt Bản, tôi cũng chưa từng nghe nói có tàng trữ cổ vật Minh Hồng Võ. Nhưng muốn bán giá bạc triệu không phải dễ, phải đủ bằng chứng, có lẽ họ mới tin, còn mua hay không là việc khác.

Nhưng xin các bạn rán chịu khó đọc tiếp. Tạm thời, tôi dám tuyên bố: “Bình này quý lăm, đáng gọi là “độc nhứt vô nhị”, hoặc “cổ kim hy hữu”.

Tôi viết đến đây nhớ mấy ông Đạo Chích, ông nào thính tai, cũng đừng bận rộn nhà vô ích, vì lấy ra được thì chiếc bình đã bể và trở nên vô giá trị, thà để vậy cho tôi làm tài liệu viết sách còn hơn.

Và xin cho phép tôi dài dòng thơ thẩn, để rời sáng vấn đề.

Gốc tích. Năm 1931, tôi để ý cái lục bình này, tại mé sông Tân Qui, châu thành Sa Đéc, nơi nhà một ông thợ bạc họ Phạm, nay đã quá cố.

Năm 1932, tôi theo dõi và hỏi thăm các bạn quen biết nhưng chưa dám giáp mặt ông chủ chiếc bình, tuy đã có xin xem mấy lần.

Năm 1933 tôi đổi về quê nhà ở Sóc Trăng, và ngày 24 tháng giêng Tây, tôi đã làm chủ thiêt thợ chiếc bình, khi ấy tôi mới dốc lòng tra tầm lý lịch của nó.

Đến năm nay 1971, tôi mới viết ra bài này. Từ trước năm 1945, tôi không viết chi hết, lấy tôn chỉ văn người hay hơn

văn minh, mua sách đọc sướng hơn, và tôi gì bôi lọ mấy tờ giấy trắng. Nhưng từ chạy lên Gia Định, bụng đói tôi mới bắt đầu viết để kiếm thêm miếng cà và miếng cơm. Tóm lại tôi ham đọc văn người để học thêm, và cùng cực khi nào tôi biết chắc một vấn đề nào và cần thiết lăm, khi ấy tôi mới cầm viết.

Như đối với chiếc lục bình này, tôi biết đã khá nên xin chất vấn hải nội quân tử, chờ được dạy thêm.

Đối với con là Bảo, đây cũng là lời dặn riêng chớ xem thường một vật phải có diễm phúc lạ mới có được trong nhà.

Vương Hồng Bảo, con nên nhớ.

Kích thước. Chiếc bình đo bề cao 0m45

Kinh tâm trên miệng: 0m15 (đo phủ bì).

Kinh tâm nòi đáy (đít): 0m17.

Nơi hông, chỗ rộng hơn hết, đo được 0m21.

Giá mua: bốn chục bạc, bạc năm 1933 (kinh tế khủng hoảng, giá lúa 0\$90 một tạ).

Ngày mua và nơi mua: Mua ngày 24-1-1933 ở Sa Đéc, nhờ ông phủ Võ Văn Nhiễu chở về giùm.

Số mục lục: 64 VHS. (Xem hình nòi tập H.C.D.S. số 4) pl 28-29 fig 28A-28B).

Hình dáng. Hình dáng rất thanh và cân xứng, không lồng chồng, không ô dê, chuộng bề thế vững chắc. Nói theo giọng chuyên môn Âu - Mỹ, bình này quá có một vẻ chơn thật bình thường (honnête et simple), rất cổ điển, y như muốn nhái một bình đời Thương qua Hán, bằng đồng đen. Quả hình dáng có duyên, không hào nháng se sua, cũng không quá cổ lỗ, thấy chiếc bình đủ tin đứng trước một cổ vật đặc sắc, có chơn giá trị.

Từ trên tả xuống: trên vành miệng có một viền hồi văn đắp nổi (xem Pl.VIII, kiểu hồi văn A), đây là những kiểu đầu

nhú ý (modèle de tête de sceptre), đặt kế nhau theo thể cách giao liên, cái này nối tiếp cái kia, thành một đường dài y một kiểu, ta gọi những đầu như ý liên tiếp ấy là *dây hoa sói* hay *dây sói*. Theo sách, *sói* là hình đầu chiếc nấm linh chi, mỹ thuật hóa thêm cho đẹp. *Sói*, nay còn thấy thêu trên gốm Trung Hoa hoặc vẽ trên trang sách quý hay trên cổ những cháo Khang Hy, nét vẽ đan thanh, chỉ chừa nhiều khoảng trống để khoe sắc đẹp của da trắng sành trứng diệc (blanc "oeuf de héron").

Tiếp theo miệng bình, và trên cái hông bình, có một khúc thắt nhỏ lại, quen gọi "cái cổ của chiếc lộc bình". Nơi khúc cổ ấy, hai bên tả hữu, có đắp nổi hai nhánh mai, nhánh màu đen luốt luốt, bông nǎm kiếng trắng bạch, cả hai nhánh đắp động đầu, cuốn trở lên, đọt và hoa trở xuống, kiểu ấy gọi "mai chiếu thủy". Dưới cái cổ, tiếp hai đường viền hồi văn màu đồng đen, chỉ đắp nổi, đường viền trên là hồi văn chữ S nằm trái trả.

Đường viền dưới nhái trở lại dây sói "đầu như ý" y một kiểu với hồi văn đắp trên miệng (xem Pl. VIII, kiểu hồi văn B).

Dưới hai đường hồi văn màu đồng đen này là tới cái hông bình. Hông này, một phía không vẽ vời, cốt để khoe men đẹp và cái đẹp của da rạn, vừa rạn da rắn (craquelé en peau de serpent), vừa men màu hột vịt lộn (couleur "oeuf pourri").

Phía bên kia của chiếc bình, vẽ tích *mẫu đơn điểu*, nhưng cách vẽ cũng không giống các cổ bình tôi thường thấy. Trên cổ bình; thường ký niêm hiệu "Thành Hóa" thường vẽ kiểu *mẫu đơn trĩ*, nhưng trên chiếc bình "Hồng Võ" này, con điểu ấy không phải là chim trĩ nữa, mà là một con chim "kỳ cục", có mỏ dài màu trắng, trên đầu có chóp mao, còn lông cánh thì xệ xệ, lông đuôi thì tủa lớn sợi và xụ xuống, trông không biết đó là chim gì, đến nỗi các anh em giới chơi đồ xưa ở Sa Đéc, luôn và Ba tơ, đều tặng cho nó là *bình con sáo của bác*

thợ Thiệu. Duy ai nấy đều nhìn nhận nét bút công phu, và màu xanh lơ thiệt đúng là màu xanh sau cơn mưa (vũ quá thiên thanh) của đời Minh vậy. Ngày nay, học thêm chút ít, thấy trong sách Cảnh Đức Trấn đào lục chép Hồi thanh làm ra màu “vũ quá thiên thanh” phải đợi đến niên hiệu Chánh Đức (1506-1521) mới mua được nhiều của người Hồi Hồi, nhưng thuyết này không đủ chứng minh đời Hồng Võ chưa có Hồi thanh do các cuộc trao đổi đi sứ đem về, nhưng ít thôi, và đồ ngự dụng mới được dùng đến.

Nay tôi xem kỹ, con chim lạ ấy đậu trên một gốc tùng, tùng thiên niên thọ đã cằn cỗi và nhiều chỗ, nhánh đã mục nay chỉ còn dấu khuyết trên da. Chung quanh và dưới con chim trĩ, có bốn bông mẫu đơn thật lớn, nhờ mấy đóa mẫu đơn này, tôi mới dám chắc đó là kiểu *mẫu đơn trĩ*, tượng trưng cho sự phú quý, vì thuở nay ai cũng biết: mẫu đơn là phú quý chi hoa, và trĩ (sau này biến thành phụng) là chúa các loài điểu.

Dưới chân bức họa “hoa điểu”, sát tới dụng chén bình, là một viền hồi văn màu đồng đen, cao đến hơn năm phân Tây, hồi văn này chạm sâu vào da bình, kiểu sóng bửa có vòi, chạy giáp vòng quanh chiếc bình. Đây là kiểu *thủy ba đợn sóng*. (Ba là “hoa”, vì kỵ húy tên bà phi, vợ ông Minh Mạng, nên ngoài Huế có tục lệ nói ba thay vì hoa (xem Pl. VIII, kiểu hồi văn C).

Sau rốt, nơi sát đáy bình, có chứa một viền tròn kiểu lá hẹ nổi. Đây là đường viền chót, nhái viền đồng đen thường gặp trên các cổ đồng đời Hán (206 tr.T.l.- 220 sau T.l).

Chiếc bình này chứng tỏ đời Minh còn chuộng kiểu bình xưa đời Thượng cổ, đều làm bằng đồng, sau vì chiến tranh lấy đồng đúc binh khí, nên mới tìm ra đất nung, gốm và sành, làm đồ từ khí thay thế thay thế bằng đồng.

Trên chiếc bình tôi đang tả, dưới đít, chỗ nào men đèn cái viền “nhái da đồng”, chỗ nào màu đèn không phủ khắp thì

lộ ra một màu đo đỏ như màu gạch tôm, nói cách khác, như màu gạch đỏ bầm, đây là một triệu chứng sót lại của các cổ vật bằng đất nung đời Tống đời Nguyên tồn tại (Song 960-1279; Yuan: 1279-1368).

Từ nay giờ, tôi tả dông dài chiếc bình Hồng Võ, mà nào có thấy bằng chứng gì là Hồng Võ đâu? Và đây là bằng chứng ấy: Số là nơi đít bình, khi lật lên xem, sẽ thấy giữa một khoảng trắng da sành rạn ổ nhện, có hình một con dấu to, nét chạm rất sâu, vuông vức như vầy, màu da đồng đen (hình dưới là rập lại y kiểu nơi đáy bình) (xem Pl.IX).

Trong lòng chiếc bình, có tráng men, màu trắng, da trỗ rạn da rắn từ trên miệng xuống đến cổ, còn trong bụng chiếc bình không thấy da trỗ rạn nữa.

Bốn chữ trong con dấu trên đây, nhiều người đọc, chữ được chữ không và vẫn làm cho giới anh em chơi đồ cổ ở Sa Đéc đều ngã lòng, vì vậy chiếc bình ế độ mới lọt về tay tôi. Có phần hay không là vậy.

Bây giờ tôi xin để ý câu chuyện cắt nghĩa bốn chữ ấy, và bắt qua thuật chuyện cách mua chiếc bình như thế nào:

Cách mua chiếc bình. Tôi đã nói trước đây rằng trước năm đảo chánh 1945, đồng bạc Đông Dương rất có giá trị. Nhứt là khoảng 1932-1933, kinh tế khủng hoảng, có người trộn đời không thấy tờ giấy bạc một trăm đồng, gọi “giấy xăng”. Còn dân đen, nói gì, trộn năm không kiếm đâu ra bốn đồng rưỡi bạc (4\$50) đóng thuế thân, phải ở tù lên ở tù xuống.

Lúc ấy, năm 1932 tôi làm thơ ký hạng 3 của Chánh phủ Pháp, lương mỗi tháng 81\$78 (có vợ không con). Tôi truất ra 40\$ mua cái lục bình. Nay bình trị giá sáu, bảy triệu đồng. Nhưng chiếc bình này quý hơn chiếc Mercédès nhiều. Mercédès giá trên mươi triệu mà nhiều người có; chiếc bình từ Minh Hồng Võ, lẽ nào giá trị kém chiếc xe bao giờ!

số bạc 40\$ kia, tôi cũng xoay xở tiêu pha hết rồi. Hoặc tôi có khôn khéo dùng số bạc ấy cho vay đặt nợ, bòn tro đai trầu, thì cũng chưa ắt kết quả có đến số bạc do chiếc bình để ra trong óc tưởng tượng của tôi, không khác bài toán *con bán sữa và bình sữa*, của ngụ ngôn Pháp!

Bí quyết của nghệ thuật chơi cổ ngoạn là đó. Nhưng ngày nay giở tập hồ sơ cũ, (có cả mảnh lưu chiểu bưu phiếu 40\$40, số 104, série 006, 983 đề ngày 19-11-1932 gởi cho một bạn ở Sa Đéc nhờ mua một chiếc bình), tôi thấy lại cả cái rị mọ dẽ ghét chầu xưa của tôi mà không khỏi buồn cười.

Tôi cần phải thuật các chi tiết lại đây, mặc dầu dài dòng, để các bạn hiểu đôi chút về tánh gàn của một tên chơi đồ cổ, vừa có dịp so sánh đời sống miền Nam trong hai khoảng năm 1932 và năm 1971, khác nhau xa thế nào.

Sơ khởi, lúc tôi đổi về làm việc tại Tòa Bố Sa Đéc, từ năm 1928 đến năm 1932, tôi đã nghe danh chiếc lục bình này và đến xem tận mắt nhà chủ cũ của nó là ông họ Phạm (nay đã mất). Ông cũng là chủ cũ của cái tô Bá Nha Tử Kỳ có bài thơ Nôm mà tôi sẽ nói sau trong tập này, và cũng là chủ cũ của cái thố có nắp, di vật của chúa Nguyễn Ánh, tôi sẽ nói sau, lại cũng là chủ cũ của bộ chén trà năm Giáp Tý (1804) tôi sẽ nói qua tập số 7 *Thú chơi ấm chén*. (Tóm lại những món quý của ông, sau đều về tay tôi cả).

Nhắc lại khi thấy chiếc lục bình, tôi ưng bụng ngay, và định mua, nhưng các bậc đàn anh dẫn đường cho tôi, đều khuyên nên chậm chạp, một là để đủ thời giờ xem đi xét lại, hai là có sợ mất mát gì đâu mà hòng lật đật, vì buổi ấy tiền bạc trong nước kiếm không ra, tôm tươi một đồng bạc bốn thùng thiết, “ăn đến kiết”, và bắp trái trên cây, một trăm trái bán có hai cắc bạc; nay tôi gì xuất ra bốn chục đồng bạc (40\$00) mua một cái lục bình mà nội chợ không ai thèm ngó!

Tháng tư năm 1932, tôi đổi về làm việc sở quản thủ địa

bộ ở quê nhà, tại Sóc Trăng, tuy xa cách Sa Đéc, nhưng không quên cái bình.

Lúc ấy, tôi bèn gởi thơ cho một ông bạn rất tốt (nay đã mất) và rất sành sỏi về đồ xưa, là ông Trương Văn Hanh, nhà ở đầu cầu Vĩnh Phước, mé sông Tân Qui, cùng một xóm với ông thợ Thiệu. Trong thơ của tôi (lúc ấy tôi chưa có tật giữ bản sao thơ gởi đi) tôi nhờ nài chiếc lục bình, nhưng thơ thứ 1 đề ngày 1/11/1932, ông Trương viết như vầy và tôi xin chép lại cho thấy giọng văn của ông: Tôi có được thơ cậy hỏi lục bình con sáo từ 40\$ đổ xuống mà tôi thì trả có 30\$, nên va còn dụ dụ, vì thiệt vốn va tính cho tôi nghe thì là 32\$. Tôi tính để trả cho y 35\$ là cùng mà thôi, thế thì phải được vì năm nay không còn chờ chi là cao giá, và lúc này y cũng cần tiền hơn.

Vậy chừng mua được, mới làm sao? Phải gởi cách nào? Muốn vậy thì mua được trong tay; xin gởi ngay 40\$ và chỉ cách gởi gắm đồ ấy. Có lẽ tôi mua dưới 40\$, theo y nói thì bốn chục cũng chưa đắc ý bán, vì vốn đã 32\$, mà đã ba năm rồi, lời có mấy đồng còn chê ít, nhưng mà không ai mua chi cho mất hồn mà sợ.

Ký tên : T.V.H.

Tiếp theo bức thư 15-XI-32 trên đây, tôi có nhận một bức khác có kèm thơ của chủ cũ chiếc bình, cả hai thơ ấy, tôi xin sao lục ra đây, y nguyên văn:

1) *Thơ đánh dấu a). Sadec le 16 novembre 1932.*

Lời cho chú Tư rõ, (ông Hanh thứ tư) cái lục bình, xin chú làm ơn vui lòng trả lời với người đó. Xin chú cắt nghĩa giùm nó đã hay mà xưa lầm, như họ muốn dùng, tôi định chắc “40\$00”.

Ký tên: Thiệu

Sơm mai này, mới được tin của M. Thiệu nói vậy đó, Hẹu sao? Như mọi khi thì không mất lăm, mà lúc nầy thì tự ý, tôi đã trả rồi 35\$00, y nói để tính rồi trả lời, nên y trả lời vậy, nghĩa là nhứt định 40\$00. Hôm qua, tôi tính thế nào cũng mua được 35\$00, nên mới gởi thơ nói chắc dưới 40\$00. Nay mới đặng tin của y nói vậy, nên xin gởi theo cho mà coi. Tùy ý muốn sao cũng được hết. Hẽ là 40\$00 thì giờ nào cũng được.

Ít lời cùng hiền đệ đặng hay,

Ký tên: Hanh

3) *Thơ đánh dấu c).* Sadec, le 16 november 1932 (tiếp theo)

Thơ vừa rồi đã niêm phong lại chờ gởi đi, kế gặp dịp may, có người điềm chỉ rằng: Tại Cao Lãnh, có nhà Tư Chương, lúc trước sắm đồ cũng mấy ngàn, nay vì kinh tế nên tính bán hết. Tay nầy cũng biết chơi lăm, tôi có đến nhà một khi, nhà ấy ở gần nhà Hội đồng VINH, nhớ in là hiền hữu có đi một chuyến với tôi là phải? Như bụng còn muốn sắm nữa, bèn nào cũng nhọc công, vậy tốt hơn là lên một chuyến mà lựa thì chắc ý lăm. Liệu sao tự ý rồi trả lời tôi biết.

Ký tên: Hanh

Tiếp được mấy bức thơ trên, tôi trả lời như sau:

Sóc Trăng 19-XI-1932

Trương huynh ông

Hai ngày được liên tiếp của ông hai bức thơ nói về một chuyện, thế đủ rõ tấm lòng sốt sắng với tôi là bao. Cái thạnh tình ấy, tôi xin đa tạ.

Lẽ đáng thì tôi không nên deo đuổi theo cái lục bình mà làm nhọc ông, nhưng cũng vì cái ham cái muốn đồ cổ khiến tôi bất kể phép lịch sự và xin ông vụ tất việc nầy một phen

Sau đây, tôi gởi số bạc 40\$00 (mandat bưu điện số 104 ngày 19-11-1932).

Xin ông tùy nơi người chủ bán, chớ người mua vẫn trông cậy vào ông. Được rẻ hơn thì may, bằng không thì giá đó cũng vừa, vì tôi muốn lăm. Nhưng xin ống cho thêm cái chum tiện bằng cẩm lai.

Như ông mua được rồi thì hãy đem về nhà ông, hoặc đóng vào thùng sắn để đó cho tôi, rồi mười bữa nửa tháng, có dịp có người đi Sa Đéc, tôi sẽ cậy ghé lấy, chớ gởi theo nhà thơ, tôi không yên dạ.

Còn việc ông cho hay mấy món nơi nhà ông Tư Chương, hiện nay đổ đường lên mua đồ cổ thì không thể được, để có dịp nào thuận tiện, tôi sẽ thơ cho ông hay.

Thơ chặng hết lời, kính chúc Trương huynh ông vạn an.

Nay kính

Ký tên: Sển

Sau đó lục bình đem được về Sóc Trăng, nhờ ông bạn đồng liêu cũ, nay đã quá vãng, ông Võ Văn Nhiêu, chở về giùm.

Lúc ấy tôi ở chung với Ba tôi, số 33 đường Hai Bà Trưng, ngay chỗ rạp chiếu bóng bây giờ. Phố tấp nập, người qua kẻ lại rần rần, anh em bạn đến nhà chơi không thiếu một ai, nhưng đều không biết giá trị cái bình: kẻ chê “con sáo vẽ kỳ cục”, người nói nước men không giống các bình đã thấy v.v... và phần đông đều bắt bẻ sao trên miệng có một vết màu không y như da sành chung quanh.

Tôi nghe mãi muốn điên đầu... Lúc ấy, tại châu thành Sóc Trăng, ở tiệm bán sắt hiệu “Vĩnh Sanh”, ở xέo xέo phố Ba tôi ở, có một ông tài phú người Quảng Đông, tên là Trần Phụng Hữu, có tiếng là người hay chữ nhứt trong vùng. Lúc

còn ở Trung Hoa, ông đã đỗ Tú tài Hán văn, sau bị lùng bắt vì có tên trong đảng đối lập Chánh phủ, nên ông trốn qua Nam ở lâu năm trong sóc Thổ, mai danh ẩn tích, rồi mới ra làm thơ ký bút toán cho hằng Vĩnh Sanh này.

Một hôm, tôi rước ông đến nhà, nhờ đọc giúp bốn chữ cổ tự nơi đây chiếc bình “con sáo”, bốn chữ con dấu tôi đã rập lại nơi đoạn trên.

Ông Trần Phụng Hữu trở ngược đầu chiếc bình, nhìn một hồi lâu, xoay qua trở lại đủ hướng mà không đọc được đủ bốn chữ kia. Ông tức lòng vì mình đã xưng đậu Tú tài bên Tàu, nay không đọc được chữ cổ, bèn rút bút máy, viết lia lịa một bức thơ văn tắt, đề ngày 30-1-1933, gởi qua Hương Cảng cho nhóm văn hữu quen bên ấy, nhờ đọc giúp. Thơ của ông có kèm cái rập hình con dấu, tôi đã nhờ người phiên âm và dịch lại Việt văn như sau:

Thứ tự tự nãi hệ cổ bình để sở tạc chi tự dĩ ký niêm hiệu
chi ý HỒNG VÕ CHẾ.

Tam tự thượng vị tri thực phủ.

Thứ tự kỳ vi vấn các xã huynh năng tả triện tự giả hoặc
năng tường xuất mổ tự kỳ trich phản, thị tri. Thị hà. Dịch.
Bốn chữ này là chữ tạc ở đít cái bình xưa để ghi niêm hiệu
chế ra cái bình này trong năm thuộc trào vua Hồng Võ. Ba
chữ còn chưa biết thật không.

Xin gởi mấy chữ này hỏi chư ông là người thường viết lối
chữ “triện” hoặc biết rõ lối chữ ấy ở đâu (đời nào) xin trả lời
cho biết. Cám ơn.

Kế đó, ông Trần Phụng Hữu nhận được thơ trả lời, và
ông vẫn giao hết cho tôi giữ làm tài liệu, ngót mấy lần biến
cố, tôi vẫn giữ được y và nay xin chép ra sau bản phiên âm và
bản dịch văn xuôi:

Phiên âm. “Phụng Hữu tiên sanh giám: kim nhật thần

bút đại nam kinh thưa dì van Triệu thơ chí tự.

Tra “Thiên tự văn” từ thể “triện” thư nội, NIÊN “THÌ
MỖI THÔI” chi niêm tự, dữ tự tương đồng.

Tra biệt thư tả niêm tự hữu dĩ HÒA dĩ NGƯU giả, đại ý
niêm tự, vô nghi.

Chất chi ngâm hữu, ý kiến giai đồng, diệc dữ HỒNG VÕ
NIÊN CHẾ độc đắc khứ, tha vi Minh trào niêm chế vô nghi,
cố giả.

Dịch xuôi. Cùng ông Phụng Hữu,

Sớm mai nầy nhận được thơ của ông hỏi về lối chữ “Triện”.

Xét trong “Thiên tự văn” có bốn lối viết chữ “triện”. Có
câu Niên thi mỗi thôi (thì giờ tên tuổi đi mau như tên bắn),
thì chữ “Niên” ấy cũng giống như chữ “Niên” nầy.

Xét trong sách khác có viết chữ Niên, thì có chỗ dùng
chữ Hòa và chữ Ngưu làm ra chữ Niên. Đại ý chữ ấy là chữ
Niên không còn nghi ngờ gì nữa.

Tôi đã hỏi anh em bạn tôi đều cùng ý kiến với tôi mà đọc
là “HỒNG VÕ NIÊN CHẾ”, thế thì món đồ đó chế ra hồi
trào vua nầy, không còn nghi ngờ nữa được.

Thế là từ đó tôi có tài liệu vững chắc, chứng minh lục
bình con sáo chế tạo vào niêm hiệu vua Minh Thái Tổ Hồng
Võ : Câu “Tra biệt thư tả niêm tự hữu dĩ hòa dĩ ngưu giả, đại
ý niêm tự vô nghi” (Xét trong sách khác có viết chữ Niên thì
có chỗ dùng chữ HÒA và chữ NGƯU làm ra chữ NIÊN, không
còn nghi ngờ gì nữa).

Câu nầy quan trọng nhất, đại khái nói đời xưa viết chữ
Niên khác với chữ Niên ngày nay, và chữ Niên đời trước là do
chữ Hòa (một giống lúa) ráp với chữ Ngưu, hiểu rằng con trâu

lại được họa trong thời gian MỘT NĂM.

Chữ Niên (dĩ hòa dĩ ngưu) này, bọn giả tạo không biết, nên đó là một triệu chứng chắc chắn món đồ này là thiệt.

Kết luận. Như các bạn đã thấy, trong vụ mua được lục bình con sáo, chẳng phải tại tôi giỏi, nhưng mà tôi may mắn.

Nghệ thuật chơi cổ ngoạn là nhiều khi do một sự tình cờ.

a) Chiếc bình, nếu còn trong tay người chủ cũ, thì bất quá, nếu cất giữ được, thì chịu phận thiệt thòi không ai biết; hoặc giả nếu lấy ra dùng thường rủi ro đã bể, và mảnh vụn nát vứt đi, còn ai đọc chữ *nien di hoa di nguu* cho?

b) Tôi tiếc không hỏi được lý lịch của chiếc bình, khi trước ông Sáu Thiệu tìm được ở đâu, xóm nào, nhà ai, mà có chứa món này và có lẽ còn nhiều món lạc loài đáng tiếc khác. Công việc ngày nay là nên tìm cho ra manh mối đó.

c) Nếu bình này, lối 1932, ở Sa Đéc có người biết giá trị của nó, thì làm sao về tới tay tôi? Trong nghề chơi cổ ngoạn, nhiều khi người đi trước không biết và người đi sau lại được của quý, cho nên có câu “của tìm người” là vậy.

d) Cái gan lớn của tôi lúc đó là nhà không đủ tiền đi chợ hằng ngày mà vừa thấy là định tâm mua cho được. Nếu tôi có trù trừ dù dự là vì kiêng kính bạn tác, không dám mua mắt là sợ mích lòng các bậc đàn anh đang dạy mình chơi đồ xưa, và những cái lẩn thẩn tôi đã nói nơi đoạn trước cho thấy thuở ấy, đồng bạc rất có giá trị, khi xài ra ke re các rắc, đếm từ đồng, bớt từ xu, không như bây giờ phung phí hời hợt, vì tờ giấy một trăm, tôi nghiệp, giá trị không bằng một đồng xu Tây hồi đó. Gói xôi một xu trước ăn no bụng, gói xôi hai chục nay không đủ nhét kẽ răng.

e) Lục bình con sáo, sau khi giáo nghiệm bốn chữ niên

nhẹ, ua tro nén qui, mui mang quoc sac, mmo co nguoi cat nhac moi dep mat nở mày. Trong khi ấy, vì thiếu đõ đầu, cô gái đẹp phải đi gánh nước mướn; cũng như chiếc dĩa xưa lọt vào tay thằng lắc bầu cua cá cọp.

f) Tuy tông tích đã thất lạc, nhưng nhờ khảo nghiệm được bốn chữ hiệu chính cống *Hồng Võ niên chế*, nên nay lục bình con sáo trở nên một vật dùng để so sánh và định tuổi các vật khác sẽ gặp (élément de datation), nhờ sự giáo tự đáng tin của các chuyên gia đọc rành chữ triện ở Hương Cảng, thêm nhờ sự lạc tinh (patine) của chiếc bình. Nếu bình còn mới, chưa lạc tinh, thì không làm vật chứng minh được.

Trong cái lục bình này, tôi tóm tắt lại những cái khéo của nó: về men, dưới đáy, men trắng và rạn nhỏ, trong lòng men trắng rạn da rắn lớn miếng, ngoài bình men màu vàng sậm rạn da rắn to, cổ và giữa hông cũng như phần chót gần đít bình, luôn hai nhánh mai, thì men da đồng đen, chỗ xanh lam thì xanh màu *vũ quá thiên thanh*, chỗ men nổi trắng như hoa mai hay kiêng hoa mẫu đơn thì màu trắng bạch gọi *duyên phán*, tóm lại bình này không phải bình “trắng xanh” (bleu et blanc), mà là bình *ngũ thái* (cinq couleurs), hội đủ các tài hay và sự thành công của các bí thuật đời Minh vậy.

Thêm nữa, vẽ cây tùng cằn cỗi, lá túa đơn sơ xen với bốn đóa mẫu đơn tách xanh trắng phân minh; trên cây tùng vẽ một con chim giống lạ, có lẽ là chim của Trung Hoa, nước ta không có, gọi con sáo là gọi gượng chớ không biết chim gì.

Màu da đồng đen là nhái lại các cổ bình đời Thương đời Hán.

Dưới đáy, nơi men không ăn tới, thì da đất trõ màu đỏ điệu *céladon* xưa.

Hai bên hông, nơi có đắp nhánh mai da đồng đen, hoa mai năm kiêng trắng điệu Bạch Định (blanc de Fou-kien).

Quả là một độc bình lạ lùng. Từ ngày tôi gặp, và mỗi lần tìm một món khó định tuổi, nhưng gần giống màu sắc, kiểu vở, tôi đều đem lại đọ với bình này mà đánh giá và định tuổi vật kia.

Xin cho tôi căn dặn đôi lời:

1) Ngày nay, thị trường đồ cổ tràn ngập đồ giả hiệu, phân nhiều rất khéo và thường ký nhái hiệu Thành Hóa (1465-1487), chớ không bao giờ dám đê Hồng Võ, vì sợ lộ tẩy sớm. Những đồ giả Thành Hóa ấy cũng đắp bông nổi nhánh mai hoặc mặt bợm (thao thiết) màu đồng đen, hai bên cổ chiếc bình. Vành miệng cũng thường nhái da đồng. Phải cẩn thận và cho tinh mắt, không nên nghe lời tán tụng của con buôn mà mua đồ báo đờn, chỉ mất tiền mà không dụng vào đâu.

2) Nhờ chữ *Niên* viết theo lối xưa, bọn giả tạo không biết được, mà tìm ra sự chơn chánh của cổ bình này.

3) Thường thường khi đổi thay một triều đại, thì triều đại sau bỏ hết các kiểu vở của triều đại trước, nước nào cũng vậy và đời nào cũng thế.

Vua Hồng Võ lập nhà Minh. Các lò gốm của Nguyên để lại đều bị dẹp hoặc bị đốt phá. Thường các vua khai quốc chỉ lo về binh bị, không đủ thời giờ lo việc chấn hưng mỹ thuật, văn hóa.

Vào đời Minh, vua Thái Tổ mất (1398). Con trưởng là Tiêu, được phong Thái tử, ông này mất sớm, con là Kiến Văn (Huệ đế) bị chúa là Yên Vương (tên Lệ) đánh đuổi giành ngôi, xưng Thành Tổ (Vĩnh Lạc 1403-1424). Vì vua Huệ đế bôn đào, không biết sống chết, vua Thành Tổ sai Thái giám Trịnh Hòa giả dạng đi buôn đồ gốm đồ sành để tìm vua Huệ đế đểặng trừ hậu hoạn, cũng vì dịp ấy mà đồ gốm đồ sành xuất dương ra nước ngoài, nay nhiều nhất là ở Istanbul nơi viện Topkapyl của Thổ Nhĩ Kỳ. Vua Thành Tổ đồng thời với Hồ Quý Ly, và

thanh nhà Hồ là kiểu mẫu Minh vậy. (Trịnh Hòa dẫn thuyền kéo cờ Minh đi khắp biển trong 30 năm từ 1405 đến 1433; được người Trung Hoa xuất ngoại nhớ ơn thờ làm ông Bổn (Bổn đầu công) (xem lại tập 4 tr.254).

Hồ Quý Ly (1400-1407) chống Minh nhưng cự không lại, để bị bắt và làm mất nước, tài có dư mà không có thời, nên tội cũng nhiều.

4) Bình Hồng Võ niên chế này, theo tôi, là vật chế riêng với tất cả sự khéo léo đặc sắc thuở ấy (Mạt Nguyên Khai Minh), để chứng tỏ sự mở màn của một đời thái bình thanh trị. Vì sao lọt được khỏi Trung Hoa để vào vùng Sa Đéc ? Hay là cố vật buổi lưu vong nhóm di thần nhà Minh Trần Thắng Tài, Dương Ngạn Địch? (Hậu nhứt tri).

5) Bình này có lẽ là “unique” từ trong xứ đến nước ngoài. (Xem hình trong H.C.Đ.S. số 4 pl 28-29, fig 28^A, 28^B).

11-XI-1971

Về một chén trà ký hiệu Tuyên Đức niên chế mà chữ niên viết một điệu như chữ niên trên bình Hồng Võ và rất khác với chữ niên kim thời. (xem Pl.IX).

Trên đời có nhiều việc bất ngờ. Chuyện bình Hồng Võ có chữ “niên” khác thường, tôi viết xong từ ngày 11-XI-1971, ngờ đâu tôi và bạn Sơn Nam, nhơn soạn tài liệu cũ để viết tập số 7, bỗng gặp một cái chén quân lẻ bộ, đề hiệu 4 chữ *Tuyên Đức niên chế* mà chữ *niên* lại viết một cách khác nữa, không giống chữ *niên* tân thời chút nào. Có lẽ đồng một điệu với chữ *niên* trên bình Hồng Võ. Tôi mừng quá đỗi mừng. Tôi lấy thẻ tra lại, mới biết chén này, (mục lục số 537), tôi mua ngày 22-4-1960 của ông Hoàng Đặng, giá 200 bạc (vì lẻ bộ nên bán rẻ). Cái tật của tôi là thấy vật lạ mắt thì mua, mua rồi để đó chớ cũng không để ý cho lấm. Tôi mua và hy vọng sẽ còn gấp nữa, và thỉnh thoảng nếu bền chí sẽ ráp thành nguyên bộ có

ngày. Ngờ đâu đây là một chén đặc biệt, có một không hai, và nay dẫu yêu cầu ông Hoàng Đàng trả lại chỗ cũ tìm thêm, ắt ổng cũng không tài nào nhớ chỗ để trả lại tìm cho đủ bộ. Chén kiểu *mân họa tùng đình*, nhưng nay xem kỹ thì đây là *vẽ cảnh kéo vó*. Vó là một thứ lưới vuông, nhẹ nhàng, lưới ấy căng bằng bốn gọng tre cột một đầu vào góc lưới và bốn đầu kia cột giüm lại vào một cần tre khác để tiện nhắc lên bỏ xuống và khi thả vỏ dưới nước thì cá tôm nhào vỏ rồi kéo lên mà bắt. Nay thấy vẽ trên chén có hai người đang kéo hai vỏ, và ngang chỗ hai người ấy đứng thì có hai chiếc thuyền câu đang đậu núp dưới bóng một cây tùng, tùng này vẽ lá thật đậm, nổi bật trên chén, chung quanh cảnh vật vẽ màu lam dợt, chiếc thuyền thứ ba không đậu dưới bóng cây, mà tách ra ngoài xa, ý nói chỗ nào có cá thì phải đi tìm mà bắt, chờ đậu khít một chỗ tranh giành nhau làm gì không tốt. Xây cái chén lần tới nữa thì thấy vẽ nhà vẽ xóm trong xa xa, cảnh thật náo nhiệt, và gần nơi bãi lại thấy lâu đài cao vút y như cảnh chùa Thiên Mụ và lăng Tẩm Huế đó, nơi cổng xóm thấy rõ ràng một người đứng lom khom giữ cổng, ngoài ra núi non chập chồng, cây cối um tùm và trời nước bao la, cảnh này là cảnh bên Tàu và tại tôi giàu tưởng tượng nên tả ra cảnh Huế ! Chén có hai lỗ re, men thật trắng toanh, màu lam thật xanh, và đặc biệt có vẽ một nhánh tùng chiếu thủy, men thật đậm, tách nổi hơn chỗ khác. Nếu có bấy nhiêu đó thôi thì chén có chi là lạ. Đáng này, tôi nói chén quý là vì lấy so sánh với con dấu bốn chữ hiệu *bình Hồng Võ*, thì sẽ thấy chữ *nien* Hồng Võ viết chữ *hoa* trên chữ *nguu* còn chữ *nien* đời *Tuyên Đức* cũng lại viết chữ *hoa* trên chữ *nguu* (xem Pl.IX) và đều ngũ ý một con trâu làm ra hột lúa và giáp một *nien* vậy. Sơn Nam và tôi trầm trồ và phục lăn ông học giả năm xưa đọc đầu tiên chữ *nien* trên bình *Hồng Võ*. Phải có học lực uyên thâm và từng xem nhiều kinh sách cổ kim mới nhìn ra chữ *nien* này và cố nhiên bọn giả tạo không làm gì biết mà hòng giả mạo được. Có câu: *Quí tại tinh, bất quí tại đa*, đúng như câu Pháp văn *plutôt la qualité que la quantité*. Như nói cái

chén bé tí teo này đủ làm địch thủ một bộ môn tỷ dụ của một nhà buôn, có cả ngàn món mà không có lấy một cổ ngoạn báu. Nội chữ *nien* viết điệu cổ này, đủ chứng minh hai vật là *bình Hồng Võ* và *chén Tuyên Đức* này đúng là cổ vật chơn chánh của hai đời ấy, và không thể nào là vật giả tạo được. Ngày nay bạc triệu còn dễ kiếm, chớ không kể bình Hồng Võ, nội cái chén bé tí teo này cũng kiếm không ra. Và cái may này không phải riêng dành cho tôi, mà những ai dày công sưu tầm cổ ngoạn cũng sẽ có ngày được thưởng, cái sướng là ở chỗ ấy !

18-3-1972

Hôm nay 7-5-1972, trước khi in sách, tôi lấy cái chén *Tuyên Đức* 537 ra xem kỹ lại, khiến tôi ngạc và xin có mấy hàng này cài chính. Như tôi đã nói nơi trang trước, chữ *nien* Hán tự trên chén, viết bằng chữ *hoa* trên, thêm chữ *nguu* ở dưới, và đó là một chữ *nien* mắt mỏ của thuở cựu thời, lối Minh triều, lấy nghĩa con trâu làm ra hột lúa *hoa* là giáp một năm. Nhơn đó, tôi kết luận phải chăng cái chén có chữ *nien* như vậy, thuộc đời *tuyên Đức* (1426-1435) chánh hiệu ? Nhưng nay tôi đã trên bảy mươi tuổi đâu, lòng muốn để lại một cái gì về sau, khác hơn là tiếng cười mai mỉa hay ngạo nghẽ của hậu thế, nên chỉ tôi xin thêm mấy hàng này:

a) Về tâm lý, không lẽ tôi tốt phúc đến vừa có một bình *Hồng Võ* chánh Minh, thí nghiệm bởi chuyên gia Hương Cảng, vừa thêm có cái chén này, cũng chánh hiệu cổ vật Đại Minh;

b) Về mặt kỹ thuật, tôi hồ nghi cái sự kéo vỏ để bắt cá, không biết bên Tàu vào đời Minh đã biết hay chưa, hay cái phương thức ấy rặc ròng là của người Việt Nam. Bao nhiêu ấy đủ thấy đổi khác cái lập luận trên kia của tôi rồi;

c) Sau đời Minh, tôi tự hỏi có người thợ làm đồ sứ nào

khá hay chữ đến biết viết chữ *nien* (hòa + ngưu) nầy chẳng, và tức khắc tôi nhớ lại ông Đường Anh, đời Kiền Long, là người mà theo sách nói, vẫn nhái được các kiểu cổ khí đời trước và nhiều khi ông thành công đến đồ ông chế tạo còn khéo hơn xưa nữa là khác;

d) Một điều nữa là dầu sao cái chén Tuyên Đức nầy, nước men còn sắc sảo và chưa lạc tinh bằng các món sứ cổ đời Minh mà tôi đã gặp.

e) Trong bộ *Vũ Trung tùy bút*, ông *Phạm Đình Hổ* lại cho biết phép uống trà bằng chén nhỏ chỉ có và bắt đầu từ đời Thanh Khang Hy.

Bởi các cớ ấy, nên nay tôi xin đính chính:

1) Thứ nhứt, hoặc chén Tuyên Đức nầy do tay ông Đường Anh chế, và cách ký hiệu Tuyên Đức, chẳng qua là ông tỏ ý đồ khéo không thua đồ đời Tuyên Đức vậy thôi;

2) Thứ nhì, kiểu kéo vó để bắt cá cần phải điều tra lại kỹ, nếu quả bên Tàu không biết bắt cá tôm theo kiểu nầy, và nếu kiểu kéo vó chỉ có người Việt Nam dùng trong bản xứ, thì nên kết luận rằng cái chén Tuyên Đức nầy là một chén sứ “ký kiểu” bởi Việt Nam, lối đời Kiền Long Gia Khánh, khi ông Đường Anh hoặc các môn đệ của ông còn sống, và như vậy cái chén nầy cũng đủ quý báu lắm rồi.

Một lần nữa, tôi lặp lại, không nên động động mỗi lần là khoe một món đồ cổ xưa đến đời Minh Thành Hóa hay Minh Tuyên Đức. Phải coi đi coi lại cho kỹ, và khi nào thiệt chắc, sẽ tuyên bố không muộn. Hữu xạ tự nhiên hương, cổ nhân dặn đã lâu rồi. Ham nói láo, một ngày kia cái lão té mòi, thì có khác nào thằng đi dây hay xích đu hát xiệc, bị dây đứt. Hốt xương đã muộn.

Ở đây, tôi không nhắc có người nói với tôi, chén trà đời Minh thường vẽ vời bên trong, để khi uống trà sẽ ngắm nghía

cánh vật trong chén, và qua đời Thanh mới bày ra vẽ bên ngoài cái chén cho phân biệt với kiểu Minh. Thuyết này chuyên môn và cao kỳ quá, tôi không biết rõ lắm, nên không dám đưa ra làm luận thuyết, rủi sai lầm thì tội bằng ba cái sự không nói hôm nay. Nghề khảo cứu đồ cổ, coi vậy mà rất khó. Không phải muốn viết bao nhiêu cuốn đều được, và phải thận trọng từng chữ từng hàng. Bút sa gà chết. Ngày trước tôi thầm chê mấy ông học giả Pháp trường Viễn Đông Bác Cổ Hà Nội, thường hay trở đi trở lại về vấn đề định tuổi một ông Phật bằng đá của Chiêm Thành hay định niên kỷ của một đèn đá xưa nhóm Đế Thiên Đế Thích. Ông Philippe Stern, ông Georges Coedès, ông Pierre Dupont, ông Jean Boisselier, ông Bernard-Philippe Groslier, mỗi ông đều giữ một luận thuyết về năm sanh ngày chế tạo của nhiều cổ tích Cao Miên và Chàm. Nay giờ đến lượt tôi thắc mắc và lầm cẩm đối với một cái chén trà không lớn hơn mắt trâu.

Tôi bỏ công nghiên cứu thêm nữa... May sao trong nhà hiện có một cái chén Tống số 785 hiệu *Bích ngọc* và một cái chén quân hiệu *Trân ngọc* cũng số 785, đều vẽ y một kiểu săn bắn: một người cõi ngựa, đây chắc là chủ, giương cung bắn tới trước. Ba người chạy bộ theo sau, đây chắc là bọn bộ hạ, mỗi người đều có cầm trên tay một món binh khí cổ thời: trường thương, chĩa ba và roi dài. Có một con thú chạy noi dangle trước mặt, đuôi cong lên kiểu đuôi chó mà đầu lại giống đầu ngựa, nên tôi không dám quyết đó là con thú gì, chó hay là ngựa. Nhưng sau đó, khi tôi nhìn được trên cái chõe nước số 375 hiện tàng trữ tại nhà ông Cổ Trung Nguơn, cũng vẽ tích di săn nầy nhưng vẽ lớn nét và rõ ràng hơn (Chõe Khang Hy chánh hiệu sẽ nói nơi đoạn sau), khi ấy tôi mới biết con thú đó rõ là loại chó săn Mông Cổ, hoặc chó phượng Bắc Trung Hoa, lớn con và đầu chàm vầm như loại chó Danois ngày nay. Trước xa chõe con chó chạy, vẽ một con nai vừa chạy tới vừa ngoái đầu dòm lại sau lưng, và trước mặt con nai ấy

lại vẽ trên cây một con chim rất lớn và dưới đất một con mảnh hổ, bộ ngừ nghè dữ tợn. Khoảng trống phân chia thợ săn và mảnh hổ, vẽ cảnh núi non, có cầu nhỏ bắc ngang dòng nước, một chiếc thuyền to giương thẳng buồm nhảy trên sóng, và trên khoảng đó lại vẽ cảnh đá treo, danh từ chuyên môn gọi “huyền nhai”, có đẽ hai câu này trong một ô hình chữ nhựt :

“Thương tòng anh hùng hội”, “Thiếu tráng mịch lộc tông”,
dịch là:

Bóng thông xanh hội khách anh hùng, Tìm dấu lộc, dày công tráng sī.

Câu văn Hán, vừa ngắn gọn vừa có vẻ cổ phong, rõ là giọng người đời xưa. Tôi đẽ ba cái chén gần nhau và so sánh kỹ, thì hai chén “đi săn” thấy “già dặn” hơn chén Tuyên Đức, hay nói cách khác, quả cái chén Tuyên Đức kém về cũ kỹ và có vẻ “non” hơn hai cái chén Khang Hy một bức. Thấy vậy tôi tinh ngộ và giựt mình cho những gì đã viết nơi trương trước đây về chén Tuyên Đức và nay nhìn nhận lúc viết tôi đã quá hăng say và quá cao hứng, nên nay xin đính chính. Bây giờ tôi đã cạn lời, lòng thấy lâng lâng nhẹ nhõm, dầu có nói sai, thiện chí không thiếu. Và tôi kết luận: hai chén Khang Hy 785, xưng Bích Ngọc và Trân Ngọc, vừa có hiệu lò vừa ngũ ý quý như ngọc trân ngọc bích; còn chén Tuyên Đức 537, định là do tay thợ học vấn uyên thâm cỡ Đường Anh hay môn đệ ông này chế tạo vào thế kỷ Kiền Long mới biết dùng chữ “niên” (hòa, ngũ) mắt mỏ như thế.

7-V-1972

CHUYỆN CHUNG QUANH CHÓE RƯỢU VÀ LU NƯỚC

(Về lu Thành Hóa (1465-1487) vẽ “long thăng long giáng” số mục lục 872) (ảnh số 7 pl 2).

Bài này, tôi không viết dài, vì tôi đã có nói rồi về cái h này trong H.C.Đ.S. số 4 *Khảo về đồ sứ cổ Trung Hoa*, truong 259. Nay tôi chỉ nhấn mạnh về mấy chi tiết mà tôi cho lè quan trọng, và người chơi đồ cổ cần biết:

1) Nên phân biệt chóe rượu và lu nước:

a) Phàm chóe dùng đựng rượu, muốn cho rượu để được lâu ngày và còn ngon mãi thì cái chóe có thêm bốn mặt bợn trên hông, có xoi lỗ. Ngày xưa rượu đựng đầy rồi thì niêm phong lại bằng giấy cho thật kín, và dùng dây chặc, ràng rịt cái nắp cho không ai mở ra mở vào; như vậy rượu mới khỏi bay hơi, lại phải đẽ phòng kẻ thù tra thuốc độc. Và luôn luôr chóe rượu phải có nắp.¹

b) Trái lại, lu thì lớn hơn chóe nhiều, và hông để trơn tri không có gắn mặt bợm. Khi làm, vẫn có nắn cái nắp cùng một kiểu cho thêm đẹp, và vẽ vời rất khéo. Nhưng những nắp này, thường cất lên rồi thất lạc, vì khi dùng lu để đựng nước thì lấy ván gỗ nhẹ làm nắp tạm, để tránh sự dụng chạm, lu sẽ khὸn mẻ hay bể đi.

Những lu lớn ở viện bảo tàng Hué là đồ trong Nội lấy ra Thường vẽ kiểu nhứt thi nhứt họa, tích Đằng Vương Các, hoặc

1. Nên đẽ ý chỉ có rượu để rượu trắng chứa trong lu mái được và không sợ bay hơi mất ngoi chóe rượu Tây phương Cỏ nhác, Whisky phải đậy kín mới không mất thơm ngon.

Tô Đông Pha du Xích Bích, có vẽ hai mặt phong cảnh xen kẽ với hai mặt chữ, chép đủ hai bài phú : Tiền và Hậu Xích Bích. Những cổ vật chánh hiệu, nét chữ như dao cắt, và ngay hàng thẳng lối, khéo như viết ngoài giấy trắng. Đây là vật ngự dụng, hàng lê thứ không bao giờ có. Tuy vậy, từ bị Pháp đô hộ và từ mấy năm sau này, ông Bảo Đại thoái vị, biến cố năm Mậu Thân (1968), v.v... ở Huế mất mát nhiều, ban đầu các quan đại thần lập công to, vua ban thưởng (Nguyễn Hữu Độ được vua Duy Tân cho nhiều báu vật, lối năm 1916), còn sau này những vật ấy có chơn và không đợi vua ban.

Xét lại cho cùng, khi tôi viết *cái lu sành*, nghe như nhẹ giá báu vật này, nhưng nếu gọi đó là cái chum như ngoài Bắc, hoặc gọi cái ghè như miền Trung, vẫn không thấy tăng phẩm giá thêm chút nào.

Tiếng Việt Nam coi vậy mà mắt mò. Dân ta nghèo là nghèo tiền nghèo bạc chớ chữ nghĩa không nghèo.

Từ Bắc vào Nam, khi nói về đồ chứa đựng vật lỏng: nước, dầu, rượu, nước mắm, mắm muối, v.v..., trong khi tiếng Pháp có năm ba chữ *jarre, vase, pot*, gia vị thêm chữ *grand* (lớn), và *petit* (nhỏ) để cho thêm rậm đám, thì tiếng ta có đến cả chùm, kể ra không hết, như:

Chum : đồ làm bằng đất nung, miệng nhỏ vai phình ra, dưới thót, dùng để đựng nước. (*Tự điển Khai Trí Tiến Đức*);

- *Ghè* lớn bầu hông (*Đại Nam Quốc Âm Tự Vị*, Huỳnh Tịnh Của).

Chóe, Ché : thứ lọ lớn làm bằng sành bằng sứ, dùng để đựng rượu hay đựng nước (K.T.T.D.).

- Đồ bằng sành, đứng trái, người ta hay dùng mà đựng rượu trong lúc làm lễ cưới hỏi (Paulus Của), (thêm Ché đựng nước: thứ chóe lớn dùng đựng nước). *Ché*: (*Génibrel* dịch là vase à vin).

Chinh : tiếng dương trong : cái chinh nhỏ (K.T.T.D).

- Đồ đựng bằng đất, to hông, rộng miệng mà thấp (P. Của) (đồ chinh tương : ghen).

Chinh : thứ đồ gốm, nhỏ hơn cái vai và dài (chinh gạo, chinh tương) (K.T.T.D.).

- *Ghè chinh*: vò thông nhỏ (P. Của). *Vò chinh* : (*Tự điển Génibrel*).

Tỷ dụ : mưa như cầm chinh mà đổ; chuột sa chinh nếp, hũ gạo.

Ghè : đồ gốm, thường để mà đựng nước, đựng đồ nước (P. Của). (*Ghè* tương).

Ghè mái : thứ ghè lớn nhất, to hông, cũng gọi ghè xưa (P. Của).

Ghè xưa : cũng như *ghè mái* (P. Của).

Ghè, trong *Tự điển Khai Trí Tiến Đức* cho nghĩa khác, không dùng để gọi cái lu:

ghè : đập khe khẽ một vật gì vào vật gì cứng để cho mẻ dần đi: *ghè* miệng bát. Nghĩa rộng : đánh : *ghè* cho một trận. (K.T.T.D.).

Ghè vò : đồ đựng nước, xây bằng đất; ghè lớn vò nhỏ (P. Của).

Ghè chinh : vò thông nhỏ (P. Của).

Hũ : đồ đựng bằng sành, nhỏ hông to miệng : hũ rượu. 2 Đồ dùng để cất rượu hay cất nước hoa. Tốt như hũ nút (T.ng.) (K.T.T.D.).

đồ đựng bằng sành nhỏ miệng mà to hông. Trầu mâm rượu hũ (P. Của).

Kieu : thứ chum to : nhà buôn dầu hay dùng kiệu để chứa hàng (K.T.T.D.).

(Trong Tự điển Paulus Của, chữ Kiệu không dùng để gọi cái lu).

Kiệu da bò : kiệu đựng nước mưa, da men màu vàng như lông bò vàng. S.

Lu : thứ lọ to (K.T.T.Đ.).

Đồ bằng đất thường dùng mà chứa nước; vò đựng nước (P. Của).

Lo : bình nhỏ bằng sành, bằng sứ, v.v... (lọ rượu, lọ nước hoa). (K.T.T.Đ.)

Lọ rượu : đồ đựng rượu, ve rượu, bầu rượu (P. Của).

Mái : ghè xưa, ghè lớn (P. Của) *Lu mái đầm* : lu rất lớn, thấp, hông thật rộng.

Mái vú : cái mái có bốn cục u ở gần miệng để cột dây ràng rịt cái nắp đây.

Mái : có nghĩa là *lu*, ngoài Bắc không dùng nghĩa này, nên K.T.T.Đ. không ghi.

Tín : thứ lọ to bằng sành dùng để đựng nước mắm: tĩn nước mắm (K.T.T.Đ.).

Tín : (dấu hỏi) đồ đựng bằng sành, bầu bụng, giống cái hũ mà trít miệng. (P. Của).

Tín tỏi : Tỉn đựng tỏi muối. (P. Của).

Vại : đồ đựng bằng sành, hình ống : vại nước, vại cà (K.T.T.Đ). (Bằng chân như vại).

(Tiếng *vại* không có trong P. Của và cũng không có trong Génibrel).

Vò : thứ hũ lớn: vò rượu (K.T.T.Đ.). (Một con lợn béo, một vò rượu tăm).

Vò : đồ đựng bằng đất, tròn hông, lớn miệng mà cao (P. Của).

Đến đây, tôi tưởng cũng đã nhiều, nên không kể nữa. Xin chư tôn lựa lấy danh từ nào thanh bai và xứng đáng thì dùng mà gọi món cổ vật đời Thành Hóa này.

Riêng tôi, tôi lấy làm phân vân giữa hai danh từ *ché* và *lu*. Tuy biết có thứ *ché đựng nước*, nhưng chữ “ché” không bày tỏ hết vóc dáng to lớn của món vật này, cho nên tôi gọi nó là cái lu, để cho thấy đó là một vật chứa đựng to lớn khác thường, như lu nước mưa của mỗi nhà đều có, tuy tiếng “lu” nghe không thanh nhã và làm mất đi phần sang quý của cổ vật này. Nên gọi đó là *ché lớn chứa nước dùng pha trà cho vua ngự dụng*, nhưng đã dài mà khen kiệu nên tôi không dám dùng.

Về ché rượu đám cưới, tôi thấy ngoài Huế, có nhà sắm với đủ mâm son quả nắp luôn và phu khiêng vác có mặc sắc phục theo lính cổ thời để cho mướn trong lễ cưới hỏi theo lối xưa. Trong Nam giữa giới đồng bào miền Bắc tôi cũng thấy có nhà cho mướn đủ cuộc tiệc đám cưới, nhưng thiếu cặp ché, một là vì mất tiền hay bể và sắm ché nay ché xấu thì coi không sang và thất cách, hai nữa là rượu ngon dầu đựng ché xưa cũng không bằng rượu Tây rượu Mỹ, và thanh niên ngày nay thích Whisky chánh hiệu Ăng lê hay sâm banh của Pháp hơn là ba-xi-dế hoặc rượu trắng hiệu *Lò Chang*, tức làng cho (của hối lộ cho quan). Tôi tưởng ông bà trên bàn thờ, khi chứng kiến lễ cưới, cũng thông cảm giùm: cặp đèn sáp không phải bằng sáp ong mà bằng sáp nhơn tạo tục gọi đèn cây, có hoa hòe cẩm bông giả, còn cặp ché ngày xưa đã được thay thế bằng một mâm có một cặp hay bốn chai Ballantines (Finest scotch Whisky), hoặc Prince Charlie (spécial réservé), hoặc Whisky chai ba góc Champagne Mumm cordon rouge, hay demi-sec.

Hôn nhơn bền chắc không cần đến rượu Âu - Mỹ, hôn nhơn “con lợn béo vò rượu tăm” cũng để con đùm đè; và trong Nam, lúc gấp rút cưới cho được vợ kịp ăn Tết, lấy hai cái tĩn

rửa cho thật sạch, phất giấy hồng đơn giáp vòng, đổ vào vài lít rượu lậu, cũng đủ vui say, cần gì mướn ché.

Ché ngày xưa dùng đi lễ cưới, vẫn có cái đai cái đế, làm bằng gỗ sơn son thếp vàng, có quai mây bit vải đỗ cho thêm sang. Ngày nay, nhà nào còn ché, đều tháo đai gỡ đế, cho khỏi bụi bặm, và chưng cặp ché hai bên bàn thờ cho rõ ta đây là nhà sang trọng, xưa có ché có mâm.

Ở miền Nam, ché rượu tôi thấy, phân ra mấy cỡ này:

1) Ché *vẽ son thủy*, hai cỡ nhứt, nhì. (Xưa đến đời Tự Đức là cùng).

2) Ché *ám long*, (rồng ẩn trong mây) vẽ lam nền trăng, có một cỡ nhì và chia ra nhiều kiểu:

a) Kiểu rồng đuôi cắn đuôi nhau gọi kiểu “*rồng rược*” (Minh Mạng đến Tự Đức).

b) Kiểu rồng đùa mặt nhau, gọi kiểu “*rồng chầu*”, (xưa đời Minh Mạng đến Tự Đức).

3) Ché nền trăng rồng xanh lam, khi vẽ rồng đùa mặt, giữa có vòng tròn, gọi kiểu *lưỡng long tranh chầu, lưỡng long triều nhụt*, hoặc vẽ rồng bay lên và rồng đáp xuống, gọi kiểu *long thăng long giáng* (bay lên mùa hạn, đáp xuống làm mưa cho dân cày, chớ không phải đáp xuống là biểu hiện sự mất chức, truất giáng).

4) Ché *độc long bốn móng*, nền trăng nét lam, rồng mặt lớn, trông oai nghiêm, đây là ché cỡ nhứt, có lẽ do vua thường đại thần có công to, nên vẽ rồng bốn móng với ý hiểu ngầm *độc lập chi thiên trung*, dưới vua một bực mà không ai lớn hơn mình nữa.

5) Ché vẽ cây tre và lá tre lẵn lộn thành màu xanh lam và da sành trăng xen kẽ nhau, gọi ché *trúc điệp*, cỡ nhì, có lẽ đời Tự Đức riêng cho dân dùng (năm xưa tôi thấy hai cặp ché

như vậy, đều vẽ khéo và độc đáo, tại phố buôn chợ Sa Đéc, nay đã bán rồi. Có lẽ đó là đồ kiểu của các bá hộ miền Nam cuối đời Tự Đức, chớ trong Nam ít có đồ sứ và đồ sành cổ quý như đất Bắc và đất Thần kinh, vì trong Nam, sớm bị làm thuộc địa Pháp, ít sản xuất quan lại và chữ Nho bị bỏ từ mất Lục Tỉnh Nam Kỳ đời Tự Đức kia lận. (Ở viện bảo tàng Sài Gòn, có một cặp lành lě thật tốt).

6) Ché vẽ *cúc dây*, cỡ nhì, có lẽ cũng để dân dùng, và có từ đời Tự Đức, như ché kiểu *trúc điệp*.

7) Ché *men phun*, màu xanh đậm trên vẽ mạ vàng kiểu lâu dài, rồng hay chữ (thi phú). Có cả cỡ nhứt, thật lớn, và cỡ nhì, trông vừa vừa, có nắp. Đây là loại ché Tàu, thứ nào chữ và nét vẽ bay mất lu mờ là thứ thiệt; thứ nào chữ và nét còn sắc sảo là đồ mới. Loại sành *men phun* sản xuất nhiều nhất vào đời Kiên Long (1736-1795). Sành *men phun*, người Pháp gọi *bleu soufflé*, hay là *bleu fouetté*. Loại này, người Nhật Bản có ký kiểu, vì vậy các nhà buôn Huế có tiệm ở Sài Gòn lại gọi là *đồ Lưu Cầu*. Xét ra Lưu Cầu là dịch danh từ Nhựt *Rioukiou* và cù lao Lưu Cầu, nơi có lò gốm Nhựt ký kiểu đồ Tàu.

Tóm lại, ché rượu, dầu vẽ kiểu nào, đều gồm trong ba bốn cỡ:

1) *Cỡ thương hạng*, thường không có gắn mặt bơm và dùng đựng nước. Bè cao cỡ 65 phân Tây, chưa kể nắp. Kiểu san thủy, kiểu nhứt thi nhứt họa, kiểu vẽ rồng hoặc vẽ “tam sú” (ba con sư tử), chỉ có trong Nội hoặc ở viện bảo tàng Huế đó.

- *Cỡ nhứt hạng*, cao cỡ 50 phân Tây chưa kể nắp. Nếu kể nắp cao độ hơn 60 phân. Loại ché này cũng không thấy có mặt bơm.

- *Cỡ nhì hạng*, có bốn mặt bơm, cao cỡ 35 phân Tây, luôn nắp cao 40 phân, trên đầu nắp, thay vì có ngù tròn thì nắn con sư tử. Đây là ché rượu, thấy thường nhứt, kiểu tôi đã nói

nơi đoạn trên. Không có cái nào xưa đến Minh Mạng (1820-1840), thường là vào đời Thiệu Trị (1841-1847) hoặc đời Tự Đức (1848-1883). Ít có cái nào lành lẽ, thảy đều kinh nứt, và mất nắp là thường.

- *Cỡ tam hạng*, lé dé nhỏ nhứt và kiểu vở không khéo. Theo tôi đây là loại ché của mấy năm suy tàn của thời đại cũ, làm sau đời Tự Đức, từ 1888 đến 1910, nhưng ché sau đó không đáng kể là đồ sưu tập vì kém mỹ thuật và phần nhiều là giả tạo.

Đời bà Từ Hy Thái hậu (1835-1909), có để lại một loại ché, lùn, hông tròn ống thẳng xuống đáy, miệng túm nhỏ, nắp dẹp, trên có chữ *Song Hỷ*, chung quanh ché vẽ lấm tấm những nút tròn, và hai hoa xen kẽ với hai chữ *Song Hỷ*, nét vẽ cũng yếu, màu lam lại men mét không đẹp, chứng tỏ lúc ấy nghệ thuật đã xuống dốc. Tôi không ép mua, nhưng ai săn tiền và có óc hiếu cổ, cũng nên sắm chơi để dành. Riêng tôi thì chưa có. Kiểu này tôi đặt là *liên hoa song hỷ*.

Lúc còn ở Sóc Trăng, trước năm 1947, tôi có một cặp ché nhỏ rất có duyên. Nhỏ thôi, đựng chừng một lít rưỡi rượu. Hiệu hai vòng tròn cùng một trung tâm (marque double cercle). Vẽ tích *Nhi Đô Mai* (mai trổ hai lần). Sành da thật trắng, màu lam thật xanh, vẽ dưới gốc mai có hai nhân vật: một người đầu trọc là Trần Nhụt Cao, bác của Trần Hạnh Nguơn, nay xuất gia đầu Phật, còn người trẻ là Mai Lương Ngọc đương gặp hoạn nạn mai danh ẩn tích trong chùa, chép kinh cất kiếng đợi thời. Nắp đú cả hai và toàn vẹn, trước mua một cặp là 30\$00, ba chục đồng bạc lối năm 1930 ở Sa Đéc, về sau tôi ché còn mới hờ hững, trong kỳ tản cư năm 1945, bị đàng thủ cướp mất, nay mới biết tiếc thì sự đã rồi.

Trong việc cử hành lễ thành hôn, tôi biết có hai vật tượng trưng có ý nghĩa ẩn ý sâu xa, đó là:

a) Một bộ chén trà đời Minh Mạng (1820-1840), chỉ có hai

quân, một tống và một dĩa bàn, vẽ tích “*hạc rập*” hay là tích “chim liền cánh, cây liền cành”, bộ chén này có hình rập trên bìa tập Hiếu cổ đặc san, và tôi sẽ dẫn giải điển tích trong tập tới, số 7; (thường, chén trà đú bộ có bốn chén quân, bộ này có hai chén mà thôi, tượng trưng vợ và chồng (tân nhơn và tân nương)).

b) Cặp ché nói đây, vẽ tích “*Nhi Đô Mai*”. Ẩn ý thứ nhứt là lựa đôi vợ chồng Mai Lương Ngọc và Trần Hạnh Nguơn, chồng bị hàm oan, nịnh sàm tấu, cha bị tội, gia đình ly tán, còn vợ vì có nhan sắc, bị nịnh tâu cho đi cống Hồ, sau hết cơn bī cực, có mai trổ hai lần báo điềm trùng phùng và duyên xưa lại nối.

Tượng trưng cho duyên lành mà lựa cặp ché vẽ tích Hạnh Nguơn - Lương Ngọc, thì có ẩn ý nào bằng?

Ẩn ý thứ hai, không kém thâm trầm là ché này làm cỡ nhỏ, vừa đủ chứa một mớ rượu cho một gia đình vui vẻ không say. Lại nữa đặc biệt nhứt và ý nghĩa nhứt là chế ra cái nắp tròn vo như trái cam vắt nửa úp lại, không có chun đứng, phải úp lại trên miệng ché, và khi hành lễ thành hôn, ông mai dong chừa một ché cho họ hàng thân hữu, còn lại một ché, ôm vỏ phòng hoa chúc, lật ngửa cái nắp trao cho tân lang cầm, bốn thân mai dong rót rượu vào nắp (tạm dùng làm chén), chúc câu hỷ sự, tân lang hớp một nửa chén rượu rồi hai tay dâng chén ấy cho tân nương, rồi vì chén đít tròn vo, không đặt vào đâu được, nàng phải tiếp uống cạn chén rượu lành, xong rồi trả về chỗ cũ là dậy lên miệng ché, ấy là đã thành lễ “*hợp cẩn*”, ý nghĩa vậy thay. Trên cái nắp ché ấy thường vẽ hình một đứa nhỏ tay nắm một cành hoa sen, ngũ ý sanh con nối nghiệp tông đường.

Cái ché đầy ý nghĩa này, nghe nói là của tỉnh Phước Kiến, theo tôi, vừa bình dân, vừa giàu ẩn ý hơn những ché to vóc, chỉ biểu lộ sự giàu sang khoe của.

Chú ý. Đồ cổ đẽ hiệu *Thành Hóa niên ché* viết làm bốn chữ như cái ăn vuông, hoặc chạm sâu vào đáy bình bốn chữ ấy trong một ô vuông màu chocolat, phần nhiều (9/10) đều giả tạo, đừng tưởng mình có thời hơn người khác, mua là lầm ngay với bọn con buôn thiếu lương tâm nghề nghiệp.

(Khởi thảo 13-XI-1961. Viết tiếp từ 17-8-1962 đến 23-8-1962). (Viết theo diệu phiếm luận không có tánh cách nghiên cứu). (Xem lại tập số 4, *Khảo về đồ sứ cổ TRUNG HOA*, trang 351, mục lục số 69), hình ảnh (Pl.40 fig.40) (tập 4).

Một vị giáo sư trẻ, dạy sử ở Đại học Văn khoa, chủ trương: “Văn nghiên cứu sưu tầm, luôn luôn phải có giọng nghiêm chỉnh, nghị luận phải xác đáng, tài liệu mượn trong sách nào và của ai, xuất xứ ở đâu, phải cho minh bạch”.

- Đúng vậy rồi - và tôi tán thành.

- Người khảo cứu biết thương nghề - vị giáo sư trẻ tiếp - phải có một lối văn gãy gọn, không thiếu không thừa, sót một ý là hư, dư một chữ là hỏng.

- Úy chà ! Nếu như vậy, thì phải một tay cù mới viết nổi !

Và đây tôi xin bàn phiếm, không có tánh cách nghiên cứu.

Những người ra trường sớm, có diễm phúc đi du học nước xa, nhưng kinh nghiệm chưa đầy một tay nải, chưa chi cũng bắt chước mấy ông giáo sư già ở ngoại quốc, dở giọng kiểu này, không khéo hiện thời sẽ xuất hiện một thứ văn không tiêu hóa nổi, Tây chưa ra Tây, Mỹ không ra Mỹ, Việt không thành Việt, khô khan bời rời, chỉ nặng đầu nhức óc người

xem, hơn là bô ích. Bọn sinh viên cân thi đậu với ông thầy ra bài, thì cố nhồi sọ cho đầy rồi để khi ra trường, trả lại cho ông giáo sư gần hết; còn những người có tuổi, muốn đọc và suy luận chơi, sẽ đọc không vô.

- Nếu tôi được có phước như họ, đi học phương xa về, dầu may có giỏi bằng mấy, tôi cũng không phô trương quá sớm, thủng thẳng để sau lâu ngày người đọc xét thấy công phu học hỏi, lăn ra phục tài, chẳng là quí hơn?

Tôi rất sợ giọng dạy đời của mấy ông có tiền có địa vị, dở giọng sư, ít khen nhiều chê, và tôi rất ước ao được đọc văn “đúng mức” của các học giả có chọn tài. Tôi sẵn lòng gài áo khi lấy ra đọc và hoan nghinh lối văn ấy trước hơn ai.

Riêng tôi, bình sanh tôi rất sợ, nếu không nói là kiêng kỵ, lối văn nửa mùa, chạy chọt sở nầy sở kia in thành sách cho có cớ để lãnh tiền chia nhau xài, sau đó có bán cho chệc ve chai cũng không cần biết.

Mười bảy năm tôi được may thời làm việc với nhân viên và học giả trường Viễn Đông Bác Cổ, nhưng hễ buông tôi ra để tôi tự nhiên, thì tôi trở lại chứng nào tật nấy, là không thích giọng nghiêm, và tôi chủ trương: đồng bào ta hiện nay chưa đủ sức linh hội các loại văn thông thái cao kỳ như bên Âu Mỹ, chỉ bằng ta tạm dùng lối văn bình dân rẻ rẽ, để dọn đường trước đã. Giọng tuy nói cà rỡn nửa đùa nửa thật, nửa giấm chua nửa tiêu ớt, thỉnh thoảng đôi chỗ có chọc cười, cho bớt buồn ngủ, vẫn ấy các học giả có tánh lập nghiêm và chưa quen tai, lấy làm khó chịu, nhưng thét rồi cũng phải nhìn nhận, biết nói pha lửng như dọn cơm trong cảnh nghèo, lấy trái ớt tép hành để dễ nuốt cơm; và chọc cười cho dễ nhớ, thêm nhớ được lâu, nhưng trước khi quen mùi, có khi phải chảy nước mắt sòng. Tôi đã từng nghèo, từng khóc, nên nay tôi chỉ muốn cười.

Kinh nghiệm là ông thầy tốt. Học quẹt quẹt, học lóm, học dường học sá như tôi, nào ai dám trở giọng thầy !

Cũng như khi bắt qua vân đê nói vê đồ cổ ngoạn, nêu có ai cầm tôi sa đà đôi chút cho đỡ buồn, thì tốt hơn thà để tôi câm và đừng cho tôi viết. Già hàm, mềm môi, nói đi nói lại, cũng có lý do, vì muốn nhắc tới nhắc lui là muốn cho mau hiểu và dễ nhớ. Đã là chuyện phiếm, cùng nhau bàn bạc buổi trà dư tửu hậu, thì mọi việc thà trừ hao, cho nó dư đi đôi mờ. Gắt gỏng làm chi ? Gò gãm làm gì trong buổi này. Cứ để bông thùa, như vậy mà được nhẹ nhàng, mà dễ cởi mở với nhau. Muốn cạn đề, trước nên cho cạn chén !

Cũng như tôi thấy quanh năm nhiều người quen “khăn châu áo ngự”, luôn luôn đi đến đâu cũng mặc toàn dạ phục và đại phục. Cha ôi ! Tháo dạ bất tử, khi ấy, mặc đồ lớn cho mà biết !

Tôi thì “đít không khổ” đã quen. Bị rầy bị quở, cũng vì mây, áo ơi ! Năm trước có một ông bộ trưởng bắt lỗi tôi sao “y phục không xứng đáng”.

Theo tôi, ăn cắp của công mới là không xứng đáng, ngồi chơi xơi nước bê trễ công việc, mới là không xứng đáng. Chớ mặc đồ tốt để cho các chú nó tưởng giàu đậm thắng tay, thà cho phép tôi xập xệ mà chỗ nào tôi cũng chen vô được và tôi mua đồ cổ được nới giá, thì tội gì ông không cho tôi mặc sơ sài ?

Như nay, tôi muốn dở *chuyện cái thố bụt* trong nhà ra nói, không khéo có người sê nhiếc tôi tật khoe của không chừa. Và cái chi của mình, đều quí đều xưa hết thảy.

Sự thật có khác : tôi biết được chút nào, không dám giấu và không chịu để dành, nên cứ viết. Tôi muốn truyền bá nghề chơi cổ ngoạn, để cứu vớt đồ cổ lạc loài. Bà con cô bác, xin để tôi nói hết ; rồi sẽ phê phán sau.

Cái thố bự. Trong Nam gọi thố, ngoài Bắc gọi *liễn*, miền Trung gọi *đọi* (ăn không nên đọi, nói không nên lời). Có ý xem, *liễn*, *đọi*, thố, phải có nắp đậy, cho nên trên miệng, vẫn không có men tráng, để cho ăn khít với nắp. Khi nào thấy một vật không tráng men ở miệng mà người buôn nói là cái tó bự, là người ấy nói không thiệt, vì vật ấy chẳng qua là cái *liễn thiếu nắp* (chớ không phải cái tó, vì luôn luôn cái tó, tráng men trên miệng kỹ càng chớ không chừa da thô tráng) (không men).

Tiếng “thố” ngoài Bắc và Trung, không dùng, nhưng ở Sài Gòn có cái thú *ăn cơm thố Chợ Cū*, ai ai cũng biết.

Cái thố bự tại nhà, do tôi sắm, và có từ năm 1933. Ba tôi có công o bế, lấy vàng bịt miệng, vành nắp và chun thố. Nay Ba tôi đã mẫn phẫn, tôi viết bài này để tưởng niệm người đã sanh ra tôi, lại còn nhịn ăn làm cho thêm đẹp một món đồ mà sau đời tôi, với thời cuộc đổi xoay, và tư tưởng quên cũ theo mới, biết con trai tôi giữ nổi hay về tay người khác ? Tuy vẫn biết đây là đồ hương hỏa bất di dịch.

Miễn đừng làm bể và xin cho ai đó biết giá trị của nó thì được rồi.

Hình trạng. Thố này sức chứa: đúng mươi chín lít nước (một thùng thiếc nước loại chứa dầu hôi, đổ vào, vừa sém tới miệng).

Trục kính, đo trên miệng thố ..... 0th, 380.

Trục kính cái nắp ..... 0th, 386.

Trục kính dưới chân 0th, 200

Bề cao toàn thể, nắp đậy rồi và đo từ chun
lên chót núm 0th, 425.

Bề cao cái thố, nắp lấy ra, và đo từ chân
lên miệng thố 0th, 260.

Thố này hình tròn duyên dáng, toàn thể to lớn, giống như quả địa cầu bằng giấy bồi thường thấy trong văn phòng

nhà sư học. Nắp cũng tròn vo, trên chót nắp cò gân một quả nút, hình búp sen, xanh đậm màu lam và còn nguyên vẹn.

Trên nắp cũng như trên thân cái thố, đều vẽ kiểu “hoa liên”, Nôm gọi “hoa dây”, “bông dây”. Chỗ nào vẽ nhánh và lá cây thì dùng màu lam (Lam hồi, Pháp gọi bleu musulman ou bleu de cobalt). Chỗ nào điểm bông hoa, thì dùng màu đỏ (rouge “oxyde minérale”), nhưng thuở ấy chưa chế được màu đỏ không bay, nên sau mấy trăm năm thử thách với thời gian và thời tiết, ngày nay các bông hoa màu đỏ đã biến thể, chỗ còn chỗ mất. Hiện thời, trên nắp thố, hình bóng các hoa vẫn còn thấy rõ rệt, tôi định cho nhở lúc xưa có lẽ đã cẩn thận lấy nắp cất lên vì sợ nứt bể, cho nên nắp vẫn còn và bông hoa cũng không hầy hấn; trái lại trên thân cái thố, vì lúc xưa lấy ra dùng như đồ từ khí thường dùng, năng rửa năng lau, và đựng thức ăn khi nguội khi nóng bất thường, vì vậy mấy chỗ vẽ bông hoa màu đỏ nay đã lu mờ rất nhiều, chỗ thì còn thấy dạng chút ít, chỗ khác hoa đỏ đã bay màu mất trọn chỉ còn tro troi cái cuống vẽ lam xanh, chỗ khác nữa, hoa sót lại vài nét lơ thơ, và độ chừng theo những hoa còn nguyên đủ kiêng, thì có lẽ đó là loại cúc đỏ (hồng cúc) và nhìn kỹ thì lá vẽ là lá cúc rõ ràng. Đặc điểm của cái thố là nơi vẽ mấy viên đá cuội, thì màu lam đậm đà vẫn còn rành rạch, nhưng đã lạc tinh đi rất nhiều. Vì thế, toàn diện cái thố vừa cổ kính, vừa có vẻ “chín mùi chín rệu”, có chỗ lại như đóng hòm nhưng rửa không ra, mới biết đồ cổ khi đã lạc tinh, thì có một nét độc đáo, không tay mạo tể nào, dấu khéo đến đâu, có thể bắt chước được. Về cách rạn, cũng lạ lung, không giống món cổ vật nào, chỗ trỗ miệng lớn hình như vảy rắn, chữ gọi *xà vân khai phiến*, chỗ rạn li ti như “giăng ổ nhện” (craquelé en toile d’araignée) và đây mới thật là nét huyền bí của Tạo công, quả tay phàm ngày nay có tinh xảo bực nào cũng không dễ gì bắt chước.

Cứ theo hình thù của món đồ và kiểu vẽ vời mà xét, và

lấy theo mắt nhà kinh nghiệm đã từng thấy nhiều món giống như vậy ở nhiều nơi nhiều chỗ, thì quả thố này, đời trước chắc là một vật dụng thông thường trong cung nội, nhưng vốn là vật ngự dụng trong nội tẩm, nội cung, loại từ khí chớ không phải loại trang trí phẩm, đặt ở chánh điện hay văn phòng, nên chỉ vẽ hoa lá đơn sơ, chớ không vẽ rồng vẽ phụng như các cổ khí ngự dụng khác.

Dưới đáy thố cũng không thấy đề niên hiệu chữ nào. Không đề niên hiệu, theo tôi, là một triệu chứng tốt, vì niên hiệu hay chữ ký là những dấu hiệu đài hỏi bởi người Tây phương, nên người Trung Hoa buộc lòng chế ra và viết thêm để dễ bán món hàng và làm ưng lòng khách mua dốt nát, chớ kỳ thật, người Trung Hoa ít khi đề hiệu trên đồ từ khí, vì sợ bể đi thì đạp trên hiệu vua hay chữ của ông Thánh là điều đại kỵ. (Tôi còn nhớ lúc còn nhỏ, còn thấy mấy người Tàu già, đàn ông có và đàn bà có, gánh hai giỏ cần xé không trên vai và ra công đi khắp nẻo đường và hẻm nhỏ, để lượm mót đem về dốt, những giấy có chữ nho chữ Hán, và khi nào họ làm bể một món đồ sành có chữ viết lên trên, thì họ đào đất chôn vập các miếng sành ấy, không bao giờ dám lấy giấy có chữ viết dùng vào việc dơ uế: hốt phẩn hay dùng thay giấy vệ sinh, vì thuở ấy, người Tàu thủ cựu lắm, một lòng tôn trọng chữ của thánh hiền, và sợ mắc tội bất kính với chữ thì kiếp sau sẽ trả nên con người dốt nát. Ngày nay tôi đã già và rõ lại, những người đi lượm chữ rớt rơi này là những người trong nhóm Thiên Địa Hội Tàu, họ dùng chước này để thông tin và lấy tin mà chánh phủ Pháp lúc ấy không nghi ngờ cũng không hay biết. Nhưng đó là việc khác, không dính líu chi với chuyện cái thố này). Trở lại cái đáy thố, nhìn kỹ sẽ thấy có hai vòng tròn lớn cùng một trung tâm, vẽ bằng màu lam hồi, không một chút sai và thật khéo. Đó mới thật là cái hiệu chính của thố này, Pháp gọi *marque au Double cercle*. Tôi xin nhắc lại là theo sách Pháp, thì những vật đáy có vẽ hai khoanh tròn ấy,

hoặc đồng thời với triều đại vua Khang Hy (1662-1722), hoặc trễ nữa là đồng thời với vua Kiền Long (1736-1795), vì hai vua này vừa sống dài (ông nào cũng trị vì đúng một con giáp: 60 năm), vừa là minh quân sáng suốt, một lòng triệt để ủng hộ văn hóa và mỹ thuật cổ truyền Trung Hoa, tuy họ vẫn là dòng Mãn tộc.

Ngày nay, nhờ đọc nhiều sách, tôi tìm ra chính là đời vua Khang Hy, năm 1677, có sắc chỉ của vua cấm các lò làm đồ sành ghi niên hiệu của vua trên các món đồ chế tạo ra. Nhờ tài liệu này, tôi biết được các dấu hiệu riêng như “double cercle” (hai vòng tròn cùng một trung tâm), Ngoại ngọc, Chánh ngọc, v.v... xưa hơn hết là vào lối năm 1677 (Khang Hy) này. Và khi nào có món đồ có nước men chưa lạc tinh lắm, thì ta sẽ kéo món ấy xuống đời Kiền Long hoặc đời Gia Khánh, là hai vua có thợ xuất sắc, chế tạo được đồ sành cổ giống y lớp Khang Hy hoặc xưa hơn nữa. (Xin đọc lại kĩ hai tập trước số 4 và số 5 H.C.D.S.). Nhưng tôi lặp lại một lần nữa là khi gặp một món đồ có vẽ nơi đáy *hai vòng tròn* (double cercle), xin chớ vội liệt kê nó vào ba hiệu vua trên (Khang Hy, Kiền Long, Gia Khánh), và còn phải xem đi xét lại cho thật kĩ, vì các hiệu này bị giả tạo nhiều lắm. Nếu gặp hai vòng không ăn khớp với nhau, hoặc vẽ không ngay ngắn, miễn có một chút sơ hở, chớ giáp mí vụng về, là phải loại ra ngay vì đó là đồ giả tạo rồi. Cái việc vẽ hai vòng tròn cùng một trung tâm ấy, coi vậy mà rất khó. Phải là tay thợ tuyệt khéo đời Khang Hy, Kiền Long mới đủ tài vẽ được cái nào giống cái này, và đây là bí quyết dạy cho ta nhìn được món ấy thật là đồ chén chánh Khang Hy, Kiền Long. Sách Cảnh Đức Trấn dào lục còn dạy thêm rằng phần việc vẽ niên hiệu hay đề, ký hiệu riêng, trong lò vẫn cắt việc ấy cho thợ coi về bàn quây trong trại, vì chỉ có thợ chuyên môn vẽ bàn quây này, mới vẽ nổi hai vòng tròn không sai chạy ly hào nào. Tôi nói bàn quây đặt trong trại, là cái bàn quây để sửa chữa lại các món đồ đã khô trước khi cho vô lò hầm. Bàn quây này vẫn khác hơn bàn

quay ngoài trại là tuy cũng bàn quây nhưng đặt ngoài trời, nơi nhồi và nắn từng món đồ sơ khởi. Tôi viết đoạn này dông dài và lẩn thẩn là có ý cho người đọc dễ hiểu, nếu rán theo tôi từ đầu chí cuối. Vị nào đọc thấy chán thì nên xếp sách lại là tốt hơn, cái việc tôi sợ nhất là làm trò ôm đòn khảy cho người thích nghe sáo thổi, vì đòn hay mặc đòn, người thích sáo vẫn chờ nghe giọng sáo !

Với giọng sa đà dê ghét như tên, tôi đã định tuổi cái thố này là lối năm 1677 của niên hiệu Khang Hy. Như vậy cũng là vinh dự cho cái thố này lăm rồi vì tính cho đến nay nó đã được $1971 - 1677 = 294$ tuổi; nhưng nếu các bạn dở lại tập số 4 H.C.D.S. trương 351, các bạn sẽ thấy tôi đã cho cái thố này lên đến đời Minh Vạn Lịch (1573-1620) và lấy năm chót 1620 mà đoán, thì thố này đã được $1971 - 1620 = 315$ tuổi, chớ không vừa.

Nhưng việc đâu còn đó, tôi chưa vội chứng minh hai lý đoán trên đây và xin mời quý vị theo tôi để tìm hiểu cái thố lạ lùng này thêm:

Theo dấu Cao Hoàng. Để dựng một bằng chứng mới, vừa để xả hơi bớt nặng nề vì cách kể chuyện như trên, vừa giúp thêm phần soi sáng vấn đề cho có tánh cách sử liệu, tôi xin nhắc một cổ tích về cuộc khai phá miền Nam này:

Tháng 7 năm Đinh Vị (1787) (Lê Chiêu Thống nguyên niên) (ngày Tây là 13-8-1787), chúa Nguyễn Ánh thôi ty nạn bên Xiêm La quốc, và kéo rốc bộ hạ binh sĩ về Nam. Một nơi hiểm cứ và sầm uất mà người lựa chọn để đồn tạm binh mã để lo việc chỉnh tu trước một trận thư hùng với binh Tây Sơn, ở vùng Sa Đéc, là Nước Xoáy, chử gọi *Hồi Oa* (ông đóng binh ở đây đến tháng giêng d.l.1788).

Nước Xoáy, nay ở về làng Long Hưng, trước kia là một trong ba làng được Chúa Nguyễn đặt tên là *Long Hưng*, *Long*

Thắng, *Long Hậu*, (hồi tôi còn làm việc ở Sa Đéc (1928-1932), thì thuộc quận Lai Vung, nay đã sáp nhập về địa hạt nào tôi không rõ lắm). Cuối thế kỷ XIX, Nước Xoáy có tên là làng Tân Long, khi Chúa Nguyễn dừng chân nơi đây mới sửa tên lại là Long Hưng, và “ngự tú” hai tên khác cho hai làng kế cận; để tượng trưng cho sự hy vọng về sau, là Long Thắng và Long Hậu như đã nói. Một điều đáng để ý là buổi ấy, chúa đã thích dùng *Long* để đặt tên chỗ này chỗ nọ, và không biết có dính dấp gì chẳng, hay do sự tình cờ, mà nơi Long Hậu thôn, thuở ấy là nơi cư trú của một nhơn vật sê nói nhiều trong bài này, và tiểu sử của ông vẫn dính liền với bước tiền đòn của Chúa Nguyễn buổi truân chuyên ban đầu này, tôi muốn nói ông Nguyễn Văn Hậu, một nhà giàu có lớn thuở đó ở vùng Nước Xoáy. Và những điều tôi nói đây đều là truyền thuyết, tôi không dám quá quyết là đúng lăm, chỉ làm phận sự góp chút sử liệu vụn vặt cần phải dãi lọc lại trước khi dùng. Một phần trong chánh sử nhà Nguyễn, thường che giấu những sự không tốt đẹp gì mấy buổi lưu vong thua Tây Sơn, chạy dài và trốn tránh, “ăn nhờ ở đậu”, vùng rừng tối thuộc Mũi Cà Mau ngày nay; một lẽ khác nữa, hay là thuở đó, vua chúa được dân tiếp tế lương thực chỗ ăn chỗ ngủ, vẫn thường coi đó là thường sự, là bốn phận của con dân phải như vậy, phải dâng của và hy sinh tánh mạng mình cho chúa chớ không kể đó là một kỳ công rất lớn, vì nên nhớ buổi ấy là thời bất ổn định và còn chưa ngã ngũ, nếu bên Tây Sơn hay được thì “công bên này mà tội nặng bên kia”, có thể bị chém bay đầu chẳng chơi.

Năm 1931, tôi có đến tại chỗ, vùng Hồi Oa Nước Xoáy, và có lên bờ ghé lại cung chiêm cổ tích xứ này. Lúc ấy thú thật cốt ý của tôi là đi cho biết đó biết đây với người ta, chớ không có ý gì là nghiên cứu hay khảo cổ gì cả, nên khi lên bờ và đi sâu vô độ vài trăm thước, thì tôi thấy dạng một nền đất cao, lù lù trong cỏ rậm và dây leo chằng chịt, chau vi lối sáu công tầm ăn. Ông cai tổng Lê Đình Quảng chỉ cho tôi xem và cất nghĩa đó là cổ tích di truyền: “Nền đồn cũ của chúa Nguyễn

Anh". Bước trở lại ngoài mé nước ngay chỗ nền đất cao, không rõ ngày nay cuộc diện có thay đổi gì không, chớ hồi năm 1931, tôi thấy dưới mé nước có một gốc da thật to, tàn che mát hết một vùng rộng lớn, và lạ nhứt là nhánh nhóc gie ra dòng sông, đối diện với bên kia là một gốc bần cung to không thua gốc da, và cả hai đua nhau cùng các cổ thụ khác che tàn làm cho khúc sông ấy ngày đêm tối sầm không thấy mặt trời, địa thế đã vắng vẻ, cảnh lại âm u và hùng vĩ lạ.

Tương truyền lúc ngài còn nương náu chốn này, ngài thường ra ngồi câu cá dưới gốc da để vận trù quyết sách. Vì vậy, nơi đó còn danh để lại là *Cây da bến Ngự*. Ngày 29 tháng giêng năm 1959, ông Khưu Văn Ba, cố tinh trưởng tỉnh Vĩnh Long, có đem giao cho Viện Bảo tàng Sài Gòn, một lư hương cổ làm bằng đá ong Biên Hòa nguyên khối, tương truyền đã tìm được dưới gốc da và theo lời các cố lão tại chỗ thì đã có từ đời Gia Long tầu quốc.

Một điều tôi để ý lúc đó, Nước Xoáy quả là một địa thế hiểm trở, và là một trấn địa hiểm, chiếm được chỗ ấy có thể nhứt nhơn địch vạn. Tính coi lúc tôi đến viếng là lối ba bốn giờ chiều, thế mà trời đã tối om om ngừa tay không nhìn thấy chỉ, ông cai tổng đứng cách tôi mấy thước mà như xa cả dặm, có lẽ thuở Cao Hoàng, vùng này còn nhiều rừng rú và rậm ri hơn nữa, khiến nên sự trốn núp thật dễ như chơi. (Có ý xem mấy địa trấn hiểm trở như vậy cho đến nay, vẫn không thay đổi mấy: vùng U Minh (Cà Mau), vùng Rạch Gầm (Mỹ Tho), vùng Cánh Én (Khánh Hậu), vùng Đám Lá Tối Trời (Gò Công), vùng Mười Tám Thôn Vườn Trâu (Hóc Môn, Bà Điểm) và một địa danh thường kể trong sách cũ Nam Kỳ là "Rạch Giá" ở Gò Công tức Đám Lá Tối Trời nói trên mà cứ đọc và lầm tưởng là Rạch Giá (Kiên Giang).

Nhắc lại Nước Xoáy cũng gọi là "Giáp Nước", vì đây là chỗ hai mối nước đụng giáp với nhau: một ngọn từ Tiền Giang,

một ngọn nữa từ Hậu Giang, đều là hai sông cái, đêm ngày nước dỗ dồn, chảy động cung đầu nhau, sóng dội ầm ầm và xoay tròn thành một "xoáy khoanh khu ốc" sâu thăm thẳm, ghe thuyền nào lơ lính đến đây, nếu chở khắm và không kịp đề phòng, sẽ bị rút tuốt vào trôi xoáy, át khó mong thoát nạn chết chìm. Như đã nói, chỗ này trên thì rừng già thiên nhiên chưa ai khai phá, dưới thì sông dữ tung hoành như con ngựa chứng, làm cho địa thế càng thêm hiểm gay, thuở ấy lại thường đánh thủy chiến, cho nên vùng Nước Xoáy là chỗ dụng võ thiên nhiên, kế phục binh và kế dụ địch du kích (lúc ấy đã biết rồi), khiến cho binh Tây Sơn ít khi mạo hiểm trong những vùng như vậy.

Theo sử sách chép lại, thì các tướng theo hầu chúa Nguyễn vào những năm đó, gồm có : *Huỳnh Văn Khanh* và *Tống Phước Ngoạn* hiệp nhau giữ đồn tả, còn *Văn Trương* và *Tô Văn Doài* thì giữ đồn hữu, trong khi đồn trung ương, đóng tại Hồi Oa thì tự tay Chúa Nguyễn điều khiển. Vào buổi đó bên Tây Sơn cũng như bên Nguyễn Ánh, khí giới còn theo lối cổ, về súng ống thì đạn được không được sung túc lắm, thậm chí người bắn xứ thuật lại rằng: nghe ông bà nói lại, thuở đó bên Chúa thiếu đạn sắt đạn gang, bèn sai binh sĩ lấy hột cau khô (thứ gọi cau tầm vun cứng rắn lắm) giả làm đạn, nạp súng lớn, bắn nghe rào rào, như vậy mà giặc cũng khiếp lui.

Sử chép vào tháng giêng năm Mậu Thân (1788), binh của Chúa Nguyễn còn đóng tại Hồi Oa. (Qua tập số 7, tôi sẽ nói đến một bộ chén trà Huế nhắc lại tích này).

Các tướng hầu cận trong lúc ấy là: *Tôn Thất Huy*, *Lê Văn Thuộc*, *Tôn Thất Hội*, và *Nguyễn Duy Nhuận*.

Nói về các tân binh, tức dân tráng tuyển được tại vùng, thì Chúa dạy phân làm hai đại đội:

- Đại nhứt, gọi "đội chánh binh", thì cho theo ra trận, đánh giặc lập công;

- Mọi người, gọi với nhau với nhau, gồm những người phụ giúp trong quân, nhưng không đánh giặc. Sau, Chúa xét đạo quân này không cần thiết, và để đỡ tốn kém, nên cho bãi hương binh, dạy về nhà làm ruộng (theo *Chánh biên thập lục*).

Ông Bô, cha nuôi của Chúa.

Tại làng Tân Long, thuở đó có một ông phú hộ, giúp Chúa rất nhiều, về sau Chúa nhớ ơn, thường nhắc và gọi *Bô nuôi*. Một phần của phú ông, ngày nay còn thấy tại vùng Quyển Sa Đéc nhân vật chí, xuất bản trước đây, có ghi rõ sự tích này, cũng như lúc tôi còn ở Sa Đéc, tôi từng nghe những người cố cựu, như thầy Cai Giác, thầy Cai Kinh, ông Đặng Thúc Liêng, vẫn hăng diện kể lại tôi nghe, hình như thẩm trách Đức Cao Hoàng và dòng họ Nguyễn Phúc, không mấy nhớ ơn Sa Đéc, là nơi phát tích và gầy dựng cơ đồ nhà Nguyễn.

Ông tên Nguyễn Văn Mậu, cũng gọi là *Hậu*. Chuyện đã xưa nên tôi không nhớ rõ, nhưng trong mấy vị tiền bối kể trên, có một ông đã lưu ý tôi, rằng có lẽ *Hậu* là tên của Chúa ban, tên *ngự tử* của Chúa cho, vừa để đánh dấu buổi tương ngộ tao phùng giữa Chúa và nhà Mạnh Thường hiếm có, vừa để nhắc đời, một địa danh *Long Hậu* và một nhân danh *Nguyễn Văn Hậu* trong vùng, và giữa lúc “lỡ chân trái bước” của Chúa từ buổi ở Xiêm về (sẽ nói thêm trong tập 7, Khảo về đồ sứ men lam đất Huế).

Khi Chúa Nguyễn đặt chân đến xứ *Hồi Oa*, thì *Mậu* đang làm chức *Tri thâu* trong làng, có phận sự thâu góp và gìn giữ các sắc thuế trong vùng, trước khi đóng nạp cho quan sở tại. Mậu làm chức ấy, vì Mậu là người giàu có nhất trong thôn và được tôn làm *Trùm cả* trong làng.

Khi Chúa đến, Mậu được đòi cho ra mắt, hay nói theo lúc ấy, Mậu được cho yết kiến long nhan. Khi hay tin ông “ngả” về

phe Chúa, thì dân chúng trong vùng đã săn lòng tôn ông làm trùm cả, cũng theo ra đầu Chúa rất nhiều.

Khá khen cho Mậu, tuy là người ở chốn thâm sơn cùng cốc, nhưng có biệt nhỡn khác thường. Bình nhọt Mậu có tánh trượng nghĩa khinh tài và hay tế khổ phò nguy. Vừa giáp mặt Chúa, là biết ngay sau này Chúa sẽ làm nên cơ đồ đại sự.

Nguyễn Văn Mậu bỏ phe Đông Định Vương Nguyễn Văn Lữ, và đem hết của cải dâng cho Chúa Nguyễn trọn quyền sử dụng. Phải biết lúc đó, Lữ là trấn tướng vùng Long Xuyên (Cà Mau ngày nay), có quyền tiền trảm hậu tấu, và nếu biết tin Mậu hai lòng, ắt làm cỏ sạch vùng Nước Xoáy chớ chẳng không, và việc trở cờ theo Chúa Nguyễn tỏ ra Mậu có gan dạ và bản lĩnh khác hơn ai.

Về phần Chúa Nguyễn, tài xem tướng đoán người cũng tốt chúng, vì vừa gặp mặt Mậu là biết ngay “người này dùng được”. Khi ấy Chúa sửa tên *Mậu* lại là *Hậu* và giao phó việc tiếp tế lương thực. Để tỏ cho biết mình là hàng vua chúa, Nguyễn Ánh ban hay giao cho Hậu một kỷ vật, không ai có, là một cái thố to lớn da kiểu, dạy Hậu từ rày dùng vật ấy để dâng cơm *ngự thiện*. Và quả thật, trong những ngày Chúa Nguyễn đóng binh vùng Nước Xoáy, Hậu khai lẩm thóc, xay lúa giã ra gạo, thổi cơm, vừa tiến vua, vừa chạy ăn cho mấy trăm hay mấy ngàn tướng sĩ theo hầu hạ Chúa, không bê trễ ngày nào.

Một điều nên nhớ, là lúc ấy, Chúa ở Xiêm về, còn ở thế binh cô tướng quả, thời gian nán lại *Hồi Oa* là vừa chờ thời cơ thuận tiện, vừa nghỉ cánh Đại Bàng, vừa chiêu binh mãi mã dưỡng sức ba quân. Nay gặp được người hào hiệp ủng hộ mě cốc lương thực như Hậu, thì còn gì bằng.

Mấy con nhàn rỗi thân mật, Chúa vui vẻ thường gọi Hậu bằng “Bô”, tiếng kêu tảng ông tớ già, hay người cha đỡ đầu, ngày nay ai muốn hiểu sao thì hiểu.

người và dụng cụ thô sơ: xuồng ba lá để dễ len lỏi lạch ngòi, và ghe cui, ghe cà vom để chèo mau trên sông lớn. Vào năm Mậu Thân (1788), trừ Đường Cái quan duy nhất, thì trọn miền Nam đều dùng đường đất sinh lầy bất tiện, xe cộ không có nhiều, lại nữa cũng không có cầu kỳ vững chắc để cho xe qua lại thông thương, lúc ấy, trong nước, việc chuyển vận đều trông cậy vào thủy lộ. Hậu có phận sự cung cấp lương thực cho Chúa. Từ nhà ông ở Long Hậu, đến chỗ đóng binh, Long Hưng, đường xa độ ba bốn cây số ngàn, nhưng thuyền đi cũng tùy con nước và lâu cả buổi. Mỗi ngày, ông sai tôi tớ nấu cơm từ khuya bằng chảo đun lớn, rồi chuyển qua ghe thuyền chở lê qua ngả Hồi Oa, phần nào để binh sĩ dùng thì đựng bằng giỏ tre, thứ ngày nay còn dùng và gọi theo người Tàu là giỏ cần xé, phần trân trọng dành dâng chúa ngự cùng các tướng thân cận, thì đã có cái liễn kia chứa đựng. Liễn ấy, như đã nói, nội vóc giặc to lớn khác thường cũng đủ cho biết là vật quý từ trong ấy đưa ra, nó là vật ngự dụng trong Nội Phủ, nay Chúa trên bước đường lưu vong tẩu quốc, đem theo vừa để tiện dùng như thuở còn trong chốn thâm nghiêm kín cổng, vừa để chứng minh trong lê thứ biết người sử dụng vật này là người quen ở trên đầu cổ thiên hạ, mới có vật lạ thường này.

May cho cái liễn hay cái thố ấy, là khi dùng, ông Bõ không dùng cái nắp, cho nên ngày nay vẫn còn nguyên vị, và có lẽ lúc ấy, ông Bõ đã dùng lá chuối, lá sen đây thay cho nắp, là tục lệ người miền quê, còn quen dùng cho đến ngày nay. Cơm đậu bằng lá chuối, lá sen vừa thơm ngon, vừa giữ nóng được lâu, lại nhẹ nhàng tiện lợi; đậu bằng nắp sành thì sợ růi ro bể uổng; đậu bằng nắp cây, lâu ngày có khi hôi mùi gỗ cũng mất ngon. Cái nắp sành được cứu khỏi nứt hư cũng nhờ mấy kinh nghiệm đó.

Suốt thời gian Chúa Nguyễn dừng chân tại Hồi Oa, cái thố vẫn đi lại giữa khoảng đường nhà ông Hậu đến

dinh trại Chúa đóng. Nhưng theo sự, thì Chúa an nao nơi uay từ tháng 7 năm 1787 đến ra giêng năm 1788, độ năm tháng ngoài.

Việc binh bắt khả sơ lậu, nên một hôm Chúa di binh đi nơi khác, không phải không kịp thâu hồi cái thố quí, nhưng có lẽ Chúa để lại nhà Bõ, một là muốn lưu niệm nơi đây một di vật buổi lưu vong bát cơm Phiếu mẫu, hai là vì quân cơ lậu sự sao nên. Vì vậy, cái thố ở lại vùng Nước Xoáy, từ năm 1788, nơi nhà ông Bõ Hậu. (Một lẽ thứ ba, tôi định lúc ra đi, Chúa còn tính sẽ trở lại đây nữa nếu thấy có gì bất lợi).

Một đoạn giả sử khác, cũng do mấy ông cố lão kể trên thuật lại, thì ông Hậu có ý định dâng Chúa nàng con gái út để hầu hạ trong buổi lưu vong, nhưng không hiểu vì lẽ nào, nàng giả điên để khỏi xe duyên cùng rồng và sau đó điên thật sự nên mối duyên ấy không đặt lại nữa. Chẳng bao lâu nàng từ trần.

Về sau, khi Chúa Nguyễn tức vị xưng hoàng đế, ngài có sắc chỉ dạy đòi ông Bõ ra kinh cho ngài thấy mặt; nhưng ông vốn người thiệt thà chất phác, vẫn sợ chốn quan quyền, nhất là chốn kinh kỳ triều đình lẽ bái không quen, nên khi được chiếu vua đòi ra Huế, ông mượn cớ tuổi già sức yếu, xin được miễn vào chầu. Vua Gia Long không ép, và để tưởng nhớ công ơn năm trước, có gửi ban cấp Bõ một số tiền, một bộ phẩm phục, một bộ chén trà hiệu năm Giáp Tý (sẽ nói trong tập số 7) và sắc phong “Đức hầu”.

Như vậy từ khi đức Gia Long tức vị, thì vua và Bõ vua không thấy mặt nhau.

Theo quyển sách nhan là *Thời sự cầm nang năm 1939* (một loại agenda) in tại nhà in ông Huyện Cửa (Imprimerie de l'Union) ở Sài Gòn, nơi truong 382 thì lăng mộ ông Bõ xây năm 1807. Nhưng trong một bộ sách khác lại ghi rằng năm Kỷ Tị (1809) đức Gia Long được tin Bõ Hậu mẫn phân, có sai

bộ Công vào Nam, xây lăng mộ cho Bõ và cho nàng con gái bạc số. Lăng này cách Cây Da Bến Ngự, lối hai cây số ngàn.

Gia đình Bõ Hậu sau này sa sút, và hai vật báu: *cái thố bự dâng cơm ngự* và *bộ chén trà “Giáp ty”* (1804), phải sang chủ khác...

Tôi lấy làm lạ là bà đốc phủ Hà Minh Phải, đã quá cố, nhà cũ ở đường Trần Hưng Đạo ngày nay, ngang Tổng Hành dinh Đại Hàn, bà vốn là một nhà lão luyện về khoa chơi cổ ngoạn trước hơn ai, và bà vốn thuộc dòng gia tộc ông Bõ Hậu Nước Xoáy, nhưng không hiểu vì cớ nào bà không gìn giữ của quý này, để lưu lạc và nay cả hai món đều nằm trong tủ họ Vương đường Nguyễn Thiện Thuật trong Gia Định?

Hay là thiên cát hữu phần?

Phụ lục. Đã là bàn phiếm thì không bao giờ dứt. Sau đây, tôi xin trích lục vài bài viết lúc tuổi nhỏ, không phải để kéo dài, kỳ thật để thêm đầy đủ và hướng dẫn những bạn học chơi cổ ngoạn, biết thấu các mánh khoe của nghề tiêu khiển nhàn hạ này: các bạn có chia xót mối tình say đắm đồ cổ như tôi không, là việc khác:

1) Trích hai bài bát cú như sau:

Viếng lăng ông Bõ:

Vào lăng ông Bõ, cảm tình ông,
Thấy cảnh, ai không động tấm lòng?
Đất nghĩa tuyết đầm, meo móc đượm,
Nền nhân sương ấp, cánh hoa vun.
Vầng mây lấm giùp cây tàn lọng,
Ngọn gió đưa giùm tiết đức phong.
Thức nguyệt đánh đèn soi tỏ rạng,
Cho lòng trời biết chút mô trung.

NGUYỄN ĐĂNG KHOA

Cam ae:

Tuấn kiệt nghênh vai đỡ lấy trời,
Anh hùng trưởng lão phải là chơi.
Đèn Nam thương phụ không hai mặt,
Cõi Việt hộ hâu biết mấy mươi?

Khương Tử ngồi câu trông mỏi mắt,
Võ hâu xếp quạt cũng hao hơi.
Cần vương tấm nhật người trên trước,
Âu phải liều thân giúp với đời.

Hòa Trai, NGUYỄN VĂN ĐÀN

(Hai bài trên đây là của ông Nguyễn Bá Thế chép lại, đăng trong tạp san VĂN ĐÀN số 10 bộ III (năm thứ ba) (từ 5-1-1962 đến 12-1-1962), nhan bài là : “Di tích lịch sử miền Nam “Lăng ông Bõ”, và chuyện một thiếu nữ giả điên đến chết để khỏi sánh duyên với vua.

2) Trong Hiếu cổ đặc san số 4, trong một đoạn, tôi có nhắc đến một cái nồi bằng đồng do đức Cao Hoàng bỏ lại trên vùng U Minh (Rạch Giá), nhưng tôi không chỉ rõ chỗ ấy ở đâu. Nay tôi xin viết tiếp và thuật lại những gì tôi nghe thấy về cái nồi đồng này, họa chặng ba bà giúp một người biết hơn tôi, sẽ giúp cho Viện Khảo cổ sau này, tìm lại được một di tích buổi Gia Long tầu quốc. Nhưng trong thâm tâm, tôi nghi phần lớn là cái nồi đồng này đã bị người lấy mất rồi là phần chắc, và đã nấu chảy lấy đồng làm việc khác, chứ không để dành, kể như một súutập phẩm thuộc sử liệu miền Nam đâu.

Lối năm 1932, tôi có quen ở Sóc Trăng với một ông gọi “Thầy ký Tứ” làm cờ-le (clerc) cho trạng sư Pháp tên Lafont. Ông ký Tứ, trước đó là một điền chủ có máu mặt, tỉnh Rạch Giá. Bao nhiêu tiền của, ông trút vào việc khai phá một số

rừng đến năm chục mẫu tây (50 Ha), ông khẩn tại vùng U Minh, nơi gọi *Dền Công Chúa*, vì tương truyền đây là nền đất do chúa Nguyễn Ánh đắp để dựng đền cho một nàng công chúa (theo tôi có lẽ là cho cả gia quyến của Chúa, cũng không chừng). Công việc khẩn đất hoang thất bại, nợ nần lút đầu lút cổ, thầy ký Tứ chạy về Sóc Trăng ở đỡ, và vì quen thân với Ba tôi, nên thầy năn nỉ tới nhà đàm đạo, ở số 31 đường Đại Ngãi, là nơi trước kia Ba tôi và tôi ở chung để tôi dễ bề thầm tinh mộ khan. Thầy ký Tứ, một bùa kia, vui miệng, thú thật với tôi là trước khi thầy làm nghề dắt mối thầy kiện như ngày nay, thầy có một sự nghiệp lớn tại *Dền Công Chúa*, ở Rạch Giá, và chính mắt thầy thường thấy một cái nồi bằng đồng thật lớn, nằm chình ình giữa ruộng nước của ông khai phá, phân nửa cái bụng thì chôn dưới sinh, một nửa cái hông đèn đèn thì phơi lúp xúp trên mặt nước, đứng xa trông như lưng một con trâu chảng nằm phơi nắng phơi mưa dưới sinh lầy.

Thầy ký Tứ vừa cười vừa thách: “Áy, nghe nói cái nồi đồng này là do ông Nguyễn Ánh chạy giặc Tây Sơn bỏ lại đó từ ấy những nay, và linh thiêng lắm nên không ai dám rinh. Báo hại điền tôi như bị ếm, và nếu em (tức là tôi) có gan, thì thử theo ông đến ruộng, mặc tình lấy về làm kỷ niệm, vì ông biết tôi có tay giữ cửa, ông ta á rặc không dám hại bốn mạng tôi đâu mà sợ.

Nhưng nay tôi nhắc lại để tiếc thì đã muộn, vì thầy ký đã viễn du tiên cảnh, còn tôi lúc ấy vẫn mê gà nòi, mê cá thia thia hơn là mê đồ cổ, nhứt là khi tôi nghe nói món vật cổ ấy là bằng đồng, tức không phải trong phạm vi đồ sành đồ sứ là những món mà tôi đang lâm vướng, cho nên tôi không thấy hứng đi tìm...

Câu tục thường ví: “Nếu tuổi trẻ có cái kinh nghiệm của già, và nếu già còn cái hăng hái của trẻ”, nếu khi ấy tôi áp dụng câu này, thì đâu có sự tiếc hối muộn màng như nay. Câu

tôi không nói cho tôi và xin gởi nhǎn những ai có lòng hiếu cổ.

3) *Bước gian truân của cái thố.*

Tôi viết đoạn này, cốt ý không phải để cà kê, và trong thâm tâm lúc nào như lúc này, tôi chỉ muốn cho các bạn mới tập chơi đồ cổ, thấy rằng trong nghề mới “đi kiếm mót đồ cũ này”, vạn sự đều mới lạ, hoàn toàn thú chơi này ít có tánh cách khoa học, và sự may rủi, cầu may, tiền định, phước phần, vẫn thủ một phần quan trọng hơn nhiều.

Tôi cũng xin cáo lỗi trước, vì sẽ nói ít nhiều đến đời tư (sẽ khai thác rõ hơn trong tập 8 *Hơn nửa đời Hư*) và đây là tôi muốn lấy tỷ dụ bản thân để kê nề cho các bạn nhỏ biết trước mà tránh cạm bẫy mà trong nghề nào cũng có, nhứt là trong giới mua bán đồ cổ, giả nhiều hơn thiệt.

Lối năm 1932-1933, kinh tế ở trong thời kỳ đại khủng hoảng, tiền bạc lúc ấy kiếm đồ con mắt không ra, và giá trị rất cao, tôi nhắc lại là để đánh dấu một đoạn đường đã từng đi, vừa làm cho dễ nhớ câu chuyện. Phảm trong thú chơi cổ ngoạn, đối với các nước tân tiến bên Âu Mỹ, chơi đồ cổ phải là các tay triệu phú chơi đồ xưa một phần như để giơn tiền khoe của, cũng có nhà khảo cứu mua sắm nhưng nhóm này rất ít, vì họ đã có sẵn cổ vật chọn chính chung bày tại các viện bảo tàng tự do khai thác, còn bên xứ ta, người sưu tầm đồ cổ trước khi xuất tiền ra mua sắm, vẫn xem đi xét lại ghê gớm lắm, vì nhu đã nói: đồng tiền lối năm 1932 đến 1934, khó kiếm vô cùng, đối với ai cũng vậy, nhứt là tôi đây, đồng tiền lớn hơn của ai hết, tục ví “lớn bằng bánh xe”, không phải là ngoa, và khi xài phải cho tôi tính thiệt tính hơn, so đo lợi hại.

Vả lại ai dám nói đồ cổ là vật vô tri giác ? Nếu vô tri vô giác, sao cái thố này không khác thân Kiều, đã nhiều lưu lạc, lại lầm gian truân ?

1) Từ Trung Quốc, được làm công vật gởi vào Nội phủ

Huế, tướng đà an phận;

2) Từ Huế chạy qua Xiêm La quốc để trở lại miền Nam nước Việt (1787);

3) Sau năm 1809, từ ngày ông Bô Hậu mất, lưu lạc và rốt lại bán về ông Phạm Văn Thiệu, ở mé sông đường Tân Qui, chợ Sa Đéc, không biết từ hồi nào;

4) Năm 1933, tôi mua được đem về Sóc Trăng, nhưng từ 1933 đến 1942, tôi chưa biết chơn giá trị, vẫn bỏ bê trên đầu tủ, có khi lại đem bày chán chường gần cửa nhà, trên một cái bàn độc, trẻ con chạy đùa chung quanh, và nếu cái thố không bể tôi tôi cũng không hiểu nhờ ma lực gì. Một năm nọ, trước 1942, tôi có dịp lên Sài Gòn, mua được một cái đế sơn mài mỏng mảnh cao ba tấc Tây, tôi lại làm tài khôn đặt cái thố lên trên, để nhái quả địa cầu, và lúc ấy, nếu có gió to hay ai lơ đãng đụng mạnh vào bàn, tức nhiên cái thố mất thăng bằng sẽ ngã đổ ngay, thì có còn gì cho đến ngày nay bàn phiếm?

5) Năm 1942, 19 tháng 3 Nhâm Ngọ, có một người Tàu, bán đồ xưa dạo, đổ đường xuống bán tại chợ Sóc Trăng, có ghé nhà thăm và khuyên không nên để cái thố “đánh đu” trên cái ghế chinh chông ấy. Ông ta khen cái thố, có da rạn *du lộ hồng*, vừa có dạng đỗ hồng hồng, vừa rạng như có chất mỡ từ trong cốt thai tươm ra. “Cái thố này chánh hẩu là cổ, ông Tàu nói, nên để đựng nước mưa uống, chắc là nên thuốc”.

Tôi nghe mấy câu này, tôi mới cẩn thận hơn, và đem cái thố lên lầu. Tuy vậy, mỗi lần nhà có khách, mấy người này vẫn dở nắp thố và đậy nắp không nương tay, mấy tiếng đụng chạm rốn rảng làm tôi đau lòng mà không dám nói.

Năm ấy (1942), sắn vàng rẻ, 150 đồng mỗi lượng, nên Ba tôi và hai em tôi, ra công kéo bỉ bit miệng, bit nắp và bit một vòng dưới khu thố, tốn hết 2 lượng 165 vàng hơn ba trăm bạc (19 tháng 3 Nhâm Ngọ). Mấy phen nhà hết tiền chợ, vàng lại

tên giá cao, tôi lam le muon gợ vàng, bán lấy tiền xài, nhưng nhớ công ơn cha và em cực nhọc để lại chút kỷ niệm này, tôi lại không gỡ, nghèo thì chịu nghèo chớ không đành phá mất một dấu tích của cha em để lại, một nghề hay chứng tỏ cha và em tôi là những mỹ thuật gia có chọn tài, chớ không phải thợ xuềnh xoàng đi bịt đồ dạo và thường bị khinh rẻ khinh khí. Mỗi lần có ai lạ hỏi cái thố bịt bằng giống gì, tôi trả lời “bit bằng đồng đúc thử dây cáp điện”.

Nay nói ra rồi, thì cũng từ đây, khai *cái thố là của hương hỏa họ Vương*.

Năm 1946, trong tỉnh Sóc Trăng có lệnh tản cư triệt để, tôi chạy vô nương náu diền người anh là Trần Đắc Lợi, ngoài gọi “anh Chủ Lý”, cái thố được bỏ vào một cái giỏ cần xé, nắp đậy ngược cho đỡ kềnh càng, cũng không chêm không gói vì quá lật đật, giấu trong lẫm lúa trống của anh Chủ, ban đêm không gài cửa, trọn ba tháng trường mà không ai thèm lấy và cũng không bể, vì lúc đó lúa chín bán không ai mua, đỗ đồng không ai mót, kẻ gian cũng lo tản cư, nào ai vô trong lẫm trống làm gì! (Năm ấy, vịt đẻ trứng đầy ruộng, bán sáu cắc một trăm trứng, ngày nay nói không ai tin!)

Năm 1947, tôi cô thế không ở Sóc Trăng được nữa, phải chạy lên tỵ nạn ở Sài Gòn, kế gia đình đời vợ trước, tan rã. Tôi vô làm kiếm cơm ở Viện Bảo tàng. Cái thố, tôi nhờ Ba tôi cất giữ ở nhà Ba tôi ở Sóc Trăng.

Năm 1948, tôi xin được vé máy bay, về Sóc Trăng chở cái thố lên triển lãm vì năm ấy, có ông hàn lâm Pháp René Grousset sang đây diễn thuyết, ông ghé viếng Viện Bảo tàng, có chụp hình cái thố, và tôi cũng xin được gửi tạm cái thố cùng đồ tế nhuyễn trong viện. Từ rày cái thố có bể an phận.

Năm 1950, có bác sĩ Pháp, Dr André Migot, ông từng du lịch tỉnh Tứ Xuyên, ngủ đêm tại chùa lớn ở *Ngũ Đài San*, lên

đến Tây Tạng, chánh phủ Anh không cho ông viêng ~~cách~~
chùa Tây Tạng, nên ông trở lộn đường qua ngãm ngọn sông
Mỹ Công, nơi phát khởi vĩ đại của *Cửu Long Giang*. Khi ông
dừng chân nơi Viện Bảo tàng Sài Gòn, và khi ông thấy cái
thố, ông cắt nghĩa rằng với sức vóc to lớn làm vậy cái thố này
khiến ông nhớ cảnh chùa Ngũ Đài San. Ông nói chùa Phật
trên ấy to lớn lạ thường, tăng đồ có đến bốn hay năm trăm
người trong mỗi chùa, và mỗi Phật tự ông từng viếng đều có
cái thố nắp lớn cỡ này, tuy không cổ bằng. Mỗi ngày thiện
nam tín nữ đến chiêm bái Phật, đem cơm lên cúng, lễ xong ta
thầy xuống núi, vẫn chưa lại ba vắt cơm nhồi, chùa sẽ dùng
những thố lớn như vậy để chứa đựng, để rồi trưa lại sẽ lấy ra
trộn lộn với cơm nấu chảo đun rồi phân phát lại các tăng sãi
dưới danh từ *cơm khất thực*, hay *cơm phú quyển*.

Từ năm 1950 cho đến ngày nay, tôi không dám khinh
thường nữa, nhứt là sau khi tra cứu kỹ càng về sự tích ông Bõ
Hậu ở Nước Xoáy, mà các người kỳ cựu ở Sa Đéc đều công
nhận là đúng, thêm từ khi Ba tôi mẫn phẫn, chút kỷ niệm
nào của người, tôi cũng không dám khinh hốt, xem thường.

Tôi không nệ lẩn thẩn, xin chép luôn ra đây một đoạn
đường đời thuở niên thiếu (tôi sẽ trở lại trong tập “*Hơn nữa
đời Hu*”, cặn kẽ hơn) để cho thấy vì sao tôi biết cái thố này
và tôi đã mua nó với giá bao nhiêu:

Nhắc lại, năm 1928, tôi được hai mươi bốn tuổi, chán
cảnh thi đậu thơ ký “Soái phủ Nam kỳ”, mà nhè bị cắt qua
làm việc tại *Trường Máy đường Đỗ Hữu Vị*, (nay đổi là
trường Trung học Kỹ thuật Cao Thắng, đường Huỳnh Thủ
Kháng), nên tôi vận động xin được thuyên chuyển về tỉnh Sa
Đéc, làm ký lục và coi việc phát lương cho công chức và binh
lính tại tỉnh. Về đây, tôi bắt đầu làm quen và học chơi đồ cổ
với các tay thành thạo và biết nhiều về cổ ngoạn, như quý ông
Trương Văn Hanh ở đầu Cầu Sắt Vĩnh Phước, ông *Nguyễn*

Văn Muôn và ông *Phạm Văn Thiệu* ở Tân Qui Đông, cùng vớ
ông giáo *Phạm Văn Thủ*, cả bốn đã từ trần từ lâu.

Buổi đó, lương thơ ký hạng 2 chánh ngạch, mỗi tháng
lãnh được 80 đồng bạc, một số tiền tương đối rất lớn, thê
tôi có phụ cấp mỗi tháng độ 20 đồng bạc, là tiền sai biệt phà
lương, đèn bù khi hao hụt lúc phát tiền, vị chi tôi có mỗi
tháng tròn trèm một trăm đồng bạc lớn (100\$00), bằng ho
lợi một ông điền chủ bực trung, mà kể về phong lưu, thì côn
chức hơn nhiều vì khỏi dầm sương trãi nắng, khỏi lo thẩ
mùa, v.v...

Phải nói người bạn có hôn thú của tôi dắt về Sa Đéc, lú
ở Sài Gòn có tiếng là đẹp (tôi không dùng danh từ “hoa khôi
là vì khiêm nhượng), hai đứa tôi thương nhau thật tình, và
mỗi tháng lãnh lương về, hai tôi làm sổ ngân sách dàn hoản
lăm : xa cha mẹ, không ai kèm thúc, đầu xanh tuổi trẻ, mă
tình tự tung tự tác : 20 bạc tiền mướn phố, vì ham ở phố mới
có lót gạch bông (căn phố này ở dưới dốc cầu Vĩnh Phước, gác
Phố ông Ký Ngọc (nay có dịp về Sa Đéc, mỗi lần đi ngang
lòng se lại và bồi hồi, luyến tiếc tuổi xanh cũng như nàn
năm trước, đều bỏ thời ở với nhau, chớ đây không bao gi
phụ).

18 bạc chợ (mỗi ngày, vợ chồng son với con bếp tên *Sá Lùn*, đi chợ sáu cắc bạc (0\$60) mà đồ ăn ăn không hết, vĩ vè
gà cá, hơn xa tiền chợ 1.000 đồng ngày nay).

22 bạc, tiền mướn bếp (8\$00), đèn, nước, lặt vặt, luôn c
tiền đi xem cải lương, hát bội và tiền thù tạc khi có quan hô
tang tế.

Vì chi mỗi tháng tôi xài 60 đồng, mà phủ phê nhà cửa
còn dư lại 40\$00, tôi nếu không mua đồ xưa, thì cũng cúng hê
cho bài thíń cầu; vì tôi là con sâu bài, thứ 32 cây này.

Thời buổi ấy, miền Nam được thái bình... Bắt đầu rụ
rịch chỉ từ năm 1932, vì có nạn kinh tế khủng hoảng, thê

năm đó Chánh phủ tăng một đồng bạc phụ trội, bắt dân chúng vùng Cao Lãnh đóng thêm về thuế thân, khiến dân đã nghèo lại thêm khổ... chỉ biết biểu tình kéo ra quan kêu nài, xin bỏ một đồng bạc thuế (danh từ "xuống đường" chưa có), và thỉnh thoảng lấy ớt chín và ớt vàng kết làm tràng hoa "cờ đỏ lưỡi liềm", thả bè trôi sông, khiến làng bắt đồng trăng hay nạp quan bỏ tù, lăng xẹt!

Tây lúc đó dung túng cho chơi cờ bạc, gần như công khai, để dân quên làm quốc sự. Sở dĩ ngày nay rắng tôi rụng sớm, cũng vì tật tham ăn. Chúng tôi hiệp lại, mấy thày Tòa Bố và năm ba ông nghiệp chủ hào phóng, chiều nào tan giờ làm việc, thì qua Câu lạc bộ đánh vợt, và luân phiên rước anh em về nhà làm tiệc: mùa nước lụt thì ăn tôm tươi và chồn mướp ket ngọt cây, mùa đốt đồng thì ăn thịt rùa vàng hay cắn đước, cua đình, khi trở bữa thì có gân bò chưng thuốc bắc, có khi chạy xe lên Biên Hòa săn thịt rừng, ăn uống ngõa nguê, rồi bày sòng thín cầu! Không phải tôi say mê cờ bạc, kỳ trung tôi muốn thừa dịp tự hội anh em đầy đủ để gay qua nói chuyện đồ xưa. Được một năm thua nhiều hơn thắng, tôi tỉnh ngộ dứt hẳn chà bài, để triệt để tìm hiểu cổ ngoạn. Vốn tôi đã chập chendum biết khá về cổ tích và truyện Tàu, nhưng tôi biết nồng cạn về lý thuyết mà thực hành thì chưa có chút nào. Bởi vậy tôi mới đeo đuổi theo các bậc đàn anh nầy hầu luyện tập nghề thêm.

Các ông bạn lớn tuổi ấy đều mách với tôi tại nhà ông Sáu Thiệu, có một cái thố thật lớn. Theo ông Tư Hanh, là người rành về đồ cổ hơn hết, thì ông coi không ra, ý ông muốn nói xem không biết thuộc đời vua nào, và lại, vì thố vẽ màu xanh đỏ tím, nên nội trong vùng từ Vĩnh Long qua Sa Đéc, ai nấy đều không ró đến, cho nên thố mới còn tới ngày nay (1932). (Thuở ấy, nhóm chơi đồ cổ tôi quen, đều sưu tập đồ sứ men lam, và chưa biết giá trị đồ sành màu (polychrome).

Ngoài ông Tư Hanh, có ông hội đồng Nguyễn Viết Luật, là người giàu có lớn và mua đồ xưa trả giá cao ai cũng biết

tiếng, lại lập luận: "Đau con to lớn như nòi cung là cái thố, tiếng gọi không thanh, thà để tiền sắm cháo san thủy hay độc bình "bá huệ tôn", mới đúng là điệu".

Vì vậy nên cái thố "é độ", và có lẽ "của tìm chủ" nó đợi tôi luôn.

Một buổi chiều kia, tôi đi làm việc về, đang đứng trước sân nhà, dưới gốc cầu sắt ngó qua Tòa Bố, bỗng nghe tiếng ai gọi tên mình từ trên cầu. Tôi ngó lên nhìn được thì đó là ông cử Vũ Hoành, một chánh trị phạm bị Tây cho lưu trú ở Sa Đéc, hiện làm nghề hốt thuốc Bắc, và vừa mới quen nhau đê vài tháng.

- Thầy ký ơi ! - Ông cử gọi tôi như vậy - thầy muốn chơi đồ cổ, để tôi mách cho !

- Dạ tôi cảm ơn ông (Lúc ấy danh từ Cụ, chưa dùng). Ông nói món nào đó ?

- Cái liễn to ở nhà thằng Thiệu.

- Dạ cái thố đó xưa lầm hả ông?

- Xưa hay không thì chả biết, duy biết nó xài được. (Ông pha hai giọng, vì ở Nam đã lâu).

- Nhà thằng Thiệu - ông cử nói tiếp - có cái đó là cổ.

- Thưa, theo ý ông, chừng bao nhiêu họ bán?

- Hỏi họ chứ ! Ông cử đáp - Mắt lầm, bốn chục bạc lì cùng.

- Xin cảm ơn ông, để tôi suy nghĩ lại.

Chuyện đâu còn đó, kế lấy tôi được thuyên chuyển về Sở quản thủ địa bộ ở tỉnh nhà là Sóc Trăng, để theo dõi một vụ ăn gia tài bên vợ trước (nay đã ly dị).

Tôi cũng quên lửng chuyện cái thố, tôi nhớ trước khi tácl rời tỉnh thân yêu Sa Đéc, tôi có đến từ già ông Thiệu, và hỏi thăm vụ cái thố, nhưng ông đã đưa tôi xem một bức ảnh ôn

chụp chung với cái thố như với một nhân tình sủng ái, ông dứt khoát bằng một câu : “Đó là vật cưng, hễ thấy thố là biết của tôi, và không bao giờ tôi rời cái thố đó được”.

Tôi nghe vậy lại càng thêm tiếc muối, chớ chi ngày giờ còn ở Sa Đéc, mình nài nỉ thì đã mua được rồi.

Bất ngờ, năm 1933, cuộc kinh tế khủng hoảng tràn lan khắp nơi. Tại Sa Đéc lại thêm nạn nước lụt lớn, ruộng ngập linh láng, đã thất mùa thêm lúa bán không có giá, duy có cá tôm thì không biết làm gì cho hết. Tôm càng nhiều cho đến đỗi tôm tươi bán tại mé sông Vĩnh Phước, phải lấy thùng thiếc đóng, chớ không đếm con đếm mớ, và cứ đóng đầy bốn thùng thiếc tôm tươi nhảy soi sói, các bạn biết bán bao nhiêu chặng? *Bốn thùng thiếc tôm*: vốn vẹn bán chỉ được *Một đồng bạc* (1\$00) không thêm không bớt.

Bắp trái còn vỏ xanh, đổ chất đống, đến trâu bò cũng chê, bán hai cắc bạc (0\$20) một trăm trái, muốn lấy thêm bao nhiêu cũng không nói, mà cũng chẳng có ai mua.

Giữa lúc ấy, tôi ở Sóc Trăng, vùt nhớ đến cái thố, nên cầu may viết thư gởi lên Sa Đéc, đặt lại vấn đề với ông Sáu Thiệu.

Theo trong hồ sơ còn giữ, tôi xin tóm tắt thơ đi thơ lại, đã viết và đã nhận.

Thơ tôi viết gởi đi

- 1) Thơ gởi nhắc muối mua cái thố (không giữ bẩn sao, định lời tháng 3 năm 1933).
- 3) 17-3-1933. Trả lời chịu mua 70\$00!

Thơ ông Sáu Thiệu trả lời

- 2) 15-3-1933. Ông Thiệu trả lời, ưng bán 150\$00.
- 4) 21-3-1933. Ông Th. so sánh thố với cô đào “gánh Huỳnh Kỳ có cô Phùng Há”, “gánh Phước cương có cô Năm Phi”... và ông không ưng bớt giá cái thố.

5) Tôi nín không trả lời thơ 21-3.

7) 31-3-1933. Tôi trả lời, trả hai món 90\$00!

9) 18-4-1933. Tôi trả lời chịu mua, nhưng phải chở xuống Sóc Trăng cho tôi.

10) 28-4-1933. Tôi viết thơ trách ông Th. sao không giao cái thố cho người chị vợ có dịp đi Sa Đéc, đem về cho tôi.

13) 3-5-1933. Thơ nói lấy, nếu đem xuống Sóc Trăng thì mua, không thì mặc ý.

15) 19-5-1933. (25 th.4 Quý Dậu. Bổn thân ông Th. chở thố và một cái tô rạn, đem tới nhà ở Sóc Trăng, dùng một bữa cơm, ngủ một đêm tại nhà, sáng ngày trở về Sa Đéc, nhận *Một trăm đồng* (100\$00).

Phàm người thắng trận, không nên khoe chiến công của mình, vì sợ tủi cho người khuất mặt. Ông Sáu Phạm Văn Thiệu là người ơn của tôi, vì đã ký thác nhà tôi, nhiều cổ vật hiếm có. Tôi lẽ nào dám xúc phạm đến, nhứt là nay ông đã từ trần.

Tôi có chở tha thứ là vì muốn bày cạn vấn đề, mặc dầu dài dòng lẩn thẩn, là muốn để cho độc giả thấy ngày trước, đồ cổ không có cao giá như bây giờ, và đồng bạc ngày trước không so sánh với đồng bạc năm 1971 này được.

Một mặt khác tôi muốn chỉ cho thấy cái tánh rị mọ ke re cắc rắc của tôi lúc nhỏ, chí tôi ngày nay đọc lại cũng tự ghét

6) 28-3-1933. Ông Th. viết thơ đề nghị bán thố và kèm thêm một tô lớn “*Bát tiên bá thợ*”, cả hai món: 120\$00.

8) 3-4-1933. Ông Th. nài hai món 100\$00.

11) 28-4-1933. Thơ ông Th. cho hay không thể giao cho bà Thành đi xe đò đem về Sóc Trăng vì sang xe bất tiện, e sự rủi ro, bể cái thố.

12) 1er-5-1933. Thơ ông Th. hứa sai người đem xuống Sóc Trăng.

14) 12-5-1933. Ông Th. hứa sẽ sai người đem giao cái thố tận nhà.

Ai dám nói vật vô tri như cái thố kia, mà cũng có số mạng như con người chúng ta?

Để kết luận, tôi xin khai thiệt nỗi thắc mắc của tôi về cái thố, vì cho đến ngày nay, tôi đã viết hai bài dài về cái thố, một đăng trong tập số 4, và bài này, tôi nói trường giang đại hải, mà chưa quyết định cái thố thuộc về thời đại nào:

1) Nếu định chế tạo vào đời Minh Vạn Lịch (1573-1620), tức xét và xưa theo men ngũ sắc (wou-ts'ai : ngũ thái) : đỏ, màu cà tím, xanh lục đậu, xanh lam Hồi, và xanh bích ngọc, thì cái mát *double cercle* khó nuốt cho trôi...

2) Nếu thấy cái hiệu “hai vòng tròn cùng một trung tâm”, rồi kết luận đó là cổ vật đời Khang Hy (1662-1722), thì cũng không ổn, vì đời Khang Hy đã bỏ dùng men ngũ thái.

3) Một mặt khác là cái hiệu *double cercle*, tôi chưa dám chắc thuộc đời Khang Hy, vì thỉnh thoảng tôi có gặp cổ khí đời Minh, nhứt là cửa giao đoạn tiếp nối (*époque de transition*) (1620-1680), nhà Minh chưa mất hẳn và nhà Thanh chưa hoàn toàn được nhìn nhận, thì hiệu *double cercle* đã xuất hiện rồi.

Và như vậy, có lẽ năm 1677 (Đinh Ty, Khang Hy năm thứ 16), có lệnh cấm hẳn đế niêm hiệu vua, nên hiệu *Double cercle* mới công khai ra mặt. Nếu xét như vậy, thì cái thố này chính là chế tạo năm 1677, và đến năm nay 1971, nó đã được 294 tuổi. (Nếu có chỗ tôi định tuổi thố lên tới Vạn Lịch, thì cũng là ước định).

Vấn đề này chưa ngã ngũ, và xin chừa lại các bậc cao minh quyết toán.

23-8-1962-30-11-1971

HỮU ĐỰNG NGẢI CAO MIÊN

(Thỉ tổ lọ nước hoa ngày nay) (xem Pl-3)

Trong các món cổ ngoạn nhỏ xinh xinh, có một thí mấy năm về trước muôn bao nhiêu cũng có, cứ lượm dưới gốc cây da, cây bồ đề gần chùa gần nghĩa địa, cùng cực lăm muя vài ba cắc của trẻ chăn trâu, hay một vài đồng là những cá tuyệt đẹp không khờn không mẻ, sau nầy lựa tuyển trong hiệu buôn, cái nào liền lạc toàn hảo, thì đôi ba trăm bạc lè quá sức tưởng tượng, ấy thế mà nay cũng bắt chước leo thang tưởng mình là vật cần thiết, như thuốc hút thuốc ăn, và không có bạc vạn trong lồng, đừng mong rơ đến, vì các nhà buôn đã cổ lợi dụng lòng hiếu kỳ của nhà chơi cổ ngoạn, đã đồng hè treo giá, bốn hay năm ngàn bạc mỗi cái, là thường.

Những vật ấy bé tí teo thôi, cái nào lớn, không trọng hơ trái măng cụt, tôi muốn nói trái cây tơ chớ không phải măng lão măng đét của cây già, cái nào nhỏ nhứt cũng cỡ trái chanh, cỡ cau điếc, cau tầm vun, nhưng chớ khinh mà lầm những vật ấy phép lực vô biên, tôi nhắc đến tên, bạn nào yếu bóng vía, ắt giụt mình trả lại tôi ngay, bạn nào lớn gan, tuy cầm trên tay mà đã rỏn tóc gáy, thót dáu lên cổ; những vật bé tí teo ấy, nghe tôi nói đây, ấy là hữu dụng ngải phép của người Cao Miên, và có rải rác ăn dài từ chót Mui Cà Mau Giồng Sóc Trăng, ăn lên trên kia xứ Bắc tầm bon, núi Đòi Gánh (Battambang-Phnom Dang-Rêk).

Các chủ cũ của nó, xưa kia là bọn thầy bùa thầy pháp, mà người Miên bao giờ cũng có tính nhát, đã tôn lên hàng luk kru (lục cụ, súi cụ), vì tuy chưa bao giờ thấy họ kêu mưa hú gió

nhưng nhiều người đã từng bị họ trù ẻo, thư da trâu vào bụng, ban đầu còn nhỏ, sau nở ra lớn làm cho bụng căng thẳng như cái trống châu, hoặc thư tóc nguyên nùi lọt vào ruột gan, ăn uống không được, lần mòn rồi thác. Bọn thầy ngài ấy, là ác quỷ đội lớp người, chúng nó nhai kim may, rồi hớp nước lạnh như ta nhai kẹo uống trà, và khi chúng nuốt kim luyện phép xong, chúng gồng mình và ai không tin, cứ thử : búa chặt không đứt thịt, dao bén chém trượt ngoài da (tôi có từng mục kích với ông Dương Văn Giáo và bà André Violis lối năm 1927). Những làng hẻo lánh, những chốn thôn quê, những nơi không có bác sĩ lương y đến hay không quan quyền tuần phòng, là nơi chúng hành nghề, gieo rắc tai họa: bỏ bùa mê khiến cho con gái nhà lành bỏ cha bỏ mẹ theo trai, nhứt là các mụ sồn sồn, chồng chết sớm mà lòng nguyệt hoa chưa tắt, chúng đem ngài theo ngồi nói chuyện, bỗng mụ cuốn gói bỏ con bỏ cái, bỏ sự nghiệp gia tài, ríu ríu xách túi bạc và nữ trang chạy theo thằng thầy “cầm ngài”.

Cũng may, bọn thầy ngài ác ôn ấy nay đã tiệt nòi, có còn lại chẳng là những bửu bối của chúng, đã trở nên sưu tập phẩm hiền lành, không có khả năng phá hại như xưa. Muốn cho chắc tay, khi mua về, ta nên tẩy độc cho kỹ trước khi cho vào tủ. Và cũng phải tùy thể chất của mỗi món mà làm cái việc tẩy trừ uế khí, không khéo ta tẩy sạch vi trùng và các chất dơ bẩn mà ta cũng tẩy luôn đến mất lạc tinh (patine), thì cái hũ cũng trở nên mất quí.

Nếu là *hũ đựng dầu phép*, tức là dầu dừa có ướp hoa lài hoặc hoa sứ ma, thì nước lᾶ và xà bông là đủ sạch.

Có ai có thể tưởng tượng hoa lài hoa sứ là ngài mê? Nhưng thử hỏi : “Ngài là gì?”, nếu không phải đó là một chất làm lay động lòng người trong chốc lát, và thuở xưa kia, gái gặp một người có “xức dầu thơm”, thì có khác nào ngày nay gái tân thời gặp các hiệu Chanel, Coty, duy có chút khác là

gái xưa trao tình chớ không bán, không như gái tân thời, bán tình bằng đô, và nước hoa không, không đủ mê hoặc các nàng.

Có nhiều loại hũ, rất dơ bẩn, và cần phải tẩy thật sạch, nhưng cầm còng góm tay:

- *Hũ đựng máu người*, máu đàn bà chết dữ, chết đẻ sẩy, phá thai; máu gái đồng trinh bị cướp sát hại; máu phụ nữ có thai con so, bị bọn phù thủy rọc bụng lấy bào thai lớn bằng ngón chân cái, phơi khô ướp phép luyện *hình nhơn thiên linh cái*, còn máu tươi thì đựng trong hũ. Đây là một mê tín dã man nhứt của bọn phù thủy giết người không góm tay, ăn gan người đến cặp mắt đỏ ngầu sát khí, như xưa kia trên Biển Hồ có tên cướp khét tiếng, xung minh là “Đơn Hùng Tín”, và vùng sông Tiên sông Hậu xưa có hai tên cướp, anh em ruột, anh tên “Mây”, em tên “Mưa”, quả thật làm mưa làm gió một thời rồi cũng chết trên đoạn đầu dài, tương truyền ba tên hung tợn ấy, mỗi lần xuất trận, đều có hỏi “thiên linh cái” mách chuyện dữ lành, nhưng rốt cuộc, Đơn Hùng Tín bị bắn chết tại Vầm Mỹ Tho, và xác chiếc ghe cà vom có hai đáy giấu đầy vòng vàng cướp giựt, chiếc ghe ấy sau trôi giật về địa hạt tỉnh Sa Đéc, được làng vớt lên và chạy tờ ke như vật vô thừa nhận, và bán phát mãi được vài trăm bạc, như vậy thì thiên linh cái không đủ bảo vệ sinh mạng cho bọn gian và hũ đựng ngài linh thiêng đâu nào thấy.

Những hũ đựng máu này, phải tẩy uế thật kỹ, luộc một lần trong nước sôi có pha bồ tạt, rồi lấy ra trưng đi trưng lại vài lần trong nước sạch cho bao nhiêu chất nhơp nhúa mấy chục năm lưu lại, tróc và trôi sạch. Tuy nghe hành vi bọn chủ cũ, thì góm ghiếc không muốn oa trữ vật giết người trong nhà làm gì, nhưng khi thấy da rạn cổ kính và màu men hấp dẫn của những hũ này, thì lòng tha thứ đi đôi với bụng ham vật lạ, khiến cầm lòng không đậu, và cũng phải tìm cách thâu dụng, sau khi khử độc, để làm thí nghiệm phẩm về sau, vì các hũ

ấy đều là cổ vật không bao giờ có giả mạo. (Không giả vì bị chém là vật nhỏ nhít, bán không bao nhiêu tiền).

- Còn một thứ hũ khác, nhắc lại đây, còn lạnh mìn hơn nữa. Đó là *hũ đựng tóc rối của phụ nữ bất đặc kỳ tử*: chết trầm nich dưới nước, chết treo cổ trên cây, chết bắn chết đâm,... Bọn thầy ngải cũng tìm cách lấy những thứ tóc ấy ngâm vào dầu dừa đựng trong hũ. Khi nào chúng muốn phá khuấy một nhà nào, chúng sẽ lén lấy một sợi tóc nhét giấu trong lỗ cột nhà đó, tức nhiên nhà ấy sẽ bị thư: ma sẽ hiện lên đêm đêm bỏ tóc xả trèo lên tuột xuống trên cột nhà. Thế là đủ cho tên thầy ngải được mời đến cúng, trong nhà làm vịt làm gà, tên thầy được một bữa rượu chè no say, thêm có một hai đồng bạc đưa thầy lên đường kiếm ăn chốn khác. Nó sẽ lén lấy sợi tóc kia phi tang đi, thế là đã trừ an quỉ mị, và hồn ma cũng thôi phá phách. Tuy nó làm nghề bất lương, nhưng nó có hũ cầm ngải quý giá. Không lý vì ghét nó mà ghét lây đến hũ; nên khi nào gặp được, cứ việc lấy tóc ra đốt sạch, rửa hũ bằng xà bông và phơi nắng cái hũ nhiều ngày cho bay mất hơi hám dơ bẩn xưa.

- Còn một thứ hũ, tầm thường hơn cả và hiền hậu hơn cả, đó là *hũ đựng sáp thơm*, của bọn thầy ngải, chế ra, bán cho đàn bà Miên thoa môi cầu cho “ăn nói thêm duyên”. Phong tục này tồn tại cho đến nay, nhưng vì hũ sành hũ gốm bọn Ba Tàu không chở qua bán nữa, nên hũ được thay thế bằng cái hộp sừng tiện, ngà tiện, hay rể tiền hơn hết là hộp tiện bằng gỗ cầm lai hay gỗ trắc, nay là hộp thiếc rất bình dân.

Cái phong tục ấy, tưởng chỉ riêng của người đẹp xứ Chùa Tháp, nhưng ngờ đâu khi sang Pháp năm 1963, tôi lại thấy tận mắt bày bán tại các cửa hàng lớn của thành phố ngàn năm hoa lệ Paris. Nhưng thay vì bằng gỗ bằng sừng, đây là hộp bằng kim khí, có cái lại mạ vàng cho thêm đẹp, và thảy đều chứa một thứ nước hoa đặc, gọi *sáp thơm* có lẽ đúng hơn, vì theo lời cô bán hàng, phụ nữ Paris đã chán nước hoa quá lộ

liu, và vì vậy hãng phải chế ra loại sáp thơm để khi dùng, chấm sau gáy hay sau mép tai, vừa kín đáo, lại chỉ dành cho người yêu, riêng được biết. Tục thường nói: nhí nhảnh là bản tánh của người đẹp, mà có ngời đâu người đẹp thành Paris lại nhí nhảnh đến bắt chước người đẹp Angkor của ngàn năm về trước?

Tôi có một định nghĩa riêng cho tôi: “Ngải mê là gì?” Cũng tôi trả lời: “Ngải mê là một chất để gây thêm cảm tình, làm cho hai người thương, thương thêm, trai bỏ ngải gái, cho gái mê mau sa vào vòng tay mình; gái bỏ ngải trai, khiến tuy biết bị cấm sừng, mà trai không bỏ mình, đi lấy người khác”.

Đến đây, tôi xin mở một dấu ngoặc. Một hôm, tôi hỏi cô Ba Trà một cựu hoa khôi đất Sài thành lối (1923-1943). “Cô có cầm ngải, và ngải có thật hay chǎng?”. Lúc ấy, tôi quên nói, tôi đã vào đông, và cô đã quá thu, với tuổi ấy, cũng không ai giấu giếm chi nữa. Cô Ba cười và nói một câu đến nay tôi chưa quên: “Tôi trọng anh là một nhà văn, tức là một người yêu sự thật; nhưng tôi thầm chê anh cho đến bây giờ mà còn theo hỏi một câu ngờ ngắn: “Đàn bà phải chuộc và cầm ngải, thì bọn trai có tiền, chúng mới mê mình!”. Thú thật, từ ngày tôi bước vào nghề này, tôi cũng từng nghe nói chuyện các cô me Tây đời xưa, chuyên lấy máu dơ lúc có tháng, đốt thành than tro, trộn trong rượu chát cho nó uống mà mê mìn mãi mãi. Tôi lại có nghe một người khác tinh tế hơn, và không biết được ai dạy một khoa học dị kỳ như thế là nuôi cá mà chồng thích ăn, trong lu nước, và cho cá ăn toàn huyết dơ của mình khi có kinh nguyệt; đến khi cá lớn, mổ banh làm thịt, tôi không biết đúc lò hay ăn trộn gỏi thì là, nhưng tôi tưởng thằng chồng của người ấy, ăn vô ngu độn thêm thì có, chớ tình thương đâu có dơ dáy đến bực này? Riêng tôi đây, trộn một đời, người ta lấy tôi thì có và cho tiền tôi xài, chớ tôi có lấy ai lâu dài đâu mà hòng chuộc ngải? Đã lâu rồi, có một ông hoàng Xiêm, gọi ông Hoàng lưỡi đen, ông

ấy đòi lấy tôi đưa về xứ, làm bà hoàng; ông cho tôi một hộp đựng thuốc lá bằng vàng y có nạm kim cương hột lớn, phải còn, tôi biếu anh làm kỷ niệm, nhưng anh thấy rõ, ông hoàng nay thủ một vai tuồng rất lớn bên xứ ông; mà tôi cũng vẫn ba chìm bảy nổi, tôi vẫn là tôi, thế thì anh hỏi câu *Có ngải hay không?* làm gì? Cô Ba Trà còn nói nhiều nữa, nhưng tôi chưa lại trong tập *Hơn nữa đời Hu*. Đến đây khép dấu ngoặc.)

Trở lại hũ đựng ngải, dưới mắt tôi, đó là những bangle chứng thiết thực và cần ích của người nào chơi đồ cổ, mà muốn thấu đáo nước men, da rạn cùng niên kỷ thật của mỗi món đồ mua sắm. Đó là những vật để so sánh và để định tuổi (éléments de comparaison et de datation) mà chưa ai làm giả tạo cho đến nay.

Có cái xanh nước biển (céladon) người Pháp gọi “màu ô liu”, mà mình nói “xanh lục đậu” hay “xanh lá cây” thì mau hiểu hơn, (vert-olive, vert-haricot, vert-feuille). Có cái màu “hột gà lộn, hột gà ung”, màu gan dê, xác trà, v.v... thiệt là diếc con ráy, cho đến đỗi người Pháp người Anh cũng dịch y tiếng họ, vì không có danh từ tương đương thay thế được. Phân nhiều, cổ từ đời Tống, xuống đến đời Nguyên là dứt, không thấy hay ít thấy hũ nào thuộc Minh Thanh.

Tôi còn nhớ tôi từng viết một bài Pháp văn về hũ đựng ngải này, đăng trong tạp san *Hội Cổ học Án Hoa*, kỳ đệ tam cá nguyệt năm 1949 (BSEL, 3è trimestre 1949), nay lấy ra xem lại, sai lạc khá nhiều, vì hũ này định tuổi lối đời Tống mà lúc ấy tôi ghi là đời Đường thì cách xa quá. Tuy vậy, mấy đoạn khác không đến đỗi vô dụng, nên tôi xin ghi lại đây để có dịp cùng các bạn chuyên môn nghiên cứu loại hũ này lại một lần nữa; riêng tôi, tôi xin thanh minh chỉ xem đó là tài liệu về nước men và da sứ, hơn là hũ ngải của khoa nhân chủng học.

Trong bài Pháp văn, tôi có nói ngày xưa các lục cụ cầm ngải Miên, đều có mỗi người đời tùy một hũ ngải mà họ xem

trọng hơn vàng, vì bao nhiêu công phu tập luyện đều chứa đựng trong ấy. Các tín đồ và môn đệ đều coi theo hũ lành hay hũ sứt, mà đoán được tài phép của thầy, cao hay thấp, già hay non tay ấn.

Trong xã hội người Miên, mỗi lần có bình, là cầu thầy chữa phép, chớ ít cần dùng thầy thuốc. Hồi đời đó, trước năm 1900, mỗi khi trai tơ trong làng phải lòng một cô gái, thì phải dùng ba cách để làm bạn với nhau. Cách đúng lẽ là cưới hỏi, thì khó mong thành sự, vì tục lệ của họ là theo mẫu hệ, đàn trai muốn cưới vợ phải cất nhà sắm cặp trâu cho đàn gái, tốn hao nặng nề, nên ít khi họ nhờ đến phương pháp này. Vả lại, theo mê tín, vợ chồng cưới hỏi ít ăn ở đời với nhau, cho nên họ càng có cơ mà loại phương pháp này ra, trừ phi giàu có mòn đường hộ đói, họ mới dùng.

Còn lại hai phương pháp, *nhu và cương*. Muốn *cương* thì tụ tập bạn tác cùng trang lứa rồi phân công chia nhau ra núp theo đường đi của cô gái để bắt sống nàng trên đường nàng đi chợ hay đi coi hát. Tục lệ bắt buộc các trai phụ lực bắt sống nàng bằng cách vác nàng trên lưng, vác lật ngửa cho hai lưng đụng nhau, chớ không được phép vác lật úp, vì sợ đụng chạm chỗ cấm; đến anh chàng “chồng tương lai” thì muốn vác người yêu cách nào tùy ý thích. Sau đó sẽ về nhà gái làm lễ xin thú phạt, bê gì cũng đỡ tốn hơn cất nhà mua trâu. (Thời Pháp thuộc vì không thâm hiểu tục lệ người Miên, nên tòa đời đó xử án như vậy rất nặng, xử đại hình và buộc tội *rapt suivi de viol* (cướp người và hãm dâm) tội nghiệp nhứt là mấy anh trai giúp cho đàn kia nêu vợ nên chồng mà quên thân có thể bị xử đại hình, có khi phải ra Côn Nôn hứng gió.

Còn lại phương pháp *nhu hòa* là gọn hơn hết. Chàng trai phải lòng đưa con gái trong làng, ngặt nổi với địa vị thấp kém làm sao với tới bàn tay của nàng, là con chủ diền hay con nhà giàu trong xóm. Anh này sẽ đến trâu rượu nhang đèn than thi và năn nỉ sao cho thấy xiêu lòng, thầy sẽ cho *thỉnh*

một chút dầu xức tóc. Chiều lại anh kia tắm gội sạch sẽ, lấy chút dầu của lục cụ ban cho buổi sáng, xức lên tóc chải thơm phưng phức, thả máy vòng trước nhà cô bạn, tức nhiên cô ả bị mùi dầu làm cho không quên được bóng chàng trai đã gặp và vài ba ngày xức dầu như vậy là tự nhiên được vợ dễ dàng. Nàng cuốn gói theo chàng, mà câu *tiền dâm hậu thú* đối với người Miên là một tục lệ tự nhiên của tạo hóa không quan trọng lắm, không tin hãy lên xứ Chùa Tháp hỏi thăm thì biết.

Một ví dụ khác về ma lực của hũ đựng ngải. Một ông nhà giàu nọ có thù riêng với một nhà giàu khác ở lối xóm. Ông trước tên A, tìm đến lục cụ thuộc ngải. Thầy cũng ban cho một mớ dầu đựng trong một hũ khác, lấy dầu này hoặc làm bánh, hoặc chiên xào một thức ăn, rồi mướn người thân tín đem dâng cho người kia, tên B. Miễn ném vào một miếng nhỏ là đã mắc ngải của thầy. Lệ thường khi biết mình phạm ngải, thì cố nhiên phải tìm thầy cao tay ấn mở ngải, cứu mạng mình. Bình thường họ cho người dò la lấy tin tức, và có thầy nào cao tay ấn hơn là lão trước tra độc thủ bỏ ngải hại mình. Và tên gian manh ác độc thường bắt cá hai tay, vừa nhận tiền thằng chuộc ngải tên A, vừa đưa tay tiếp số bạc thằng B xin mở ngải, do mình ám hại. Tán tận lương tâm đến thế, khiến nên bọn thầy ngải ngày nay đều tàn mạt, không thì cũng đổi nghề mới tránh được lời nguyền rủa của thế gian.

Dầu vậy, cho đến tôi khôn lớn, trước 1910, trước khi có bác sĩ lương y mở phòng trị bệnh, thì bọn thầy ngải Miên, với chiếc hũ đựng ngải, đã làm mưa làm gió trong vùng Ba Thắc, từ Cà Mau chí đến cao nguyên đất Căm-pu-chia.

Từ bệnh cảm nhẹ, nóng lạnh vì sương gió, đần bà đau máu, đần ông rét kinh niên, thầy ngải đều trị một cách như nhau, dưới danh từ : “ông bà quở”, “ma bắt”, hay là “đi khuya dưới cây lâm vồ, bị con quỉ một giờ hớp hồn”... Nặng thì cúng heo đúng tạ, vừa vừa thì dầu heo và gà vịt đủ mấy con, nhẹ thì một nải chuối và một vóc nếp rang thật nổ. Con bình cổ

ao, để trần khúc lưng, ngồi trên ván hai chân đưa thẳng ra dang trước, mặt cũng ngó tới trước Lão thầy ngải ngồi sau lưng con bình, một tay cầm một ngọn đèn sáp thứ thiệt, một tay lấy cuống trầu xanh, vừa đọc thần chú tiếng Phạn, vừa điểm huyệt sau lưng, hoặc lấy hột gà luộc săn nhưng không bóc vỏ, lăn khắp hai bên đường xương sống xuống tận chót ngón chân cái, gọi “đuổi tống tà ma”. Xong rồi, lão thầy ngâm nước lă có vẽ bùa, vẽ bằng ngọn lửa cây đèn sáp đang cháy, lão ngâm một búng nước phun sương cho con bình dùng mình, rồi thì lấy một sợi dây gọi “cà tha” cột vào cổ cho con bình đeo, dây ấy cũng gọi dây niệt, và các bạn đồng trang lứa với tôi ở chợ Sóc Trăng, tuy gốc Việt Nam, đều từng quen biết lúc còn chửa chớp. Nếu bình dây đưa không chịu dứt, thầy ngải sẽ đòi cúng thêm dầu heo luộc và rượu để, để viện nắc ta (néak-ta) về tống khứ ma. Khi ấy thầy ta sẽ thỉnh hũ ngải từ nhà đem tới, để chẽm chệ trên mâm cúng Tổ. Có khi chủ nhà viện đến hai pháp sư để hiệp nhau đuổi con tà cù khôi. Nếu hai người đều đồng tông đồng phái, thì việc cúng lễ sẽ vô sự bình an. Nếu chẳng may, hai thầy thuộc hai phái nghịch nhau, thì lại có cuộc thử phép đua tài rất là lạ mắt. Tôi nghe Ba tôi nói lại, một năm đó, trong làng Tài Sum, có cuộc thử phép như vậy, do một thầy ngải trên Nam Vang xuống đòi đấu phép với ông thầy ngải nhà quê của làng này. Trước sự chứng kiến của người kỳ lão trong vùng, giữa một đêm không trăng, hai thầy ngải đốt đèn; lấy hũ đựng ngải của mỗi người ra đặt trên bàn Tổ; hai cái song song như cặp gà ra chiến trường. Hai người đều thắp nhang cúng vái và trở lại quì ngay bàn Tổ, mạnh ai nấy đọc thần chú lầm bầm trong miệng, chẳng cho ai nghe. Trời đang thanh tịnh, ngoài vùng đèn sáp sáng trưng, chỉ nghe tiếng muỗi bay vù vù trong bóng tối. Bỗng thính không như có ai che bóng đèn khuất lại, một tiếng rắc phát ra, đèn sáng lại như cũ, mà cái hũ của ông thầy Nam Vang đã nứt, dầu chảy ra ngoài ướt cả tấm vải đỗ lót trên bàn. Thế là cuộc đắc thắng về tay ông thầy nhà quê xứ Xoài Cả Ná, tuy quê mùa nhưng công phu luyện tập cao thâm, và

ông thầy Nam Vang, tuy tiếng người Kinh mà công học còn kém, chỉ có nước cuốn gói rút êm không đợi trời sáng.

Từ 1910 đến năm 1930, tài phép các lục cụ đều sa sút, nên họ không đọc thần chú trực được vị tà ở trong hũ ngải. Cùng chẳng dã, có ai thách đố, bắt buộc đấu phép, thì họ cùi với nhau, hoặc sẽ dùng tay cầm mỗi người cái hũ của mình, cho chơi nhau, cái nào mỏng mảnh thì vỡ đi, cái nào bền chắc thì còn lại, không hào hứng như lợp xưa, và quá tầm thường như chúng tôi lúc đó “chơi bình mực chai”, hay “đá bông vụ ó”. Vì thế cũng từ lúc đó, hũ còn lại phần nhiều đều mẻ miệng, và ít có hũ nào được toàn vẹn bé xinh.

Kể từ ngày đèn dầu hỏa thay thế đèn dầu mù u, và sau đó, dầu hỏa cũng nhường chỗ lần lượt cho đèn khí đá, đèn manchon, đèn điện và đèn neon, thì hũ ngải cũng lu mờ, và các thầy ngải chỉ còn nước rút lui vào núi cẩm rừng linh, chớ ở chợ búa thành thị, dân đã hết tin tưởng vào phù phép, có ở lại thì chết đói chớ không được trọng vọng như xưa. Ngày nay bọn con cháu của thầy ngải cũng chán chê nghè dối thần dối thánh, và bỏ nghề cũ của ông cha để lại, để tìm nghề khác, may ra ít nghe lời thiên hạ kêu rêu nguyên rủa hơn.

Khi trong nhà không muốn giữ lại các hũ kia, điều thứ nhứt là họ nấu một mâm cơm thịnh soạn, họ lên đèn cúng vái xong, rồi bưng trọn mâm cúng và các hũ kia, đi một đỗi cho thật xa xóm xa nhà, rồi lựa một gốc cổ thụ nào đó, gốc da gốc lâm vồ là ấm cúng nhứt, họ đặt hết vào gốc cây, gọi đoạn tuyệt với đám tà ma quỉ mị này, để thay qua nghề mới. Có khi mấy hũ ấy còn lành lě, thì cũng có bọn thầy ngải mới vào nghề, đến thỉnh đến rước đem về tiếp tục khấn vái thờ phụng và hành nghề như trước. Nhưng phần đông, các hũ ấy đều làm mồi cho trẻ chăn trâu, chúng thường lấy đem về làm món đồ chơi, hoặc đưa nào lanh lợi sẽ làm mồi bán cho các chú bán ve chai hoặc cho mấy ông Tây khảo cổ đi ngang vùng.

Khi trong gia đình của thầy ngải nhứt định bỏ nghề, thì y như các tiên ông bỏ á phiện, không khi nào họ tiếc mà giữ lại các hũ ác ôn ấy, dấu đẹp xinh hay cổ cách mấy họ cũng không tiếc. Khi họ đem bỏ ra gốc da rồi, họ cũng không dám bén mảng trở lại chỗ đó, sợ sự ám ảnh và sợ tà ma đánh hơi theo họ về nhà.

Các sốc thổ tôi từng biết ở Sóc Trăng, như Sóc Vồ, làng Xoài Cả Nả, xóm Bù Lu Tinh, làng Cần Giờ (Phnor-Cancho), Phnor Sangke (làng Trường Kế), Kompong-dôn (làng Tham-Dôn), làng Chung Đôn và làng Nhâm Lăng, ngày nay nếu khéo kiểm, vẫn còn dấu vết các hũ đựng ngải này. Trước năm 1945, tôi còn mua được với trẻ con chăn trâu, chỉ năm ba cắc bạc chớ không nhiều.

Ở Sa Đéc, nơi Nước Xoáy, dưới gốc Cây Da Bến Ngự, tôi vẫn thấy hũ đựng ngải nhưng đã sứt mẻ và vô dụng. Chính dưới gốc cây xoài lão trước nhà Băng ga lô tỉnh này, tôi cũng thấy miếng gốm loại hũ đựng ngải ấy.

Ngày nay, chưa có nhà khảo cổ nào để tâm nghiên cứu xem những hũ ở miền Nam, đã có từ đời nào.

Tôi thì không dám lãnh chuyện bao đồng ấy, và lại cũng không phải chuyên nghề khảo cứu. Duy tôi đã so sánh và thấy có nhiều hũ chắc có liên quan nhiều với loại céladon Thanh Hóa, tức vào đời Hậu Tống (post-Song) (lối 1280-1360), nhưng không hiểu do đường nào mà lạc loài đến vùng Ba Thắc này.

Tại nhà tôi có cả thảy đến 35 cái hũ khác nhau, để trong một tủ treo bằng gỗ trắc chạm, phân ra bảy hàng, mỗi hàng tôi sắp năm hũ, và trước khi kê khai nơi sau, tôi xin kể sơ sự tích một cái hũ màu hột gà ung, liền lạc như một khối ngọc, không khὸn không mẻ, do một thầy ngải chính cống tặng tôi năm 1932, tại Sóc Trăng, số mục lục 168 (xem pl 3).

Sự tích cái hũ ngải hot gà ung ấy như vậy:

Tại xóm Bưng Prọn, làng Tân Hội (?), lối năm sáu mươi năm về trước, có một ông thầy ngải Miên, tài phép rất cao, nội vùng ai ai cũng nể, và gọi ông là Tà Lê.

Mấy năm tôi còn bé nhỏ, nhà tôi ba căn trệt ở đường Đại Ngãi (nay là đường Hai Bà Trưng). Ba tôi làm chủ lò thợ bạc, và Tà Lê thường lên xuống, và vì Ba tôi nói tiếng Thổ rất giỏi, nên hai người quen nhau, và từ quen đến thích không xa, vì còn nhà ai mát mẻ hơn nhà Ba tôi, và Tà Lê mỗi lần ra chợ, không ghé nhà Ba tôi, thì còn đi chỗ nào thuận tiện hơn, vì chợ là toàn người Việt ở, mà Tà Lê là người Cơ-me không nói được tiếng Việt một tiếng nào.

Chính ông nói với Ba tôi, ông không phải tên Tà Lê. Ông giấu họ, xưng mình tên Lê, còn chữ Tà, là tiếng Miên kêu tảng những người nào tuổi tác ngang hàng với ông nội mình là Tà, tức ông, và Tà Lê là ông Lê vậy.

Bỗng lối năm 1942, nghe tin ông mất. Ba tôi có gởi điếu hai đồng bạc, vì nhớ ơn lúc nhỏ, học trường tỉnh, tôi đã chồng ngồng cái đầu, mà mỗi khi nóng lạnh trời gió, tôi không biết dùng thuốc Tây, thuốc Bắc thì tôi chê đắng, và chỉ có Tà Lê là docteur duy nhất chữa trị và làm cho tôi sống mạnh đến ngày nay.

Cách ông trị, nay tôi còn nhớ rành rọt, cũng là lạ lăm. Nguyên lúc ấy tôi chỉ đau có một bệnh làm biếng, và tôi giả đò đau hay lấm, chính Ba tôi và Má tôi, sanh ra tôi, mà tôi cũng gạt được, có lẽ vì hiếm con và thương, nên nhảm mắt bở qua, nay Ba tôi và Má tôi đã qua đời, nhớ lại có lý nào trẻ nên mươi, ăn qua cha mẹ nổi. Nhưng lúc ấy, cứ mỗi lần có toán không làm được, hoặc bài Pháp văn chép sẵn đã bị Má lấy dậy hùm mầm, là bữa ấy tôi ôm bụng nhăn nhó than đau, Ba tôi cho nghỉ học, và buổi chiều là có Tà Lê lót tót tới nhà

trị bệnh. Ông bắt tôi ngồi trên bộ ván gỗ, mình cởi trần, hai chân bỏ ngay ra đàng trước. Đoạn ông ngồi sau lưng tôi, một tay cầm cây đèn sáp Cà Mau đang cháy, một tay cầm tô nước lạnh trong tô có thả một lá trầu tươi chưa cuống rất dài. Ông cầm đèn, miệng đọc thần chú rất giòn, vừa đọc vừa quơ ngọn lửa vào nước, sáp dung nước, chảy nhẹ sèo sèo, nhưng ngọn không tắt. Tôi nghe sáp chảy rơi xuống mặt nước, thì ông lấy đuôi đèn sáp rà theo hai bên xương sống của tôi. Tôi bắt rùng mình, vừa nhột vừa sợ. Bỗng ông hớp một búng nước phun sương khắp lưng tôi, bình làm biếng biến mất ngay, không phải vì phép ông cao, nhưng tình thật vì tôi nào có bình! Tôi rắn mắt, biết ông có hũ đựng ngải quí lắm, tôi nài ông trị tôi bằng thứ đó, nhưng Tà Lê cười nói rằng bình tôi chưa cần đến hũ phép kia. Ông nói: "Bình mây, tao không trị, cũng hết!".

Một hôm nhơn vui miệng, Tà Lê thuật cho Ba tôi nghe rằng lúc nhỏ, ông học đạo trên núi Đòn Gánh (Phom Dangrek) xa hơn Bắc tầm bon nữa. Thầy ông là người Phù-me (Miến Điện), tức không phải người Thổ, và sau khi học thành tài, ông còn thả cầm thi sang tận Xiêm La quốc tầm sư học đạo bùa ngải thêm mấy năm nữa. Sau đó ông từ giã dùng núi non nước Xiêm, và lần hồi theo bọn thợ săn đi về Căm-pu-chia. Ông đến thành Nam Vang vào đầu thế kỷ XX, nhưng ông chịu nghèo khổ không thi thố tài nghề cho ai biết. Ông có một người cậu ở làng Bưng Prọn thuộc tỉnh Sóc Trăng, nên đầu năm 1910, vì đã lão thông bùa chú, và khi ấy nhơn có thuyền buôn vải lụa của người chà Châu Giang đi từ Nam Vang xuống Peam-Sên (Vàm Tấn, Đại Ngãi), buôn bán, nên ông xin qua giang về Sóc Trăng thăm cậu. Thuyền đến Vàm Tấn, ông lên bờ, từ giã chủ thuyền vì thuyền xuôi về Mặc Bắc (Trà Vinh). Đường từ Đại Ngãi về chợ Sóc Trăng là hai mươi cây số ngàn, ông định đi bộ, nửa ngày thì tới, vì với tuổi hai mươi, vào buổi đầu xuân, và chí háo thắng, ông không thấy chi là trở ngại cả. Con đường từ Đại Ngãi về Sóc Trăng lúc đó đã trải đá đỏ,

và nguyên là con đường Cái Quan của thuở Đàng Cựu để lại, thẳng bon như ruột ngựa, hai bên đường trồng cây tràm bóng râm tươi mát, chim chóc líu lo, rất là nên thơ. Lối 1910, chánh phủ Pháp có giao cho người Châu Giang lập một sở giao thông bằng xe ngựa song mã, đóng bít bùng, chở được bốn hành khách và có cửa kiếng kéo lên kéo xuống được, nên gọi xe *kiếng* và nhơn chạy giấy tờ công văn cho quan, riêng xe chạy đường Đại Ngãi lấy giấy tờ từ Tòa bố gởi ra tàu Lục tinh đậu tại Vầm Tấn để đưa về Sài Gòn, cũng gọi xe đặc biệt này là xe *tờ*. Vì sức ngựa có hạng, nên sở xe tờ có lập một trạm đổi ngựa tại nửa đường, là xóm Trường Kế¹ cũng gọi chợ Văn Cơ. Ngựa kéo xe từ Vầm Tấn đến Trường Kế thì thay cặp khác, kéo xe về chợ Sóc Trăng, để bữa sau kéo xe trở về Trường Kế sẽ có cặp ngựa mới kéo ra Vầm Tấn; nhờ luân phiên như vậy mà ngựa không lao, và người Châu Giang rất có tay nuôi ngựa, nên ngựa xe tờ vẫn mập lù.

Tuy biết đi xe tờ là khoái, nhưng Tà Lên đâu có đủ tiền để trả tiền xe? Vả lại ông ý sức trai, đi bộ cũng đến. Tiền đâu dư, cho chà ăn uống!

Đi được nửa đường thì tới xóm Phước Kiến Phnor-Sanke. Ông khát nước quá, rán đi thêm một khúc nữa, tới rãy một người Miên nọ, bèn xin bố thí cho một gáo nước mưa. Ông uống một hơi cạn gáo, cảm ơn người đồng bào, rồi tiếp tục lên đường. Đi chưa giập hai bã trâu, bỗng nghe có tiếng người chạy theo mình và buông nhiều lời lố mang. Tà Lên dừng chân lại, chưa kịp hỏi lời nào, bỗng nghe người cho nước uống

1. Làng Miên Phnor-Sanke, người Việt ta tách ra làm hai làng và đặt tên là : *Phnor*: nghĩa là “giồng”, Việt hóa ra làng Phú Nổ, *Sanke*, đúng ra phải viết *Sângkè* là tên một loại cây trong rừng, lá ván thuốc hút được, người Việt ta đổi lại là làng Trường Kế, vì người Tàu âm và đọc Sang-ke rõ ràng. Ngày nay xa xú chò chưa quên hai làng này, nhứt là ở Phú Nổ, tiệm Tàu làm mè láo, mè xứng là ngon tuyệt, (mè láo cũng gọi “lão hui”), còn hủ tiếu và cá cháy Trường Kế, Đại Ngãi là đến chết chưa quên được mùi ngon.

bản này, chửi mắng như tát nước vào mặt, và trách móc Tà Lên vong ân bội nghĩa, được uống nước mưa lại còn sanh lòng tham, hái trộm một trái dưa hấu trong rãy, phải dưa ngọt thì không nói gì, nhè dưa gốc dưa giống của người ta mà trộm, thì ai chịu được?

Tà Lên cố giải thích: mình đã nhờ cho nước mưa uống, cố nhiên đã hết khát và mình là người tu hành, đâu có lòng tham vô lý như thế.

Nhưng Tà Lén nói gì thì nói, người mất dưa một hai quả quyết Tà Lên là kẻ trộm.

Thế gian thường nói: tuổi hai mươi có máu nóng, và Tà Lên là người cương trực nghe người kia chửi bới cha mẹ, không dám lòng được, bèn theo gót người mất dưa trở lại đám rãy mà mình vừa đi ngang qua cách chặng bao lâu.

Người mất dưa chỉ cuống dưa vừa bị ngắt, mủ còn ướt ràng ràng.

Tà Lên quên mất lời thề với thầy khi xuống núi, lại vì lòng háo thắng khó dằn, học đạo vừa xong, cũng muốn thử tài cho biết, Tà Lên bèn bước lại, miệng đọc lâm râm mấy câu thần chú ruột, tay với ngắt mạnh cuống dưa còn dư lại, chuyến này đứt lìa sát nách dây, không còn khúc nào. Ngắt rồi, Tà Lén đứng dậy, chấp hai tay tạ lỗi người chủ mất dưa mà rằng: “Xin ông đừng chửi tôi nữa, lát nữa đây, ai ăn cắp dưa của ông, thì ông sẽ biết”.

Quả nhiên, đến chiều cặp trâu nhà đi ăn ngoài đồng, về chuồng mình ên. Thằng con trai lên tám, sai theo giữ trâu, lai không thấy về. Sanh nghỉ, người mất dưa lật đật chạy ra chồ trâu ăn thường ngày, thì thấy con mình đã chết, thi thể còn mềm, kế bên thấy dứa nhỏ, trong chiếc nón lá cũ, còn lại nửa nón cơm kiến bu đầy, và nửa trái dưa dập tết hai, ăn bỏ mía.

Nhưng mạng người là trọng; Tà Lên vì một chút sī diện, giết oan một mạng sanh linh, thì đâu có bằng an về đến nhà

được. Lúc người cha tìm được thây con, quì xuống kêu một tiếng, thì cùng một lúc Tà Lên đang đi bỗng xây xẩm mặt mày, té quỵ bên đường, trong miệng vọt trào ra ba búng máu tươi.

Tà Lên lật đật quì xuống kêu tên thầy van vái, và gượng đứng dậy rán đi ít bước. Nhưng Tà Lên yếu quá, bước không muồn nổi, và máu tươi cứ từ trong miệng chảy ra, ướt cả áo khăn.

Lúc này trời đã tối mịt, thêm chuyển mưa. Hai bên đường, khúc nào có ruộng sâu, có bần mọc, có đóm đóm chớp sáng soi đường. Nhưng những lần chớp nơi chør trời xa xen kẽ với tiếng trời gầm, như báo tin thiên địa chí công, đang trách giận đứa học trò gọi chør tu mà nỡ xem mạng người như cỏ rác.

Một lần nữa, Tà Lên quì xuống tạ lỗi cùng thầy, và định thần lại, bắt đầu đọc kinh sám hối và đọc lại hết những câu thần chú của thầy đã dạy. Mỗi lần đọc suôn sẻ thì máu cầm lại, và trong mình thấy khỏe; chỗ nào vấp váp thì chóng mặt ù tai; tai hại nhứt là chỗ nào quên sót, thì máu lại trào ra đến ngất xỉu, phải ngồi xuống, đọc kinh sám hối nữa mới lần lần tỉnh lại.

Tà Lên cố gượng gạo vừa đi vừa té, đường từ Trường Kế tới chợ Sóc Trăng, không hơn mười cây số ngàn, mà tới già sáng Tà Lên mới dòm thấy nóc chùa Nhâm Lăng, là nơi xuất gia đầu Phật khi vừa tám chín tuổi đầu. Tà Lên tới cửa chùa thì đã mệt đừ, nhủi đầu xuống mương, nằm thở thóp, bất tỉnh nhân sự. Các vị sư vãi, sau hồi kinh sớm, ra cổng thấy, mới lật đật khiêng Tà Lên vào hậu liêu đổ cháo đổ trà nóng, giây lát Tà Lên tỉnh lại. Sau đó nhấn người trong thân, lên chùa chờ về, thuốc thang cả tháng, Tà Lên mới bình phục. Tà Lên về Bưng Pron ở nhà người cậu, và nhờ sự săn sóc ngải nghệ kỹ lưỡng, sáu tháng sau Tà Lên mới trở lại bình thường. Nhưng Tà Lên thù thật với Ba tôi, vì cái tội

giết oan đứa nhỏ chăn trâu ăn cắp dưa của cha nó ấy, mà phép lực của ông mười phần giảm hết ba bốn, ví bằng không, thì trọn cả vùng Ba Thắc, không thầy nào cao tay ấn bằng ông. Ông chê người nào luyện thiên linh cái là kết bạn với tà ma, đến khi hết thời thì thế nào cũng bị các vị tà hại lại; và luôn luôn con cháu phải tàn mạt, vì hồn oan theo phá phách hoài hoài. Ông khoe ông chỉ dùng *quit* (Miên đọc *Khuoch*) tức hủ đựng ngải. Ông cười nói với Ba tôi, bửu bối nầy, trong trận mưa máu ở Trường Kế, số ông chưa dứt nên ông không lấy *quit* ra dùng, chở lúc ấy lấy *quit* ra, đã không cứu không được bốn mạng, mà e khi khiêu khích Tổ giận vận họng tại chỗ thì đâu có sống đến bây giờ!

Từ Phnor Cancho (làng Cân Giờ) chạy dài đến Xoài-Chrum (làng Tài Sum), ai ai cũng biết danh ông và thầy đều tôn ông là Tà Lên, và kính ông như bức sư cụ trong vùng. Nhưng chứng nào tật nấy, lúc ông về hành nghề tại xóm Xoài-Chrum, người trong làng không biết, nên có ý xem thường. Một buổi chiều kia, ông không báo tin trước, ông lấy dầu trong hũ, xức tóc láng mướt rồi bắt từ đầu làng đi bách bộ đến cuối làng rồi trở về nhà ngủ. Thời buổi ấy, gái trong làng có tục lệ ngồi dệt chăn tơ trước hàng ba, và làng Tài Sum vốn là một làng nhỏ bé, chỉ có một con đường duy nhứt, mà cớ sao buổi chiều ấy, sau khi Tà Lên đi ngang qua, các cô gái cô nào như cô nấy, không chịu dẹp khung dệt, và trời đã tối mò, mà các cô, con mắt đỏ chạch, vẫn tháp thò lấp ló, như ngóng trông người nào. Sự việc đồn ra, các vị bô lão biết chuyện, biết các cô bị Tà Lên phá, bèn trầu rượu tìm nhà Tà Lên tá túc xin ông mở phép giúp cho. Ban đầu Tà Lên chối, nhưng ông cả làng nói thiết yếu quá, Tà Lên chịu thiệt và khuyên nhà nào có con gái chưa vô nhà, cứ về nói: *Tà Lên tha*, tức thì vô sự. Mà quả nhiên đúng như lời nói, khi về đọc lớn ba tiếng *Tà Lên tha*, các cô ríu ríu vô nhà, bằng an như không có việc gì xảy đến.

Tin này đồn ra, uy tín Tà Lên càng tăng, và các làng lân

cận đều không dám khinh thường ông thầy ngải Tà Lên Hay nữa.

Sau ông nói lại, bữa ấy, ông còn nhớ vụ mửa máu ở Trường Kế, nên gheo chơi các cô cho biết tài, chớ nếu ông muốn, ông xuống tay thêm một chút, thì các cô đều hư với ông hết !

Các xóm Thổ nghe vậy càng sợ, và thầy đều mời ông đến nhà cho con cháu lạy, và tôn ông làm “ông nội”, cho ông khỏi phá phách con cháu !

Nhưng nói chí đáng, Tà Lên như nhánh cây có chớp, gió mạnh thì gãy, Tà Lên biết thân, nên không dám làm điều bất chánh, và từ khi về xứ, chỉ làm việc cứu nhơn độ thế chớ không phá hại ai.

Câu chuyện Ba tôi thuật đến đây thì dứt, và tôi lúc ấy, vừa học ở trường Chasseloup-Laubat về, nghi nghi ngờ, nửa tin nửa không, vì dưới mắt tôi, lúc trước thầy không biết tôi giả bộ đau đặng trốn học, như vậy thì Tà Lên cũng không tài ba gì, và cũng không có tà ma phù trợ gì.

Trở về già, Tà Lên cưới được một người đàn bà góa có cửa, từ ấy, ông mê làm ruộng và ham nghề nông tang, việc ngải nghệ cúng á rặc, thỉnh thoảng những nhà quen mời mọc lăm, ông mới chịu dự.

Năm 1935, một hôm tại sở quản thủ địa bộ ở Sóc Trăng, tôi gặp lại Tà Lên, đầu như thúng bông, chống gậy đón tôi trước sở, tay cầm một gói nhỏ bọc bằng giấy nhựt trình cũ. Ông trao gói giấy cho tôi mà rằng: “Nghe thầy chơi đồ xưa, tôi có vật này, muốn để lại cho thầy làm dấu tích. Tôi nay giải nghệ, cũng không giữ nó làm gì”.

Tôi mở gói ra, thì là cái *quit* “hột gà ung” tôi ao ước từ lúc nhỏ. Nhưng tôi ngần ngại, không dám nhận lời ngay, vì biết vật này là gia bảo.

Tà Lên rầu rầu nói nhỏ nhẹ, không còn giọng thầy ngải

oai vệ năm xưa: “Thầy đừng sợ. Tôi đã làm phép đưa tà ma về núi rồi. Con tôi không theo nghề tổ truyền. Như thầy còn ngại, thì thầy cho tôi một số tiền, bao nhiêu cũng được. Kẻ bán, người mua, thế là dứt khoát.”

Tôi dâng hết mười đồng còn trong túi. Tà Lên trả lại tôi năm đồng, cười chum chím: “Cậu học trò làm biếng học, nay thành tài, muốn lấy tiền lo lót tôi hé!”.

Rồi Tà Lên chống gậy đi thoát thoát.

Đó là lần chót tôi gặp Tà Lên, và mãi về sau, mỗi lần về xứ, tôi hỏi thăm tin tức của ông, tôi đều gặp những cặp mắt lạnh lùng, như muốn nói: “Bởi tôi già, nên lẩn. Ở đây đâu có Tà Lên!”.

Trở lại chuyện cái hũ. Bóng Tà Lên đã khuất sau rặng cây ngã ba đường, tôi mở gói xem lại cái hũ thật kỹ, quả Tà Lên đã biến tôi một vật đích đáng, không trầy mẻ chút xíu nào, lai tron láng nổi gán đỗ đỗ như gán máu trên hột gà lộn, không sai. Trước về tôi đặt hũ hột gà lộn lên chỗ danh dự, trong tủ quý, cho cầm đầu 34 hũ kia, mỗi cái tôi đều lựa kỹ trong số mấy trăm hũ đã gấp. Tuy gọi có 35 hũ, nhưng không kể những hũ trùng nhau, giống nhau, thì còn lại 25 cái, đều hù hì cổ quái, toàn là anh hùng tứ chiêng, từ phương trời xa tụ hội lại đây vừa bất tri, vừa hoang đàng, tôi phong chức “cố vấn tối cao” cho hũ Tà Lên, mà xét lại hũ nào cũng xứng đáng là cố vấn, và *nghĩ mình ty tiện không dài các thế mà làm chủ* được 35 đầu thủ bất tri này, quả làm vua không đổi ?

Có một cái, mục lục số 87, khi gặp tôi, đã cho tôi ốm liệt suốt mươi lăm bữa, rồi mới chịu đầu hàng, sự tích cái hũ ấy như vậy:

Ngày 1 tháng 1 năm 1939, tôi viếng lễ tăng tốc và hội chợ (kermesse) trên Kim Biên thành. Tôi theo các anh em bạn, dạo khắp thành vua, chùa Bạc chùa Vàng tôi xem không sót món nào trong bảo tàng viện, nhưng tôi không quên bóng dáng cái hũ xinh xinh, màu céladon đậm xanh, đã liếc thấy

trong gian hàng ông già Miến Điện, bận áo bông thêu, đội mũ màu cà tím. Xem rồi hội chợ, tôi kéo anh em ghé lại gian hàng ông lão, tôi xin lấy hũ ra coi. Tôi thấy đề giá *mo riel ha sap sen*, tôi mừng quá, lật đật trả tiền, lấy hũ cầm tay, không đợi cho ông lão gói lại tử tế. Anh em theo hỏi, tôi chờ ra khỏi gian hàng, rồi nói: Hũ nầy trị giá bạc trăm (bạc năm 1939); nay mua có một đồng rưỡi bạc (*mo riel ha sap sen*) (1\$50) nếu còn lóng nhóng đứng đó chờ gói chờ phong, rủi ông già đổi ý không bán, mới làm sao ?"

Trưa hôm đó tôi không cần ăn mà cũng no; tôi chỉ cầm cái hũ sắm soi ngắm nghĩa mái. (Tôi nhớ có đưa lên mũi ngủi, cho biết hũ có mùi gì). Và trọn ngày hôm đó không xảy ra chi lạ. Đợi ba hôm sau, khi về đến nhà ở Cần Thơ là tôi nầm liệt, bỏ ăn bỏ uống. Cái bụng méo xệch một bên, gài nút quần không được, nịt dây nịt vào càng thêm đau tức, tôi phải vào nầm dưỡng đường Cần Thơ mười lăm hôm mới bình phục: đau gan sưng gan !

Anh em đỡ thừa tôi mua cái hũ xúi quẩy, của tên thầy ngải ếm phù, nên tôi bị thư! Nên thủ tiêu cái hũ.

Tôi bào chữa, rằng nay đã lành mạnh. Cái hũ vô can, lại nữa ai dành đập một cái hũ lành lě, trong có ẩn họa mây sòi và bông hoa, ngoài có da men céladon, màu lục đậu "Tống ngọc" rõ ràng. Nên trách mấy anh những hôm trên đó, cho tôi ăn nhiều dầu mỡ rượu chè vô độ, thêm ném mùi *con mái cẩm cung!* Trách mình là phải, trách hũ ngải sao đành !

Nay hũ đã tấn phong *cố vấn Miên vụ*, chẽm chẽ cầm đầu bốn cái hũ khác đồng một sắc céladon nhưng thanh lục khác nhau đôi chút; từ ngày được tẩy uế bằng xà bông và nước lã, hũ có vẻ an phận và đã giải hòa với tôi, tôi tội gì xa hũ ?

Những hai mươi lăm cố vấn khác, không trào đình mà cũng có phụ gia như ai, họ Vương không hổ ! Nay xin lần lượt

- 1) Hũ Tà Lên, băng nấm tay, céladon màu hột gà lộn, hột gà ung, vì gấp ở Sóc Trăng (mục lục số 168), nên phong *Cố vấn Hạ Miên vụ*;
- 2) Hũ Mo riel ha sap sen, băng quả cam, ẩn họa "hoa sòi", céladon lục đậu, để so sánh các loại céladon *Đế Thiên Đế Thích*, số 87: phong *Cố vấn Thượng Miên vụ*.
- 3) Hai hũ céladon rạn da rắn, xanh lá cây, dưới đáy cùng có lăn như lăn chí tay, 1 số 176 toàn hảo; 1 số 241-E, men già giặn hơn, miệng tuy mẻ, nhưng Ba tôi dùng cánh kiếng gắn lại rất khéo, xem không biết;
- 4) Hũ céladon màu "ánh nguyệt" đáy không tô men, màu ứng đỏ như gạch thui, toàn hảo, mục lục số 142;
- 5) Hai hũ da không tráng men, chấm lốm đốm màu chocolat như trứng chim, cùng màu với urne funé-raire Song (hũ đựng cốt Tống) 248/7, 248/8
- 6) Hai hũ men trắng, cái nào cũng lạc tinh thấy rõ, 1 rạn như ngọc thạch, số 248/3; 1 không rạn, men mờ da đá, để dành so sánh và định tuổi các loại *Bạch Định*; vì thiểu số, nên tạm phong "Phụ tá đặc biệt *Bạch định diêu*";
- 7) Hũ men céladon xanh da diệc, rạn da rắn, toàn hảo, đáy không men, vẽ hai con lộc trông như hai con voi, mục lục 248/4. Đây là cổ vật đời Nguyên, không sai chạy nữa, nên phong "*Cố vấn tối cao Nguyên vụ (Mongol)*; hũ rất cổ, da trổ màu trơn ướt đáng gọi *"du lộ hồng"* (thí tổ loại men chàm);
- 8) Hũ trắng rạn da rắn, đáy cũng rạn, toàn hảo, miệng bịt bạc, mục lục 172; dùng để định tuổi các loại sành có rạn da rắn;
- 9) Hũ rạn ố nhẹ, đáy có tráng men, số 248/5;

Ba số này
dùng định
tuổi men loại
gốm và sành
Tống, nên
phong: "*Cố
vấn tối cao
Tống vụ*".

10) Hũ rạn ố nhện, nhưng rạn kiểu khác, số 241/A

11) Hũ rạn trứng cá, đáy có dấu chỉ tay, toàn hảo, số 247-D.

12) Hũ rạn trứng cá, da màu vàng lươn, mẻ miệng, đáy tráng men, số 171;

13) Hũ rạn trứng cá y như số 171, nhưng màu vàng sậm hơn, mục số 173;

14) Hũ rạn trứng cá khác nữa, vì màu khác hai hũ 171 và 173, nên phải giữ (số 239);

15) Hũ toàn hảo, rạn trứng cá, trổ da ngà cũ, mục lục số 103;

16) Hũ rạn, men nêu không Tống cũng Nguyên, có lẽ là hũ đựng sáp môi, vì nhỏ bằng ngón cái, nhưng lạc tinh rất nhiều, mục lục 740, mua trên nhà các chú ở Phú Nhuận (1963).

17) Hũ rạn trứng cá rất mịn, nửa bên màu gan heo (trú can sắc), nửa bên da ngà cũ, còn toàn hảo, trông rất khác những loại hũ bán tiệm buôn ngày nay (số 240);

18) Hũ toàn hảo, rạn ố nhện, số 237; nhìn lâu thấy ố nhện và dây nhện chằng chịt rất lạ mắt, nếu muốn làm giả, đời nay không thợ nào bắt chước men này được.

19) Hũ rạn trứng cá, khéo mịn như mặt vồng, màu ngà cũ, cổ vật đời Nguyên, số 241-B;

20) Hũ rạn trứng cá, mịn, màu gan heo, láng trơn như thoa mỡ, cổ vật Nguyên, số 169;

21) Hũ rạn trứng cá, màu gan heo dợt, đáy không tráng men, cổ vật Nguyên, số 248/1;

22) Hũ rạn trứng cá, ba màu: trắng, ngà cũ, xác trà, miệng mẻ bịt bạc, Nguyên, số 248/6;

23) Hũ rạn da rắn và ố nhện, céladon. Nguyên màu xác trà,

222

tìm gặp ở Sóc Trăng, số 170;

24) Hũ rạn trứng cá, lớn bằng quả cam, màu ngà cũ, vẽ bằng mực hình hai thủ quyển cuốn tròn có cột dây, kiểu gọi “liên thơ” (có lẽ hũ đựng nước để mài mực, nhưng người bán nói là *hũ ngải*); (gặp ở Huế, nhà Hoàng Nai, 31-X-1961, 200 bạc);

25) Bốn hũ bằng sành trứng, vẽ “mai điểu”, đáy trơn láng đề “Ung Chánh niêm chế” (1723-1735), có lẽ khi nung úp miệng xuống dưới nén đáy không trầy và trơn, đúng là hũ nước mài mực, nhưng người Miên ở Tiểu Cần (Trà Vinh) đem qua bán chợ Sóc Trăng quả quyết đó là *hũ ngải*. Không thấy dấu đã dùng rồi, chờ hậu cứu (mục lục số 21-A, 21-B) (mua ở Sóc Trăng); số 748-1 và 748-2 mua ở Sài Gòn).

Luân. Xưa với nay không đổi. Chỉ đổi danh từ. Ngải, xưa dùng để mê hoặc, để làm xiêu lòng người tình thương. Nếu không thương thì mức cuối cùng là giết: vì vậy có ngải mê và ngải sát nhơn. Nay nước hoa cũng cùng một mục đích. Tóm lại, lỏng, loãng là nước hoa, đặc, dέo là ngải. Và hũ ngải đích thị là thi tổ lọ nước hoa. Khi chế với dầu thì gọi dầu thơm, cũng là một thứ nước để gợi cảm tình. Năm xưa, một người Pháp đã khôi hài với tôi: “Nước Nam đàm bà thơm sẵn, nên người nước anh không biết chế dầu thơm! Và nước nào chế giỏi dầu thơm, là người nước đó có mùi nặng nhứt”. Lời tuy nhẹ nhưng bắt suy nghĩ nhiều. Nay lọ nước hoa làm nắp thật kín để giữ hương thơm được bền. Xưa, hũ ngải không làm nắp, vì hiểu rằng để trống cho hồn ma thường xuất nhập dễ dàng. Xưa tự do hơn nay! Riêng đối với tôi, hũ nào cũng là vật thí nghiệm, để coi theo đó mà định tuổi đồ sành cổ mà tôi sẽ gặp. Tôi biết đó là vật không phản bội, vật nào tôi biết căn nguyên, đào gặp ở đâu, tìm thấy trong mộ nào, thì tôi càng quý. Đối với những vật vô danh, gặp ở hiệu buôn hay hốc xó nào, thì tôi cảm động như trong sách nói người đẹp lạc loài lầu Ngưng Bích. Tôi đã gán ương đến phong hũ này “Cố vấn”, hũ kia “Phụ tá đặc trách”, chung qui vì đời đã thiếu bạn trung thành, âu là thử chơi và làm vua trong đồ sứ cổ!

Các bạn cũng nên sắm mà chơi. Vả lại giá cũng không cao mấy,

trong lúc vạn vật đều leo thang vụt vụt. Dẫu mua lầm cũng không bao nhiêu, và mỗi lần lầm là một bài học khôn . Đối với tôi, mỗi hũ đựng ngải đều là vật xưa, nắn bằng tay, cho nên hình thù vóc dáng màu sắc, đều không giống nhau. Sau mấy trăm năm tắm dầu và vuốt ve bởi chủ biết bao nhiêu lần, lại càng thêm lạc tinh, nên mỗi cái có một nét đẹp riêng. Ghe phen tôi muốn chừa không mua đồ cổ nữa, nhưng với độ tuổi này, chung quanh bao vây bởi danh và lợi, cũng xin cho tôi một lối thoát. Không nói ra, đây cũng là một nét phong lưu.

“Đố ai đánh võng không đưa, Ru con không hát, tôi chừa rượu tắm” (ca dao cũ).

9-XII-1971

TỸ YÊN HỒ (TABATIÈRES) (PL.4).

Khác với hũ ngải và cũng là một bộ môn sám không đắt giá lắm, ấy là hũ đựng thuốc hít, chữ gọi “tỹ yên hồ”, Pháp gọi “tabatière”. Nếu hũ ngải là vật dùng thí nghiệm men Tống, men Nguyên, thì hũ đựng thuốc hít là vật thí nghiệm chắc chắn men Thanh (1644-1912).

Có sách Pháp nói đời Vạn Lịch (1573-1620), đúng vào năm 1582 (Nhâm Nho, năm thứ 10 Vạn Lịch), có đạo sĩ Tây phương Matteo-Ricci được cho vào bệ kiến và dâng lên hoàng đế Trung Quốc, một số công phẩm trong ấy có vài hộp “tỹ yên”.

Ta nên ghi tài liệu trên để nhớ, và lật bộ tiểu tự điển Pháp “Petit Larousse” để tìm thêm chút tài liệu khác. Ta sẽ thấy:

a) Người cho nhập tabac (thuốc lá để hút) là Jean Nicot. Tự điển nói ông sanh năm 1530 và mất năm 1600. Với tài liệu này, ta ghi: trước năm 1530, người Pháp chưa biết tabac là gì.

b) Một sách khác¹ nói rằng tục hít thuốc (priser), thay vì vấn thành điếu hay hút bằng pipe (ống điếu cối), thạnh hành nhứt vào đời vua Louis thập tứ, và vua này có gởi sang tặng vua Khang Hy, không nói rõ năm nào, vài kiểu hộp tỳ yên, và thuốc đâm nát như bột để hít (tabac à priser).

Tự điển Petit Larousse, ghi rõ:

Louis XIV (thập tứ), sanh năm 1638 và ở ngôi báu từ

1. L'Amateur chinois des Han au XXe siècle par Michel Beurdeley, 1966, Bibliothèque des Arts, Paris.

Trong sách Tàu lại dạy cho ta biết:

- Hoàng đế Khang Hy, đời Mãn Thanh, ở ngôi báu từ 1662-1722.

Như vậy ta có thể kết luận, tục dùng thuốc lá để hút và hít, nhập Trung Quốc giữa khoảng 1662 (năm vua Khang Hy tức vị) và năm 1715 (năm vua Louis XIV thăng hè). Ta cũng được phép kết luận luôn là nước Việt Nam có tục hút thuốc cũng trong khoảng đó hay từ sau những mấy năm đó. Tôi nói lần thẩn như vậy, vì năm xưa có người khoe tôi một cái lục bình có hình đắp nổi *bình điếu Tàu* và đinh ninh bình ấy thuộc đời Thành Hóa (1465-1487) như đã ghi trong dấu hiệu dưới đáy bình. Tôi không chịu và cho rằng người chế tạo bình ấy đã phạm *lỗi sai lầm ngày tháng* (ana-chronisme), tức là bình ấy giả tạo rồi, chớ vua Thành Hóa (1465-1487) sanh trước xa Jean Nicot (1530-1600) cũng trước xa năm 1582 là năm Matteo-Ricci đem thuốc hút dâng vua Vạn Lịch. Lại nữa sự chạm nổi hình bình điếu Mãn Thanh trên sành Thành Hóa là hai lần phạm lỗi, vì kiểu moulage, đời Thành Hóa chưa biết. Người chủ cái lục bình, cho đến năm nay, chưa hết giận tôi, và cái nghề giáo nghiệm đồ xưa, nó bạc bẽo vậy đó.

Ta cũng nên tìm hiểu chơi, là người Âu Mỹ quanh quẩn có vài ba cách hút thuốc lá:

- Giản dị là để nguyên lá, cuốn lại, rồi châm lửa một đầu mà hút, đó là *hút thuốc xi-gà*.

- Xắt nhỏ sợi, cuốn trong giấy mỏng, phì phèo hút nửa điếu, phì phạm nửa điếu, không điếu luyện bằng điếu An Nam hồi trước, phì phà nửa điếu nửa điếu dán cột, thằng nào vứt bỏ nay ngồi ghiền ngáp ngựa, thằng dán lên cột, gỡ ra ngồi vêch đốc, nhớ câu “nhứt gái một con”! Cả hai cách đều là *hút thuốc vấn*.

- Một cách thứ ba của người Âu Mỹ, là xắt thuốc ra nhô

sợi, trước nhồi vào khúc cây có ống dài khoét bộng, sau trau giồi cho ra hình cái ống điếu cối ngày nay, để bập bập kéo nghe ri ri, lúc tìm tứ viết văn, lúc thả hồn theo khói cuộn, nhưng muốn hiểu rõ vấn đề phải tìm cho được tạp san Bách khoa số 229 tháng 7 năm 1966, đọc cho kỹ bài rất có duyên của ông Vũ Bảo Thú *hút pipe*. Có lẽ hút pipe dành cho người đi núi đi rừng, nhứt là đi biển, gió thổi vù vù, đốt điếu thuốc trần ai. Nhứt là dưới trời sa mù lạnh thấu xương, kéo một hơi dài ống pipe, thì là vừa ấm vừa khoái chí tử!

Quân vương nước Thổ Nhĩ Kỳ bày ra hút thuốc trong nồi sành gọi narghileh, có ống dài và mềm như mình con rắn, mỗi lần ngài ngụ một điếu, có nàng phi châm đóm, sướng chưa?

Nhưng chưa sướng bằng khi thuốc lá sang Việt Nam, người bình dân thì *hút điếu cà*, hút thuốc lào bằng ống tre không có xe, kéo một hơi sướng lên đến tận trên đầu, mà còn kém cái điếu bát của hạng quan “sống chết mặc bay!”, và xin hỏi ai chế ra cái bát bằng sứ Tàu, có tra cần dài bằng trúc lục bình dìu oặt, để mỗi khi quan hô “điếc mày” thì thằng điếu đãy phải quẹt diêm từ hai thước xa, hoặc mỗi lửa bằng hạt bưởi phơi khô cho thuốc được thêm ngon, thêm thơm phung phức!

Nhưng phải sang tận nước Tàu, mới hưởng tận cái cầu kỳ của điệu hút thuốc theo Tàu mấy chục năm về trước: bình dân có ống điếu bằng tre, nhưng to gấp mấy điếu cà, trong có để chút nước để lọc thuốc và mỗi lần kéo, tiếng nổ giòn tan như sấm dậy! Hàng phụ nữ có *bình điếu bạc đời Thành*, mỗi lần hút xong một mồi, biết thổi cho đúng điếu thì có một giọt nước chảy ngược lên đầy tàn thuốc rớt ra, rất là phong lưu tài tử, lại thêm sạch sẽ cho người dùng bình điếu nhồi thêm nồi khác hút thêm cho thêm sáng khoái, nhưng nếu chưa từng sử dụng mà lên mặt làm lanh, hút hết điếu thứ nhứt, bắt chước công tử thạo đời, thổi hơi quá mạnh, nước trong bình thay vì đầy nhẹ nhõm thuốc lại phun ra có vòi, áo dài giày thêu gì

cũng ướt, đã mất mặt tay ăn chơi, lại làm trò cười mấy năm sau còn nhắc.

Người Tàu quả có tính xác ngầm, thích gài bẫy chọc cười một cách ngầm ngầm, u mặc (humour) hồn nhiên còn bằng mười chú ăng lê tóc đỏ.

Đến như điệu hút thuốc bằng ống điếu cán dài của họ, thì quả hoàn cầu cũng phải phục chủ Ba ở chỗ cầu kỳ lý lắc. Nói cán hay cần, nghe dốt quá, phải nói cái xe điếu này, quả một vật kỳ quan, lúc tôi được tám chín tuổi, vẫn còn thấy. Người hút thuốc phải là đệ tử nhóm chơi cổ đồ bát bửu, đi tìm ở đâu cho được xe dài cả thước Tây, một đầu đốt thuốc phải làm bằng đồng điếu quết lên, đầu ngậm vào mồm là một khúc ngọc thạch màu bí đao mới đúng mốt; nhưng chỗ đặc biệt nhứt, là xe điếu phải lựa trong một khúc tre già bằng ngón tay cái, mắt nhặt thì bảy, mắt thưa thì năm lóng, (ngụ ý câu: nhơn hữu thất tình, ngũ đức) trơn bóng mỹ thuật; hoặc tuyệt diệu hơn nữa là một nhánh cây ớt hiểm có chùm gởi mọc, không biết đã sống mấy chục năm, hay cả trăm năm, da trơ hình con sóc chùm nho (nho sóc), hoặc bảy chuột ăn trái (thứ quả), nhưng phải đủ tai mắt đuôi căng tự nhiên, do nhánh nhóc bị một giống sâu đeo dùn cục cong queo lại, biến ra “mộc hóa thú”, chớ cắt sửa tháp vá thì không quý hóa nữa. Ống điếu Tàu cán dài này, đời Thanh, là vật cầm tay “trân ngoạn” của hàng phú hộ, hay ít nữa là của các xì thầu (sư đầu, cầm đầu một nghề một vạn: thợ mộc, thợ hồ, võ sư, v.v...). Có khi đó là một khí cụ cấp thời, lúc xuất kỳ bất ý. Tương truyền xưa, có một ông thầy dạy võ Tàu, một hôm ăn cơm rồi, xách ống điếu vô ngồi thảnh thoảng trong một cầu tiêu công cộng. Bỗng có một tên học trò ngô nghịch, đá cửa nhảy vào, tay vừa chém, miệng vừa hô : “Đỡ thầy!” Lão thầy không hốt hoảng, vẫn ngồi làm cái việc thứ tư trong “tứ khoái”, lấy xe điếu đầy gạt ngọn dao sang một bên, dao bén ngót chém xe điếu đứt làm hai đoạn, khúc còn lại lão thầy xóc hết vô bụng tên trò phản thầy chết tốt, xin hỏi có nước nào có ống điếu biết bảo vệ

Xin đừng hỏi tôi, chuyện có thật hay không, để tôi kể thêm cách thức người thợ tài ba Trung Quốc chế ra tý yên hồ.

Cổ nhân nói học hoài không hết. Thật như vậy. Nhơn đọc Michel Beurdeley, *l'Amateur chinois des Han au XXesiècle*, học được vài mảnh sử vụn về hai nhơn vật Tàu dính liếu đến đời vua Quang Trung bên nước ta, tôi muôn nói: *Ho chen* tức *Hòa Thành*, và *Souen Che-yi*, tức *Tôn Sĩ Nghị*, và như vậy, đọc và chơi cổ ngoạn, đâu phải là vô bổ ích?

Theo sách kể trên, tục hít thuốc bột (priser), thịnh hành nhứt vào đời vua Louis XIV, tôi nói *Louis XIV* mà không dịch *Luy thập tứ*, vì nói theo kiểu sau, chỉ có người chúng ta hiểu mơ hồ, mà nói *Louis XIV*, được phổ thông hơn, nhắc lại vua Louis XIV có gởi sang Tàu cho đế Khang Hy, một mớ hộp đựng thuốc hít (tabatière), nhưng đây chỉ là những hộp tròn tròn giẹp giẹp, nắp mở được như đồng hồ quí lớp xưa, bằng kim khí, hoặc bằng bạc thiêt, hoặc bằng vàng xi, nếu là ngự dụng, của vua dùng, bất quá bằng vàng thiêt có gắn kim cương là cùng.

Đế Khang Hy nhận được tabatière, tuy biết cách sử dụng, nhưng đừng quên bên Tàu cũng như bên ta, đời đó có phong tục để móng tay dài, (có ngón để dài và cong queo cả gang tay, chính mắt tôi từng thấy ở Cái Bè (Mỹ Tho) một cặp đúua, nói làm bằng ngọc người, kỳ thật đó là hai móng tay người dài đến gần hai tấc Tây, và tuy không ngay thẳng suôn đuột lắm, nhưng nhờ dày chắc, nên dùng gấp đồ ăn được), với móng tay quèo quào lượt buết ấy, thử hỏi làm sao nhún thuốc bột đưa vào lỗ mũi cho gọn mà hòng hít hổi êm thấm? Vì vậy khi tục hít thuốc đã thông dụng rồi, thì Khang Hy hạ chỉ cho thợ lò Cảnh Đức Trấn cũng như các nghệ sĩ khác phải chế một thứ gì để đựng thuốc bột, vừa gọn, vừa xinh, vừa hữu dụng để thay thế hộp giẹp giẹp kia mà vua chê không khéo. Và nhờ đó, từ đây sanh ra các hũ nhỏ nhở xinh xinh thế cho

hỏp đựng thuốc và đặt tên là *tý yên hồ*. Tý yên hồ có đến bốn năm loại, bằng sành, pha lê, gỗ chạm, ngà chạm hay khắc, nhứt là bằng ngọc từ ngọc thạch đến hổ phách, trân châu, đủ thứ, đủ màu, đủ loại không sao kể hết. Mỗi hũ có nắp đậy kín làm bằng một hột ngọc khác màu, dưới nút có tra thêm một cây giầm bằng ngà hay kim khí, nơi chót giầm làm hủng xuống hình như cái muỗng, cái vá, lấy đó mà xúc bột thuốc hít, trút vào lòng bàn tay bên kia rồi mới lấy hai ngón cái và trỏ, bàn tay bên này, chum một chum thuốc đưa lên mũi và phải làm sao cho hai ngón tay lọt vào hai lỗ, và sau đó, hít mạnh hơi lên. Tức khắc, bột thuốc dính vào tận chót trong mũi, hơi mạnh xông thấu lên óc o, làm cho người hít thuốc phải nhảy mũi hắt xì một hơi năm bảy cái, bao nhiêu ám khí nghẹt hơi đều thông, và người hít thuốc sẽ có một cảm giác nhẹ nhàng khoái cảm nhứt thời và đặc biệt, tưởng người từng dùng thuốc hít mới biết được mà thôi. Cái hộp tý yên của người Âu Châu, nhứt là các cổ đạo ưa dùng, vẫn là cái hộp giẹp như đồng hồ quả quít, và tục hít thuốc, theo tôi, có lẽ trước tiên là của người đi biển già, gió thoổi tư bề không đốt quẹt diêm được, nên phải bày ra thuốc bột để hít cho đỡ ghiền. Khi sang qua tay nhà nghệ sĩ Trung Hoa có tài chế biến tài tình, thêm rất giàu tưởng tượng, nên đã biến thế ra hũ lớn hũ nhỏ đủ thứ kiểu, vừa dễ tra vào đấy, vừa cầm trên tay nhồi bóp êm tay như bao nhiêu ngoạn hảo đã quen dùng, và cũng chế ra nào giầm để xúc thuốc vừa là nắp hũ, nào là đĩa con để trút thuốc vào đó mà hít, (khi chưa cắt móng tay quá dài không lọt vào lỗ mũi được). Tóm lại biết dùng thuốc hít là người Âu Châu, Trung Châu nhưng đưa cách dùng thuốc hít lên một nghệ thuật tinh vi như ta biết, chỉ có anh Ba Tàu, cha sanh của ống, bàn đèn, dọc tẩu, tiêm thuốc, và bao nhiêu đồ nghề cần thiết của nghệ thuật đi mây về gió, tờ lơ mơ thuốc phiện; chớ quả tình, thuốc phiện hay chì ả phù dung, hồi còn ở với cha sanh là Trung Đông, chỉ dùng để nhai rồi nhả xác (mâcher) như ta ăn trầu, chớ người tìm thấy cây thấu trước tiên, không có óc thẩm mỹ tuyệt đối

như người Tàu, dạy hút, dạy thầu, dạy xái và còn dạy gì nữa; (tôi không biết tiên sư của nghề dạy chích và tiêm vào mạch máu, và không biết nghề chích và tiêm á phiện vào mạch máu phát minh từ năm nào, chư vị nào biết rành xin dạy cho).

Cũng trong sách Pháp, dạy rằng cây thuốc lá (tabac) là do Jean Nicot, sứ thần của nữ hoàng Catherine de Médicis, truyền bá sang nước Pháp, trong khoảng lối năm 1530 (định chừng năm ông sanh) đến năm 1600, là năm ông mãn phần.

Và khi sách nói năm 1582 vua Vạn Lịch (1573-1620) cho phép ông Matteo-Ricci vào bệ kiến và vị đạo sĩ Tây phương này có dâng lên vua Minh, thuốc bột để hít và vài cái hộp tý yên, thế thì nước Trung Hoa biết dùng thuốc lá (tabac) sớm lăm cùn nước Việt ta, đến chừng nào mới biết hút thuốc lá thì tôi chưa biết.

Sở dĩ tôi nhắc đi nhắc lại các năm nói về thuốc lá là để nhớ kỹ những dấu chứng chắc chắn về tý yên hồ. Đừng như ông hầu tước ăng lê nói trong tập số 5, bị bọn buôn đồ cổ gạt mớp tý yên hồ có câu thơ *Minh nguyệt tung trung xuất* và câu *Hoa khai hựu nhất niên* là cổ từ đời vua Pharaon xứ Ai Cập (1800 năm trước Tây lịch). Dẫu truy ra hai câu thơ Hán trên có từ đời Đường (618-907), cũng không được phép nói đó là cổ vật đời Đường vì tý yên hồ, theo mình tra cứu nấy giờ, chỉ có từ đời Minh Vạn Lịch, Thanh Khang Hy đây thôi.

Nhưng như đã biết, cái gì xâm nhập qua nước Tàu, đều bị Tàu hóa. Ban đầu, hít thuốc là để khử độc, tri cảm gió, và hộp thuốc được gọi là *yao-p'ing* (diêu bình) (diêu, dao là đồ sành). Nhưng sau đổi lại là *tý yên hồ* (hũ nhỏ đựng thuốc hít). Và có ai ngờ được sau này trong nhóm Thiên Địa Hội, tức hội kín lập ra với tôn chỉ là lật đổ nhà Mãn Thanh và chia ra nhiều đảng phái: hôi kèo vàng, kèo xanh, kèo đỏ v.v... đều là người Hán tộc, lại lợi dụng tý yên hồ làm một ám vật để thông đồng nhau mà người Mãn Thanh không một chút nghi ngờ. Nguyên phong tục đời Thanh, có lệ anh em bạn gấp nhau

giữa đường, thường rút tý yên hồ của mình ra mời người kia hít chơi cho biết thuốc của mình là ngon gắt, (không khác ngày nay chúng ta gặp nhau mời kẻ hút Salem, người Carven A vậy.) Người Hán tộc lợi dụng cái tục đó mà liên lạc nhau bằng tý yên hồ tỷ dụ như nhóm kèo xanh có tật đưa hũ thuốc bằng cách nào (dùng tay trái hay tay mặt), và quệt thuốc bằng cách nào (quệt sừng trâu ngọc lên, hay quệt râu dê xu xuống), trong lúc ấy người nhóm khác (kèo vàng hay kèo đỏ) lại dùng cách khác, và nội những dấu riêng ấy đã dùng làm ám hiệu cho nhau được rồi và lọt khỏi tánh tò mò nghi kỵ của người Mân tộc. Từ ấy họ chế thêm đủ kiểu tý yên hồ, cái tròn, cái giẹp, cái vuông vuông, và theo tôi, nhìn tý yên hồ ngày nay đủ hiểu óc mỹ thuật của người xưa dùng nó, (như ta ngày nay sắm soi ống điếu và ống đốt), cái bằng rẽ ớt, rẽ bruyère, cái bằng nanh heo rừng hay nanh cá cúi. Ở đây không dám xâm phạm qua co lết xong ống pipe và ống đốt, vì thiết tưởng đó là nghệ thuật Âu Tây, người Á Đông mới biết chơi sau, và nghề riêng của ai nấy biết và nấy giữ).

Trong một bộ sách Tàu, không biết nhan là gì, mà Pháp dịch là *Investigations d'un dilettante*, có kể rằng năm thứ 17 niên hiệu Kiên Long (1752, Nhâm Thân), hoàng đế Joseph (không nói nước nào), có dâng để Kiên Long 22 cổng phẩm quý lạ, trong số có những hộp tý yên, và để đáp lễ lại, vua Kiên Long có gởi tý yên hồ bằng sành quý giá, tặng lại vua Joseph.

Về sau tý yên hồ được thông dụng trong dân gian, từ người có ăn đến ông giảng đạo. Và tý yên hồ thôi được trọng dụng từ năm cách mạng 1911 (Tân Hợi), một lẽ là xem đó là di tích Mân Thanh, hai là nay người Trung Quốc sang đã ăn vận Âu phục, nên không muốn làm dơ hai bên mũi bằng hai quệt râu dê hay râu sừng trâu như thuở còn để bím, thắt bì bì (cũng gọi gióc bín hay để đuôi sam).

Sách của ông M. Beurdeley có kể rằng Tôn Sĩ Nghị một hôm dâng vua Kiên Long một tý yên hồ làm bằng một hột

hôm dâng vua Kiên Long một tý yên hồ làm bằng một nốt trân châu lớn bằng cỡ hột gà so, và quý vô giá. Ít ngày sau, Hòa Thân khoe với Tôn Sĩ Nghị rằng mình có một tý yên hồ cũng quý như cái của họ Tôn dâng cho vua. Sĩ Nghị xem kỹ thì quả là tý yên hồ bằng ngọc trân châu của mình dâng vua hôm trước. Hòa Thân chẳng những là sủng thần của Kiên Long, mà lại là một sưu tập gia chúa tể, vì như bao nhiêu sưu tập gia khác trên thế giới, không xin Tôn Sĩ Nghị được thì còn có nước chọt của đức vua, và đủ thấy Hòa Thân ra vào cung cấm như câu thường thấy *xuất nhập bất cấm*.

Sách nói Hòa Thân tham nhũng và lộng quyền, chỉ có vua Kiên Long vì yêu nên bỏ qua, đến khi vua băng hà, vua kế vị là Gia Khánh, việc làm thứ nhất là hạ chỉ xử trảm Hòa Thân về tội khi quân, và dạy tịch thu tài sản. Tôi đã nói rồi trong tập 4, nơi chương VI, về triều đại Gia Khánh và Đạo Quang.

Nay xin kê khai tài sản của Hòa Thân, theo một bản án cũ đời Gia Khánh vừa tìm lại được, để cho thấy sự nghiệp của một đại thần chức tể tướng và một sưu tập gia đời Kiên Long (1736-1795), giàu có đến mức nào; cho đến ngày nay, cũng chưa ai biết Hòa Thân chơi và tích trữ cổ vật là vì ham sưu tập vật lạ vật cổ, hay vì tánh tham lam, ham chứa giấu cho thật nhiều thật đông, để nữa bán ra hay làm gì, không ai hiểu:

Hòa Thân làm chủ 23 tiệm cầm đồ, 13 hiệu buôn cổ ngoạn kỳ trân, trị giá đời đó đến 60 triệu lượng, hai cửa hàng lớn buôn ngọc thạch và hai hiệu buôn tơ lụa, một hằng đếm được là 67.000 đủ các loại da thú quý thuộc rồi, 1907 da chồn (peau de renard), tôi dịch là hồ cầu, 1417 robes de zibeline (áo dài bằng da con hắc điêu thủ (theo tự điển D.D.Anh), và hơn 4.000 áo ấm dồn bằng da thú đủ loại. Trong các phủ đệ lâu dài của Hòa Thân, chưng dọn cực kỳ xa hoa, đếm được 144 sập vàng sơn son thiếp vàng, 23 sập khác nạm bằng vàng ròng, và 40 sập sơn son mạ vàng khác nữa. Trong các phòng the cung cấm, các đồ vật để điểm trang rửa mặt thì hoặc

bằng vàng y hoặc bằng ngọc thạch. Hơn nữa, các kỳ trân dị bửu chứa đựng nơi điện chánh và đã liệt kê kỹ càng trong bản cáo trạng này đọc lại càng thêm ngót sợ, rợn người:

- 11 đĩnh ba chân bằng cổ đồng đời Hán,
- 18 đĩnh bằng ngọc thạch,
- 711 nghiên để mài mực cổ, có nhiều cái xưa từ đời Tống,
- 28 khánh ngọc loại ngự dụng,
- 10 cổ kiếm Nhựt Bản,
- 38 đồng hồ treo Tây phương đều có nạm bửu ngọc,
- 140 đồng hồ quả quít bằng vàng, mặt trám men,
- 226 ngọc hoàn bằng hạt trai kết,
- 228 viên hồng ngọc (rubis) cỡ lớn,
- 4.070 lam ngọc (ngọc xanh gọi saphir),
- 10 cây san hô mỗi cây cao ba thước tám tấc mộc,
- 22 hình nhơn bằng ngọc dương chi tượng hình Phật Bà Quan Âm và La Hán,
- 18 La Hán kim thân bằng vàng y, mỗi tượng gần sáu tấc Tây bắc cao, vàng đặc,
- 9.000 cây như ý bằng vàng nguyên khối, mỗi như ý cân nặng ba cân,
- 507 như ý bằng ngọc thạch, có nhiều cây có đề thi ngự bút của đế Kiên Long,
- 3.411 cây như ý nhỏ bằng ngọc thạch,
- 500 đôi đũa ngà, đầu bịt vàng ròng,
- 1 bộ dĩa bàn Tây phương đến 4.288 món toàn bằng vàng đặc,
- 99 tô đẻ ăn cháo bằng hoàng ngọc topaze,

- 155 tô lớn khác bằng ngọc thạch,
- 124 chén uống rượu thứ lớn bằng bạch ngọc dương chi,
- 18 dĩa bàn lớn bằng ngọc thạch,
- 18 dĩa hoàng ngọc topaze, bề ngang rộng đến bốn tấc mộc,
- 1 khối ngọc thạch chạm khéo, có ngự thi do thủ bút hai vua Vĩnh Lạc và Kiên Long để lại.

Ngoài ra, khi đào xới khu hoa viên của Hòa Thân, còn tìm được vô số đính vàng, trị giá đến 35 triệu lượng bạc, và 28 ngàn nữ trang bằng vàng đủ cỡ.

Không kể những hạt trai không khoét lỗ và đã bọc vàng y, tức món thuốc thần giúp cho Hòa Thân tráng kiện và phản lão hoàn đồng, một điều làm cho Thanh đế Gia Khánh nổi trận lôi đình, trám Hòa Thân mà còn chưa hết giận, là cựu sủng thần của Cao Tôn Hoàng đế (Kiên Long) có đến 200 xâu chuỗi hạt trai, và có một xâu quý báu hơn hết, hột lớn kinh khủng, chẳng những dịch thể mà còn to hơn xâu chuỗi báu của Gia Khánh hoàng đế đeo ngày thường, có một hột độc nhứt vô nhị, vẫn to chót hơn cả hột ngọc trai kết trên long miện, Pháp văn viết: *plus grosse que celle que je porte sur ma coiffure de cérémonie* .

Nay giờ tôi kể xa vời gần lạc đê, nhưng tôi cố ý chưa lại câu chót của bản cáo trạng chém Hòa Thân, là bộ môn tỳ yên hồ của vị tể tướng quá tham nhũng này, đếm đến 2390 hũ, toàn bằng ngọc thạch, mã não, trân châu, hoàng ngọc và bằng sứ Cảnh Đức Trấn, thấy đều quý giá, không thể tưởng tượng nổi. (M.Burdeley, tr.181).

Kể ra một người có đến 2390 tỳ yên hồ, thì quả nhiều thật. Cứ tính mỗi tủ chứa đựng một trăm món bày hàng dễ coi, thì phải 24 tủ mới đủ dùng, và trừ viện bảo tàng hay nhà buôn lớn, thì không có nhà nào chứa nổi.

Một bộ môn to tát như thế, không biết người chủ của nó có thì giờ săm soi và tìm hiểu giá trị của chúng chăng, hay là các món ấy chịu chung số phận các phi tần trong Cung oán đã tả:

Ngán thay cái én ba nghìn,

Một cây cù mộc biết chen cành nào?

Giá thử có bị trộm hay có biến cố nào, người chủ có đủ trí nhớ mà thâu hồi được chăng? Thiệt là có của quá nhiều cũng mệt. Và có quá nhiều thì cái thú chơi đã lạc nghĩa của nó, người chủ chỉ còn là nô lệ của những món đồ đại chi vô dụng nầy và nô lệ của tật thu thập sưu tầm của mình đã hoạch định lúc ban sơ. Và phải nhớ, vào đời Hòa Thân, đây không phải là của mua sắm, mà là của hối lộ của tứ phương, do bọn tham quan vơ vét cho mình nay dâng lên thằng lớn ủng hộ ở trên cao, nên cống hiến lại phần nào cho nó. Vì là của hoạnh tài nên mới có nhiều như vậy.

Tốt hơn, khiêm tốn và sạch đời hơn là mình biết mình và hãy sưu tập vừa đủ với túi tiền và với chí thanh cao của mình sẵn có.

Vả chăng tỳ yên hồ, như đã nói, là một bộ môn bổ túc bộ môn “hũ đựng ngải”, hũ ngải là thí nghiệm phẩm để biết men Tống men Nguyên, thì tỳ yên hồ là đồng hồ đo giá trị các loại sành và ngọc đời Mân Thanh, vậy thì ta phải thiết thực bỏ tánh tham; và mỗi loại nên gìn giữ đôi ba món lạ là vừa: ít món về da sành da sứ, vài món về ngọc, châu, một hai món về ngà, hoặc gỗ đá quý lạ.

Nên nhớ kỹ, một bộ môn quý tại tinh chớ bất quý tại đa. Pháp cũng nói:

Plutôt la qualité que la quantité.

Tôi nói làm vậy, và xin cũng ai đừng bắt chước tôi, vì nhà tôi có đến cả thảy mười lăm tỳ yên hồ như sau:

I. BỘ MÔN KỲ THẠCH

- Hũ đá ngũ sắc, màu xen kẽ như da trứng chim, tròn và giẹp, khéo vô song, đáng gọi “kỳ thạch”, không đề hiệu, nhưng tôi định là Kiền Long. Số 20-B (do Ba tôi để lại).

II. BỘ MÔN NGỌC THẠCH

- Hũ ngọc thạch huyết tẩm, da xanh màu đỏ huyết xen kẽ có một chỗ nám trắng (lạc tinh) gọt chưa sạch vài chỗ toàn thể thật láng như thoa mỡ, hai bên chạm nổi sơ, dài thao thiết, đời Mạt Minh (lối 1660) (do Ba tôi để lại). Số 163.
- Hũ ngọc thạch hun khói (jade fumé) hình trái lê, chategories hoa dây rất khéo, lạc tinh nhiều, mua 7-V-1969. Đời Khang Hy. Số 928.
- Hũ ngọc thạch hun khói, chỗ nào không khói thì da xanh ứng gân máu, hình dáng rất lạ, và rất tân thời phản cát điển, nửa phần giống cục đất nắn trong lòng bàn tay cát để dấu ngón tay và kẹt ngón tay, nửa phần lại tròn giống lưng người đàn bà y như của phái hiện tại chỉ nghĩa (existentialisme), đây là cổ ngọc do thợ chắc đờ Kiền Long chế tác. Tuyệt mỹ. Mua 7-V-1969. Kiền Long Số 929. (Hôm mua, tôi gặp hơn sáu chục tỳ yên hồ của một người thôi chơi bán ra, tôi lựa có hai món nầy).

III. BỘ MÔN SÀNH SỨ

- Hũ lớn cao 12 phân Tây, sành da trắng không đề hiệu, vò hai ô san thủy, chung quanh ô đóng vành chữ THQ, ca thấp không đều đặng tránh sự nhầm mắt, còn lại chửi trống để khoe màu da trắng, có nứt một đường, men lát tinh Khang Hy, nét vẽ cổ kính. Số 561 (30-6-1960).
- Hũ ám thanh, da trắng lạc tinh nhiều, khu tráng men chạm gà trống và gà mái trong bụi cỏ, không đề hiệu nhưng định Ung Chánh. Số 252 (1948).

7. Hũ nhỏ, dáng xinh, đáy không men, vẽ Long Vân Hoa Hội, Kiên Long. Số 97-B.
8. Hũ đứng, vẽ độc long ngũ tráo, khu khoanh măng. Gia Khánh. Số 175 (mua nhà Trần Tam Hạp, đường Hai Bà Trưng, 28-XI-1941, giá 5\$00).
9. Hũ nhỏ, đáy không men, vẽ xanh lam rất đẹp, cảnh ba ông già (Tam Hữu) ngồi chờ, có tên tiểu đồng ôm đàn chạy lại. Mua Faa-yue 26-XI-1938, giá 3\$50. Đời Đạo Quang (1821-1850). Số 85.
10. Hũ vuông, dáng lồng đèn, bốn ô vẽ cảnh săn dã bằng màu đỏ xen lam, (nông phu gấp ông lão ngồi câu, trẻ chăn trâu và người vác mai, trẻ gánh củi với ông già ngồi nói chuyện, nông phu khoanh tay nghe một lão trượng phân trần gì đó) đáy đẽ 6 chữ “Đại Thanh Hàm Phong niên chế” (1851-1861). Chánh hiệu. Mua ở Trần Quý Cáp 29-6-1969 giá 3.000 đồng. Số 930.
11. Hũ bát giác rất khéo, vẽ cảnh chúc thọ, trẻ con đốt pháo, đứa trẻ này bụm tai đứa trẻ kia, gia đình đoàn viên, trẻ con cười múa. Nghệ thuật cổ vẫn còn, ảnh hưởng Tây thái hậu vì cảnh chúc thọ đoàn viên, không đẽ hiệu, nhưng ngầm muốn nói *Thiên hạ nhứt gia xuân*. Định đời Đồng Trị, con bà Tây hậu (1862-1874). Số 252 (mua 7-2-1948, ở Sa Đéc đem lên bán 50\$).
12. Hũ giep như vỏ hộp quẹt cây, gốc vuông vức tỏ răng nghệ thuật cổ truyền chưa mất, đây là loại sành in khuôn rồi ráp lại, xem kỹ còn thấy lăn ráp, da sần sần nét vẽ không tinh thần, tỏ răng nghệ thuật gần xuống dốc, không đẽ hiệu, đoán theo men là đời Quang Tự (1875-1907), mua ở La Perle, Catinat, 11-X-1939, với số 7 trên đáy (số mục lục 97-A) cái kia số 97-B, hai món 14\$00.

13. Hũ hình cá kim ngư kỳ vi và đuôi xêp lại, mặt lõi, miệng ngậm nút hũ là một cái bông, chạm trong hột mã não đỏ, cũng loại đúc trong khuôn săn (moulage), rất nhẹ, như vỏ trứng, Pháp gọi *coquille d'oeuf*, trước mua ở Trần Tam Hạp, đường Hai Bà Trưng, 18-4-1942, có đế chạm rất khéo, trước tưởng đời Kiên Long, nay đặt vào đời Hồng Hiến (Viên Thế Khải) đây thôi, số 181.

14. Hũ Hồng Hiến, chế tạo năm 1916 đời Viên Thế Khải, màu ngũ sắc, đã nói trong tập số 4 về sành Hồng Hiến. Mục lục số 86. Có lẽ số 181 và số 86 này là tác phẩm do một người thợ khéo nhứt sót lại của triều Mãn Thanh, Tổng thống họ Viên mến tài nên lập lò Cảnh Đức Trấn lại, sản xuất có một loạt sành năm 1916, niên hiệu Hồng Hiến này thôi.

IV. BỘ MÔN PHA LY BẮC KINH. (*Verres de Pékin*)

15. Hũ bằng pha ly có nứt một đường ở đáy, vuông vức, vẽ ngược bên trong vẽ ra, tích hai tướng quyết tử chiến với nhau, giữa có một người cầm cờ đỏ ngù trắng chứng kiến. Đây là một nghệ thuật đặc biệt của người Trung Hoa, vẽ bằng cọ uốn cong và vẽ ngược từ bên trong, cán cọ di chuyển chật hẹp trong cổ hũ không hơn sáu bảy ly kính tâm. Nét không run, màu linh động, quả là một kiệt tác. Định đời Quang Tự (1875-1907) với ảnh hưởng ít nhiều của Tây Thái hậu, vì đời này thích hát bài nên cũng thích vẽ tướng ra trận hay đào kép mặc y phục rực rỡ. Mua 7-V-1969. Số 928-b.

Còn những bộ môn này, tôi không có đại diện trong bộ môn sưu tập: ngà, cây chạm, cây sơn mài, hột cà na hay hột quả bên Tàu, dùng lâu năm, lên nước láng như ngà cũ hay đồ sơn mài quý giá.

Một lý do không dùng tý yên hồ nữa là vì thuốc bột để hít, bên Trung Quốc, lúc trước không sản xuất được và phải

mua từ Bồ Đào Nha với một giá rất cao. Bồ Đào gởi thuốc mìn qua Trung Quốc đến tận chiến tranh năm 1939 mới dứt.

Ngày xưa, người nghệ sĩ Trung Hoa chế tỳ yên hồ với hai nguyên tắc:

1) khi dùng vật liệu nghèo hèn, như gỗ, pha ly, sành, sơn mài, ngà, hột cà na, v.v... thì phải thi thoả hết tài năng của người thợ, cho món đồ trở nên tuyệt tác giá trị là cái khéo của thợ: ký Cổ Nguyệt Hiên, Đường Anh, v.v...

2) khi hũ làm bằng vật liệu quý: ngọc, châu, hổ-phách vàng (để thấy thuốc còn hay hết), với vật liệu quý như vậy, thì người thợ chịu lép vẽ, chỉ khai thác triệt để những nét quý và đặc sắc của ngọc châu: màu sắc, lăn gân, nét độc đáo phải phô bày cho hết, để thấy cái khéo của tạo hóa. Có khi một viên đá cuối biết khai thác, giá trị nhiều hơn một ngọc quý không biết trau giồi.

Người Tàu quả quyết ngọc thạch có đến 123 màu sắc khác nhau, màu phỉ túy (cánh chim sa sả) được ưa chuộng và mắt tiền nhất, nhưng người Anh lại thích ngọc thạch trắng trong, vì cho rằng tinh khiết không pha trộn với chất kim khí khác. Màu huyết tẩm ngày nay rất được hoid đòi, nhưng phải coi chừng giả nhiều. Ngọc cổ quý giá đối với người sành sỏi.

Có tỳ yên hồ làm bằng bạc cũ hay bằng vàng, chạm nét đơn sơ thật khéo.

Người Tây Tạng dùng tỳ yên hồ có pha lanh chít huyền bí: sừng nai ung, nanh heo cổ quái, rễ cây trổ hình kỳ dị.

Nhiều người tân thời dùng nhiều món trân ngoạn kỳ lạ: cà rá có nhận hột ngọc đỏ xanh, chai nước hoa bé tí teo bằng pha lê, có nút đậy kín, mà không ngờ đó là những bộ phận tách rời của tỳ yên hồ đổi kiếp: ngọc cà rá là nút, chai dầu thơm là tỳ yên hồ do thợ bạc Paris khoét nút vặn khu ốc thật

kim cho dầu hay nước hoa đừng chảy.

Để trong va ly xách theo cũng gọn, gấp chuyện bối rối đào lỗ chôn cũng dễ, khi tung biến nó ra chén cơm manh áo, tỳ yên hồ và hũ đựng ngải, quả là bạn trung thành của người chơi đồ cổ thức thời.

12-12-1971

HAI CỔ VẬT LÀM TÔI THẮC MẮC:

1. NAI số 426. (Pl.5).

Trong các cổ vật tôi mua sắm để chơi, từ lúc chạy lên Sài Gòn năm 1947, cái nai đánh số 426, mua tại nhà Hoàng Nai ngày 4-8-1959 ở Huế, giá 1.000 bạc, làm tôi thắc mắc nhất.

Nai là một danh từ ngoài Bắc, ám chỉ bình đựng rượu bằng sành, mình to cổ dài. Nhỏ hơn một chút là cái nậm, nhỏ nữa là cái be, trong Nam gọi *ve*, hay *ve chai*, vì thường làm bằng chai, pha lê.

Ông có cái giò, bà thò chai rượu. Ý nói ông có giò lợn giò bò, bà mới chịu hợp tác bằng chai rượu từ chỗ bà giấu, thò ra.

Näm này chứa rượu “lò chang”, mời anh nếm thử, làng cho tháng rồi, là câu tôi làm thay lời một cô gái miền Nam, ghẹo anh khóa từ miền Bắc mới vào, ghẹo nhau bằng hai tiếng nói lái: lò chang là làng cho, tức rượu này là rượu làng rượu chánh phủ chớ nhà tôi không chứa rượu lậu, rượu đế.

Đến danh từ *be*, thành ngữ và ca dao nhiều đến chép không hết:

- Coi trầu be rượu đem ra trình làng (c.d.);
- Rượu ngon trong be, chè đặc dưới ấm (t.ng.);
- Rượu ngon chẳng lọ be sành, áo rách khéo vá hơn lành vụng may (c.d.);
- Sống ở nhân gian đánh chén nhè,
Chết xuống âm phủ giắt kè kè
Diêm vương phán hỏi “Mang gì thế?”,

- Tết nhà nghèo có cái gì đâu, đánh vài be củ tỏi,

Khách nhà nợ đâm ương ra đó, nói ba chuyện cà riềng.
(câu đối xưa).

(trích Việt Nam tự điển hội Khai Trí Tiến Đức).

Tốn một ngàn đồng bạc, có một kỹ niệm di chơi ngoài Huế, mua nhà lão Nai một cái “nai”, và học thêm bao nhiêu tiếng lạ, ấy cũng một lý do khiến tôi si mê đồ cổ ngoạn.

Vả lại không phải vô duyên cớ mà tôi phí một ngàn bạc để mua vật này, hiện có mẻ một chỗ nhỏ trên miệng, nhưng tôi không thắc mắc vì chút đó, vì trong đời tôi, có món nào đến tôi mà lành lẽ đâu? Điều là vá víu, nhưng miễn ăn ở kiếp với nhau, là được rồi.

Hãy nghe tôi tả cái nai này; trong thẻ mục lục chép để lại cho con, tôi viết:

Bầu rượu, da trắng ngà ngà, men dời Tống; cầm trên tay nặng hơn nhiều loại sành khác, đáy tráng men màu da cam sậm, tức céladon, nơi cổ và trên da, chỗ nào men tróc ra thì lòi cốt thai đỏ đỏ màu chocolat (ta gọi màu gạch mục); chạm sâu trên cổ hình chim hạc, đầu như đầu vịt; hai mặt hông, chạm sâu:

a) Một bên là hoa cúc xòe cánh trở về một bên, quay từ mặt trái (xem hình), chung quanh hoa cúc, có viền một viền hồi văn mũi nhọn, quất ngược chiều với cánh hoa, nửa giống bánh xe, nửa giống svastika;

b) Mặt bên kia của cái hông bầu, cũng chạm một hoa cúc xòe, kiếng từ hữu quay qua tả, giống hình bánh xe, nhưng cái viền biên không phải vẽ mây sòi nữa, nhưng vẽ miếng chả góc nhọn, y như chéo túi kết mao “tỷ lư” của hòa thượng nhà chùa.

Cái nai 426 này, làm tôi phân vân. Ban đầu tôi xếp nó

vào cổ khí Tống, vì là men Tống rõ ràng, thêm mấy chỗ rạn, đều cổ kính đúng là rạn Tống.

Nhưng tôi thắc mắc, vì đời Tống trọng đạo Lão hơn đạo Phật. Còn cái nai này tượng trưng đạo Phật nhiều hơn đạo Lão.¹

Tôi nghiên cứu lại, và muốn xếp nó vào cổ vật triều Lý (1010-1225); nhưng tôi còn đắn chò chưa quyết định:

- Đời Lý, đạo Phật là thịnh hành nhứt dành rồi. Chim hạc và hoa cúc biến hình ra “pháp luân” “xa” cũng đúng nữa, (nhưng tại sao kiếng hoa day từ mặt qua trái, bắt tôi nhớ *croix gammée* của Hitler, khác chiều hướng của *svastika* Phật giáo)?

- Đời Lý, (1010-1225) đồng thời với triều đại Bắc Tống (960-1126) và một phần Nam Tống (1127-1279). Cái bầu này nặng theo céladon và cốt thai đỏ, là dấu hiệu cổ vật Tống rõ ràng.

Ngày nay, bên Đại Hàn, còn lưu lại cổ khí céladon, gọi céladon de Corée khá giống céladon Song (Tống) và céladon de Thanh Hóa (Việt Nam). (Xem quyển III, Korean arts, ceramics, Ministry of foreign affairs Republic of Korea, 1961, tr.138).

- Tự điển Petit Larousse cho ta hay tại Cao ly này, triều đại họ Lý cai trị từ thế kỷ XIV cho đến người đại diện chót là ông Syngman Rhee (Yi Sung Man, ta quen gọi Lý Thừa Vãn).

- Một tài liệu khác, cần khảo tra kỹ lại, là mới đây hai ông Đỗ Bằng Đoàn và Đỗ Trọng Huề từng viết “con cháu vua nhà Lý, sau năm 1226, đã di cư dời về tỵ nạn tại Cao Ly quốc” (Bách khoa thời đại số 301 ngày 15-7-1969).

- Xuống đến đời Trần là một triều đại tôn trọng Nho,

1. Xem trở lại tr. 125 : Nam Tống chịu ảnh hưởng Phật giáo. Bắc Tống chịu ảnh hưởng Nho giáo (Fujio Koyama).

Thích, Lão như nhau, và đời Trần trị vì từ 1225 đến 1400, cũng đồng thời với nhà Tống và nhà Nguyên bên Trung Quốc, luôn mến chúc năm đầu nhà Minh.

Lối năm 1279 thì nhà Tống mất nước hẳn. Theo một vài sách kể, thì thợ gốm di thần nhà Tống, không khứng thần phục nhà Nguyên, đã kéo đi lập nghiệp nơi ba chỗ khác nhau đều có sản xuất céladon, đó là: Cao Ly quốc, An Nam quốc (vùng Thanh Hóa) và Xiêm La quốc (vùng Savankhalok).

Nếu nai số 426 này do lò Thanh Hóa chế tạo thì thuộc dưới đời Trần chứ không phải dưới đời Lý, nếu hiểu theo người Tàu, thì lại dưới đời Nguyên (1279-1368).

Đọc sách khác thêm nữa, thì cũng mới đây, giáo sư Nguyễn Phương định nêu trong Bách khoa thời đại số 245 ngày 15-3-1967, rằng: nhà Lý cũng như nhà Trần, đều là gốc người Tàu xuống định cư lập nghiệp ở nước Nam.

Để tạm kết luận, có thể nói một cổ vật khi lạc loài xa nơi xuất xứ, thì đã mất hết lý lịch đảm bảo. Như vậy, hỏi ta có nên mua chăng?

- Xin trả lời: Nên mua lăm chứ, vì một khi điều tra lý lịch được, tức đem vật ấy so sánh với vật trưng bày ở Viện bảo tàng hoặc nơi các tư gia có tàng trữ và tin cậy được, nếu phản ra manh mối, thì chừng ấy cái mừng biết bao lớn và công sưu tập thật là không phí uổng vạy.

Tôi nói ra đây, như khoe con dao hai lưỡi. Đối với người hiếu học, thì nên mua nếu có dịp. Nhưng những chuyên gia chuyên buôn bán các vật này xin đừng nghe tôi nói mà liếc dao lần.

Thật sự, loại cổ khí đời Lý đời Trần này, thỉnh thoảng tôi còn gặp tại các nhà buôn ở Huế cũng như ở Sài Gòn. Tôi

mách vì tôi không tiền mua nữa.

13-12-1971

B. BÌNH VÔI CÓ QUAI 230. (Pl.5)

Một cổ vật khác làm tôi bối rối không vừa là bình vôi có quai số 230 (xem hình). Bình này tôi mua ngày 13-V-1943 tại nhà buôn ngọc La Perle, ở Catinat cũ, lúc đem về còn ăn được kẹo ngọt chứa đầy bình, vì bán mùa Phục sinh theo loại trứng gạt mớp dịp lễ Pâques, thế mà bình xưa kẹo mới, chỉ bán 25 đồng bạc (25\$00).

Bình khéo lăm, toàn vẹn không sứt mẻ, đặc biệt có *quai mây biến cù*, da trắng men Tống, bình cầm trên tay thấy nặng, chánh là céladon, đáy không tráng men, nơi chun, vành ngắn và lộ ra, có vẽ một viền biên lớn màu gạch đỏ thui, theo Pháp gọi *base chocolatée* (xem quyển *Céramiques à base chocolatée*, BEFEO 1958, vol. XLIV, bài của R.Y. Lefebvre d' Argencé viết); viền nầy nhái lại kiểu xưa các cổ vật đời Tần Hán đều bịt bằng đồng đen. Trên chiếc bình, da rạn mịn tuyệt khéo và duyên dáng nhứt là hai chỗ trổ màu đỏ đỏ, lộ gân huyết, là dấu chứng đích xác đó là céladon, hai bệt ấy dài, giống như ráng chiếu bị mặt trời phản chiếu, thật là huyền bí.

1) Lúc mua đem về, tôi định tuổi bình vôi 230 nầy vào đời Nam Tống (1127-1279), và lấy làm tự đắc mình là giỏi hơn ai, vì rõ ràng là phân biệt được men Tống; lại nữa, cái quai dây mây biến hóa ra con giao con cù, hóa ra không phải biểu hiện của luân hồi hiểu theo thuyết Phật hay thuyết Lão Trang, thì là gì? Sướng quá, mua vật quý rất rẻ.

2) Nhưng sau đó, từ ngày vào làm việc nơi viện bảo tàng Sài Gòn, thất bại đã nhiều lòng kiêu đã lut, tôi gia tâm nghiên cứu sách vở để giải buồn. Ông J. Boisselier là bạn cũ, tặng tôi quyển *La statuaire du Champa* (BEFEO, vol. LIV, in

năm 1963). Tôi hồi tâm nhìn kỹ lại cái bình vôi, nhứt là cái quai. Tuy quả đó là con giao long (cù) do một dây mộc hóa ra, nhưng dây này không phải dây mây, mà đó là cái cuống dài của buồng cau luôn cả và râu ria, đầu buồng biến ra đầu con giao, và bốn sợi râu cau lúu quý hóa ra bốn chân con thú. Tức nhiên tôi đổi ý lại.

Theo sách J.Boisselier, cau vả chăng là “totem” (động vật tổ) của dân tộc Chàm. Chúng ta để ý nhiều tới người Chàm, từ đời vua Chế Mân, gọi theo Phạn Tự là *Jaya Simhavarman III*. Ông vua đen nầy mê cái màu huyền của công chúa Huyền Trân, nên đem hai châu Ô và Lý dâng cho vua nhà Trần để cưới công chúa ấy vào năm Bính Ngọ (1306). Sang năm 1307, vua Trần Anh Tôn thu nhận hai châu Ô và Lý, đổi tên là Thuận Châu và Hóa Châu, bất chấp lời tiếc thương bóng gió (mà đâu lọt tai vua):

- Tiếc thay cây quế giữa rừng, ai cho thằng Mán thằng Mường nó leo !

- Tiếc thay hột gạo trắng ngàn, đã vo nước đục lại vẫn lúa rơm !!

- Tiếc thay hột gạo tám xoan, thổi nồi đồng điếu lại chan tương cà !!!

Nhưng thanh sảng nhứt là ngâm lại bài thơ sau đây, mặc dù tác giả, Hoàng Cao Khải trước làm chuyện bất phai với vua với nước, đã có người khác phê bình, thơ ông hay ta cứ chép:

Vịnh Huyền Trân công chúa

Đổi chác khôn ngoan cũng nực cười.

Vốn đà không mất lại thêm lời.

Hai châu Ô, Lý vuông nghìn dặm,

Một gái Huyền Trân của mấy mươi?

Lòng đở khen ai lo việc nước,
Môi son phải giống mãi trên đời ?

Châu di rồi lại châu về đó,
Ngơ ngẩn trong nhau mấy đứa Hời ! (H.C.K.)

Thêm một bài Nam ai khởi đầu bằng câu: “Nước non ngàn dặm ra đi, là cái tình chi?” chưa biết chắc phải của công chúa đặt khi lên đường về Chiêm quốc, bỗng năm 1308, bà xuýt bị lén giàn hỏa để chết theo Mân vương, vì tục lệ Chàm, gọi *sati*, chồng làm vua rủi chết, hoàng hậu phải hỏa táng mới là trọn đạo. Nhưng ta hãy để Trần Khắc Chung, tuân lời vua Anh Tôn, rước bà về nước vô sự, việc dung chạm thầm kín giữa hai người ngoài khơi, nếu có, ta cũng không làm gì được và không tìm hiểu làm gì. Việc nên hiểu chẳng, là tháng giêng năm Canh Ngọ (1390), nếu không có tên dày tớ Hời phản chủ chỉ thuyền vua Chiêm và nếu phát súng Trần Khát Chân không trúng đích, Chế Bồng Nga nếu không chết vì mũi súng ấy, thì lịch sử ắt phải viết đoạn này lại rồi.

Cái bình vôi số 230, mua năm xưa 25 đồng, đã gợi cho tôi bao nhiêu việc cũ, vậy chớ nó chế tạo vào năm nào? Từ Chế Mân (1306) đến Chế Bồng Nga (1390)? Bao nhiêu ước đoán về cái nai số 426, đều đem nói lại về bình vôi số 230 này được. Từ trước, trường Viễn Đông Bác Cổ, quơ đưa cả nấm, đều cho rằng đồ gốm làm tại Thanh Hóa cũng gọi đồ đồng Thanh, đều là gốm Tống (poterie Song). Tuy chưa đi tới chỗ, nhưng tôi mê thích và tìm hiểu nó, tôi định chắc đồ gốm ấy, không phải *Song* (Tống), mà *post-Song* (hậu Tống) tức thuộc đời Nguyên (1280-1368) và do thợ di thần nhà Tống chế tạo. Khi làm ra nó, tại Thanh Hóa, những tò có cánh sen nổi và như bình vôi số 230 này, có cái quai “râu cau biến chân rồng”, đều chịu ảnh hưởng nhiều của mỹ thuật Chiêm Thành. Về sau nhà Minh lấy lại độc lập rồi, các thợ ấy về Tàu, bỏ lại lò Thanh

Hoa hoạt động yếu và chỉ làm được chum vại và gạch ngói tầm thường.

Tôi chấm một dấu hỏi lớn về hai cổ vật số 426 và 230 này mà tôi không biết chắc năm chế tạo. Tôi xin trao việc ấy cho các bạn nhỏ. Tôi an ủi lấy tôi, nhờ hai vật này mà quên bớt nỗi khổ của đời.

14-12-1971

MỸ THUẬT ĐỒ GỐM SẼ ĐI VỀ ĐÂU?

(Les pièces scatologiques). Những loại gốm hình giống phẩn.

Một biến thể lạ lùng của chén trà Nhựt. (Pl.6).

Sau trận đại chiến khốc liệt kỳ nhì bên trời Âu, nhứt là sau hai trái bom nguyên tử thả xuống và lanh đủ, bên Nhựt Bổn, cái mộng Đại Đông Á chẳng những tiêu tan theo khói bom độc, mà đất nước thiêng liêng thêm bị gót giày ngoại bang chà đạp ô uế. Phận nam tử, con cháu Mặt Trời, trong lòng lấy làm căm tức, vì binh Hoa Kỳ viễn chinh cấy giống máu cõi bò vào giống máu gái Nhựt trong một thời gian. Chú khách mới, mặc dù biết điều, mặc dù tôn trọng kỷ luật, nhưng cũng không sao tránh khỏi sự đụng chạm ngoài da trong máu với dân bản xứ. Một đàng chủ, quen tánh ưa duy trì thủ cựu, bảo tồn đến câu nệ, câu chấp. Một đàng khách, vừa rời lưng bò, đít chưa hết chai, sần tánh hờ hững, bất cứ việc gì cái gì cũng lấy tiền ra mua, sần tánh bóc rời phóng túng, khiến cho khi hai người húc vào nhau, đụng nhau đến đổ lửa mà bụng vẫn không dè. Từ ngày Nhật hoàng làm rơi quyền “bất khả xâm phạm” chỉ một lần này, mà dân đảo Phù Tang lảo đảo như đứa mất hồn. Về phái yếu lại càng thêm tệ: thô phong gáy xù là như trước, tuy vẫn biết có lời, vì con cháu thêm cao mẩy tấc, nhưng cuộc giải phóng của phụ nữ quá mau lẹ, cho nên hương thơm khuê phòng càng mau thoảng mất, trách nào bọn tu mi nam tử, con cháu của samourai, lòng anh hùng tuy hậm hực, nhưng cũng phải nuốt hận chờ thời. (Cái thời ấy đã đến, Honda bán khắp bầu trời, và chuyển bại thành thắng, nước Nhựt nay giàu có hơn ai, trong đám sống sót sau đệ nhị chiến tranh thế giới).

Riêng đối với phương diện mỹ thuật, Nhựt khó trả lời

rằng sự chung dụng kia có hại nay có lợi cho nước nhà. Cú kéo lẽ ngay ra bàn, quả nghệ thuật cổ truyền có mất mát một vài. Mặt khác, nên thảng thắn nhìn nhận, mấy mươi năm gần đây, nếu không có bàn tay lông ngoại bang nhúng vào, thì tự người Nhựt chưa dẽ gì dứt khoát với những hủ bại bất hợp thời, còn sót lại của mấy ngàn năm “bé quan tỏa cảng”. Kết luận ngay bây giờ e không nên, phải chờ thời gian trả lời là diệu kế nhứt. Một điều hiển nhiên dễ nhận là nếu mỹ thuật Nhựt có thay đổi như đã thấy, ấy cũng nhờ ai? Nhưng nhờ khôn tính mới được vậy, chờ thiếu chi dân chung dụng cũng với một thứ người ngoại bang đó, mà vẫn thấy lỗ chờ không thấy lời lóm gì?

Nay xin lấy vài tỷ dụ cho dễ hiểu:

- Về môn tranh dầu, quả họa sĩ Nhựt chưa phát minh được gì, vẫn chưa dứt khoát với tật ham bắt chước, ưa nhại kiểu phương ngoài, và vẫn chưa sáng tác...

- Về ngành kiến trúc, Nhựt nay có lâu chọc trời, nhà cao mẩy từng, ngành này tiến bộ khả quan. Trước kia, người thợ Nhựt noi theo cổ truyền, thích dùng rơm rạ nhồi quết với đất sét để làm vách phen, và quen dùng lụa vải hoặc giấy nhúng dầu làm cánh cửa đẩy qua đẩy lại và vách phòng mỏng mảnh, vì nhớ rằng mình hiện sống ở trên hỏa diệm sơn không biết khạc lửa ngày nào; nhưng nay họ đã bắt cháp, chế cửa kieng dày và sử dụng kim khí làm vách, vẫn mỏng nhưng chắc, và biết dùng cement cốt sắt kiên cố hơn. Kiến trúc sư Nhựt, nhờ vậy, nên tha hồ chế tạo nhà cửa theo ý muốn, vừa tiện lợi hơn và vừa theo kịp các nước văn minh. Có thể nói nay người Nhựt đã nhốt được kiến trúc theo cổ, trong vật liệu tân thời. Hiểu theo cách này, thì thấy bên trời Âu đã thoái hóa, và nghệ thuật kiến trúc Âu lui chớ không tiến, vì đã đột ngột lấy xi măng cốt sắt thay cho đá hoa, đá chạm, và không biết dung hòa kiến trúc cổ với nhà cửa tân tạo, phải đủ tiện nghi

nhưng mà còn phải giữ phong độ xưa như cũ. Bên Âu Châu, những tác phẩm đền đài xưa, hay và khéo vô cùng, ngày nay sót lại không bao nhiêu, và sẽ bị phá hủy tiêu mất lần. Phương pháp kiến trúc cũ đã mất, phương pháp xây cất tân thời không khéo hơn.

- Đối với nghệ thuật chế tạo đồ gốm, đồ đất nung và đồ sành, nói đến đây, xin cho tôi nói cho thỏa lòng, vì tôi đã quen tánh méo mó “thiên vị vì chức vụ” (déformation professionnelle).

Xét kỹ lại, nghệ thuật tinh vi, siêu phàm của cổ Trung Hoa, của thời đại Minh Triều (1368-1644), và Thanh Triều (1644-1912), dường như nay đã thất truyền.

Nhắc lại khi nhà Nam Tống (1127-1276) mất đi, thì bên nước Cao Ly cũng như bên nước Thái Lan, hai vùng *Savankhalok* và *Sukhotai* chế tạo được đồ gốm nặng dày men nước biển *céladon*. Đồ céladon hai vùng Thái Lan này, tương đương khéo không kém đồ céladon An Nam vùng Thanh Hóa (Đông Thanh) cũng xuất hiện đồng một thời đại ấy. Sau này, nhơn mở đường thiết lộ xuyên Đông Dương (chemin de fer Trans-Indochinois), trường Viễn Đông Bác Cổ đã tìm được rất nhiều đồ céladon trong các ngôi mộ cổ Tàu, chôn đây từ đời Đường, Tống, có khi xưa đến đời Tây Hán và Đông Hán.

Nhưng vì cớ nào, khi nhà Nguyên (Mông Cổ) (1279-1368), bị nhà Minh đánh đuổi ra khỏi lãnh thổ đất Trung Hoa (1368), thì bỗng cùng một lúc, cả Thái Lan và An Nam đều quên mất nghệ thuật bí truyền chế tạo đồ gốm céladon?

Bấy lâu các học giả trường Bác Cổ vẫn định rằng đồ céladon Thanh Hóa có từ đời Song (Tống) (960—1276), vì màu sắc, men nặng, kiểu thức rất giống nhau. Riêng tôi, tôi lại định các vật này, tuy cũng một tay thợ làm, nhưng chỉ có từ đời Nguyên (1279-1368), tức khoảng gần một trăm năm sau, vì

Trời nna Nguyen tay muoc Trung Hoa, thi myu mo nguy bi ai quốc Tàu đã bỏ nước lánh nạn, kẻ thì qua Thái Lan, hay Cao Ly, người thì An Nam, và tiếp tục làm đồ céladon, noi theo nghệ thuật cũ, y như lúc còn ở bên Tàu, đến khi Minh Thái Tổ thống nhứt giang san (1368) độc lập trở lại, người Nguyên bị đuổi về Mông Cổ, thì con cháu các nghệ sĩ Tống xưa, đều rút về cố quốc họ là Trung Hoa, khiến Thái Lan và An Nam, nuôi họ lúc thời loạn, đến thời bình họ về nước họ, và săn người Tàu có tánh giấu nghề, nên họ đi rồi, người dân bản xứ, Xiêm cũng như Việt, chỉ biết chế tạo đồ tầm thường, lu mai chum vò, còn mỹ thuật cao làm đồ céladon, đã thất truyền, thật là đáng tiếc. Một lý do khác, hoặc là dầu họ có dạy nghề, mà ta không có vật liệu hảo hạng, thì biết nghề mà cũng không chế tạo được và cũng như không, cũng huờn y như cũ.

Duy nước Triều Tiên, nhờ địa thế sống chung một cuộc đất ăn liền với Trung Hoa, nên còn duy trì được tổ nghiệp đồ gốm. Người thợ Tàu truyền nghề cho thợ Cao Ly, kế thợ Nhựt thụ giáo với thợ Cao Ly, thành thủ ngày nay hai nước này đều nối dõi được nghệ thuật bí truyền đời Tống, để trở nên các tay xảo thủ, chế tạo được céladon, chỉ thua đồ gốm chánh Tống, chớ vẫn hơn các nước khác, luôn cả Trung Cộng, vì mấy ông này quá ý, đuổi hết thợ đời Thanh, triệt để cách mạng khiến nên mất nghề quý hóa. Trong khi ấy, nước Nhựt đời đời tôn sùng nghệ thuật, chế tạo đồ gốm theo Tống, đúc gốm theo đời Chiến Quốc, sơn mài theo Minh, và trau giồi nghệ thuật mãi mãi không để thất truyền. Chính Phật giáo cũng từ Trung Nguyên truyền qua Cao Ly rồi mới sang Nhựt Bản, nhưng ngày nay chùa chiền ở Nhựt lại được bảo tồn hơn ở đâu cả.

Từ đầu thế kỷ XVI, trên lãnh thổ Nhựt, đạo pháp uống trà (Trà đạo) bắt đầu phổ biến mạnh. Nghề chế tạo từ khí dung cụ để pha trà (chén, dĩa, bình tích) cũng tiến theo một

dà. Nhưng dòng Samourai, tức phái tộc võ sĩ Nhựt, vẫn chưa bỗ tánh dữ tợn, quen chặt dầu phân thây kẻ thù không gorm tay. Cũng may, là lần hồi nhờ ảnh hưởng Phật giáo, rồi họ cũng diu bớt tánh hung và thuần nết lần. Người Samourai có tánh thích deo gươm, và cây kiếm đối với họ là vật bất ly thân, nửa bước không lìa. Phần đông, họ giữ đạo Thiền (Zen). Từ ngày theo thuyết Trà đạo ban đầu họ tập rời cây kiếm, để đứng chiêm bái trước Phật đản. Kế lại, họ chịu buông kiếm để ngồi nghe thuyết pháp. Rồi càng niềm sâu đạo Thiền, càng bén mùi đạo lý thiên nhiên của tạo hóa, người võ sĩ Nhựt bắt chước theo gương Trung Hoa, cũng săm soi gốc tung và khóm trúc, tập viết đại tự, và học phép vẽ tranh.

Nguyên tắc Thiền môn dạy chuộng hai chữ *thanh khiết* và các trà phòng, trà thất phải chung dọn trong khuôn khổ *thoát ly trần tục*. Vì thế cho đến nay, người Nhựt, khi dọn bày một phòng trà, vẫn chuộng đơn sơ, tránh rườm rà, thích một cảnh thôn dã hơn cảnh phồn hoa, phiền toái. Trong mắt người Nhựt, một miếng gỗ tầm thường nhưng gân nổi có vân bông, vân quí hóa hơn khúc gỗ mắt tiền sơn son thếp vàng. Một cây trúc *hoa long*, một gốc mai *bến hổ*, đối với Nhựt, át có ẩn tàng bí mật, chứa chút gì của vũ trụ vô biên, không nữa thì cung la mắt, muôn nhìn hơn những vật cao giá nhưng nhơn tạo, và chưa chắc gì là tinh khiết, tự nhiên bằng. Phòng trà luôn luôn phải giữ cho được đơn sơ thanh nhã, lựa một miếng gỗ đặc biệt đủ tượng trưng tinh thần cao khiết của chủ gia, họa hoằn lấm mới khứng kèm thêm một gốc cổ tung thập kỷ niên (xập kỷ nìn, nói theo Quảng Đông) hay một bức tranh Tống Đại thật cổ kính. Được một cổ vật hiếm có, đặt món ấy đúng vào chỗ của nó, người Nhựt còn mừng hơn được một số tiền lớn, quả là *ngàn vàng không đổi*. Điều tối kỵ nhứt là vật trang phẩm nhiều tiền. Người Samourai dẫu chiếm địa vị cao sang đến bực nào, cũng đặt tôn chỉ của mình trong ba chữ: *thanh, tịnh, khiết*. Bình sanh họ lấy đậm bạc thay cho xa hoa,

tay thiên nhiên làm trọng, và càng mộc mạc, thô sơ, giản dị, săn dã, lại càng hay. Các bức cao tăng trong Thiên đao thêm gia công khuyến dỗ, dạy cho các thợ khéo biết chế tạo chén bát để dùng trà, không cần bằng sành bằng sứ mắt tiền, mà bằng đất nung, đồ gốm, một lẽ vì tiết kiệm, một lẽ khác là chuộng tinh khiết, tìm cái gì thoát ly trần tục trong “hỏa biến”, ít ra đó là *vật do lửa đốt tạo thành*. Dưới mắt các nhà chơn tu cao khiết tao nhã ấy, chưa chắc gì be vàng chén ngọc là quý, chỉ mắt tiền thì có, chớ chưa chắc tinh khiết bằng đồ đất nung trong lửa lò, và đồ đất nung kia, khiêm nhượng như vậy mới đáng làm vật tượng trưng cho cái khổ hạnh của nhà chơn tu, vì người tu hành đắc đạo, có khác gì một cái chén trà dùng lâu đời mà giữ được còn nguyên, chén càng lạc tinh (usé, patiné), càng như ẩn tàng một đạo đức nhiệm mẫu, kết quả của một đời tu hành khổ luyện. Nhà tu hành, có thể ví như một chén thô kệch nhưng thanh cao: hình dáng xù xì bề ngoài mà bên trong không giữ một chất gì đục, từ cục đất biến ra rồi về với đất, không như chén sứ, sạch lấm mà nhiều khi cũng chứa nhiều thứ tanh hôi lấm, và nhờ lớp da trơn mà không ai biết bê trong. Người tu sĩ từ thứ dân đào tạo, giữ được một lòng trong sạch, không nói ra, chớ bức vương hầu tham nhũng đâu sánh bằng? Sen trong bùn, ví với hương trông bằng phân chuồng, hai thứ vẫn khác!

Đất nung biến sắc, nhờ lửa lò un đúc, như nhà tu luyện chí công, không để tâm vướng bụi trần: Tự cổ chí kim, nghiêm ra bất cứ thứ gì vào lửa cũng tiêu nát ra tro, duy có đất sét, vào lửa biến hóa, có khi trở nên “ngọc”, và có thể nói từ mấy ngàn năm chế tạo, không món nào giống y món nào, và kể về đồ đất nung, thật không có một cái chén thứ hai giống y hay trùng bản với một chén đã làm từ trước: chén hình thù càng quái dị, càng được xem có như vậy mới đáng gọi là *tử công phu*.

Đạo Zen của Nhật Bản có chịu nhiều ảnh hưởng của học thuyết Lão Trang, pha thêm thần giáo săn có của người Nhựt,

tự xưng là con của Mặt Trời. Zen thọ lãnh bao nhiêu mâu nhiệm bí ẩn của các vị cao tăng, và của các bậc di thần, ẩn sỹ triều Nam Tống. Mông Cổ, sau gọi Nguyên, dấy binh chiếm đoạt miền Bắc Trung Hoa, nhị đế mông trán, bao nhiêu tinh hoa nước Tống đều dồn xuống miền Nam. Triều Nam Tống thành lập và kéo dài thêm từ năm 1127 đến năm 1279. Tuy binh tàn lực yếu, nhưng họ thu hình giấu vúc, dồn ép tinh thần học thuật vào chung trà an ủi. Càng về lâu, họ càng say mòn đạo lý của chén *trà đạo vô ưu*.

Sĩ phu đời ấy, người nào cao khiết thì tĩnh tu chuông mõ kệ kinh. Người nào nhiều cảm khái thì trở nên khoáng đạt, lấy rượu chôn sâu. Người nào săn tâm hồn nghệ sĩ thì giết thi giờ bằng vẽ tranh, làm thi, viết liễn đối, luyện viết đại tự. Rồi trong nước, phát sanh một tục xét ra rất có hại về sau, ấy là tật *thanh đàm*. *Thanh đàm*, nghĩa là chỉ bàn cái lý hảo, cái lý khô, mà không thiết đến sự thực. Từ ông cựu văn quan trong triều, đến ông võ quan ngoài trấn, cho đến người ẩn dật cư sĩ, rút sâu trong rừng thẳm, cũng thường tụ hội gặp nhau, thanh đàm. Khi thì hội ẩn ở rừng trúc, khi thì vịnh phú ở lan đình, khi thường nguyệt khi ngắm cúc, có khi lại đề huề có ca nhi mỹ tú, trốn vào rừng thường ti trúc cầm ca. Lúc nào cũng bàn đến sự cao siêu thoát tục, khoáng đạt xuất trần, nhất thiết biết mình là thanh, bao nhiêu người khác, dẫu rằng không tục, cũng đều ô trước. Quốc gia chính sự đắc thất thế nào, quân Nguyên đã đến gần hay còn ở xa, con cái chưn quân chưn lính có còn sống hay đã chết rồi, nhất thiết gác để ngoài tai, không cần biết tới. Nếu cứ đà ấy mà sống, thì tiền đồ quốc vận còn gì?

Nhưng những bức tranh bi quan kể trên, chỉ dùng để tả mạnh mức phát nguyên nghệ thuật uống trà để quên lãng sự đời của người Nam Tống, nhứt là của người Hán tử miền Nam, nơi sản xuất danh trà và nơi chế tạo chén để uống trà *Thố hào trản* đời Đại Tống (*tasses poil de lièvre des Song*).

Riêng nghề đồ gốm, người Trung Hoa đã dạy người Triều Tiên và người Nhật Bản, nên chuộng những chén xáu xí từ trong lò biến ra như vậy và Pháp gọi “tasses accident de four”. Họ xem chén ấy không khác tượng trưng những người chiến bại như họ, những người nước mất nhà tan, bọn di thần nhà Tống, từ Bắc di cư vào Nam và biết bao giờ trở lại quê hương cũ. Chén có da nỗi sần sần vì lửa lò quá độ cao, làm cho men chảy, men “khóc”, và những giọt lụy đóng dưới chân chén ấy (gouttes, traces, de larme) làm cho chén nổi nồng nổi u, nổi cục nổi bướu, đã không bị vứt bỏ lại thêm được tông tiu, vì trong mắt họ, đó là bạn cùng chung một cảnh ngộ: cảnh ngộ của kẻ chiến bại, thua quân Nguyên, không khác chén kia thua sức nóng hỗn lửa lò!

Người đi tu không cần về diện mạo. Hình dung tốt xấu không đáng kể, đáng kể không là đạo đức nội tâm. Như bọn di thần Mạt Tống, còn gì nữa mà khoe sang khoe quí? Luyện chí cho cao, luyện tâm cho sạch, thì đạo càng tinh vi, chánh quả mau đạt, thành công có ngày. Tinh thần ấy, quan niệm ấy, có lẽ cũng do kết quả một phần nào của sự lập dị của phái chiến bại yếm thế.

Càng truyền lân xuống đời sau, ý nghĩa chiến bại phai bớt lần, nhưng trái lại thói lập dị càng tăng: Trung Hoa, Nhật Bản, Triều Tiên, Việt Nam, đồng học theo một thuật, theo tôi, một phần nào cũng vì tính tự ti mặc cảm nhiễm từ nhiều đời.

Ngày nay người sưu tập Á Đông đua nhau tìm kiếm và sưu tầm:

- Đồ đất nung có lưu dấu chỉ tay của người thợ nặn ra món đồ;

- Cổ vật đời trước, Đường hay Tống, tuy kịch cạm, men dày chảy không đồng đều, nhieu nhão, vẩy vá, tuy vậy mà ưa thích, vì cho là cổ quái; nếu men chảy có giọt, nhiều khi ứ

đọng dính khăn, đóng đùn cục dưới chân dưới đáy (gouttes de larme), thì lại càng thêm vẻ kỳ quan;

- Món đồ bị lửa táp lem luốc, có khi từ màu hồng dợt biến ra màu hường mét (rose pâle), hoặc từ hồng sậm trổ ra đủ thứ màu (ngũ sắc) như đồ tam thái, ngũ thái, v.v...;

- Hoặc đồ vật có dấu vết vỏ sò vỏ ốc dính khăn bên hông, lấy đó nghiệm ra cổ nhân đã biết để chung vỏ sò vỏ ốc chung với các món đồ còn sống vào lò, một là cho các món đồ hầm, khi nào men chảy, sẽ không dính chùm nhau lại; hai là đã biết và kinh nghiệm khi sò ốc hóa ra vôi trắng là lúc ấy hỏa độ trong lò đã đúng sức, như vậy chừng đó không nên chụm cùi nữa và ngưng đốt lò là vừa. Biết vậy rồi, thì đồ nào có vỏ sò vỏ ốc in dấu lại trên men, là cổ lăm; bởi vậy cho nên ngày nay các nhà khảo cổ cũng nương theo các dấu vết ấy mà định tuổi, hoặc độ chừng thời đại chế tạo của các cổ vật còn lại.

Từ trước đến nay, bên Âu Châu vẫn khinh thường nghề làm đồ gốm. Dưới mắt họ, ấy chẳng qua là một thứ mỹ thuật ti tiểu, nhỏ mọn, thuộc hạng thứ (art mineur).

Trái lại bên Á Đông, nhứt là bên Nhựt, có nhiều môn phái rất trọng nghề chế tạo đồ gốm, cho rằng đó là một môn kỳ bí, có thể giúp con người thoát ly trần tục bằng tư tưởng, một phương pháp để tìm hiểu bí ẩn của vũ trụ, một nghệ thuật không kém thuât vẽ tranh hay viết đại tự. Người thợ nào đã chế tạo được tỳ như một chén trà, hay một món đồ gốm kỳ dị, không giống của một ai, người ấy sẽ tự hào *đã đắc đáo thành công*, và trong nghề nghiệp, nay mình *đã đi đến nơi đến chốn*.

Thợ đồ gốm Nhựt, cũng như thợ Triều Tiên, vẫn giữ tục tốt *phụ truyền tử kế* người một nghề thường ở chung xóm, hiệp lại thành phường và luôn luôn không bỏ nghề, nghèo thì chịu, không dời chỗ ở, nhứt là không bao giờ chạy theo nghề

khác, cũng không cạnh tranh với người đồng nghiệp.

Họ sản xuất theo phương pháp “*bát vị nghệ thuật*”, không vì món hàng bán chạy mà tăng giá hoặc làm cao, dốc lòng sản xuất để cung phụng nhơn quần xã hội theo phạm vi và khả năng của mình, mai sau món đồ được lưu truyền qua đời khác, là đã mẫn nguyên. Thuở trước người nghệ sĩ cũng như công nhân đai nhau *dī hà nhất thể*, ngang hàng nhau, không phân giai cấp, và lại luật cung cầu không đàn áp nặng nề như hiện nay. Khác hơn trước, ngày nay nghệ thuật làm đồ gốm đã xuống dốc, các lò chuyên môn khắp hoàn cầu, luôn cả ở Nhựt, muốn cho đủ sống, phải xoay qua nghề hạ cấp, như làm chai đựng rượu, chai dày đựng nước cường toan, làm ống khói thông hơi nhà bếp, thậm chí làm đến ống dẫn nước dơ cầu xí..., hoặc làm cục đờ dây điện cao độ, v.v... Nếu còn tiếp tục giữ nghề cao đẹp, chế tạo ấm tích chén trà thì cũng làm đủ cung cấp người khách đặt hàng, muốn sản xuất cho mau, cho được số muôn số ngàn cho kịp sự đòi hỏi và chiều theo ý muốn của khách tha phương, không cần thiết đến sự khéo léo và không trau giồi nghệ thuật, tháo nào nghề chẳng suy vi đến độ sấp tàn.

Người thợ gốm Nhựt ngày nay đã mất lòng tự tin, không còn xem mình là nghệ sĩ thuần túy và đã đặt mình vào hàng khổ lụy (coolie), làm thuê làm mướn ăn tiền khách mua là người xúi lụi, nên thợ chỉ muốn tiền mà quên bản lĩnh quốc phong.

Trừ những người làm nghệ thuật vì nghệ thuật, còn giữ cổ phong, một số lớn lại ham bắt chước kiểu mẫu nước ngoài, làm món đồ nhái theo hình có trong sách mẫu rao hàng, và vì vậy từ người thợ xảo thủ, nay đã mất “hoa tay”, quen nhái kiểu của người mà quên mất tài nghề của ông cha để lại. Đã vậy, thời đại này lại chuộng máy móc, ham món đồ rẻ tiền không kể gì mỹ thuật, làm chén dĩa bằng giấy ép, bằng mủ keo, cho nên nghệ thuật thủ công chế tạo càng lu mờ suy kém.

Giữa lúc người Nhựt bình dân ham mới nới cũ, thì người trí thức thức thời nóng lòng đua nhau tìm cách cứu vớt nghệ thuật đồ gốm cổ thời. Các nhà sưu tập hưu tâm hưu sản, không nệ tốn hao, thi nhau đổ xô và đua nhau tìm kiếm mua lại những chén trà cổ các đời trước:

1) Chén Tống được quý chuộng nhất, nhưng làm gì có, vì đồ giả tạo quá nhiều;

2) Chén trà cổ Triều Tiên, hình thù tuy kệch cợm, nhưng người Nhựt mua với giá cao vì chén hợp thời trang lúc này và đúng với ý thức sở thích;

3) Chén trà Nhựt, của thế kỷ XVI, XVII, nếu cái nào còn sót lại, thì quý hơn vàng.

Câu chuyện, nếu chỉ có bấy nhiêu thì tôi chi tôi viết cho chương mục quý độc giả? Tập san Pháp văn “Revue FRANCE-ASIE” (Pháp-Á tạp san), số 170 xuất bản tại Đông Kinh tháng 11/12 năm 1961, trang 2632-2639, có ghi một bài khảo cứu lạ. Tác giả là ông Pierre Rambach, có kể lại tiểu sử một nghệ sĩ Nhựt thật điển hình, tôi nay xin tóm tắt lại để rút một bài học hay:

Ông Kamiguchi xuất thân là chủ một hiệu may y phục lớn bực nhứt nhì tại Đông Kinh. Dương làm ăn xán xẩn và đương phát tài, Kamiguchi bỗng sanh tật chán đời, tự nghiệm rằng: “Dẫu tài nghề hay, giỏi đến bực nào, dẫu cắt may được bộ y phục khéo nhứt và vừa vặn nhứt, thì bộ y phục ấy, dùng được vài ba mùa thì cũng phải vứt đi, thay thế bằng bộ khác; không như đồ gốm, nếu mình chế tạo được món nào thì để dùng đời đời, càng giữ được lâu năm lại càng trở nên quý báu. Vì nghĩ vậy, nên từ đó, Kamiguchi tuy vẫn tiếp tục cắt may, không bỏ nghề làm ra tiền ấy, nhưng mỗi tuần lễ, anh dành riêng bốn ngày nghỉ xả hơi để tự tay mình vui việc lấy đất sét nhồi nặn làm ra từ cái chén nhỏ, phơi khô và đặt chén vào lò hầm một

mình ên, tự anh ta chế tạo được những dụng cụ để uống trà theo sở thích: từ chén uống trà đến chén uống sake. Một điều lạ là Kamiguchi sản xuất thật nhiều, nhưng không bán ra món nào, làm được bao nhiêu thì bày biện trong nhà để chơi, ai nài giá nào cũng không bán. Chất la liệt trong nhà, thết rồi chất tới ngoài sân, và chất cả bít lối đi. Một đôi khi, gặp bạn nào tỏ ý thích, thì Kamiguchi tặng riêng vài món, chớ không bán lấy xu nhỏ xu lớn nào. Có ai hỏi, thì Kamiguchi lý luận: “Nếu bán ra, sẽ đổi tính. Ham bán được tiền nhiều, sẽ gấp cái nạn mất tự chủ và phải chiều ý người mua. Chiều theo mãi rồi còn tự do đâu làm theo sở thích của riêng mình? Tôi chế tạo đồ gốm, Kamiguchi nói tiếp, là tôi làm tôi chơi, không khác một nhạc sĩ dạo một bản đờn, hoặc anh khách đi đường huýt gió khi cao hứng. Như vậy mới thật là tiếng nói của tâm hồn”.

Bình sanh Kamiguchi không thích có khách đến nhà. Những người dị tánh như vậy, gàn như vậy, đều thích sự yên tĩnh, không muốn ai đến khuấy rầy. Kamiguchi thầm trách những ai kia đã làm cho nước Nhựt tan tành, mất vẻ thiên nhiên, nhưng lúc ấy ai kia mạnh thế, làm sao Kamiguchi thốt ra lời mà ai kia nghe cho. Kamiguchi trở lại trách bọn tân thời ý tiền ham cất nhà chồng chất từng nay lên từng kia, cao ngất trời, xem xốn mắt, ngó mỏi cổ, nhứt là các nhà máy kỹ nghệ, điện chạy rầm rầm, những lâu đài cao chọc trời ấy, che khuất cảnh thiên nhiên chùa cổ nhà xưa, làm mất hết vẻ đẹp săn có và còn gì là danh lam thắng tích? Trong nước càng ngày càng tiến, càng thêm nhiều máy móc, những hạng người đa sầu đa cảm, có tánh câu nệ và thủ cựu như Kamiguchi, lại càng như qui rùa gấp gió bão, càng nén lòng không cởi mở.

Mỗi khi anh ta nung được một chén có nhiều u nồng thì lấy làm đắc chí, tự ví chén nọ có phần giống mình, cùng ghê tíẹo mụn nốt, hế già thì da trổ đồi mồi, và chén cũng có tàn nhang không khác!

Một hôm anh ta nung được một cái chén, lủng một lỗ bên hông, thay vì vứt đi, anh ta kê mắt nheo theo lỗ, để nhìn trời, lại khen: “Chén này tôi tạc giống bầu trời, gãm lại cũng “bé tí teo” mà cứ tưởng rằng lớn!

Kamiguchi từng tuyên bố: “Chén tròn vo, chén đều dặn, thì bất cứ đàn bà trẻ con nào, hễ chăm chỉ đều nắn được cả. Có khó khiếc gì, miễn đặt cục đất cho ngay ngắn trên bàn quây, đạp cho đều chân, kèm mấy ngón tay cho ngay, thì muốn có chén tròn được như chơi, phải đâu là nghệ thuật? Đàng này, làm được một cái chén méo mó, có vẻ tự nhiên thiên tạo, đó là *chén méo mó có nghệ thuật*, như vậy mới là khó làm cho chó! Làm được rồi, trong trăm ngàn cái, không giống nhau, phải là mâu nhiệm không? Vả lại vạn vật, hễ vào lửa, nếu không tan ra khói ra tro, thì cũng chảy lỏng như loài kim khí. Duy có đất sét, gặp lửa hồng nung đỏ, thì biến hóa vô cùng, không biết trước được, có khi trở nên vật hữu dụng, ngàn thu còn mãi mãi, ngó vào vui mắt đời đời.

Năm 1961, Kamiguchi tuổi sáu mươi mà còn tráng kiện, xem người rất trẻ. Anh ta sống giữa kinh đô Đông Kinh náo nhiệt, nhưng tuy ở chốn phồn hoa đô hội, mà vẫn giữ phong độ bình thản như một sư hữu trà đạo của thế kỷ XVI, sống ung dung tự tại như người sơn nhơn sống chốn lâm tuyền. Hoa viên của Kamiguchi là cả một tiểu giang san, nói cách khác, là một bài thơ hàm súc. Lúc còn tuổi quân địch, Kamiguchi từng theo chân đạo binh viễn chinh, quyết xây dựng Đại Đông Á. Mộng bất thành, anh trở về nước, buồn, tạo một hoa viên gợi lại phong cảnh đã thấy. Vẫn còn cảnh cổ điển: cây kiểng uốn lùn, bể cạn có hòn đá cuội kỳ dị; hòn non “giả sơn” như thiệt, có suối reo, có cá lội, có hoa lạ, có lan quý, kỳ hoa dị thảo xem thật đẹp mắt, nhưng đặc biệt hơn hết là giữa hoa viên, anh dựng một lều tranh mái lợp lá, vách phên tre, hệt như thảo am của dân ở quần đảo Polynésie mà anh từng dừng chân tại đó, trước lều cũng có treo lủng lẳng một hình nộm gỗ kiểu Polynésien, anh gọi lều ấy là *trà thất*

tạm thời buổi bất định hiện tại. Sân hoa viên có trại đá cuội dày và trắng buốt, trong hồ sen mọc chen với hoa súng bông tía, có cá thia thia Tàu vẩy vàng, lội tung tăng từ cắp, khoe vi giương cánh, xem rất nên thơ. Cạnh hồ có mấy khóm cỏ bồ bồ mọc tràn lan xen với giống lác miền nhiệt đới, che lè dé một gốc súc nguyên cây thật lớn, thả nầm dài giữa sân y như một con sấu già phơi mình ngoài nắng. Đó là chỗ của Kamiguchi tiếp khách. Anh ta bày la liệt chung quanh gốc súc, những chén của mình chế tạo, gọi để cho chén hòa mình trong vũ trụ; và có bao nhiêu cổ vật ngoạn phẩm mua được từ ngoại quốc, giá thử gấp tay người khác ắt tăng tiu lòng bày tủ kính giữa nhà, đàng này Kamiguchi bỏ càn bừa, nhét tuốt dưới bụi cổ đại, lại thả ngầm dưới hồ, mặc cho cá rìa và rong bám. Các bạn hữu đều lắc đầu trước cái gàn của Kamiguchi và kết luận có lẽ vì buổi viễn chinh thấy nhiều chết chóc, lại nữa, xung khắc oán ngầm đâm quân đội mèo chiếm đóng lúc ấy tác oai tác phúc, nên tinh thần lão Kamiguchi bị dao động mạnh, và ước mong sau một thời gian để dung hòa mới cũ và tìm hiểu tương lai, thế nào rồi nước Nhật cũng lấy lại thăng bằng và trở lại truyền thống tổ tiên; thế nào rồi con cháu xứ Mặt Trời cũng phản ứng kịp thời và bồi bổ nghệ thuật cổ truyền cho kịp đà tiến hóa vô biên vô tận của thế giới. Đó là ước của các bạn hữu Kamiguchi mà cũng là lời ước chung của các người Nhật có tâm chí biết lo cho tiền đồ quốc gia.

Bản tính của Kamiguchi lại thị đời ưa chọc ưa giễu, ưa nói xóc để chờ xem phản ứng của đối phương. Và đó là một đặc tính của môn phái đạo Zen. Một hôm có một vị thượng khách, cũng hàng tổng bộ, hay quốc khanh chi đó, đến xin Kamiguchi tiếp kiến ngay tại lò chén của chủ nhân. Đúng giờ hẹn, quả chủ nhân không mời khách vào nhà, và mùa đông giá rét, Kamiguchi lại tiếp khách tại hoa viên, mời khách an tọa trên gốc súc xù xì. Một lúc sau, chủ nhân pha trà rồi tự tay dâng lên vị tân khách, một chén nóng hổi, mùi trà phưng phức

ngạt ngào. Bên hông chén, có chạm một chữ triện rất dễ thấy: *NGỐC*. Vị khách không nói gì, vẫn điềm nhiên không tỏ vẻ bức tức, và vẫn hòa nhã ung dung như không có việc gì. Khi ấy Kamiguchi mới chịu thi lễ và tạ lỗi một cách cung kính, và khởi nói khách và chủ từ phút ấy, đối xử với nhau đúng nghi thức Trà đạo cổ truyền đã dạy.

Khi tôi đọc tiểu sử của Kamiguchi trong bài Pháp văn nói trên, tôi đã đi từ đột ngột này đến kinh dị khác. Chẳng dặng đừng, tôi xin trích ra đây nguyên văn một câu : “Il s'est amusé à exprimer sa théorie de la manière brute, en faisant des poteries en forme d'excrément”. (Chàng thích tổ lập trường về thuyết số sàng của mình bằng cách nắn nặn đồ gốm lấy kiểu theo cục phẩn, cục cút, lấy những vật dơ dáy thế ấy làm mẫu, để coi theo đó mà nắn đồ đất và đồ gốm (xem hình).

Khi đọc mấy hàng này, tôi tưởng đâu mắt lòa, xem lộn chữ. Nhưng trang sách viết tiếp:

“Pour revenir aux poteries d'inspiration scatologique, il est utile de rappeler le rôle important que joue la défécation chez l'enfant en bas âge. Il veut démontrer que l'art a commencé à se dégrader au moment où les notions sanitaires sont apparues, créant une distinction entre le propre et le sale. Les artistes, par souci de plaisir, ont peu à peu réduit leurs sentiments à une expression édulcorée” (tr.2637 bài ông Rambach nói trên).

Đại khái tôi dịch:

Trở lại vấn đề lấy “cút”, lấy “phẩn” làm kiểu mẫu, làm hình thức cho món đồ gốm: cái chén, cái bát, cái be rượu sake, thiết tưởng cần nhớ đến vai tuồng quan trọng của sự bài tiết (đi ỉa) của đứa trẻ sơ sanh. Chung qui người ta nghĩ ra kiểu vở dường ấy, chẳng qua chỉ muốn tỏ rằng nghệ thuật đã bắt đầu suy đồi khi vấn đề dơ sạch hiện ra, khi con người biết phân

biết cái gì là tinh khiết, cái gì là bẩn thỉu. Mảng lo chùi lòng khách, cho nên người nghệ sĩ đã để cho “giấm chua đường ngọt” gia giảm, chi phối cả cảm giác chơn chính của mình”.

Phần kết luận. Đọc hết bài văn Pháp, luận về nghệ thuật đồ gốm Nhật Bản tân thời, tôi bắt nhớ đến những tích cổ và những dật sử đã đọc trong truyện sách Tàu thường thấy:

- Chuyện ném phẩn để biết mẹ đau nặng nhẹ, ghi trong cổ tích *nhị thập tứ hiếu* ;

- Chuyện Việt Câu Tiễn ném cứt trong *Đông châu liệt quốc* ;

- Chuyện trong *Tây Hán diễn nghĩa*, tích Trương Lương lượm giày tại đầu cầu cho một ông tiên, tên là Huỳnh Thạch Công: ba phen lượm dép quì dâng lẽ phép, ba phen đến chõ hẹn, trê đôi phút đều bị quở rầy, thế mà Trương Lương không dám hờn, và nhờ giàu lòng nhân nhượng nên được truyền giáo đạo mẫu. Cách thử bụng học trò đến nước đó, duy trong truyện và vào đời xưa, mới có thể có được.

- Chuyện một ông tiên, giả dạng ăn mày, ghê chóc cùng mình, ngày ngày lại xin cơm và mỗi lần như vậy đều ngồi trên một cái cối già thuốc của một hiệu buôn thuốc bắc chẽ săn, không ngờ đó là một cách thử lòng nhẫn耐 của chủ nhà, sau ông tiên không trở lại nữa, và cái cối chứa máu mủ dơ dáy ấy lại có phép mẫu nhiệm, già thuốc vào đó thì được thuốc năng trừ bách bệnh;

- Còn bao nhiêu điển tích khác chung quanh việc nhớ thấy bể ngoài, lại che đây sự tinh khiết bể trong: tích Lý Thiết Quái, nhập hồn vào xác thằng cùi, nên đi cà nhót, tuy xấu xí mà phép thuật cao cường, đứng hàng đầu trong Bát tiên; chuyện đời trước thầy giáo dạy học, hay cha mẹ chồng hoặc cha mẹ vợ, thường hay ép buộc học trò, con cháu, rể dâu, phải ăn cơm thừa, cơm bở mưa, ăn uống trong tô chén mìn đã dùng rồi, để xem cách phản ứng và tình đỗi dãi của đương

sự (tôi đã bị trong cảnh này rồi); sau hết, chuyện người sưu tập Á Đông thích đồ vật lạ mắt: ưa cái chén da rạn, và rạn cách nào (ổ nhện, da rắn, trứng cá, chân muỗi,...), thích cái độc bình celadon, nặng như đá và mát như ngọc cẩm thạch.

Dàn bà bất cứ người nào, tân tiến hay thủ cựu, đều ưa thích kim cương hột xoàn.

Phần nhiều đều ưa vật gì cổ quái: con gà ba chun, cái nanh heo đặc, cái gạc nai ung, hoặc cục đá nhẵn nhụi bóng ngời (đá mắt mèo), hoặc cây trúc già nhặt mắt trổ hình *trúc hóa long*, hay là cây tung cǎn cỗi gốc lớn giống đầu con lân tung biển lân. Dũng tưởng những người hiếu kỳ, ưa các vật này, đều là dân lạc hậu; ngày nay cũng có hiếm người tân tiến vẫn tin tưởng theo, và cũng mua sắm và đeo trong mình, không chỉ cung an ủi lấy mình răng có vật quý, hộ mạng.

Chung qui chưa chắc ai tiến bộ, ai thụt lùi, chẳng qua cùng một tánh trẻ con còn sót lại, không đeo được vật đất tiền quý báu thì đeo hình ảnh ý trung nhân.

Hãy khoan cười Kamiguchi gàn, trổ hình chén trà giống cục phân khô. Đứa trẻ con nhà giàu, cha mẹ cho mặc sang, không muốn; cho ăn sang, không thèm; lại ưa bộ áo thợ máy, ăn húp nước mắm như con chị bếp, và khi được cha mẹ biếu đồ chơi mua từ Mỹ, Pháp, lại đem đổi với con vụ ố, cái giàn thun làm bằng nhánh ổi, của đứa con anh tài xế, những món xấu xí kỳ cục ấy lại có ma lực hấp dẫn hơn các con búp bê cử động bằng máy, biết cười biết nói và giá mắt hơn căn nhà của thằng dân lao động.

Tóm lại, con người thường có tánh ham chuộng cái gì thật mới lạ hoặc là khó hiểu. Xét cho cùng, người Á Đông hấp thụ nhiều đời huyền bí của thuyết Lão Trang, nhiễm nhiều thuyết Phật rồi lại mê đạo Da Tô, muốn hiểu Hồi giáo, cho nên nay khó nói giữ được rặc nòi. Chén có hình như cục phân khô,

người Nhật bán ra với giá xấp mươi lần cao hơn chén tròn tria xinh đẹp, và thi tổ của chén *scatologique* này, có lẽ là loại *temmoku*, loại *thố bì trán* đời Tống chăng?

Khi ta lấy chén thố bì trán lật úp xuống, thì hình nó cũng lù lù như đồng kia. Và thử lấy chén trà, gọi chạm trong sừng “tê giác”, lật úp nữa thì cũng lù lù một đồng như đồng kia không khác.

Vừa rồi, tôi nghe một người nói với tôi, sở dĩ Kamiguchi làm chén hình cục phẩn, là có thâm ý muốn trình diện cho ai kia: “Đó! Chúng bây đã làm cho nước ta nay trở nên như vậy!”. Người ấy muốn ám chỉ sự tai hại của hai quả bom nguyên tử mà nước Nhật đã lãnh đủ trong trận chiến tranh vừa qua. Nhưng nay vết thương đã hàn gắn lại rồi, nhắc lại nữa làm chi?

Uống trà trong chén thố bì trán, ắt do các triết gia đời Nam Tống truyền lại. Tự mình đi tìm khổ hạnh để nhớ mãi cái vạ nước mất nhà tan do quân Phiên nô miền bắc gieo họa. Cũng là một biến thể của sự *năm gai ném mật* của đời Đông Châu xưa kia truyền lại chớ gì? Mẹ Nhạc Phi xâm trên lưng con, bốn chữ *Tinh Trung Báo Quốc* cũng không ngoài ý xả thân giữ chữ “trung”, cái “thù mất nước chớ quên”. Nếu phẫn lấn lên nữa, mỗi phái tu hành đều có tục ép xác, ăn uống kham khổ, cũ dùng những vị, những mùi kích thích mạnh, cũ nhiều món ngọt ngon, đậm bạc chay lòng, tập không được nhởm gớm, tập làm nhiều việc thiện không kể dơ dáy truyền nhiễm, nuôi người phế nhơn phung cùi, xông pha săn sóc chỗ có bệnh dữ hay lây, nơi trận tiền, cứu nhơn độ thế.... Tôi lại biết tục người chơn tu Cơ me miền Ba Thắc, ban ngày đi cắm cây lau cây sậy trên các gò mả hoang vu chờ khi mặt trời sụp xuống, tư bề sương sa gió lạnh, sẽ đi tìm các chỗ cấm nêu làm dấu, đọc một loạt kinh, ý muốn giúp những oan hồn uống túa kia sưởi ấm cốt xương khô dưới núm mồ tối tăm lạnh lẽo. Như vậy đâu phải đi tu rồi ngồi xe hơi bóng ra ngoài đồng hứng

gió, rằng lại đi thả chim làm phước? Khi tâm đã thành, thì chén sứ cũng như bát đàm: uống trà trong chén xáu xí lủng lỗ của lão già Kamiguchi, đối với họ, là một chuyện hết sức tầm thường. Chén hình phẩn đâu đáng ghê bằng chén sứ xưa từng đựng đồ dơ hơn nữa.

Nước Nhụt là một nước đầy hứa hẹn. Dân Nhụt là một dân phi thường đầy nhựa sống. Sau trận đệ nhị chiến tranh, tâm hồn họ bị đảo lộn, nên họ lấy chén trà đem ra b López dẹp rồi lại vo tròn. Tôi không đi qua viếng nước Nhụt nữa nên không biết cái mứt làm chén hình phẩn có còn tồn tại chăng?

Nay họ đã gượng nổi và tiến rất mạnh. Tôi tưởng mỹ thuật già kia cũng dứt, ta hãy chờ xem và không nên vội kết luận.

Nếu chén hình phẩn vẫn còn tiếp tục chế tạo, tôi xin trở lại đầu đề, với câu hỏi chán nản: *Mỹ thuật sẽ đi về đâu?*

Nếu họ thôi làm chén hình phẩn, thì đây là một cơ hội cho các nhà sưu tập, nên tìm để bổ túc bộ môn của mình. Đừng chê nó còn mới, chưa được cổ. Há quên câu thiệu của các nhà chơi đồ xưa, thuở nay gồm trong bốn chữ: *Nhứt cổ, nhì quái*.

(Đang lần đầu, Bách khoa thời đại số 213 tháng nov. 1965, duyệt lại 15-12-1971)

16

PHẦN THỰC HÀNH: MỘT CUỘC VẤN ĐÁP CHUNG QUANH VẤN ĐỀ “THÚ CHƠI CỔ NGOẠN”

Từ đầu đến đây, chỉ là lý thuyết và bình luận. Nay, bước qua phần thực hành. Tuy quan trọng lắm, nhưng tôi xin vắn tắt, vì muốn để mỗi người khai thác khả năng của mình. Và xin viết theo điệu vấn đáp, vì viết lý luận đã chán rồi. Vả lại, biết làm sao mà nói? Cũng như cái ăn cái uống, xảy ra thường ngày, ai nấy đều biết làm, nhưng đến lượt cắt nghĩa việc làm ấy cho rành rọt có trước có sau có ngän có nắp, thì mới thấy nó khó làm sao!

Từ cái biết mà không nói được, đến cái không biết mà cũng rán cắt nghĩa bướng, đã tội lỗ miệng, thêm gieo tai hại cho đám thanh niên, nó tin mình mà lầm lạc theo lời nói của mình, tội ấy về ai? Nhớ lại cái gương năm xưa, có một học giả từ trên kia xuống, chân ướt chân ráo, làm tàn, cắt nghĩa trong sách dạy đám trẻ di cư, rằng: Thị Nghè, Bà Điểm, Bà Chiểu, v.v.... cả thảy đều là thê thiếp của ông làm cái cầu gọi “Cầu Ông Lãnh”! Nhắc lại bây giờ còn rùng mình phát ớn!

1. Vấn. Ông nói vậy, tôi xin đỡ lời. Ông không nói, sau này ai biết nữa? Nay xin ông cho biết, giả tỳ như tôi muốn tập chơi đồ cổ, vậy tôi nên mua sắm và sưu tập những món nào loại nào?

Dáp. Loại nào mình thích, và tùy theo túi tiền và sở học của mình trước đã. Mua những món bá láp, thêm không đủ tiền mua, thì có thú vị gì mà bắt bén tập chơi đồ cổ? Tôi không nói đây là thú chơi dành cho nhà giàu, nhưng khi một người như em mà chập chbum vào nghề này, thì anh đây cho hay trước, nó còn độc địa hơn sắc đẹp hay ma túy. Biết và biết kèm hâm lòng ham muôn, thì thấy vui; bằng không dàn được lòng dục vọng quá mức, đồ nợ ra thì còn vui thích nỗi gì?

Thích sử địa thì rán tìm các vật dính dấp với sử nước nhà: cái tó nôm đời vua Tự Đức, *Mong chờ an sông gió, qua lại mặc người đời*, hoặc bộ chén trà Mai hạc do cụ Nguyễn Du đi sứ đem về: *Ngêu ngao vui thú yên hà, Mai là bạn cũ Hạc là người quen*. Nhưng đừng làm như ông nợ, muốn lên mặt hiếu cổ, nghe lời tán tỉnh, thỉnh đem về cái bồn tắm của vua Khải Định, hỏi nó cổ và quí ở chỗ nào?

Nếu thích về thẩm mỹ, mỹ thuật, thì lựa một món cho gắt củ kiệu, tốn bao nhiêu cũng mua, và chơi một món là đủ, vì *quí tại tinh bất quí tại da*. Mua hồ lốn lủ khủ, bày la liệt đầy nhà, đàn bà nào dám ứng dám lấy làm chồng?

Quên nữa, đừng khoe chuyên môn sử địa bằng cách sưu tập nút áo nhà binh, nút quần vũ nữ, hoặc như chàng ăng lê nợ dám tốn một số tiền kếc xù để mua cho được cái nón của ông tùy viên bà hầu tước du Barry, lúc ấy xảy ra cuộc cách mạng 1789 bên Pháp, mấy anh cách mạng tìm những túi dòng “đò” là dòng sang, đặng trảm cái thủ cấp, bà vốn chính cống dòng “de” (đọc đờ), nên sợ quá dắt tùy viên trốn trên gác thượng, nửa chừng bà bỗng mắc tiểu, anh tùy viên phải lấy nón nỉ của mình hứng hết sợ chảy bậy bà người ta thấy dấu, nguy cho hai cái đầu, cái nón ấy, chớ chi tôi làm chủ thì có nước vụt lẹ lúc khỏi nạn, đàng này anh đem về phơi khô cất làm vật kỷ niệm, và có một anh chàng điên thứ hai, từ bên xứ sa mù, đồ đường qua biển Manche, nài cho được đem về, để vào tủ kính quí, dưới nón đặt một cái thẻ nhỏ, ghi hàng chữ

vàng: *Kỷ niệm đặc biệt cuộc cách mạng Pháp*¹ Chơi những đồ cắc cớ ấy, đừng vội chê mà lầm. Một sinh viên ra trường chưa chi đã bắt tay mua nó thì không nêu, và phải để dành cho mấy lão già gần hết số, còn lại những gì an ủi bằng con mắt.

Nếu thích hát bội và văn chương, thì nên mua tuồng hát chữ Nôm về dịch lại làm luận án thi tiến sĩ, mua mặt nạ treo tường, mua mao áo chưng trong tủ sách.

Ôi! Hơi đâu mà nói. Câu em hỏi: *Nên lựa chơi món nào*, nó rộng bao la như biển cả. Bắt đầu chơi, không biết món nào mà lựa. Duy chơi được vài năm rồi, một buổi sáng bùng con mắt dậy, thấy đầy nhà. Khi ấy mới giụt mình, biết đã trở nên *cồ-léc-xio-nơ* !

Một người collectionneur phải có bản lĩnh, và không bắt chước ai. Đừng thấy người ta có chóa, rồi a dua sắm chóa theo. Không có gì nhảm mắt bằng vào nhà nào cũng thấy chưng dọn một kiểu, lư hương vợ mà thượng lên đầu tủ lạnh frigidaire. Thấy người ta chơi bộ môn ấm chén, rồi chạy mua theo ấm chén, không biết để đâu, căn phố hẹp té, rồi dời qua dời lại trên bàn viết cho đến một ngày kia đứa con đụng nứt, đánh nó cũng oan tình: đó là đem cái vại về nhà, lớn lên đứa nhỏ có thành kiến oán ghét đồ xưa, xin đừng trách nó. Mua sắm theo người nào là thi đua với người đó; trong Nam gọi là “mua kình”, mà kình nhau làm chi, trong giới chơi cổ ngoạn? Phải bồ túc cho nhau mới phải, nhà anh sắm chén, nhà tôi sắm ấm tích, nhượng nhau mỗi người có một bộ môn đầy đủ, gắp nhau nói chuyện đề huề, phải vui chăng? Nói gì cái, biết ông X. đang nài mua cái ấm da chu nhà anh Y, không để cho

1. BARRY (Jeanne Bécu, comtesse du) favorite de Louis XV, née à Vaucouleurs, guillotinée sous la Terreur (1743-1793).

(Bà là ái cơ của vua Louis XV, chồng cách mạng đến cùng, không chết năm 1789, sau bị bắt và lên án, gươm máy chém đầu năm 1793).

ông ấy mua, lại tiêu lòn nài nỉ mua cao giá khiến anh Y, cảm lòng không đậu để cái ấm lại mình; đem về nhà trơ trên không dám chưng bày, sợ ông X, thấy thì mích lòng, mua mà giấu thì mua làm gì, báo hại ông kia mất hứng? Đại khái, người chơi đồ cổ phải biết nhượng bộ và chớ nên tranh đua với nhau, chỉ làm giàu cho bọn con buôn; như vậy đã vui cả làng, lại được tiếng là người biết điệu.

Nếu tiền ít, mà sưu tập được một bộ môn, bất cứ hũ đựng ngải hay tý yên hồ, mua lần mua hồi, vốn không là bao mà lâu ngày có một bộ môn đầy đủ hiếm có, như vậy tỏ ra mình đã hiểu sâu thuật chơi cổ ngoạn, hơn xa hai ông nhà giàu kia, từ triệu phú nay thành tỷ phú, tượng trưng bề thế mình, ông này bằng một cặp lục bình “trồng cây chuối trong ấy cũng được”, đứng cao bằng đầu, ông kia nóng mũi chạy đi rinh về một cặp thống bằng sứ, về nhà để choán hết trọn phòng khách, không còn chỗ để ghế ngồi, bốn món này nghe đâu giá đến hai ba triệu đồng chi đó mà khi tôi thấy, trời đất quỉ thần ơi, nó là đồ giả tạo, biết để bụng mà không dám nói thiệt, bèn gì họ cũng lỡ mua rồi, mà hai lão bán cũng không làm méch lòng mình, huống hồ mình cần giữ thân thiện, vì chưa chết và còn mua sắm nữa chớ! Để họ giốn tiền trối kệ, họ khoe của no rồi, mới sót lại cho bọn bực trung như mình mua với cho vui. Không phải vì thế mà những đồ cổ lớn vóc, không nên mua. Trái lại, nếu trong nhà đủ sức và khi sắm xong vài bộ môn để luyện mắt luyện kinh nghiệm, nếu có vốn, cũng nên mua những vật ế độ để dành, có nó trong nhà ra vô cũng mát tay mát mắt, thêm được như đồng tiền bỏ ống, khi nào gặp dịp, thì sướng hơn giấu giấy bạc để cho mối mọt nó khoét và làm ổ, kêu trời. Gởi bạc vào ngân khố để mỗi mòn trông đợi tiền lời đến già con người, sao bằng mua một cái lớn sứ cho thật to, với hy vọng “của người ta bể hết, của mình còn”!

2) Vấn. Thưa, nếu gặp những món ta không thích mấy, nên mua chăng?

Dáp. Mua chứ; biết gì là thích và không thích. Lúc còn bú sữa mẹ, đã ưa hơi người chưa? Tại sao lớn lên, chạy theo kê sát mũi? Cái gì chưa thích bây giờ, ngày sau trọng tuổi rồi, sẽ thích. Có người ra vô Huế như ăn cơm bữa, mà không để ý thứ gì. Sau hết dịp đi, lại tiếc. Tỷ dụ em ra Huế, thấy ông bình vôi xưa, em nói trong bụng mua làm gì, để mua đem về tặng biếu và nhai chơi sướng miệng. *Bao nhiêu tiền ia ra cứt,* vậy sao không mua bỏ đó, nó không ích bấy giờ, mà biết đâu chừng ngày nào đau dư ruột, ông bác sĩ chữa mạnh, dâng tiền ông mắng, mà hiến ông cái bình vôi có quai, ông cười.

Cho nên với bao nhiêu tuổi đầu, tôi dám khuyên: một khi đã lâm về đồ cổ, và có dư tiền, thay vì bỏ vào con heo đất mà đi đâu cũng sợ chúng ở nhà ấm mất, vậy thì cứ mua đồ cổ khi gặp với giá rẻ, đem về không biết chơi thì để đó: hoặc đổi chắc với người bạn có đồ mình không dám hỏi: ống sáo đủ âm thanh, nếu mình là người thích chơi ống sáo, hay quyển Kiều xưa, nếu mình là bạn văn chương có tính ham thích sách lạ.

Ở Huế hiện nay có thiếu gì đồ sưu tập bị bỏ bê, mình thấy muốn muốn chết, mà ông chủ nhà lấy trồng ớt trồng hành gọi rằng cho có ăn trong mùa nước lụt. Nếu em ra được đất Thần kinh, anh chỉ cho mà cứu vớt (nhưng đủ tiền không cái đâ?):

a) Đồng hồ trái quí đủ kiểu, cái có nắp đậy lại, cái hiệu Longine mà bán có hai trăm bạc, đem về sửa chạy vo vo, thêm thằng đèo Honda không khi nào thèm. Một nhà nọ anh rất quen, ở trên đường Võ Tánh (Huế), trước kia gọi đường Minh Mạng khi anh còn ra vô dạy học, anh thấy có một đồng hồ cao cỡ năm tấc, toàn bằng đồng đỏ, nặng đến mươi tám kí lô, ông chủ nhà nguyên là thợ sửa đồng hồ cho đức Khải Định, để lại anh và anh đem về nhà, mượn thợ khéo sửa chạy rất đúng giờ, thảm một nỗi khi lên dây thiều xong, mấy ngày đầu nó gõ liền thoảng như mới lĩnh lương về, đến mấy ngày

sau gần cuối tuần, nó gỗ uể oải mỏi mệt như người công chức tiền lương cạn thêm thua bài, có chỗ nó rè rè rột rột rồi ngưng làm anh chờ gần mất thở, mà nào biết giờ thứ mấy. Anh ra Huế than phiền với chủ cũ, ông nói đó là cái đồng hồ “cartel Louis XV” của hoàng đế Pháp Louis-Philippe ¹tặng đức Minh Mạng, nó vậy đó, như không thích thì xách ra trả lại ông! Trời! Mười tám kí lô, làm sao xách, khi biết lịch sử của cái đồng hồ “công chức già” này. Sau đó, một giáo sư Pháp nói nếu đúng cartel Louis XV, thì đem qua Pháp kiểm cả trăm ngàn như chơi, nhưng thuế doan cũng lấy lại hết. Chủ nhân nói đức Khải Định rất thạo về đồng hồ, như đế Louis XVI là chuyên môn về ống khóa và tủ sắt giấu kín trong tường đá. Từ ngày đó anh có thiện cảm với ông hoàng đế biết sửa đồng hồ này.

b) Ai muốn chơi tiền diếu cũ, cứ ra mà hốt. Nhưng phải coi chừng, có một nhà biết đúc tiền giả, lại có một chỗ còn giữ được khuôn tiền *Thiệu Trị thông bửu*, với tiền này tôi không biết nên gọi tiền giả hay tiền thiệt, vì đúc năm nay (1971) mà khuôn là khuôn chính thức đời *Thiệu Trị* (1841-1847). Hay là nên gọi *tiền Thiệu Trị thiệt mà giả*, hoặc là *tiền Thiệu Trị giả mà thiệt* ?

Và nếu khéo được thông cảm, thì thiếu gì vật sưu tập nhỏ nhở đáng góp lại lộng kiếng làm khuôn treo vách: thẻ bài ngà, kim tiên, ngân tiên, đồng tiền, mề đay, bội tinh, tiền bùa của thầy pháp ngồi nghinh, tiền kẽm Gia Long, Minh Mạng, (tiền kẽm nào bể đâm ra bột ngâm vào nước làm thuốc đau mắt thần tình)...

c) Bàn ghế sơn son thếp vàng hoặc bằng cây mộc (trắc, cẩm lai, gụ...), tráp bưu (tức là cái hộp bằng gỗ quý chạm để đựng áo châu), hộp đựng mao quan, hốt ngà, kiếm vỏ cẩn xa cừ, tủ thờ rất khéo, gỗ chạm (liễn dổi, biển son) nhưng món nào cũng xục xịch, đem về phải hàn gắn lại, nhưng còn hơn mấy lần bàn ghế mỏ dẹt, và tuy thăm niên nhưng đánh sáp

lại thì bóng nhoáng và quí vô cùng, vì là vật cổ, ít khi nào lên tới *Thiệu Trị*, nhưng nhiều món đồng thời với các triều Tự Đức, Đồng Khánh, Thành Thái, đều là vật kỷ niệm một thời đại ăn chắc mặc dày và làm ra món đồ nào là quyết để trăm năm chớ không như bây giờ, đã mất tiền mà dở ẹt, mặc mưa cũng hư, mà để ly rượu không có dĩa lót thì lớp vẹt ni trôi đi, có quầng như mặt hoa khôi vừa thức giấc.

d) Ngoài ấy, còn có thể sưu tầm được bạc cắc cũ, xu đồng thời Pháp thuộc, lục lạc ngựa, lục lạc lớn cho voi tượng, và đồ gốm dây hơn, thiếu gì đồ gạt tàn thuốc bằng pha lê chạm, hoặc vỏ hộp quẹt cây với đủ thứ nhãn hiệu quốc tế, vì người biết sưu tập ngoài ấy không thiếu; đồ kỷ vật của cựu hoàng B.D. cũng còn nhiều;

e) Nhưng các món ấy đâu có hấp dẫn bằng đồ sứ, dĩa trà, chén lè bô, hiệu đề chữ “Nhụt” hay đề niên hiệu âm lịch mấy năm đi sứ sang Tàu: Giáp Tý (1804), (năm Gia Long thọ phong), Tân Sửu (1841) (*Thiệu Trị* nguyên niên), nhưng anh chưa vội nói bây giờ, em muốn hiểu hãy chờ xem tập 7 *Khảo về đồ sứ men lam Huế*.

3). Vấn. *Những món đồ sứ cổ ông nói đó, nên mua ở đâu, xin ở đâu, hoặc lượm ở đâu?*

Dáp. Sao nóng tánh quá vậy? Đã dặn chờ mà còn hỏi. Tôi cũng không giấu:

- Đâu có mà lượm ! Mấy chục năm về trước, dì đoan còn thanh hành, không ai dám để vật cổ không dùng nữa trong nhà, thì họa may có thể gấp dưới gốc da gốc cổ thụ nhiều ông bình vôi có quai nhưng nứt mẻ chút ít, hổ^h dụng ngải, hoặc cà ràng ông Táo gãy đâu hay té hỏng, (sau chùa Diệu Đế còn mờ nhám); nhưng từ ngày có các nhà sưu tập gia đi ngang qua, và bọn trẻ chăn trâu quá quắt, thì các vật ấy, mặc dù hư bể, cũng bị thâu lượm đem về làm sưu tập phẩm không tốn tiền mua:

- Nay em nói xin ở đâu? Theo anh, xin là hèn, và cùng lúc lăm mới dùng chước này. Nhưng phải biết “xin” những gì mình không thể mua được. Theo tục lệ ông bà, “bánh sáp đi bánh qui lại”, cho nên xin có nhiều khi còn tốn kém hơn mua mắt trong tiệm. Túng ngặt lăm, thì phải “xin” rồi thọ ơn người mà không biết đến bao giờ trả đặng. Theo anh, đối chác với nhau là lưỡng tiện. Và lại thanh nhã nữa. Nhưng cũng có hạng người không biết mặc cỡ là gì, chuyên môn xin xỏ không ngại miệng, và nhiều khi người đó có nhiều món lợ hơn những người để cao lòng tự ái, không xin ai cả, ý y vào đồng tiền mình có sẵn, không cần mua cũng có người đem đến ép nài tận nhà. Nhưng em xét kỹ lại coi: ông vua, con mái đầy cung, mà còn mơ ước lén ra ngoài phố cho đến vướng bệnh kín như ông vua Đồng Trị. Nghề chơi đồ xưa, phải đi lục lạo mới là thú vị, chớ đem tới nhà có khi phát ngán, đúng như câu xôi chợ ngon hơn cơm nếp nhà !

Gẫm lại con người, không ai lấy thuốc đo lòng. Mình kiêm đồ xưa muốn chết, sắm để đầy nhà, mà mình xuất thân chỉ là con một người thợ bạc. Ông B.Đ. trái lại, sanh trong cung cấm, đồ cổ ngọc ngà không biết bao nhiêu mà kể, nhưng ai giữ giùm cũng tốt, ai lén cắp bán đi, thì sau sẽ hay; ông xách cây vợt tơ nít, ra đi, mặc ai nói hay ai không nói. Không mích lòng ai mà cũng chẳng giận ai. Anh tiếc không sống đời, chớ anh dám chắc năm mươi năm nữa, đoạn sử về ông, sẽ có người viết lại. Chứng ấy nếu em còn, hãy đọc cho anh ở dưới nghe chơi.

4) Vấn. Tôi xin trả lại vấn đề “lượm”. Ông nói lượm và xin là hèn. Nhưng tôi đọc sách thấy các nước khác họ đào mà xưa, họ làm fouille, tức đào sâu dưới đất để tìm cổ tích. Nước này xin đồ cổ của nước khác, tại sao? Tỷ như nước mình, chỗ nào có di tích cổ?

Đáp. Hãy khoan chậm chậm. Em uống trà đi kéo nguội. Thủng thẳng để anh trả lời. Để anh nhớ lại coi, chớ như vậy

là em phỏng vấn anh đây. Mà tra sách rồi mới trả lời thì là dở lăm. Qua sang năm (1972) tháng chín âm lịch, ngày 27, anh sẽ mời, em nhớ bữa đó đi với anh em lại đây, ăn bữa đậm đặc “thất tuần”. Trời cho chưa lắn, mắt đọc sách khỏi mang nhỡn kính, và đi xe lam còn được. Nay trả lời mấy câu em hỏi:

a) Quả thật làm fouille là đi “lượm” cổ vật trong mộ xưa. Nhưng nước mình chưa có đào luyện chuyên viên khảo cổ. Thêm nữa tài chánh thiếu hụt, kiếm tiền đánh giặc không đủ, có đâu hời hợi xuất ra cho bọn khảo cổ đi làm cái việc chưa đúng lúc.

Em biết không? Nội cái việc năm xưa, thời Pháp còn ở đây, trước năm 1945, ông L.Malleret, đã quá vãng, ông đi đào bới và tìm cổ vật vàng ngọc tại vùng Óc Eo, công việc dở dang bỏ lở chừng, nên tiếc uổng chớ không có gì mừng: bao nhiêu chậu báu vàng ngọc, nay đem về lưu trữ tại viện bảo tàng Sài Gòn, các quốc gia văn minh xem là quý lăm, trong trận đệ nhị thế chiến, đã được gửi qua viện Guimet ở Paris gìn giữ, sau này lối năm 1959, Chính phủ Pháp sai chuyên viên tín cẩn mang qua trả lại nước Việt Nam đủ bộ, không thiếu vật nào. Nhưng bộ này được có bao nhiêu ấy thôi, và biết bao nhiêu bị mất mát một cách oan uổng, em biết vì sao không? Vì khi ông L.M. đi đào xới và khi về làm rùm beng lên, khiến mọi người đều để ý vào cuộc khảo cổ này, từ người học giả chơn chính đến bọn bất lương bất chính. Anh có nghe, mà tin này cần kiểm duyệt lại, rằng: khi đào rồi về, đã có bọn khách trú đến tại chỗ, mướn thổ dân đào lén đào trộm, lấy thêm một mớ chậu báu vàng ngọc khác, chúng nó mua dẽ dàng, tiền trao cháo mức, không như chánh phủ thời đó, buộc ghi giấy thuế thân phiền phức; lại nữa khi khách trú trở về Nam Vang hay Rạch Giá, thì bọn trộm vẫn tiếp tục đào xới moi mót lượm hết đem bán tại Long Xuyên cho hai người Pháp làm cò-léc-xiông, nhớ như là một ông bác sĩ tên là Dr Piloz, và một lão đốc học trường địa hạt tên là Bouscarle, hai lão này nghe đâu, lừa mua đồ vàng Óc Eo còn quý báu nhiều

lần hơn đồ chánh phủ mua, và bọn hói của rất ham bán vì họ mua dễ dàng đâu có đòi giấy chứng giấy thuế thân, và chừng nào họ chê không mua, thì chừng ấy bọn trộm mới chờ ông Malleret xuống tiếp tục đào, chúng sẽ giả bộ đào được mới ràng ràng và ông Malleret nào hay biết gì về việc bị đổ lợp, trút lợp kia. Cho nên có thể nói trong thời buổi an ninh chưa đảm bảo như hiện nay, đi đào xới khảo cổ, là có hại hơn là có lợi, vì không khác nào ta đi chỉ chỗ có vật báu ẩn núp cho quân gian thừa dịp vắng mặt quan quyền, sẽ đào trước và hưởng nước nhứt, còn hại hơn là để y như vậy chờ buổi thuận tiện thái bình sẽ hay.

Khi nay anh có nói nước mình chưa đào tạo chuyên môn khảo cổ, nên chưa tiện thực hành công tác sưu tầm. Em biết hôn? Sức lực ngày xưa trường Viễn Đông Bác Cổ là một cơ quan đúng đắn thế mà cháu xưa khi đào các mộ cổ ở Thanh Hóa và vùng Trung Việt, có làm biên bản và đăng các viện khảo cứu trong tạp san Bulletin de l'Ecole Francaise d' Extrême-Orient hẳn hoi, nhưng ngày nay các học giả tân tiến còn chê các việc đào quật thuở đó không được khoa học; mà xét ra rất đúng như vậy, vì các cuộc đào quật về cổ tích Chàm, hay Tàu vùng Thanh Hóa, buổi đầu là do ngẫu nhiên hay bắt buộc (như khai phá vùng này để đặt đường xe lửa xuyên Đông Dương) và như ông Pajot đào chụp ảnh hay viết về những vật tìm thấy trong mồ mả là do thiện chí của một người tay ngang, vì ông là nhơn viên sở Đoan chuyên đi bắt rươi lậu thuế chớ không phải chuyên gia chính thức của trường Viễn Đông Bác Cổ. Năm trước có ông Olov-Jasné, giáo sư Mỹ, vận động muốn đi đào tiếp vùng Óc Eo, thế cho ông Malleret là người Pháp, cũng may chánh phủ Việt lúc ấy khéo khước từ, chớ nếu đi thì tổn hao tiền của là có chớ thâu hái chẳng được là bao, vì trước đó vùng này đã bị thổ dân tại đó đào xới và lượm hết rồi. Quả là “thấy người ta ăn khoai, mình vác mai mà chạy buồng”!

Như anh đây, cũng không khác một y tá chích thuốc dạo,

biết quẹt quét chút ít nhờ học lóm, khi gấp rút ai đau bụng đẻ, có thể tiếp đứa hài nhi cho nó khỏi ngộp thở, chớ nào có đi học trường y khoa đào tạo bác sĩ chuyên môn bao giờ. Vì vui nói chuyện với em, mà vô tình anh dụng chạm đến các ông y tá, chớ anh chỉ muốn nói anh dốt khoa khảo cổ và trong nước cũng chưa có người nào, nên nói chuyện quật mồ tìm của báu thì nay còn sớm. Duy có bọn trộm tay ngang, nó làm được, vì hành nghề ăn trộm, đâu cần bằng cấp !

Nghe nói các nhà học giả tân tiến làm việc khảo cổ, phải học nghề lâu lăm, và khi ra trường được hậu đãi ăn lương cao như một công chức hành chánh thượng cấp mới đèn bù được sở học và làm tất lòng tham vô lý của người lương bổng ít không đủ xài, đứng trước một quĩ ứng trước kinh xù “xúi Phật trên bàn thay cũng phải nheo mắt lia lịa trước khi nhang tắt” !

Nghe nói phương pháp khai quật để tìm cổ vật (fouille) ngày nay tinh vi lắm. Y như phương pháp đọc sách công cộng tại thư viện quốc gia. Ngày xưa làm fouille là đào một cái mộ nào lên, moi xới lượm hết từ xương khô đến các vật báu chôn theo. Tôi có thể ví như một anh vào thư viện xin lanh một cuốn sách quý, ngồi đọc tại chỗ, nhưng thừa dịp nhân viên thư viện sơ ý, anh bèn xé mấy trang cần thiết cho anh viết một bài khảo cứu “chạy gạo”, trong khi ấy cuốn sách nát bét, mất trọn mấy trang hữu ích cho người khảo cứu đi sau, thử ước lượng tai hại lớn đến bực nào. Ngày nay các nhà chuyên gia khảo cứu không dùng phương pháp Trình Giáo Kim và Uất Trì Cung nữa. Một cái mộ xưa, không khác một cuốn sách cổ, chép tay có một bản một (en exemplaire unique). Nếu ăn cắp vài trang, (nhứt là nay có cái tục ăn cắp hình ảnh trong sách), thì “chết mẹ” cuốn sách đó rồi. Ngày nay, trước tiên phải chụp hình đầy đủ các chi tiết ngôi mộ, ghi thật rõ chỗ nào mình sẽ làm việc, đoạn dùng đủ các thứ máy để tìm hiểu dưới mộ chỗ nào có chất kim khí, chỗ nào có chất gì máy có thể báo tin cho ta biết trước được, và khi làm việc, sẽ dùng

khoan máy xoi một lỗ vừa phải, không làm hư toàn diện www.Sachxua.net
mộ như hồi trước, và khi khoan sẽ ghi kỹ đến mấy tấc sâu thì
gặp lớp đất màu gì, sâu xuống bao nhiêu nữa thì gặp đất màu
già, vân vân, như vậy tờ biên bản để lại sẽ có thể giúp ích cho
thế hệ sau quan sát và khảo nghiệm lại những gì mình đã tìm
gặp, khác nào một cuốn sách còn nguyên sẽ giúp cho hai hay
nhiều người đọc, hiểu và tranh luận, nếu họ không đồng một
quan điểm như nhau. Ngôi mộ vẫn còn, di tích xưa không mất,
các thế hệ tiếp tục khai thác, như vậy có ích biết chừng nào.
Nghe nói mà ham và không biết nước mình chừng nào được
như vậy? Không như bây giờ, mặc ai nấy làm theo ý muốn,
một sở nợ đào đất xây nền nhà, gặp những tượng Phật lâu
đời chôn dưới đất, nếu lấy lên sợ người ta đến làm việc khai
quật tìm đồ cổ mà mất nền nhà của mình, bèn phi tang lấp
đất lại chôn tượng Phật y như cũ, việc làm này nên gọi là ích
kỷ được không? Còn những người nữa, tình trạng khác đôi
chút, là vì nghèo, di cư đến một chỗ nào đó, cần xây dựng
một chỗ ở, bèn lấy những đá cổ tích chàm trong vùng hoang
vu, đem về hoặc để nguyên, hoặc đập nát ra làm đá xây nền
nhà rồi cất nhà lên trên, trời đất ơi, nếu không ngăn lại kịp,
khi dứt trận giặc này, còn gì là cổ tích, cổ bi ?

Muốn giữ cho cổ tích còn nguyên, anh nghe nói phương
pháp tìm cổ vật theo khoa học tân thời, khi cái máy tìm cổ
vật báo tin dưới đất có, giả tỷ, một cái ấm tích bằng sọ dừa,
nhưng đã mục nát rã rời không thể lấy lên nguyên vẹn được,
(nhưng nhà khảo cổ muốn lấy kiểu cái ấm ấy để lại), thì họ có
cách khoan lỗ cho tới chỗ cái ấm ấy, rồi tìm cách rót sáp
nóng cho sáp chảy theo lỗ khoan, chan hòa khắp chỗ trống do
cái ấm mục nát chữa lại, rồi sau đó họ tìm cách moi lấy cái
“khuôn” bằng sáp ấy lên, thì dấu cái ấm không còn mà còn
cái khuôn sáp kia, còn hình cái ấm nọ, như vậy khoa học
không lỗ lả mà hậu sanh còn học được những gì mà nếu theo
phương pháp khảo cổ xưa, không thể nào học và biết được !

b) Tại em chọc tức, mà anh thì có tật bung thùa, có gì nói

rã hết, nên chúng ta đi xa vân dê dèn bực này. Bây giờ dê tro
lại vấn đề em hỏi, có nước nào xin đồ cổ của nước khác
chăng?

Anh trả lời: Tiếng “xin” của em nghe lịch sự quá. Sự thật,
họ “lấy” chứ không xin. Tỷ dụ viện bảo tàng ở Amsterdam
còn chứa rất nhiều cổ vật xứ Nam Dương quần đảo, vì quần
đảo này là thuộc địa cũ của Hòa Lan và khi “mẫu quốc” dem
cổ vật của thuộc địa về trưng bày tại viện chánh bên mẫu
quốc, việc làm ấy, anh nhường quyền cho em tự ý lựa danh từ
nào để gọi, anh đều chịu trước: xin, lấy, mượn, hay ăn cướp,
cũng nên?

Như ở vài viện bảo tàng ở Paris, không cần ghi tên, vẫn
còn giữ nhiều cái đầu hoặc thân mìn bằng đá, mà thân xác
chính lại ở hoặc Đế Thiên, Đế Thích, hoặc ở viện bảo tàng
Nam Vang. Cũng thì mẫu quốc “giữ giùm” cổ vật của một nước
bị bảo hộ. Có nên đòi lại chăng? Cũng tùy. Anh nhớ lại nước
Pháp, thời đại hoàng đế Napoléon, có đoạt rất nhiều cờ xí
xưa của Đức quốc, đem về trưng bày làm chiến lợi phẩm tại
viện bảo tàng nhà binh “Hôtel des Invalides” trong ấy có mộ
xây bằng bửu thạch của Napoléon, mà năm 1944 khi Đức quốc
xã kéo binh chiếm đóng Paris suốt một thời gian dài họ làm
bá chủ, nhưng họ vẫn có tháo gỡ đem về nước một cây quốc
kỳ nhỏ nào đời trước của họ đâu? Như hai đền cổ Đế Thiên,
Đế Thích, ngày nay lọt hẳn về vùng của quân Bắc Việt chiếm
đóng, của quý muôn xe còn mất, huống gì một vài tảng đá
chạm đã yên thân bên Pháp, trong những viện bảo tàng có đủ
mặt khách quốc tế đến viếng. Về vấn đề đòi trả lại hay
không, anh tưởng bây giờ đem ra bàn còn sớm lắm. Không
phải khen nước Pháp, chứ anh nhớ dường như năm trước, sau
trận đệ nhị thế chiến, Pháp có chở qua trả cho Nhật Bản một
mớ tranh quý của Nhật sau khi Nhật xây cất một viện bảo
tàng xứng đáng để chứa đựng những của quốc bảo do nước
Pháp hoàn lại.

Riêng nước Việt ta, cũng may đời, là lúc trước người Pháp khinh khi đồ vẽ men lam gọi “bleu de Hué”, đến khi có việc thì trở tay không kịp, họ không lấy món nào, hay có lấy mà anh không biết, anh không cãi với em làm chi, duy tiếc một điều, từ Pháp ra đi, báu vật ở Huế còn lại thiếu gì, trong biến cố Mậu Thân (1968), dành để cho tháp cánh bay đi, rồi khi bừng mắt dậy, ông trên hỏi, ông dưới đề nghị tịch thu, thiệt là làm chánh trị *bắt lươn dàng đuôi* và quên câu *tâm bôn, khỏi lõi vỗ về*. Sao không giỏi đề phòng, gìn giữ cho đừng mất của? Và có giỏi đòi, trước hãy đòi nơi ngoại quốc, Hàn, Nhựt, Xiêm, Mỹ, Pháp, đâu cũng có mua đồ xưa, nơi các nhà có đóng môn bài đúng luật. Đòi làm chi của dân bản xứ, tức là ăn hiếp dân lành, chỉ làm thất nhơn tâm, và không biết khuyến khích những nhà tôn cổ. Câu thành ngữ Pháp *Possession vaut titre* (ai cầm nấy làm chủ), anh dịch làm vậy, và có thể ví chén bát xưa như tờ giấy bạc, trừ phi giấy có ghi số, là chuyện khác, chứ giấy bạc thường thì về tay ai người đó làm chủ, không lo giữ của lại khéo lo đòi!

c) Xin lỗi em, anh xổ hết ra rồi, nay trở lại, *nước mình chô nào còn di tích cũ*.

Nước ta còn nhiều nơi còn di tích cổ, nhiều lấm. Trường Viễn Đông Bác Cổ lúc trước, có dọn một số mục lục các cổ tích Trung Nam Bắc, luôn cả trên Lào và ở Cam-pu-chia. Theo anh biết, tại Sài Gòn, vùng gò cao ở sau hội Đức Trí Thể Dục cũ, (SAMIPIC), nay là Tổng tư lệnh Đại Hàn, nơi gò cao đó nhà cửa bình dân ở đây, và che lấp di tích người Cơ-me xưa, nếu đào át còn gấp. Còn các vùng khác thì như Chùa Gò (Phụng Sơn tự), vùng Bà Điểm, vùng gần Gò Dầu hạ, vùng Biên Hòa (cù lao Phố), vùng đá dựng (monolith) ở Lộc Ninh, v.v... không nhớ hết. Không kể di tích Cơ-me ở Vầm Tấn (Đại Ngãi) còn nhiều ông Tà gãy cổ mất đầu, vùng Tài Sum (Sóc Trăng) cũng có nhiều ông Tà bằng đá cổ. Còn Phật Bốn Mặt ở Văn Trạch, thêm có một chùa gọi chùa Tắc Gồng, cách đây vài chục năm anh có gặp một ông sư cả làm cò-léc-xiông rất

nhiều nồi σ lọ hũ và đồ đất nung, nhớ lại toàn là cổ vật quý giá, nhưng nay lục cả đâ viên tịch, bộ môn này không biết còn ở chùa hay đâ tú tán thì uống lắm. (Các vùng này đều thuộc tỉnh Sóc Trăng). Những vùng như U Minh, Nước Xoáy, Giếng Tượng (Bà Rịa), Trà Vinh, Bến Tranh (Mỹ Tho) vẫn chưa có nhà khảo cổ nào đặt chơ đến, còn nói gì ngoài miền Trung, các đình chùa, lăng tẩm, bị tàn phá rất nhiều, nếu không khéo bảo tồn thì khi hết giặc, các cổ tích cũng hết. Anh kể nghe ra hồ lốn, nhưng đây là buổi cà kê bất ngờ giữa hai đứa ta, nếu kể lại hết phải làm bẩn kê khai mới đầy đủ, và hỏi nhà chức trách từng địa phương một, chớ hỏi anh làm gì vì đã về hưu. Hà Tiên có họ Mạc, Biên Hòa có Trần Thắng Tài, Mỹ Tho có Dương Ngạn Định, toàn là những nơi còn nhiều cổ tích, nay phải bảo tồn để khi thái bình sẽ có người chuyên gia đến làm fouille tìm cổ vật và di tích xưa.

5). Vấn. Ông nói đã nhiều, có mệt không? Như không mệt, một lần gấp một lần khó, xin cho tôi hỏi: Làm thế nào định giá, định tuổi và chọn một món đồ xưa?

Đáp. Đầu cho mệt, đối với một người biết ham thích đồ xưa như em, thì anh không tiếc thì giờ để giải thích cho rành rọt. Vả lại, anh đã đăng bài viết về đồ cổ trong một tạp san mà tạp này là số 6. Bộ sách này có vẻ trường giang đại hải, vì anh muốn dùng giọng cà rịch cà tang cho hợp với trình độ đồng bào chúng ta. Giá thử có ai đem mấy trang này dịch ra Pháp văn thì sách khảo cứu mà viết lòng thòng lên thênh như vậy, các học giả người ta cười chết. Nhưng anh nghĩ khác, và muốn phổ thông thì phải dùng giọng bình dân, mặc kệ ai cười. Và phải dài dòng trở đi trở lại, mới cầu may làm sáng tỏ được vấn đề.

1) Trước tiên, gấp một món đồ cổ, tỷ như trong hiệu buôn nào đó, thì đầu hết là định tuổi món cổ vật ấy, rồi sau mới đi tới định giá.

Muốn định tuổi món đồ, thì phải có nhiều kinh nghiệm.

Anh đã nói nhiều trong tập 4, nay xin tóm tắt lại cho Nho, như thầy giáo giúp học trò học ôn trước kỳ thi, và cũng vì phải cần nhiều kinh nghiệm nên trước đây anh so sánh phạm thượng anh như thầy y tá. Thứ nhứt, em nên nhớ, lúc mới học vọc vạch đồ cổ, trước tiên nên đi xem các viện bảo tàng và các hiệu buôn đồ cổ, để thâu thập cho nhiều vào linh nhãnh, hình vóc và màu sắc các cổ vật nào mình ưa thích. Sau đó nên làm quen và lân la các tay chơi đồ cổ rành nghề, hỏi thăm họ, v.v... (nếu khéo hỏi, có lẽ họ cũng không giấu nghề). Thứ nhứt, chớ nên lật xem các sách khảo cứu xộn xện, vì nó làm cho mình chóa mắt và ngã lòng thì có, chớ không giúp người tập sự chút gì. Một là trong phần nhiều các sách khảo về đồ cổ, toàn nói và in hình các cổ vật quý giá, từng thấy trong các viện bảo tàng quốc gia chớ nào thấy trong các hiệu buôn, nhứt là ở Sài Gòn này. Việc ấy cũng dễ hiểu, vì những sách ấy viết cho các triệu phú, tỷ phú, và in hình toàn những quốc bảo quý báu mắt tiền. Còn tại nhà buôn, phần nhiều đồ chung bày đều là cổ vật tầm thường lượm mót trong dân gian, thỉnh thoảng mới gặp một vài món của các quan hay của trong Nội Phủ chạy ra, không nên quơ đưa cả nắm mà nói đó là đồ ăn cắp ăn trộm trong cung cấm, vì ngày xưa khi nhận được đồ sành của vua Tàu từ Trung Quốc ban cho vua ta và, do các sứ bộ mang về, nên gọi "đồ sứ", khi ấy vua cũng phân phát cho hoàng thân quốc thích và các đại thần tin yêu, chớ lẽ nào vua thâu nạp hết về trong nội hay sao? Nhưng nay anh tạm gác bỏ ngoài tai các việc nguyên do của món đồ sứ, chỉ bàn với em về cách định tuổi món đồ trước đã.

Lấy một tỷ dụ như em gặp vài cái dĩa vẽ tích *Thái công diếu Vị* (ông Khương Tử Nha lúc chưa gặp thời, còn ngồi câu cá trên sông Vị thủy). Những dĩa này được nhiều người thích, người mới học chơi cũng như người sành sỏi, vì câu thơ đề trên dĩa rất là khêu gợi: *Vị thủy dầu can nhụt, Kỳ sơn nhập mộng thời*.

Em biết chữ Nho chứ? Hay lăm! Bằng không biết thì

trước tiên, hỏi người chủ hiệu buôn, họ dịch giùm cho, và họ sẽ thao thao bất tuyệt, cắt nghĩa một hơi, mặc dầu dốt chữ, vì họ đã quen mặt với dĩa và họ vẫn học thuộc lòng như anh đây.

Trên dĩa em thấy vẽ một ông lão ngồi dưới cội tung, buông câu trên dòng nước, gió thổi loạt cả râu tóc, thể hiện một sự vất vả của kẻ sĩ nóng lòng chờ đợi công danh, bất giác em nhớ lại trang sách đã đọc hay trang truyện Phong Thần, tả lúc ông Khương Thượng ngồi câu mà dây câu không lưỡi móc, có người biết nên chê ông ba trợn, câu không lưỡi lấy gì móc cá, nhưng ông cười và nói *ta câu công hâu, nên một sợi dây nhẹ đủ rồi*. Tích đã biết sẵn, nay nghe người buôn đồ xưa đọc câu thơ hợp với tình cảnh mình, em nhớ lại bao nhiêu phù phiếm của đời người cầm viết, khi ấy em thấy ngứa ngáy nơi ngực chõ để bối tiền, nhưng em hãy dần xuống khoan móc ví ra đã. Em sẽ hỏi kỹ người bán đồ xưa còn dĩa nào cũng vẽ một tích ấy mà đẹp hơn nữa chăng? Câu hỏi lấy lề, như có thì họ lấy ra mình có dịp so sánh và lựa; bằng họ trả lời rằng không thì họ cũng đoán biết mình là tay kén chọn chớ không vừa. Một đòn nhỏ tâm lý là em không nên thú thật với hiệu buôn là em dốt không biết gì về đồ cổ và yêu cầu họ lựa giùm. Như vậy khác nào em nhờ họ liếc dao cho bén mà cắt cổ mình. Em hãy lấy cái dĩa đem ra chõ sáng mà xem lại cho kỹ. Phải xem dưới bóng mặt trời là tốt nhất. Đứng xem dưới bóng đèn, dầu con mắt tỏ bao nhiêu cũng không thấy rõ những vết sửa chữa tỳ theo của cái dĩa kia. Dưới bóng sáng tự nhiên của mặt trời, bao nhiêu cái đẹp và cái xấu đều lộ ra: chõ nào có theo, mẻ, sứt mà người bán đã vá trét bằng xi măng trắng hay bằng thạch cao, chõ nào họ đã vẽ lại nhái y những nét màu lam đã mất vì chõ đó đã không còn, nhưng vì dĩa cổ và khéo, nên họ cố rán làm y như cũ để mà con mắt người mua, dĩa như vậy họ mua rất rẻ, nhưng nhiều khi trúng mối, họ bán chạy vo vo. Chớ chi em có đọc rồi 5 tập Hiếu cổ đặc san đã xuất bản, thì anh khỏi cắt nghĩa dông dài; nhưng vui miệng

anh cũng xin tóm tắt lại, có khi đọc mà không thấy, chừng người ta nói, mình lại mau lẹ hoi hơn. Vậy anh nhắc lại đây một lần nữa cho em. Như hiện nay, đừng nói những chỗ bán đồ cổ ở Huế, mà một ngày nào anh em mình mua vé máy bay ra đó, trước viếng lăng tẩm vua chúa và viếng thành nội, rồi thả một vòng đến nhà những mấy người này, như:

- Nhà ông Khóa Ối, 120 Nguyễn Thành (Thành Nội, Cửa Đông Ba), bán đồ tốt nhứt, nhưng nay ông đã mẫn phẫn, không còn bán nữa; và nghe nói bộ môn sưu tập của ông, cũng đã thất tán qua tay các nhà buôn đồ cổ Sài Gòn từ lâu rồi.

- Nhà ông Nghè Hưng, số 47 đường Hàng Bè, nay là đường Huỳnh Thúc Kháng, có nhiều món đến ông Diệm, ông Cẩn cũng cho rằng quý, nhưng nay ông đã dẹp và sang chỗ cho người khác không bán nữa vì cao niên;

- Nhà ông Hoàng Nai, 102 Bờ Hồ hẻm Phan Bội Châu, một địa chỉ nữa, số 54 đường Cường Để (Cổng Vĩnh Lợi), nay ông đã mất, từ sau Mậu Thân (1968), đồ cổ vật dời về Sài Gòn, nhập với cổ vật của hiệu Hoàng Lộc, 242A, Hồng Thập Tự, Sài Gòn;

- Nhà ông Dương Đình Nam, số 4 đường Võ Tánh, nay ông đã từ trần, bà đắm đong ở vậy nuôi con, nhà này có nhiều món tuyệt đẹp, vì Cụ Ấm là thân phụ bà Nam, vốn một tay biết sành đồ cổ thuở nay, chỉ bảo và giúp tìm nhiều vật lạ không nhà buôn nào có.

- Ba nhà ở cùng một hẻm trô ra đường Phan Bội Châu, căn nhà số 30 có chứa nhiều đồ nhứt, hỏi thăm nhà 0 Tám thì gấp.

- Nhà ông Hoàng Đằng, số 101 đường Tăng Bạt Hổ, nay ông ở Sài Gòn, hẻm Kho Đạn;

- Nhà ông Hoàng Giám hay Hoàng Cảng, nay cũng thường ở Sài Gòn đường Đinh Tiên Hoàng (Đất Hộ);

Các nhà họ Hoàng kể trên đều có hiệu buôn chánh ở Sài

Gòn, nay xin nhắc lại cho rõ:

- Nhà ông Hoàng Lộc, 242A, đường Hồng Thập Tự, Sài Gòn;

- Nhà ông Hoàng Cảng hay Hoàng Giám, đường Đinh Tiên Hoàng, gần ngã tư Tự Đức;

- Nhà ông Hoàng Văn Chánh, đường Đinh Tiên Hoàng, bảng hiệu "Chánh Thành";

- Nhà ông Nguyễn Văn Trọng, cùng đường Đinh Tiên Hoàng, ngang Chánh Thành, lựa hiệu là "Trần Ngoại";

- Nhà ông Vương Văn Khuê, đường Hồng Thập Tự, một dãy với nhà ông Hoàng Lộc, lấy hiệu "Antiquité de Hué". Bán với giá hơn nhiều chỗ, vì ông là một kỹ sư Canh nông về hưu, chuyên môn về đồ sành đồ sứ và quen nhiều với tác giả tập này từ khi còn tại chức; ông là nhà học giả có lương tâm, bán để nuôi con, chứ không cắt cổ;

- Nhà Nguyễn Văn Trọng ở đường Tự Do, chung nhà với hiệu bán đồng hồ Longine;

- Nhà Hoàng Văn Chánh, dọn đường Nguyễn Huệ, gần tòa đô sảnh;

- Nhà Faa-yue (Pháp Vũ) đường Tự Do, một hiệu buôn đồ cổ xưa nhứt ở Sài Gòn, nay thâu hẹp, buôn bán lèo hèo, vì các chủ nhân đã ty Trần, còn lại một ông Tàu làm chủ niêm cao kỹ lớn, không hoạt động nữa, vì không tải hàng từ Trung Quốc qua được;

- Nhà ông Nguyễn Tấn Hanh, người Pháp quen gọi Tanan, đường Võ Tánh, khu nhà thờ Huyện Sĩ, chuyên bán bàn ghế cổ, sơn mài và đồ gỗ sơn son thếp vàng;

- Nhà Vương Đại ở đầu Cầu Kiệu (Phú Nhuận) chuyên bán gốm xưa, đồ ngà, sứ cổ;

- Nhà Chí Thành, ở đường Hai Bà Trưng, ngang nhà Vương

Đại, chuyên bán ngọc cổ, bàn ghế cũ, ván gỗ, và nếu ai biết lục lạo, sẽ gặp nhiều món kỳ ngoạn bất ngờ;

- Hiệu Huê Hưng, đường Trịnh Hoài Đức, Đèn Năm Ngọn, Chợ Lớn, chuyên bán bàn ghế Tàu chạm trổ kiểu Từ Hi thái hậu và những sập ba thành và quí phi sàng cẩn đá cẩm thạch quí giá;

- Hiệu Tái Hiệp Hòa, chợ Bình Tây, ngang bến xe đò Cần Đức, chuyên bán bàn ghế như hiệu Huê Hưng, và có bán đồ sứ Tàu như đôn sành và lục bình màu;

- Trở lại Cầu Kiệu, gần nhà Vương Đại có nhà của một người buôn đồ cổ tên Oai, thỉnh thoảng có đồ sứ Huế tốt; (nay đã dọn ra đường Tự Do, ngang sở Bách Phản);

- Đường Tháp Mười, gần chợ Quách Đàm (Bình Tây), có một nhà khách trú bán ghế bàn, tủ cẩn, ván gỗ, giá nói;

- Trọn con đường Tháp Mười, nguyên một dãy bán đồ lạc son, từ cái chuông chùa, cái mõ bằng gỗ mít đến chun đèn tọa đăng, ống khói pha ly kiểu xưa, nếu chịu khó ngồi lửa, sẽ gặp nhiều món vừa ý mà không đâu còn nữa;

- Trong dãy lạc son nơi chợ Bến Thành, có khu bán lạc son, đồ cũ, từ lư thau, chò ba chân, đến kỷ trà cẩn xà cừ, và đặc biệt có gian hàng của một ông Phước Kiến sỏi đầu, ông ngồi cả ngày trong một lõm vuông vức chừng năm tấc bê ngang mỗi góc, bao vây chung quanh là những thập vật hay bể: chén trà lẻ bộ, cái dĩa Ngoạn ngọc tích Bá Nha Tứ Kỳ, cái chuông Tây Tạng, lục lạc đồng đen, phải tập luyện lâu lăm mới “ngồi tù” như vậy ngày nầy qua ngày kia mà không mệt mỏi, ông bán ở đây đã lâu, từ cái dĩa “hạc rập” thật cổ, giá hai trăm bạc, nay ông lên giá 12.000 đồng mà vẫn còn rẻ hơn nơi khác thách 17.000, (thứ lành lẽ không tìm không nứt).

- Ai từng thả xích phê (đi bách bộ) đường Tự Do, lại không biết nhà kỹ nghệ danh tiếng “Thành Lê”, dưới bày đồ gốm tân chế và bàn ghế sơn mài Lái Thiêu còn trên lầu là

gian phòng triển lãm thường trực từ cái dĩa céladon 600.000\$ (đã có người mua rồi), đến cái “Ngộ môn thành” bằng ngà, giá trên 2.000.000 \$.

- Sau rốt, những ai biết chơi đồ cổ, phải biết địa chỉ một người Phước Kiến, chuyên bán đồ vụn vặt lắc son xập kỷ nìn, nằm ngoài nhà như ổ chuột hai căn trệt lợp ngói chài, ở đầu hẻm Trần Quý Cáp qua Phan Đình Phùng, khoảng giữa hai đường rầy xe lửa, nay cái ổ chuột ấy đã biến thành một nhà ba tầng lầu, lát gạch bông, nhưng nhà tuy đổi mới, nhưng chủ vẫn là anh Ba Tàu chuyên đi mua ve chai và giỏi nghề di Lục tinh tải đồ, nghe nói nhà ấy phí tổn xây cất hơn bốn năm triệu, thế mà cách chung dọn nay vẫn không khác trước, cũng mấy cái bàn xập xệ, mấy tấm bình phong cẩn mốc meo, và vô số dĩa chén, lư hương, chun đèn, cái nầy chồng chất lên cái kia, cao tận la phong, mà nghe nói từ hồi nào không ngã bể rủi ro, đố ai biết tại sao, xin thưa tại nhờ bụi đóng dày và màng nhện đóng chằng chịt như bố thiền la địa võng, ngã làm sao được. Đây cũng là một ngón tâm lý của chú Ba Tàu, để dấy như vậy, người mua không thấy chỗ nứt chỗ vá víu, và cũng ngắn, trông mua lẹ lẹ rồi về, không lục xốc mà thất công va sấp lại. Mấy năm trước, ở nhà trệt, vợ chồng lam lụ làm ăn, miễn bán được, không treo giá; nay ở nhà lầu, leo thang mãi, tôi nhường cho người khác đến đây và nhà vẫn tấp nập khách vì tuy vậy, giá ở đây biết điều hơn ở Đinh Tiên Hoàng, và nhứt là ở Tự Do.

Dó em thấy không ? Cái tật sa đà của anh, khi nói, không chẽn dừng, và không ai bụm miệng kịp. Tuy vậy anh chưa sa đẽ bao giờ, và nay nhắc lại, khi em cầm cái dĩa ra chỗ có ánh sáng, em đặt cái dĩa ngay lần chói mặt trời, em nhìn cho thật kỹ trên mặt dĩa, nếu có lần trầy nhiều thì dĩa đã cổ và từng đem ra dùng; và em phải để ý, vì mấy lần này quan trọng lắm. Nữa em biết chơi đồ cổ sành sỏi hay không, là do em biết phân biệt lần mòn tự nhiên do đít chén trà cọ mãi trên mặt dĩa, nó vẫn khác hơn lần mòn đều do hiệu buôn cho

mài dĩa tỳ dụ bằng giấy nhám, đá bùn, bằng hột cát hột cuồn do máy thổi phun ra đến mặt nước bóng của da sành; nhưng ngón gian nhà buôn khó qua mắt người kinh nghiệm, vì em chớ quên: hễ mòn tự nhiên do sự dụng chạm của chén trà vào mặt dĩa, nó không bao giờ mòn đến những kẽ hở, mấy nơi lún xuống của da sành, còn mài bằng tay hay bằng máy, thì vẫn mòn thật đều và mòn luôn những kẽ nhũng kẽ, em biết chưa? Các chỗ mòn ấy, anh đặt tên là *lạc tinh*, vì anh hiểu *tinh* là cái bóng bay của đồ sành, nay tinh lờ lạc đi, bớt bóng đi, ấy là *lạc tinh*, tức *patine, patiné* của Pháp. Chớ không dùng danh từ đối với đồng : *patine* là lên men xanh, *ra ten xanh, lên mốc meo*, những danh từ ấy áp dụng qua đồ kim khí thì được, mà không hợp với đồ sành, với bàn ghế gỗ nữa, và vì vậy, anh đặt danh từ *lạc tinh*, lạc là suy bại, lờ lạc như lá rụng còn tinh anh đã nói như trên, nếu em hoặc một học giả khác có danh từ hay hơn, thì anh xin thọ giáo.

Lạc tinh là da sành mờ đi, như câu của người Bắc thường dùng để khen một món đồ sành thật cổ: "Men mờ da đá". Em biết không, tiếng Việt rất gọn, nội bốn chữ ấy đủ bể đầu người không chuyên môn, vì men mờ là lạc tinh, còn da đá là da trổ màu *da lu da đá* (grès), tức món cổ vật ấy không phải đồ sành mà nó là đồ da gốm vì lâu đời nên da lu mờ như da đồ bằng đá, như vậy đó là thi thể đồ sành (proto-porcelaine) biết chưa?

Lạc tinh cũng không phải là nứt, bể. Khi nứt ít, chỉ một lằn dài và nhỏ, người Pháp gọi *cheveu*, anh cũng mượn danh từ ấy mà gọi: "Cái dĩa có một hay nhiều sợi tóc". Khi chỉ có một sợi tóc, người buôn xuýt xoa bảo chữa cho món đồ nên dùng danh từ "re" (dạ thừa, cái dĩa có re một chút, mà có hai giùi! Bởi nó cổ quá, nên nó phải re đó cụ ! Xin cụ xét lại, dĩa nào cổ mà lại không re ?") Đó là những lời biện hộ của nhà buôn, nhiều khi làm xiêu lòng biết bao người hiểu cổ đã có thiện cảm săn với bao nhiêu đồ của thời đại xưa còn lại.

Khi khác, sợi tóc có quá nhiều, đến ba bốn lằn trên miệng

tô miệng dĩa, thì cái tô cái dĩa ấy, giá trị đã mất khá nhiều vì chơi đồ xưa là chơi những món đồ còn nguyên vẹn, thường cái công phu của người nhiều đời gìn giữ bấy lâu, chờ khi đã nứt và kêu lạch cách, thì đó là miếng bát miếng sành bể, chả đâu phải là đồ cổ ngoạn? Anh nói làm vậy, chớ một đỗi khi đứng trước một món đồ đã bể và nay chỉ còn miếng sứt nhưng nó khéo lạ quá và chưa thấy lần nào, thì cũng phả châm ché mua lên làm mẫu (échantillon), để cho biết một cổ vật hiếm có, chừng nào may mắn gặp món khác nguyên vẹn thì sẽ thay thế và nhượng miếng bể kia cho người khác nếu họ cần dùng. Em nên ghi nhớ mấy danh từ này:

- *Trân ngoạn*, là một cổ vật quý, còn giữ nguyên vẹn, có giá trị rất nhiều;

- *Cổ ngoạn*, chính là đồ cổ đồ xưa, nếu có chút ít sợi tóc hay mẻ sứt, cũng nên châm ché, vì luật tự nhiên cái gì già thì phải có theo vít, ít nữa là da mồi, tóc bạc, đàn bà thì lằn cẳng, ngồng nơi khoe mắt gần màng tang (rides en patte d'oeie) không kể những vết sẹo nơi bụng vì bị cắt ruột dư, hay dấu theo nơi bắp chuối khi nhỏ đi hái rau bắt ốc thuở hàn vi hay bị ghẹ chốc ghẹ mực, mà người xấu miệng gọi "cẩn xa cù";

- *Kỳ ngoạn*, là đồ xưa lạ mắt (kỳ) (kỳ quan), hoặc cổ quá (kỳ quái) tức không giống các vật khác, cùng một loại (tỷ dụ đồ hỏa biến, Pháp gọi "accident de four");

- *Hảo ngoạn*, những món đồ chơi tốt đẹp; Pháp gọi "bible lot de choix";

- Chót hết là những đồ còn miếng, nhưng thật cổ thật lạ Pháp gọi *échantillon de porcelaine d'une époque déterminée* và dùng nó để so sánh định tuổi một món nào sẽ gấp, nên cũng gọi *élément de datation*, những món này, đối với nhà chơi đồ cổ, thì không quý nhưng lại rất quý đối với những ai muốn sưu tầm và vì khiêm nhượng, không dám xưng là học giả.

Còn nữa, như cái dĩa em đang cầm trên tay để xem xét,

nếu dĩa ấy có lằn nứt ba nhánh nơi đáy, nếu dĩa thật cổ thì cũng nên châm chế, và lằn nứt ba nhánh ấy, danh từ chuyên môn gọi “rạn ổ nhện”, Pháp cũng gọi theo là “craquelé en toile d'araignée”

Nói nãy giờ, đổ bọt oáp, mà anh không biết em đã hiểu hết chưa? Cho nên, muốn chơi rành đồ cổ, phải chịu khó đọc sách đọc sử cho nhiều, và không phải để quảng cáo cho mình, ít nữa cũng đọc qua loa mấy tập Hiếu Cổ đặc san của kẻ hèn nầy viết để chạy gạo kiếm cơm lúc nầy, vì về hưu đã lâu, mà không chết, và sống gượng buổi gạo cháu củi quế.

Nãy giờ, là nghiệm xét về giá trị món đồ, xem nó có xưa không và ở vào tình trạng nào, còn nguyên vẹn hay có hư bể chút ít. Nếu ai có tánh lập nghiêm thì không nên chơi đồ xưa, vì trăm người như một, đến các hoa khôi hay mỹ nhơn cũng vậy, vào hiệu buôn đồ cổ, hay đến chơi nhà sưu tập gia nào, khi cầm một món đồ, trên tay, việc làm trước tiên, là lật món đồ úp xuống, để xem cái đít! Đó là cử chỉ bắt buộc, để tìm đọc hiệu của món đồ, thường ghi chạm nơi đáy. Nếu em đã đọc rồi tập số 4 và số 5, thì em sẽ hiểu niên hiệu và dấu hiệu ký trên món đồ xưa, không có chi là đảm bảo cho lắm. Anh tỷ dụ như ngày nay em làm cảnh sát, khi em đối diện với một thanh niên trốn quân địch hay một quân nhơn đào ngũ, tờ cản cước của họ, y hệt cái dấu hiệu trên món đồ cổ em đang cầm trên tay. Ở đây, anh xin lỗi em, anh không cắt nghĩa đồng dài, và xin khuyên em nên tìm đọc những tập sách nhỏ anh đã viết, mà hiện nay các ông bác sĩ và được sư miền Nam nầy, người nào cũng được biểu tặng bởi chủ nhân viện dược phẩm COPHAVINA số 112, đường Trần Hưng Đạo, Sài Gòn. Nếu em không quen với một ông bác sĩ hay được sư nào, thì trước hết, anh chuyển lời mừng và khen cho em sức khỏe dồi dào và không là nạn nhơn của cuộc lén giá thuốc Tây như bây giờ. Anh chỉ cho em ra Chợ Trời sách cũ, tìm thử sẽ gặp những tập Hiếu Cổ đặc san của những ông không thì giờ đọc và đã áp dụng chánh sách gọn tiện của Âu Mỹ: “Cái gì không xài

gọi cho xẩm ve chai”. Vì vậy có nhiều tập lạc bầy, lên năm trên kệ các quán cóc Chợ Trời, và em cứ đến các nơi ấy mà hỏi. Hiện anh cũng còn nhiều và để chật tủ, nhưng đây là “của mồ hôi trán”, viết gần học máu mới có, và anh đã để dành sau nầy, anh bán lần hồi trọn bộ cho những nhà hảo tâm biết cảnh ngộ và thông cảm với anh. Với em, anh bán không đành, mà biếu em thì xót ruột anh quá, em hiểu giùm. Trong mấy tập trước, anh đã viết theo sức anh biết về niên hiệu và dấu hiệu của đồ sứ cổ, nhưng tiếp theo bài này, anh sẽ trả lại vấn đề niên hiệu và dấu hiệu mà trong sách của bà Daisy Lion-Goldschmidt, chưa đề cập tới.

Nếu em biết chữ Nho thì đọc các hiệu ấy rồi định tuổi món đồ. Nếu em dốt, em đừng ngã lòng, vì anh đây vẫn dốt đặc canh mai, mà có mấy nhà buôn nào qua mặt anh nổi! Dầu dốt cách mấy, cũng đọc được chữ “Ngọc” nó rẻ rề, hoặc một vài chữ hiệu mà em chơi quen rồi nhìn được. Phần nhiều các hiệu dĩa hay tô trong hiệu buôn đều có chữ Ngọc, tỷ như: Ngọc, Chánh ngọc, Trân ngọc, Ngoạn ngọc, Như ngọc, Ngọc lâu v.v... Khó hơn một thí, là hiệu các đời vua, mà vọc quen, cũng nhìn được.

2) Nói hèn lâu mà chỉ vừa bày tỏ qua loa về cái việc gọi tắt là *định tuổi* món đồ. Muốn định tuổi kỹ thì còn phải làm bài toán tính từ đời vua ghi tên trên món ấy, nếu quả đúng sự thật, và món ấy không là giả tạo, lấy năm đó trừ cho năm nầy là năm 1971 coi được bao nhiêu niên kỷ, và đó là định tuổi. Tỷ dụ gấp một cái tô, đề hiệu *Tự Đức Tân Mùi*, về tra sách thấy năm Tân Mùi đời Tự Đức trùng với Tây Lịch là năm 1871, đối với các bạn, tôi khuyên đừng mua làm gì, vì tô còn mới toanh, chưa lạc tinh nhiều, nhưng riêng tôi tháng rồi (novembre 1971) tôi vừa thấy, là đã mua lập tức, tuy chưa lĩnh lương hưu, vì đối với tôi, tô làm năm 1871 là một bằng chứng cần thiết để định tuổi những đồ sứ làm được đúng một trăm năm, và mặc dầu tô còn mới, tôi lại nhờ nó mà dựng chứng đồ sứ một trăm tuổi, vẫn còn mới toanh, và bóng láng, vì có

dám đem ra dùng đâu mà mòn lì lạc tinh? Trái lại, cái mẻ kho, kho cá kho khô, hay kho mót đồ ăn thập cẩm, một cái mẻ kho, nếu không bể vì lửa nóng, và nếu chịu đựng được năm ba tháng, đã thấy rạn như đồ sứ rạn tuổi trên trăm năm.

Việc định tuổi nói dài nhằng mà chưa tới đâu, nay phải bỏ đó nói qua việc định giá món đồ.

6) Việc định giá và chọn một món đồ xưa.

Cái dĩa em xem nãy giờ, em đã ưng bụng. Nay đến lượt trả giá để mua. Mục nãy, anh cướp lời em và tỏ ra anh hồn quá, và không thứ tự chút nào.

Vấn. Câu hỏi của em là: *ông làm ơn chỉ cách định giá và chọn món đồ xưa.*

Đáp. Trở lại cái dĩa *Lũ Vọng ngồi câu cá sông Vị*. Em hỏi: *định giá và chọn món đồ xưa*. Vậy để tiện và mau hiểu, anh cắt câu hỏi của em ra làm hai câu nhỏ: thứ nhất định giá, và thứ nhì, cách chọn lựa món đồ xưa.

1) Thứ nhất, muốn định giá cái dĩa em đang cầm trên tay, em trước hết phải giữ thái độ bình tĩnh, nét mặt phải tự nhiên không vui cũng không buồn, vì người buôn thường bắt mạch bắt tẩy khách đến mua hàng như trong sòng bài phé. Dẫu em có mê cái dĩa như em đã mê ý trung nhân của em thuở nọ, trong lòng đã bấn loạn y như lúc Pháp gọi “bị lăn sét đánh” (coup de foudre), em cũng cố dấn dừng cho chủ hiệu buôn biết. Em cứ trả cái dĩa lại và trong lúc em làm bài toán trong bụng, em giả đò chê và kiểm cách chê cái dĩa trước tiên:

- Cái dĩa này nhà tôi có rồi. Ông còn cái khác tốt hơn nữa không? Nay ông muốn bán dĩa này bao nhiêu?

a) Em để cho người buôn đồ cổ trả lời, em sẽ tùy cơ ứng biến. Nếu cái giá y nói có phần dễ chịu, cũng không nên vì đó mà đổi sắc mặt. Cũng phải trả xuống, như được thì tốt, bằng

y không khứng sụt giá thì cũng phải giả đò dùng dằng nửa muốn nửa không, để chờ xem phản ứng ra sao.

Không phải hết thảy người buôn đồ cổ đều như vậy, nhưng đại đa số có tính ưa lấy thề làm chắc, và trăm lần như một, chịu bán và gói món đồ rồi, mà vẫn còn than bán lỗ, và vị mình, kính mình lăm nén chịu bán lỗ để cầu thân:

- Tôi bán món này cho cụ, không lời lóm một đồng nào. Nguyên tôi mua, vốn đã là bao nhiêu. Tôi còn mướn thợ bịt miệng bằng bạc, tốn hết bao nhiêu. Tôi phải ở lại đợi cho rồi và tốn thêm sở phí là bao nhiêu. Hôm trước vào đây, ông Tây nhà băng trả bao nhiêu mà tôi không bán. Và bà Đàm quen với cụ, trả tôi mới đây, bao nhiêu; mà tôi cũng cầm giá vì không đành bán một món như vậy mà tôi cam đoan nguyên là của nhà của cụ cố Phụ chánh thân thần. Tôi nói láo xin tắt với cây đèn! Xin cụ trả thêm chút ít tiền xe! Chuyện này con lỗ nặng, xin cụ thương giùm v.v... và v.v...

Nếu em mềm lòng thì trúng kế y rồi. Vì chuyện ông Tây và bà Đàm là chuyện bịa. Mười lần hỏi lại nguyên chứng thì ông Tây và bà Đàm đều lắc đầu, mười lần cam đoan không bước chân từ lâu lại nhà người buôn đồ cổ nợ.

b) Cái ca thứ nhì là khi em hỏi giá, người bán thách một giá quá cao. Cái giá ấy có khi cao quá, làm cho em có cảm giác té thang lầu, tuy không chết nhưng chóng mặt xây bồ bồ hoặc choáng váng như em leo quá cao nên thấy ngập thở.

Em lại bình tĩnh suy xét lại:

a) Hay là em không biết lựa ngày xuất hành, vì em đến hiệu buôn, nhằm lúc thằng chủ xuất dương bán được hết mớ đồ đem theo và nó đang say sóng với mộng sê xuất dương hốt bạc nữa. Trong cảnh ngộ ấy, tốt hơn là trả món đồ, làm thinh bước lui, để chờ nó tỉnh mộng sê trở lại.

b) Hay là em đến viếng hiệu buôn vào những ngày đầu tháng? Như vậy em cũng sẽ mua với giá mất, vì hiệu buôn

định ninh đầu tháng mấy ông mấy thầy lãnh lương, có nhiều tiền tội gì không chém, không cắt cổ.

Tại em không để ý, chớ hiệu buôn nào cũng có lập một bàn thờ nho nhỏ, thờ các đẳng cô hồn và mỗi ngày rằm hay mồng một đều có hương đăng trà quả cúng vái kính cẩn, và mỗi ngày ít nữa cũng có mấy miếng trầm hương Huế ngọt ngào và nải chuối cau hường hường ngon mắt. Họ cúng kiêng để được buôn may bán đắt, nói một lời như vàng như ngọc, đồ xấu hóa tốt, bán được tiền và khách mua mau lẹ không trả giá cù lần, đến đỗi phải đốt phong long.

Cho nên anh dặn trước: em muốn đi mua đồ cổ, nên lựa vào ngày cuối tháng, mấy thầy cạn lương, mấy ông měo cũng bị chị em rút sạch, nhà buôn đồ cổ cũng bị ảnh hưởng gián tiếp, nên phải nới tay, bán dễ dàng đủ kiếm sở hụi.

c) Bằng vào những ngày ấy (cuối tháng hay nhà buôn kẹt tiền), mà em vẫn bị thách giá cao, (một cái dĩa Thái công điếu Vị, nếu hiệu Phiến Ngọc hay hiệu nào có ghi trong sách thì nay ít nữa giá tròn trèm hai chục ngàn), nếu người buôn vẫn cầm giá không hạ bớt ngàn nào, thì cái ca ấy thuộc hai tình trạng: nếu anh không lầm:

a) Dĩa ấy quả thuộc loại cổ, khó kiếm và đáng với giá ấy. Nếu em không mua, thì người khác sẽ mua, chủ không sợ bán không chạy, nên quyết tình cầm giá. Em chỉ còn một nước: mua mất mà có vật quý, vừa lòng; hoặc em để vuột mất một cơ hội: sau này có hối tiếc thì đã muộn.

b) Người chủ hiệu buôn đã bắt mạch biết rõ em là một khách si tình đang lâm với bộ môn dĩa quý, mà cái dĩa Thái Công Điếu Vị là một phần tử khó kiếm của bộ môn này. Va đoán em chưa có, và va biết rõ chơn giá trị của cái dĩa kia. Thế là em đã sa vào mê hồn trận của va rồi. Cái câu dí dỏm đè trên dĩa, anh nhắc khi nhập đè, *Vị thủy đầu can nhật, Kỳ sơn nhập mộng thời*, anh nhớ lại rồi, năm ngoái có một ông

*Ngày sông Vị, buông cần câu cá,
Lúc non Kỳ, nằm ngủ giấc mơ.*

em thấy nó thể nào, chớ dốt như anh, ngàn vàng anh không tiếc.

Nay anh không có lời gì khuyên em cho trúng cách, mua hay là không mua, vì tình trạng em gấp đó là tình trạng già đời anh vấp phải, và thế thường lời nói của người đồng bệnh nên tin hay là không, cũng tùy. Anh đang trị chứng ấy bằng cách đưa lưng già cho chúng liếc dao, lưng anh dày như lưng heo lăn chai, nên có thể chịu nổi, còn em lưng non nớt quá biết có kham nổi ba búa của lão Trình?¹ Anh khuyên em lấy chừng: nếu liệu đủ tiền thì mua, không thì hãy an phận tùy duyên, ngó cái dĩa qua tay người khác. Nhưng anh dặn trước, nó bức rức khó chịu lắm, không khác vợ mình đi nó mà bị con trai ông chủ điền phồng tay trên. Nếu em cố công giúp anh sửa chữa mấy tờ morasse bản in, họa may gặp ngày hên, anh thưởng cho một cái, vì tiền bạc thì nhà anh không săn, chớ dĩa xưa thiếu gì!

Tóm lại, định giá một món đồ xưa, không làm sao nó trước và không biết sao mà chỉ bảo cho rành. Phải cho thấy món đồ, rồi mới đánh giá đúng mức. Em nhớ đừng làm theo cách *mua trâu vē bóng*, nghe lời người bào chuốt, chưa thấy món đồ ra sao, nghe họ nói và tô điểm thêm thắt, rồi xuất tiền nhờ đi mua, nó đã ăn tiền đầu, mà có ngày mình sẽ gặt bất mãn lớn. Nói tỷ dụ, nay có người đến mách ở vùng Bình Định, dòng họ chúa Tây Sơn còn giữ một dĩa bàn hiệu Khánl

1. Ngày nay truyện Tàu không ai thèm đọc, nên tôi phải cắt nghĩa thành ngữ: "Ba búa lão Trình". Trình đây là Trình Giáo Kim, cũng gọi ông Giáo, tướng đời Đường, có sức mạnh đánh ba búa như thiến lôi giáng, nên ra trận tướng địch biết ý, rán chịu ba búa đầu, rẽ thì mấy búa sau, yếu như điện ở Gia Định, từ ngày giao về chánh phủ ta. Giáo Kim lại có tài nói láo, nhưng nhờ nói có duyên, nên không ai giận.

Xuân, to hơn cái mâm đồng, tròn trèm cái bánh xe đạp, dẫu ham mê đồ cổ cách mấy, cũng không nên tin người ấy bằng lời. Nếu theo người ấy ra mua tại chỗ, rủi ra xứ lạ, bị bối lục lung lấy hết của tiền, có khi nguy hiểm đến tính mạng, may còn sống thì cười ra nước mắt ! Cẩn thận hơn, mượn người ta đi mua đem về, tốn kém không định được, rủi vật ấy là giả tạo hay có chỗ nào không vừa ý, thì lại như thằng cầm ăn phải ớt. Như vậy em thấy, có tiền mua sắm đồ chơi, cũng khó chớ đâu phải dễ như nhiều người tưởng !

7) *Vấn.* Ông nói nay giờ tôi nghe thẩm thẩm. Bay giờ xin hỏi: Trong khi chọn được món đồ vừa ý, vậy chớ món nào nên mua giá cao, món nào nên mua giá rẻ ?

Đáp. Câu hỏi tuy vấn tất, mà một khi trả lời xong là rút ruột một dời kinh nghiệm, chớ không chơi. Tại sao em không tìm bộ *Hiếu cổ đặc san* mà đọc? Một giờ em phỏng vấn, anh mất một buổi viết lách và dành làm một việc không công. Em nên về tìm đọc tạp san anh vừa nói, và nghiên ngâm cho kỹ, từ chương đầu đến chương cuối, phải đọc chậm rãi và đừng nhảy khúc, mới mau linh hội. Nhứt là phải bắt tay tập mua sắm lấy mình, đừng cậy nhờ ai dùi dắt và chỉ bảo. Nguyên tắc anh xin lập lại là: *muốn bẻ hường, phải chịu gai đâm*. Muốn đi xe đạp, có người nào khỏi đầu gối ăn trầu ! Và tự bao giờ mấy ai tập đi xe đạp mà phải mua sách chỉ dạy cõi sao cho khỏi té ?

Thật tình mà nói, nếu em muốn chọn lựa đồ sứ cổ cho khỏi lầm, mà nếu em cứ mượn người khác chọn giúp cho em, thì trọng dời, em không biết gì cả. Thà em chọn lấy, nên hư cùng mặc, rồi sau sẽ thấy vui vui. Mỗi lần lầm lạc là được một bài học khôn, tuy hơi mất tiền ! Học như vậy, em sẽ nhớ hoài hoài, không sách vở nào hiệu nghiệm hơn phương pháp đó. Cũng không nên ý lại, săn anh, mỗi lần mỗi hỏi. Khởi đầu, em mua một vật nhỏ, dẫu có lầm cũng không đến nỗi gì. Cũng như trước khi vẽ vào tranh lụa quý giá, nếu em là họa sĩ, việc

dầu tiên là vẽ thử ngoài giấy cho nhuần tay. Sau nầy, kinh nghiệm có thừa, em sẽ không lầm nữa. Có như vậy, một ngày kia họa chǎng em sẽ trở nên một tay lão luyện về nghệ thuật chơi cổ ngoạn, hoặc giả khi anh đi rồi, em sẽ làm vua không ngôi, thay thế anh trên mảnh đất đầy hoa thơm, thơ mộng và đầy đồ sứ cổ. Nếu em không chịu khó học lấy mình, nếu anh không chọc tức em, đừng nhờ anh nữa, thì em vẫn làm ông chủ nhân có tài xế đưa rước, sang thì có sang thật, nhưng giả tỵ giữa đường bác tài có bình kinh phong, sôi bọt mồm mắt trợn dọc, không lý em bỏ va ở đó rồi cuốc bộ về nhà? Bỏ va ở đó, em đâu phải là người có nhân có đức? Tự nhiên, nếu em không biết lái, cũng phải kê lưng cõng va tới một bệnh viện nào gần đó. Như vậy, sau nầy, va sẽ liều chết với em.

Nghệ thuật chơi đồ cổ là phải biết tự mình phân biệt giả chon tốt xấu, tự mình lựa chọn sẽ thích thú hơn, biết trả giá khi mua sắm, cò kè bớt một thêm hai, nhứt định không cho người buôn qua mặt. Chơi lan là phải tự đặt giờ lan vào giờ vào chậu, tự bón phân tia rẽ, đôi khi phải tưới nước bắt sâu. Trong khi ấy, huýt sáo liền miệng, tuy dở ẹt mà là tiếng huýt sáo khi cao hứng, cái thú riêng của mình mà !

Chơi đồ xưa, khổ bằng mười:

Chờ bà xã đi chợ, len lén ấm một số tiền bự bự; đi canh đi rón rón nơi các hiệu buôn, đợi nhà kia lãnh xong mấy giờ đồ sứ từ Huế gởi vào, xốc xáo cướp nước nhứt, mua được đem về, chon đi nhón gót, đồ kẹp nách non, may thời bà xã chưa về, thở phì nhẹ nhõm, giấu các món đồ vào tủ, lấy máy đánh chữ ra gõ lóc cóc, tinh bợ!

Chǎng may bị bắt tại trận, tay còn cầm gói đồ “đã dặn đừng mua”, buổi sáng còn tiếng bắc tiếng chì, bữa cơm tối lên giọng cằn nhằn cươi nhươi, đến khuya thánh thót giọt dài giọt vắn, cố nhiên em phải chuộc tội, sắm tết, thay vỏ chiếc vàng xoàn, ăn một cụ trả tiền hai cụ ! Những hồi hộp ấy, đó

mới là thú vui chơi cổ ngoạn. Đì tìm émotion! Không khác ông tý phú, trời đất ôi, ngày thường ai dám động đến mẩy lông, thế mà ưa mua vé chợ đen đi coi đánh bốc, để hồi hộp lo sợ bàng quơ, pháp phồng từ cú thoi, nín thở vì thằng vồ sĩ bị đòn, quên rằng nếu hấn rủi bị nóc ao, là cũng tại vì ham tiền độ. Tý phú ở nhà chẳng sướng hơn, lại đi xem đấu vồ làm chi, chẳng qua cũng vì muốn mua hồi hộp. Và émotion, với tôi là hồi hộp hơn là cảm động.

Trong đời, không có pháp phồng thì mất thú. Ăn kém ngon, ngủ không thảng giấc; phải đi bác sĩ. Chi bằng thà mua đồ cổ, ngó vui mắt, rờ mát tay, không cần uống thuốc.

Bình dân chơi đồ cổ, thì ăn chặn tiền quà tiền ăn sáng của vợ con, vậy mà thú!

Tôi đây bậc trung, dám mua bạc ngàn mà không dám đi một cuộc tắc-xi, có tật dối vợ dối con, đi trị bệnh thì bác sĩ cho miễn phí, và trọng đời vẫn đi mua cái hồi hộp nơi các hiệu buôn đồ cổ, có bao nhiêu đem nạp cho họ mà họ vẫn chẳng thương tình, ăn tiền tôi mà vẫn bán mắt. Cũng một thú riêng, tại mình lựa chọn như vậy.

Hàng thượng lưu, như em nay trúng số có dư bạc triệu, em chơi đồ xưa mà muốn tiền gởi băng còn nguyên, em mua được rất nhiều của quý, bỗng giựt mình trách sao anh chỉ chọt. Như vậy là em chưa thoát tục, và cuộc phỏng vấn, nên chấm dứt nơi đây, vì thà mích lòng trước mà được lòng sau, anh thà chết đem theo, chớ anh không chỉ cho người vắt chanh bỗ vỗ. Chơi như em là không hiểu thú kia rồi.

Vấn. Tôi có nói gì mà ông giận? Tôi hỏi ông: món nào nên mua giá cao, món nào mua rẻ kia mà.

Dáp. Áy chết anh thành thật xin lỗi. Hổm rày kiếm mua đủ đũ, chợ Gia Định không có bán, nên sanh tật nói bậy.

1) Những món nên mua với giá cao, theo anh, anh chia ra

lầm bốn hạng, từ vừa vừa đến tốt nhất:

a) Những món đã có hình trong sách khảo cứu và sách đã công nhận rằng báu. Người có bản lĩnh không mua làm chi những vật ấy, vì đã có sẵn và chưng bày trong các viện bảo tàng. Muốn xem cứ vào đó mà xem, trong giờ họ mở cửa. Hãy để cho các phú hộ họ mua giành với nhau, mình coi chơi. Trừ ra khi nào tốt số, gặp chủ tiệm không thành thạo, họ bán giá nói thì phải chớp liền, đợi hỏi đến anh thì đã bị người khác ẵm mất.

b) Những món có đề rành rạch niên hiệu vua, danh hiệu lò, hoặc tên danh nhơn chế tạo ra nó. Nếu em thấy quả có dáng cổ, không giả tạo, thì đâu mắt cách mấy, có tiền cũng nên mua, bởi vì tiền còn kiếm được chớ vật cổ khó kiếm vô cùng. Nó còn quý hơn loại a) và đó là *vương giả chi hương* còn trong núi, đợi gì mà do dự?

c) Những món không ghi hàng chữ hiệu nào, đáy để tráng hoặc không tráng men, nhưng nhờ đọc sách nhiều và biết chắc đó là loại “période de transition” (thời đại hết Minh qua Thanh), không ai biết, mình mua mới sướng, và đó là ngọc nhän. Sau khi về tay mình, sẽ cắt nghĩa với người đồng điệu, nội cách họ ngó nhau thèm muốn, mình khởi ăn cơm mà không thấy đói!

d) Những đồ sứ, chén trà, tô có niên hiệu ghi theo âm lịch (Giáp Tý 1804, Tân Sửu 1845, v.v...) thì cứ mua đi. Anh chưa vội nói cái hay của nó bây giờ, sợ làm mất cái duyên của tập số 7. Những tài liệu này nếu nói không nghe kịp đâu, hãy chờ đọc tập “thú chơi ấm chén”, và khảo về đồ sứ men lam Huế, vội vàng làm chi!

2) Về những món nào nên mua giá rẻ, hoặc không mua, để dành tiền sau mua món quý và đẹp hơn. Đó là:

a) Những món mình đã có rồi, nay mua nữa ắt kẹt vốn. Tuy vậy, những món có giá trị, tô dĩa có thơ nôm, dĩa hạc rập,

dĩa mai hạc, có bao nhiêu cũng chưa vừa bụng, và hê ré hốt. Đó là những món tự mình ưa thích hoặc đã khám phá được nét hay. Gặp thì trả thử, gặp chầu nói giá và săn tiền, thì cứ mua. Nhà chơi cổ ngoạn nào mà không có tật trích trǔ? Nhưng đây không phải là thực phẩm, nên đầu cơ vô hại, hay chỉ hại nhỏ trong phạm vi chật hẹp của bọn mua chử nhàn.

Có thứ dĩa mặt giữa vẽ chữ THỌ, gọi đọi ăn cháo trong nội, năm trước ở đâu cũng có, nay mất thấu trời. Người nào có nhiều, lấy treo làm viên la phong, tôi tưởng không chán mắt bao giờ.

b) Có nhiều món, lạ mắt của người ta mà mình lại không thích. Thì cũng trả rẻ, được thì mua, không thì thôi. Đó là những món, hoặc mình học chưa tới mức, chưa đọc sách nhiều, nay nghi ngợ trong bụng, bỏ qua thì uổng, mua lên chưa biết để làm gì. Nhiều khi người chủ hiếu buôn, nghe hỏi thì bán liền, đem về bỏ bù lăn bù lốc, cho đến một ngày nào, đọc sách tự mình thấy, hoặc có người già kinh nghiệm mách giúp, khi ấy lật đật chùi lau rửa ráy và tảng tiu còn hơn con vợ bé trở về. Đó là vầy may của người chơi cổ ngoạn dư tiễn, họ nói có thần tài mách bảo.

Có khi, vì tật bốn sển, thấy trước mà trả quá rẻ nên nhà buôn không bán. Sau biết được chơn giá trị thì vật kia đã có chủ mới, tiếc hùi hụi mà việc đã rồi. Tuy vậy, tôi xin khuyên đừng ngã lòng. Nếu khéo xài tiền, nài giá cao, có khi tìm lại được. Một lần cho biết, nếu quyết định là mẹ thành công, thì do dự là anh em thúc bá với thất bại.

8). Vấn. *Bây giờ tôi có câu hỏi này nữa: Chẳng hay cách sắp xếp cho có thứ tự là thế nào?*

Dáp. Nếu không muốn cầm em ở lại, anh sẽ nói một câu vắn tắt: Phải bày sắp sao cho món đồ xứng với bối cảnh của nó. Bí quyết chỉ có bấy nhiêu.

Nhưng đâu sao anh cũng là một tên mọi già giữ gìn viện bảo tàng quốc gia suốt mười bảy năm; còn em lại là một trong những người anh muốn truyền nghề sau này; và hôm nay, không biết mắc chứng gì anh lại muốn phá giới. Anh giữ em lại, để mổ xé vấn đề chút chơi, thêm nữa người ta mới biếu anh một hộp trà Hoa Lục, từ Hương Cảng mang về. Anh sẽ lấy cái ấm đối ấm dạy anh bí quyết trường sanh, với câu khắc dưới đáy: *Ấm chi dĩ vĩnh niên* (*Mạnh Thần, Thủy bình*), Mạnh Thần là danh hiệu người chế, em đã biết dư, còn *thủy bình* là hiệu ấm đặc biệt này, mà thật, thả xuống tô nước, ấm thăng bằng như chim vịt, như le le. Ấm này do đức Thánh Tổ Nhơn hoàng để Triều Nguyễn ban cho một ông Ngự sử, anh có phúc lăm nên người kế nghiệp ông Ngự sử ký thác cho anh gìn giữ từ ngày di cư vào Nam, em hãy cầm xem, trước khi anh pha trà. Và đây này là bộ chén "Gia thái" quý nhất trong tủ, đủ cả dầm bàn tống tốt, cũng của một chủ, anh T.T.Đ. kỷ niệm. Hai câu thi mới hạp với chúng mình làm sao:

Tương cố thanh đàm khách,

Vô tình viễn tống chu.

Hôm trước một ông Tú lại nhà, dịch giùm anh:

Quay nghe chuyện kháchở bên,

Vô tình đưa tiên chiếc thuyền ra khơi.

Đúng như câu chuyện bữa nay, anh nán lại nói chuyện với em, mà hụt tiễn chân một bạn xuống tàu về xứ.

Đã lâu rồi, anh tuân lời bác sĩ thân, anh H.V. Nhựt, anh để cái ấm đồng mắt cua mốc meo trên xà kỷ. Không biết phải tội nghiệp nó, hay tội nghiệp cho anh !

Nay có trà ngon, để em xem anh còn nhớ cách pha như Ba anh đã dạy, rồi mai này anh sẽ đến chịu tội với anh bác sĩ Nhựt.

Câu hỏi của em ban nay, nó thuộc về vấn đề mà Pháp gọi

muséographie, ông Đào Duy Anh dịch là *thuyết trình về viện bảo tàng*, anh chỉ biết nó gồm những phương thức áp dụng cho viện bảo tàng, mà các người chơi đồ cổ cũng phải hiểu qua loa, không phải với hy vọng sau này đều trở nên ông quản thủ, nhưng cốt để biết cách giữ gìn những vật xưa mình sẽ mua sắm.

Phàm không bàn đến thì thôi, nhưng đã đề cập tới, thì phải giải bày cặn kẽ; nhưng hôm nay, chung quanh chén trà mau nguội, chúng mình nên nói đủ nghe, một dịp nào thuận tiện, sẽ trả lại, hoặc em hay anh, sẽ viết kỹ càng hơn. Như vậy, câu hỏi của em, anh trả lời dài hơn và phân ra nhiều đề mục, mỗi đề anh thảo sơ khi ít khi nhiều, tùy trí nhớ hôm nay, và như em thấy, không cần lật sách. Đúng là một buổi trà đàm, hơn nữa, là chuyện lát gừng, chuyện mà Pháp gọi à *bâtons rompus* ấy mà!

Những vấn đề anh muốn nói, để anh phân thử:

1. Cách trình bày ở viện, ở nhà; viện là viện bảo tàng, nhà là nhà tư gia;
2. Cách giữ gìn bảo vật;
3. Cách săn sóc;
4. Cách sửa chữa;
5. Cách đề phòng mất trộm;
6. Chút ít căn bản pháp lý về đồ cổ: mua đồ gian;
7. Đổi chác lúc còn chơi; bán đi khi đã chán;
8. Ngoại đê: khi bạn đến nhà, nên cho xem những gì?
9. Linh tinh: những chuyện kéo dài để uống thêm trà, có cơ đở thừa khi đi cho bác sĩ khám bệnh...

Và nay là các câu trả lời, ít ít thôi:

- 1). *Cách trình bày ở viện, ở nhà: viện là viện bảo tàng, nhà là nhà tư gia họ Vương, họ Cổ.* Xin lỗi em, trà này khá chứ? Uống vào thấm cổ, lại sanh ngừa nghề. Cho phép anh ôn

lại đây những gì anh biết về viện bảo tàng và nói sa đà nội mấy phút này thôi, vì công trình anh chất chứa bấy lâu mà không có dịp nói:

Về viện chuyên về một môn phái hay một kỹ thuật địa phương, bên Âu châu có đến năm viện nên kể sau đây, mà anh ước ao đi viếng trước khi chết, nhưng chưa nhứt định, một là chưa có anh Hai cho phép; hai là nghe nói có món thuế xuất dương cao lăm nên chưa vội gì đi!

- 1) *Musée du Berry à Bourges*, chứa toàn vật kỷ niệm dòng họ Berry, từ 1340 đến 1870;
- 2) *Musée du pays basque à Bayonne*, chứa toàn cổ vật xứ Basque là dân đội kết nỉ không có vành, gần giống cái mũ ông Đạo;
- 3) *Musée de la Bretagne à Quimper*, chứa toàn đồ vật xứ Bretagne;
- 4) *Musée de la Réforme à Genève*, chứa toàn các vật kỷ niệm những gì thuộc về cải cách;
- 5) *Musée de la baroque à Vienne*, chứa toàn những gì kỳ hình quái trạng. Tỷ dụ: *perle baroque* là hòn ngọc trai méo mó. (Như vậy, các sừng nai ung của anh đem qua đây chưng bày là được hoan nghinh rồi.)

Ngoài ra, nước người ta còn những viện chuyên về một kỹ nghệ, như:

- 1) *Musée de la Ferronnerie à Rouen*, kỹ nghệ đồ vật bằng sắt;
- 2) *Musée de la céramique à Limoges*, kỹ nghệ đồ gốm, đồ sành;
- 3) *Musée du Costume à Paris*, chuyên về phục trang, áo quần các đời, các kiểu, giúp cho nghệ sĩ muốn diễn tuồng thuộc đời nào thì lấy kiểu y phục theo đây;

- 4) *Musée de l'Imagerie populaire à Épinal*, kỹ nghệ ấn họa bình dân;
- 5) *Musée de la Vénerie à Senlis*, tàng trữ những gì thuộc nghệ thuật đi săn bằng cách dùng chó đuổi theo con thịt;
- 6) *Musée de la coutellerie à Thiers*, tàng trữ những dao mác cổ kim;
- 7) *Musée de la Poste à La Haye*, sưu tập tem cò và những gì thuộc về bưu trạm;
- 8) *Musée de l'olivier à Cagnes*, trung tâm và viện nghiên cứu về trái ô liu mà thôi;
- 9) *Musée du Tabac à Bergerac*, tàng trữ những kỷ niệm và liên quan đến thuốc hút;
- 10) *Musée de l'Arène à Valence*, tàng trữ cổ vật thuộc địa phương này.

Ngoài ra, người ta lại có viện bảo tàng riêng thuộc một nhơn vật (như Pasteur), hoặc lập ngay thành viện bảo tàng tại nhà cũ của nhơn vật ấy đã chào đời, sống hay từ trần tại đó (nhà kỷ niệm văn sĩ Goethe ở Weimar, nhà Napoléon sanh ở Ajaccio, nhà kỷ niệm học giả Hồ Thích ở Đài Loan), v.v...;

Đến như đồ vật, từ khí, không có món nào mà không làm đồ chơi và không để dành được, từ gậy gộc, ba ton, cẩm bào, áo lính, nhạc cụ, bích chương, giấy hình. Nói đến giấy hình, và đồ bằng giấy, lại nhớ đến một thắc mắc nan giải: đồ em đồ bằng giấy nén liệt vào loại nào ? Hiện nay khi thi để nó vào mục văn khố, khi khác và gấp tay ông khác, lại sắp nó qua mục thư tịch, và cả hai đều có lý. Khác nào con dơi, xếp vào loài thú có vú cũng được, sắp vào loài điểu có cánh, cũng xong.

Nhiều món cổ ngoạn, ngày nay ba bốn bộ môn đều giành về cho mình: khoa học, bác vật học, mỹ thuật học, sử học.

Bên Mỹ, hiện thời có giờ dành riêng dạy về bảo tàng học *l'heure du musée*, và họ đã nghĩ đến dạy về khoa rờ mó, trong khi người Á Đông giỏi về khoa sờ mó từ lúc chào đời: nhỏ đi chân không thì kẹp món đồ rớt rơi bằng ngón chân ngón cẳng, lớn lên mó người đẹp và rờ cây bài ma chược bằng tay.

Chưa có viện bảo tàng nào chuyên về, và lưu trữ những gì đưa hài nhi sờ mó bằng mồm: bú vú mẹ, bú vú cao su, cái lá, cái muỗng để đổ nước cháo, cái mủng vừa khi cho trẻ ăn cơm bằng mủng...

Nghĩ lại mà tức, nhưng nói không được: ngày nay người ta thích nói chơi không kịp suy nghĩ: gẫm lại miệng con người ăn mắm ăn muối, coi vậy mà rất độc: mỗi lần ghét bỏ một nhơn vật khó thương hay một món đồ nào không biết dùng vào đâu, thường nói đùa: *Cứ cho nó vào viện bảo tàng !*. Tôi nghe mà đau lòng. Nếu thật là đồ phế thải thì tại sao không *cho nó vào phủ de (fourrière)*, hay như bên Mỹ, *cho nó vào nghĩa địa đồ phế vật ?* Ghét nó mà ra nâng cao nó, vì viện bảo tàng đâu phải chỗ chứa đồ hết xài, vô dụng. Mà một mình anh cãi sao lại trăm miệng bá tánh?

Khi ta lột bỏ ý công dụng của một cổ vật, ta sẽ thấy cổ vật là gì, nếu không phải là một vật cũ sót lại của một thời kỳ đã qua. Tương đối, vật cổ kém vật kim, về mặt hữu dụng, tỷ như cây súng cổ không bì cây súng nay, và lưỡi cày trâu kéo không theo kịp lưỡi cày máy. Nhưng kể về sự hiếm hoi ít có, thì đồng tiền cổ, con tem cũ, về mục sưu tầm, lại có giá trị cao hơn tiền mới, tem nay.

Con người bắt chước con thú mà không dè ! Con putois (ta gọi chồn hôi), con glouton canadien (một dã thú xứ Gia Nã Đại), con hermine (một loại hổ lông trắng, lấy da thuộc bán rất mất tiền), những con thú ấy đều có tánh ưa tích trữ và vốn là *cò-lét-xio-no* (collectionneur) có hạng!

Con chim ác là (pie), cũng ưa gấp đem về ổ, những vật

chói sáng: hột sỏi, mảnh kiếng.

Năm xưa, ở Sóc Trăng có một vụ án ly kỳ: một nhà thợ bạc mất mấy hột chuỗi hổ phách vừa trau giồi xong, và phơi nắng trên sàng để ngoài sân, kế mất. Nghi cho con đầm tơ Thổ. Nó khóc bù lu bù loa, thề thốt bán mạng. Thưa tới cò bót. Ba tôi nhà ở ngang, qua kiём giùm. Bỗng thấy con quạ nuối. Ba tôi có từng nghe, khuyên đến bót xin bãi nại: việc không đáng gì, làm tội con tớ, oan cho nó. Sau con quạ chết. Mổ bụng ra, còn đủ mấy hột chuỗi, lén nước, đỏ au. Nếu hột xoàn kim cương, quạ còn nuốt lệ hơn nữa ! Đâu phải mấy cô gái tân thời, mới biết sưu tập những hột mắt tiền và sáng sáng ! Sở dĩ quạ chưa mửa nút hổ ra, vì là quạ nuối không có ố.

Trở lại viện bảo tàng, hiện nay các nước tân tiến sắp: nhứt, thư viện; nhì, văn khố; ba, viện bảo tàng. Theo tôi, phải sắp viên bảo tàng đứng trước hai viện kia, vì phần lần lên ngọn, đồ dùng có trước, sau mới vẽ hình, chế dấu ghi và chữ để nhớ tên mà gọi.

Ông F.H. Taylor, khi định nghĩa viện bảo tàng, viết: *les musées constituent un mal nécessaire* (viện bảo tàng là một mối họa, cần kíp không có không xong), là vì viện bảo tàng tối kém, nhưng dạy khôn dạy khéo nhiều lớp người.

Một học giả khác, ông Thoré, viết: *les musées? Ce sont des asiles posthumes* (viện bảo tàng ư ? Đó là những di thừa, thụy viện), nhà chứa di sản, cổ vật xưa.

Trong khi ấy, tụi *amateur* là bọn thanh nhã phong lưu chơi theo tài tử, có khi là một Mạnh thường quân tìm sự tận thiện tận mỹ, tân kỳ, ưa ra mốt cho đời bắt chước, dốc lòng phóng tác, chế mỹ thuật tương lai. (*L'amateur est un joueur et généralement un mécène qui recherche la perfection et la nouveauté et qui lance la mode d'avantgarde, cet art du lendemain*).

Người cò-lét-xio-nơ, khi đã cắn câu, sẽ là một khách si tình, bụng tham muốn tóm thâu bảo vật vào túi càn khôn của mình, nhứt là muốn tìm được cái món sẽ làm chớp mao của bộ môn mình săn có. (Le collectionneur est un mordu, un passionné qui veut tout réunir dans son domaine et surtout celui qui veut posséder l'objet introuvable qui couronnerait la série).

Người phù hoa (snobisme) là người lấy làm thích thú và hanh diện, khi có dịp khoe của, một người thích theo thời thượng.

Và có người đã nói: “Tình si của kẻ ham kỳ ngoạn, dữ dội chỉ thua tình ái và thị dục vô nhai, chỉ vì vật kỳ ngoạn vẫn bé tí teo, còn ái tình và thị dục vốn là vô lượng”. (Dịch gấp câu của La Bruyère : “La passion de la curiosité, est si violente qu'elle ne cède à l'amour et à l'ambition que par la petitesse de son objet”).

Loài chim *oiseau-jardinier* xứ Úc Đại Lợi và xứ Tân Guinée, biết làm hoa viên, gấp kẹp vỏ sò vỏ ốc chiếu hào quang về bọc viên cho hoa viên thêm đẹp, và biết lấy nhựa cây đỏ xanh về đan vông làm ổ cho con nấm.

Ở đời có nhiều người có tính hiếu kỳ, như ông Littré, một mình soạn một bộ tự điển, và hết thảy bọn hiếu cổ, xét ra, đều có tính “nhát đèn”, sợ khách, sợ đàn bà, lấy thú sưu tập, ở cô độc, làm vui.

Năm 1851, bên Londres, mở ra cuộc đấu xảo vạn quốc (exposition universelle), xong rồi, lấy cái lâu dài ấy, lập ra viện bảo tàng *Victoria and Albert Museum*, khai trương từ năm 1857.

Bây giờ mới đến lượt trả lời câu hỏi của em, (thiệt anh là người ham nói tha cầu biệt xạ); nhưng anh xin vẫn tắt. Để qua tập số 7 hay tập 8 khi nói về *thú chơi cổ đồ bát bửu*, anh sẽ nói rõ về cách sắp xếp và trình bày đồ xưa. Cũng may, người mình cũng chơi gần như rặc ròng đồ xứ men lam (bleu de

Huế), nên cách sắp xếp không khó. Một vài nhà có mây cao lợ Tống lèo hèo, thì cũng không thành vấn đề.

Nên nhớ đừng đợi già rụng răng mới chạy sám đồ xưa. Con trai (huître perlière) luyện cục ngọc trai, khi còn ở biển. Phải học chơi từ nhỏ. Cái nhà là cái vỏ không cần mây. Chỉ cần cái ruột, và tục ngữ ta đã có câu giải thích: *chùa rách phật vàng*.

Anh đã dặn sắp đặt chỗ đứng của món đồ là tùy bối cảnh của nó. Lúc mới sám và còn ít, món đồ để chỗ nào cũng được, tùy sở thích và tùy căn nhà đang ở, duy đúng theo kiểu nhà phú ông nọ, trên là bàn thờ ông vải, dưới là tủ kính có chung một cái bình tiểu, chữ gọi “niếu khí” (urinal), thứ đồ đựng nước đái của các quan Huế, hay của ông hoàng, ban đêm không dám ra ngoài, sợ lạnh hay sợ ma nhát. Kỳ trung, nhà ấy đâu ngờ đó là bình đựng đồ dơ, vì dáng nó giống cái bầu là có cổ cao để hứng!

Nếu đã có nhiều, nên sắm tủ cho dáng giá, thà tốn một lần, khỏi đổi thay tốn kém. Tránh để quá ngay hàng thảng lối, xem nhầm; nên giữ có trật tự và biết sắp theo bộ môn: hũ theo hũ, dĩa theo dĩa, và biết để cao những món tuyệt đẹp, nhưng phải tôn trọng niêm kỷ món đồ, mới ra người chơi có bản lĩnh.

Vấn đề để gỗ và chun dài, cho đến nay còn chưa giải quyết. Một trăm năm trước, bên Âu Châu thích chưng bày đồ sứ cổ, để đen. Nay họ bỏ hết, theo tôi, có lẽ vì bên ấy khó tìm cây và thợ để tiện chun dài. Bên mình, nên lựa để cũ, để trắc, mun, cẩm lai, gỗ, sừng, tệ lấm cũng để mít, hay gỗ nhẵn. Sứ có để, như người đẹp chơn hớn chơn hài. Khó nhứt là lựa cho hai vật, để và sứ, ăn bộ với nhau, vì để nhiều kiểu: chun quì ra, chun quì vô, chun queo, chun gấu, kiểu trái áu, kiểu cánh sen, kiểu tròn láng. Để thất kiểu tai hại như mình vận đại phục ma chun mang dép dừa, hay dép Bình Trị Thiên hay cô dâu lùn mang giày gót quá cao. Người sành điệu phải biết

nhà thợ tiện, và mỗi món, tiện chun dài vừa vặn toàn bằng một thứ gỗ quý đồng màu. Những để chạm, để sơn mài, để bắt chỉ, rất kén không phải vật cổ nào cũng để trên nó được.

Về ánh sáng, phải cân cho vừa; và mỗi món phải ngồi đúng chỗ.

Các vật nhỏ vóc, không nên để dồn dập quá nhiều, hóa ra tiệm hàng xén.

Một món cổ, thật độc đáo, để giữa nhà, khách đến chơi, ngồi chung quanh, mà không áng che mặt ai, thì chủ nhà không nên cưới vợ; đêm lại, ngủ dưới chun món ấy cũng đủ toại nguyện! Phải đặt nó trên ghế cao cẳng, nhưng cao vừa phải, ngang tầm mắt, thấp mất hay, mà cao thì lồng chỏng. Món vật đang hay mà để vào kẹt, thì hỏng, cũng như hỏng luôn là những trân ngoạn nho nhỏ mà để quá nhiều, và phải biết khai thác triệt để luật tương đối, tương phản và xin nhớ, chẳng bao giờ “nên khoe hết cửa”, chưng bày ít ít, khách vô nhà thấy thơ thới nhẹ nhàng, muôn ở lâu và mau thông cảm. Nhà chuộng thẩm mỹ và nhà nghiên cứu, có khác, ở chỗ này.

Anh đã quá ham bàn về vấn đề chưng dọn trong viện bảo tàng hơn là trong tư gia đến mất trọn buổi sáng mà mấy điều khoản kia chưa được đá động đến. Cũng tại anh đó chút. Một điều anh dặn thêm là chưng dọn là để làm tăng phẩm giá món đồ, và chớ để món nào chìm trong những món khác. Nếu có bông tươi quý thì nên cắm vào bình, không có không ép, và chẳng nên dùng bông giấy và bông giả, làm mất giá trị bảo bình.

Anh chưa nói về tranh giấy, tranh bố; xin hẹn khi khác.

2. Cách giữ gìn bảo vật.

Đồ gốm đồ sành không đòi hỏi nhiều về cách giữ gìn.

Thứ nhứt là đừng cẳng nó lấm, mỗi ngày mỗi lấy ra chùi lau, nhứt là rửa xà bông, là tối ky. Sút tay là rồi đời. Nếu để

trong tủ thì cứ để yên. Chớ lây ra lây vô đê khoe, co ngày khoe luôn lần chót.

Muốn lau đồ sành, nên dùng giẻ khô, cũ và mềm, là tốt nhất. Đừng dùng chổi lông gà, chổi ni lông, sợ vướng vào chun gỗ, quét mạnh tay, có thể làm sa xuống đất thì là ô hô, dẫu gọi vợ con ra cũng chỉ có khóc, và chứng kiến sự làm đám ma cho chiếc lục bình. Nếu có mệt mỏi hay làm biếng, tốt hơn đừng làm tài khôn làm cho sạch sẽ cái bình. Nó dơ mà còn, hơn nó sạch mà bẩn.

Nhiều khi thổi bụi bằng miệng, nhiều người thấy thì cười mình kém văn minh, nhưng cách thức ấy bảo tồn hơn chổi hơn xà bông nhiều. Không sạch lấm mà vô hại.

Nếu cắm hoa huệ hay glaïeul, lâu ngày nước hôi lấm, và cần phải rửa, thì nhớ giùm mấy lời trên. Ba tôi lúc sanh tiền, có chế ra làm ống thiếc ống kẽm đựng nước được và vừa với cái miệng bình, lấy ra lấy vô rửa và thay nước rất gọn. Nhưng từ ngày chạy giặc lên đây, tôi đã từng làm bể một cái bình ở Sa Đéc, nên tôi tốn khiếp và áp dụng một phương pháp không biết sao mà nói: bình cổ không dùng cắm hoa tươi nữa; một đôi khi có giỗ kỵ, hay ngày tư ngày tết, thì chính tôi thay nước, cắm hoa. Và ngày thường, tôi có cắm lục bình Biên Hòa, dẫu có bể nào cũng chưa đến cắn lưỡi và treo cổ.

Các cổ vật, cổ bình, nó lu mờ lạc tinh, cứ để y như vậy. Đừng làm tài khôn kỳ mài cho thêm bóng, làm mất giá trị của vật xưa.

Nguyên tắc trong sách dạy: *đừng sửa chữa; nếu cần phải sửa chữa thì sửa ít ít càng hay, không sửa lại càng tốt, và vẻ viên lấm lại càng tai hại*. Một anh đào đất có dịp may đào gấp một cổ vật quý: đó là một hũ đeo, bên đựng nước, bên đựng thóc, màu ngũ sắc có lẽ cũ đến đời Đạo Quang (1821-1850). Lần đầu, anh đến tìm tôi nhưng không gặp. Bận về nhà, anh thấy hai cái hũ dính lẹo, anh ghét quá. Hai cha con hè hụi làm sao đến hai cái hũ tách ra, mừng quá chạy tại

khoé tôi. Tôi cắt nghĩa và từ chối không mua. Cái mặt của anh, lớn cho một đồng.

3. Cách săn sóc đồ gốm đồ sành.

Săn sóc khác hơn giữ gìn. Giữ cho nó đừng té. Săn sóc cho nó không bịn. Theo tôi, giữ tấm tranh quý cho đừng rách, mà săn sóc bộ ghế trường kỷ cho thêm lên nước.

Chẳng nên mới chuộng cũ vong. Khi mới mua về, khuya còn thức dậy lấy giẻ, vợ chồng xỏ vào kẹt song kẹt mấy chỗ chạm, kéo qua kéo lại cho sạch bụi. Được đâu vài ngày, nhiều lấm là vài tháng, thủng thảng lơi lầm, sau rốt, tìm được một phương pháp ông bà đều tán thành là giao phận sự chùi kẹt ghế cho chị vú, vừa giữ em vừa chùi nghe cọt kẹt. Đến lúc chị vú thõi ở, bộ ghế, con lẩy búa đậm rầm rầm, cũng chẳng thèm rầy!

Muốn săn sóc chiếc bình quý, nên đổ nước một phần vào bình. Như vậy, dẫu mùa nóng, không sợ bình kinh nứt, hơi nước bay lên, nhà thêm được mát. Nếu không dùng nước thì dùng cát khô. Chớ nên quá kỹ như thầy giáo kia, dùng xi măng dồn đáy bình cho bình nặng không ngã, và tưởng đó là thượng sách. Sau muốn cho con đi học bên Tây, lấy bình ra bán, chệc ve chai biểu lấy xi măng ra, nó sẽ mua. Nhưng lâu ngày, xi măng đã chết, mỗi ngày thầy giáo đi làm về, tôi nghe chắc lưỡi, tôi chạy qua, hai đứa lấy tay rờ rờ chiếc bình, tôi cũng vô phương. Săn sóc kỹ quá nên ngày nay rán chịu.

Nhà nhỏ, có cửa sổ treo màn xem rất vui mắt. Đừng để chung lục bình trên bệ, có ngày gió mạnh thổi tấm màn quất cái bình hạ bệ, đó là không biết săn sóc đồ xưa.

Em còn nhớ câu: *Có phơi thì phơi băng sào, chớ phơi hàng rào, rách áo chồng tao*. Đó là một câu hát xưa, gồm đủ nghệ thuật biết săn sóc.

4. Cách sửa chữa đồ xưa.

Sainte-Beuve từng nói: “Sự giả mạo là lời nói cuối cùng

của mỹ thuật; giả mạo đời nào cũng có, nó đã xưa như trai đất” (la contrefacon est le dernier mot de l’art et elle est aussi vieille que lui). Câu này người khác dịch còn hay hơn nữa, nhưng ở đây, anh không tranh luận về văn chương. Anh muốn áp dụng câu này qua cách sửa chữa đồ cổ ngoạn mà thôi. Vả lại, nói để mà “đổi diện đàm tâm” chơi vây thôi, và tuần trà cũng kể như chấm dứt. Chương này, về sửa chữa, nên nói nhiều nhứt là về tranh xưa, còn đồ sứ cổ, việc sửa chữa nó là phụ thuộc. Biết để bụng, và khi có món nào cần sửa chữa, tốt hơn nên giao nó cho chuyên viên, tay ngang mà mó tay vào, làm hư thêm là có.

Sự sửa lại (như vá víu một đồ sứ mẻ sơ hay nứt re chút ít, lắp một lỗ lủng trên tấm tranh quí,...), không ngoài ba việc này:

- Sự tu bổ (tu bổ một cuốn sách rách bìa, sút vài trương);
- Sự trùng tu (sửa một đèn dài, chùa miêu lại y như trước);
- Sự tu phục, tu lý (không kể nhiều nghĩa khác, không thuộc vấn đề cổ vật).

Khôi phục một cổ vật đến làm cho nó cũ quá hớp (restauration abusive).

Giả, nhái cổ vật bằng cách tráo tân thay cựu (truquage).

Bắt chước ký kiểu theo xưa, nhái hết vật cũ (copie intégrale).

Bản mô tả in lại theo cách công nghệ (fac-similé industriel).

Ngụy tạo, ngụy tác (contrefaçon).

Mạo tác, thiên hình vạn trạng, làm sao kể hết được.

Đó em thấy chưa, sửa chữa mà sơ ý một chút là lọt vào mẩy bẫy rập trên đây, từ một món chơn chánh, làm cho nó trở nên giả, xấu hơn trước, em nghĩ thế nào? Một hàm răng

xấu xao, khi cười, nó có cái duyên của nó, nếu đó là người mình đang tương tư. Leo lên ghế ông nha y sĩ có bằng cấp ống làm cho hàm răng ngay ngắn, nhưng không xước mía cây được nữa và khi cười, phải bùm miệng lại sợ có cái nào văng vọt bất tử theo tiếng cười, em muốn cái nào? Nghệ thuật sửa chữa, không gấp tay xảo thủ, nó khốn nạn như vậy đó.

Tỷ như em có một cái đồng hồ thật đắt tiền. Khi nó trục trặc nhồng nhèo, em là người kỹ, vậy chớ em tự tay làm cho nó chạy, hay phải giao nó cho tay thợ khéo và tin cậy được. Ở đời duy có một thứ, mình phải sửa lấy, là người vợ mới cưới (hay cây súng của mình, đừng hỏi anh súng nào!)

Tuy vậy, có trường hợp phải dung nạp công khai những bức ký kiểu chơn chánh (copie avouée), thay vì sửa chữa. Tỷ dụ: tại thánh đường Saint-Bavon nơi thành Gand (Bỉ lợi thời), xưa kia họa sĩ Van Eyck có để lại một bức tranh tam thể (triplique) nhan là l’Agneau (vẽ tích con trâu). Sau này trong bộ tam thể ấy, có một bức vẽ các quan tòa vô tư (*les Juges intègres*), bị kẻ trộm lấy mất, tìm mãi không ra, dành vẽ lại một bức khác cho đủ bộ, và như vậy là tranh vẽ, ký kiểu chơn chánh, không có gian ý, nên được nhìn nhận không phải là ngụy tạo.

Nói đến đây, ngứa miệng quá, cho anh lạc đê chút xíu.

Trong giới giỏi sửa chữa và giỏi làm đồ giả tạo, có nhiều giai thoại lý thú:

Có anh Sperati chuyên ngụy tạo một con tem quí, bán rất mất tiền. Anh nhái khéo cho đến đổi về sau, các tay bán tem sưu tập dành phái điêu đình, nạp cho anh trên mấy triệu quan tiền lề, để anh làm cam đoan bỏ nghề ngụy tạo tem cổ, vì anh đã đi đến nghệ thuật tinh vi bắt chước được y, đến các tay chuyên môn không phân biệt nổi giả chơn. Và anh vẫn là một tay sửa chữa thiện nghệ vậy.

Anh chưa nói gì về cách sửa chữa cổ vật. Nhưng anh đã

nói, nghệ tinh sở sử, biết vậy thôi, không nên xâm phạm ranh giới người khác. Hết đau thì đi bác sĩ, chữa bậy lụy đến tánh mạng. Và chỉ bậy, các độc giả nghe theo lời, làm hư vật quý, tôi không có đó, trách móc vô ích. (Có một thứ keo của Mỹ, gồm một chất trắng sệt sệt, và một chất đặc đặc như dầu cặn, hai thứ này phải để riêng và đậy nắp thật kín, khi dùng, hòa hai thứ lại và lấy đó gắn sành rất chắc, khi dính rồi, những miếng sành bể, khấn lại, gấp nước sôi cũng không sợ. Đó tôi chỉ rồi đó. Nhưng khi cần, phải nhờ các tay chuyên viên từng sử dụng chất keo này, người Mỹ họ gắn gỗ ván làm thuyền nước không lọt, người mình lấy gắn đồ sành, đồ sứ, nếu bất chấp chuyên viên, làm lấy mình, đồ cổ quý vị bị chứng *'há miệng mắc quai'* xin đừng trách tôi chỉ bậy. Keo này còn hay hơn keo bán trong tube, loại soude-grès, colle de poisson, v.v...).

Dẫu sửa chữa khéo bực nào (người Ý, người Nhựt vá sành bể hay nhứt hoàn cầu) lâu năm chầy tháng, chỗ sửa cũng đổi màu và thấy được. Vì vậy nhà tôi ít có đồ sửa lại lắm.

5. Cách đề phòng mất trộm.

Thứ nhứt chặng nên chạm tên mình vào món đồ. Nó vẫn bị ăn cắp như thường, và khi tung bán ra, làm sao bôi tên mình cho người đừng biết?

Hỏa hoạn, sâu mọt, mối, con hai đuôi, còn tai hại hơn mất trộm.

Về viện bảo tàng, và nhà tư gia có quá nhiều đồ cổ, ván đề trộm đao liên quan nhiều với vấn đề canh gác. Ngoài sự canh gác cẩn mật, có một cách tìm lại cổ vật mất trộm bằng sự *công bố* (làm cho thiên hạ đều biết) (publicité). Có công bố thì kẻ trộm khó lưu chuyển và bán dễ món đồ trộm.

Và chặng tên trộm lấy cắp món đồ kia chặng qua với mục đích duy nhứt là làm ra tiền, bán nó hoặc trao nó đổi tiền cho kẻ mướn ăn cắp.

Và người mua có gian ý, kẻ mướn lấy trộm, không ai khác hơn là bọn buôn đồ cổ thiếu lương tâm và có khi là người đã nài mấy lần mà mình không bán. Mua không được, sanh tâm mướn cắp. Dẫu tên trộm làm bể, thì bớt được một cái gai trong mắt. Nay đăng hình, đăng báo, thông tin cho cơ quan mật thám, các nơi mua bán đồ cổ, những tiệm cầm đồ, v.v..., in giấy có hình vật mất trao phát cho giới thích đồ cổ, tức nhiên ta gàn trở hành động của tên trộm một phần lớn. Tên này chỉ còn nước, cùng đường, phải thu tiêu món đồ, anh không bàn tiếp vì nghe ghê quá, nhưng xét về tâm lý, duy có các tay trộm còn mơ chưa lành nghề, mới nghĩ ra cách trộm đồ cổ bán ra lấy tiền. Bọn trộm chuyên môn, già kinh nghiệm, chỉ mê thích trộm ngọc, xoàn, vàng, nữ trang, tiền băng giấy bạc nhà băng v.v..., dẽ giấu dẽ xài. Bọn ăn trộm lành nghề, rất ghét trộm cổ vật: trộm đồ sứ khó đem ra khỏi chỗ trộm, kinh càng, dẽ bị bắt tại trận, trộm ra khỏi rào, chẳng may bể cái bụp, mất công phi tang miếng, lại còn đứt tay đứt mặt. Mang về tới nhà, rất khó bán, và những món hữu danh, ai ai cũng biết, dẽ gì nuốt trôi? Trộm tranh, khó di lưu, sợ hư rách mất giá trị, khi bán sợ có người nhìn được... Xét như vậy, và rót lại, chỉ có đồ cổ băng vàng, kim cương, ngọc thạch là kẻ trộm còn mê.

Ngày nay các viện lớn đều có canh phòng cẩn mật. Trước đây, các báu vật đều đặt trong tủ kiên cố có điện báo tin khi có ai dụng chạm. Nhưng phương pháp này nay cũng đã lỗi thời, vì điện có thể bị cúp trước thì cũng vô ích.

Có viện đã nghĩ ra chế tủ sắt thật chắc, chỉ chứa một mặt có kính dày cho thấy bảo vật chung bày, đem lại có máy trực cái tủ xuống hầm xi măng cốt sắt, ăn trộm bơ mói.

Viện Le Louvre cẩn thận hơn, chỉ bày kim cương tân tạo giống hệt những hột xoàn hữu danh, như Le Régent, nặng 28 cờ ram, mao nạm xoàn của Napoléon, gươm cẩn kim cương của Charles X, và những báu vật vô giá thiêng, vẫn chôn sâu

dưới ngân hàng xây dưới đất, nhứt cử nhứt động có máy bơm nước ngập hết, dẫu quân giặc cũng không lấy được.

Riêng bức tranh La Joconde, có kính dày súng bắn không lủng che chở, có vòng rào sắt vây quanh, có hai người gác dan, võ nghệ cao cường, mỗi người cự nỗi hai mươi kẻ gian không binh khí, và dân chúng muốn xem, phải đứng ngoài xa, chờ không được lại gần.

6. Chút ít cẩn bản pháp lý về đồ cổ. Tình trạng mua phải đồ gian.

Vấn đề này rộng lăm, thêm anh không giỏi luật, nên xin cho anh miến bàn. Những gì anh biết, anh đã nói gần đầy đủ nơi trương 138-139 tập 6 này, em rán chờ in rồi mượn đọc. Riêng anh, nếu có mất trộm hay rắc rối, anh quyết tìm các luật sư quen và có thiện tài thiện chí. Cũng may, chưa có việc gì xảy đến cho anh. Duy có một sắc lệnh mỗi người chơi đồ cổ cần phải biết và anh xin trích lại như sau:

Sắc lệnh số 34-GD ngày 14-2-1959 bảo vệ sản phẩm văn hóa của quốc gia.

TỔNG THỐNG VIỆT NAM CỘNG HÒA

Chiếu Sắc lệnh số 4-TTP ngày 29.10.1955, sửa đổi và bổ túc do các văn kiện kế tiếp, ấn định thành phần Chánh phủ;

Chiếu Nghị định số 19-GD ngày 18.1.1956 thiết lập Viện Khảo Cổ, trực thuộc Bộ Quốc Gia Giáo Dục;

Chiếu các luật lệ hiện hành về bảo tồn cổ tích và bảo vệ các phẩm vật xét ra có ích lợi công cộng về phương diện tiền sử, lịch sử hay mỹ thuật;

Chiếu đề nghị của Bộ trưởng Quốc gia Giáo dục,

SẮC LỆNH

Điều thứ nhất. Nay cấm không cho mang ra ngoài lãnh

thổ Quốc gia Việt Nam, các sản phẩm văn hóa Quốc gia nói ở điều 2, nếu không được Tổng thống Việt Nam Cộng Hòa cho phép.

Điều thứ 2. Được coi là sản phẩm văn hóa nói ở điều 1, các động sản hay bất động sản có giá trị lịch sử vì bản thể của nó, như là: mỹ thuật phẩm, sách vở cổ hay những sưu tập quan trọng, các bản sao, ảnh, vi ảnh đúng bản chính những loại sản phẩm kể trên, bất luận chủ nhân là ai hay căn nguyên ở đâu.

Điều thứ 3. Đơn xin phép xuất cảng một sản phẩm có tính cách văn hóa Quốc gia phải được gởi tới Viện Khảo Cổ để nghiên cứu về phương diện chuyên môn và đệ trình Tổng Thống thẩm định.

Điều thứ 4. Bộ trưởng tại Phủ Tổng Thống, Bộ trưởng Quốc gia Giáo dục, Bộ trưởng Ngoại giao, Bộ trưởng Nội vụ và Bộ trưởng Tài chính, chịu nhiệm vụ, lãnh thi hành Sắc lệnh này.

Sài Gòn, ngày 14 tháng 2 năm 1959

Ký tên: NGÔ ĐÌNH DIỆM

Sắc lệnh này vẫn còn hiệu lực. Nhưng bọn gian có thiên phương bách kế. Và sự vi phạm chắc là có xảy ra, nhưng chưa nghe bắt được.

7. Đổi chac lúc còn chơi; bán đi khi đã chán.

Vấn đề này, nghe buồn quá! Nhắc làm gì cho động mối thương tâm.

Không gì hay bằng lúc còn bay nhảy, sắm cho nhiều những món lạ quí, để tặng hảo cho anh em. Một cái dĩa hiệu *Phiến ngọc vè ba con dê (tam dương khai thái)* tặng nhau cho đúng lúc, anh xem không phải ngọc nửa miếng mà là ngọc nguyên một khối. Và dầu sao, anh cũng nhớ đời đời.

Đi lễ mừng tân hôn, mà dâng một dĩa “tại thiên ty dực

diễn”, nghĩa lý nhiều hơn ông nọ đi hổ gởi một tủ lạnh đang giá trăm ngàn. Duy ẩn ý ấy, phải người thanh mới hiểu.

Ăn khai bằng, dâng một ấn hay dĩa cổ, đề “trạch nhựt cao thăng”, nhơn tiệc tân gia, gởi một dĩa quả tử có chưng một trái măng cầu, một trái dừa, một trái đu đủ, và một trái xoài, ấy là chơi chữ, chúc nhà ấy: ‘Cầu Vừa Đủ Xài’, còn muốn chi hơn nữa?

Còn vấn đề bán đi khi đã chán, anh để em tìm câu trả lời lấy. Vì bấy lâu, hết tiền thì anh ngồi viết sách, chờ bán? Bán không dành. Nhưng riêng dặn em, muốn ra người pra-tíc (thực tế), phải nhớ giá lúc mua, và chẳng nên bán dưới giá đó bao giờ. Túng tiền thà đóng cửa ăn gạo lứt chấm muối mè, ai đời đồ cổ mà đem bán nài hạ giá. Trương Lương cho gươm, lựa người. Và em nhớ chớ, cái tích một công tử đời Chiến Quốc, bạn muốn gươm, chưa cho được vì còn phận sự; khi trở về, bạn đã mất, bèn đến mộ treo gươm gởi về âm cảnh, cái gương này thuở nay anh thích nhất, thanh nhã vô cùng và ý nghĩa cao thâm không chỗ nói.

Cho anh kể lại một gương này, ít ai biết:

Những người trang lứa với anh, đều còn nhớ ông Paul Gannay, sanh tiền là tổng giám đốc Đông Dương ngân hàng của Pháp, giàu nứt đố đổ vách, ông giữ thuyết độc thân cho đến ngày mãn phần, và thú vui của ông là sưu tập đồ cổ. Ông có hai người trung tín; một bí thư và một tài xế. Ông kỷ niệm lại cho hai người, mỗi người một vuông nhà xinh xắn, ông sắm đủ thập vật không thiếu món nào, ông suy nghĩ và dự định tới cây đình móc áo, và đến ngày chữ “N”, ông mời hai người thân tín ấy, ông trao chìa khóa và hai người chỉ còn đem gia quyến vào ở làm chủ vĩnh viễn, vì bằng khoán, ông Gannay cũng đã lo trước và sang tên cất bộ xong rồi.

Nếu sự tích chỉ có bấy nhiêu thì tôi kể ra đây làm gì? Tôi muốn nói đến tờ chúc ngôn của ông quân tử không ai biết

này. Trong chúc ngôn, vì ông sống cô thân, không họ hàng nên ông ghi hai khoản:

1) Gia sản điền viên, tiền bạc gởi bằng, chưởng khé nô te phải tìm cho được dòng họ của ông, chia nhau đồng phân;

2) Bộ môn sưu tập của ông, rất nhiều đồ Tống (poterie Song), đồ cổ đồng Thương, Ân, Hán, (bronze Chang-In, Han), ngày nay ước định giá đến bạc tỷ, ông đều di chúc biếu trọn cho viện bảo tàng Sài Gòn, tức viện quốc gia ngày nay trong vườn bách thảo, duy ông xin nô te phải tôn trọng hai điều nhỏ:

a) Ông có mươi mấy người bạn tri kỷ (tôi không nhớ rõ đúng là mấy người), khi thi hành tờ chúc ngôn, nô-te phải mời đủ mặt các người ấy và mời họ lựa mỗi người một vật cổ nào thích họ thích nhất, gọi kỷ niệm của ông lưu lại để tưởng nhắc ông;

b) Trong bộ môn sưu tập, có một cái đồng hồ quả quít, vỏ bằng sắt đen, giá lúc đó lối vài ba trăm bạc là cùng, ông Gannay căn dặn nô-te phải tìm cho được người thừa kế của chủ cũ nó mà giao trả lại. Đây là một cái đồng hồ do một người võ quan Thủy quân Pháp cầm cho ông lúc hai người còn hàn vi, và trước khi nhắm mắt ông muốn nô-te tuân lệnh ông, cho “châu về Hiệp Phố”, vì lúc sanh tiền, mân lo sưu tập và làm giàu, ông quên phút việc tìm con cháu ông võ quan mà trả lại.

Đó em thấy chưa, một người Pháp, qua đây sanh phương lập nghiệp, mà lúc thở hơi cuối cùng, đã nghĩ tới ơn nhờ đất đai thủy thổ nào mà trở nên triệu phú, nay sắp lìa đời trở về đất đai với hai bàn tay không, đã phân phát sự nghiệp như thế, anh đề cao ông Paul Gannay và khen ông hoàn toàn là quân tử, dầu ai xấu miệng nói anh nịnh Tây, anh cũng cúi đầu chịu vậy, chớ sự thật anh chưa biết mặt mày ông Gannay, biết danh thì có. Tiếc thay, vì không chỗ, nên viện bảo tàng không

chưng bày bộ môn sưu tập này cho công chúng xem; và việc ấy bắt anh nhớ lại bộ môn bàn ghế của Trương Vĩnh Ký cũng đáng đem ra triển lãm, mà cho tới nay vẫn còn chất đống chờ mục nát trên gác thượng viện bảo tàng, không một ông quản thủ nào đề nghị lấy xuống chưng bày cho dân chúng xem và viện khảo cổ cũng là ngủ gục.

Anh nói rồi lại xin bào chữa. Tại chánh phủ không tiền. Chính viện Guimet ở Paris, thọ lãnh bộ môn sưu tập của ông Grandidier, hiến chính phủ từ năm 1894, nhưng nay cũng chưng mớ nhắm còn phần lớn vẫn còn nằm chình ình trên kho gác, có lẽ vì thiếu chuyên viên sắp xếp, chớ nước Pháp thiếu gì tiền!

8. Ngoại đê: khi bạn đến nhà, nên cho xem những gì?

Câu hỏi, mới nghe như ngớ ngẩn, nhưng gãm lại, đáng lưu tâm.

Nhè thăng đến mượn tiền, thì chỉ có lấy tiền ra là nó thích, chớ khoe đồ xưa cho nó mếu, ích gì?

Mấy thăng bạn quần cựt, xách vợt hăng hái vô phòng xin một ly nước, cũng đừng thuyết đồ cổ đồ xưa làm gì.

Và đồ cổ ngoạn sắp đầy tủ, lại đó mà xem, khéo hỏi!

Tuy vậy, quả thật phải biết từng người bạn mà nói chuyện cổ ngoạn kỳ trân. Có người chỉ thích dĩa trà lẻ bộ. Có người ưu những món lớn và độc đáo. Lại có người chỉ khoái thấy những sử liệu: cái dĩa Mai hạc của ông Nguyễn Du đi sứ đem về, cái tô ông Đặng Huy Trứ với bài thi nôm mới lạ.

Bạn nào thích loại gì, thì lấy loại ấy ra mà bàn bạc hay tranh luận, để quên bớt sự đời: vật giá leo thang, đồng bạc giấy biết teo.

Một bộ môn đâu nhiều cách mấy, không nên để y như vậy hoài hoài. Phải nắn dời chỗ để đổi không khí. Với một món độc nhứt cũng vậy, phải dời chỗ cho nó vui mắt và cho

có việc làm. Nhàn cư vi bất thiện!

Anh lại dặn em nữa. Nhớ sắm tủ ni tắc gần bằng rhau, để dời đồ khỏi sửa tủ.

Tủ cao quá, mất công với, nó ưa treo lưng. Leo trèo khi lớn tuổi là điều cấm kỵ.

Tủ lùn quá, phải ngồi xuống đứng lên để sắp món đồ, cũng bất lợi. Cúi xuống quá, có khi nó trật khớp xương, duỗi co không được cả tháng, hết muốn chơi đồ xưa.

Đặt món cổ vật trên cao, bắt người xem ngược mặt mãi mãi, sanh ra một bệnh, Pháp gọi là migraine des musées; có ý trách treo tranh hay cổ vật quá cao, xem nhức đầu mỏi cổ.

Cái tủ đúng với lý tưởng là đúng với tầm con mắt (người Việt cao bức trung, 1th60, 1th70, đóng tủ cao 1th80, bè ngang 0th90, muốn dời riêng hay ráp đôi đều được, đã gọn lại vừa tầm mắt của chúng ta). Muốn đổi làm tủ sách, cũng dễ.

Nếu dùng gỗ quý, có vận bông săn thì nên để trơn bén, nǎng lau chùi cho bóng láng, và đánh sáp Cà Mau là hay nhứt, không có xi-ra hay encaustique nào băng.

Nếu không có gỗ quý và dùng gỗ đỏ, gọi “bên”, và nếu có thợ chạm giỏi, chạm theo kiểu vở cổ điển Việt Nam, thì là tuyệt diệu. Nhưng thợ chạm hay, ngày nay khó gặp, lớp đᾶ già, lớp đổi nghề mới đủ sống, vì nghề khó học mà cũng ít học cho đến nơi đến chốn đúng tay xảo thủ. Nhiều khi mua tủ làm sẵn và cũ, lại lợi hơn tủ cây xấu và vì thợ không khéo.

Bất cứ tủ loại nào, khi để đồ xưa thì phải cho chắc chắn. Các tủ cần xêu xạo và ọp ẹp, miễn cưỡng dùng, có ngày sanh tai hại, tiếc hối thì sự đã rồi.

9. Vấn đê linh tinh.

Anh định đến mục linh tinh này, anh sẽ xổ hết những gì tức túc chất chứa trong lòng bấy lâu nay, nhưng khi tới rồi,

anh lại quên hết, cái già nó dở là vậy. Và chỉ còn nước nhò bẩy nhiêu nói bẩy nhiêu, sau này sẽ hay và em đừng cố chấp; thế nào anh cũng sẽ nói lại về viện bảo tàng cho kỹ một chút anh mới nghe cho:

Anh nhớ về cách chưng bày, viện *Métropolitan Museum* đề nghị ba thư viện:

- a) Trình các tranh quý, hoàn toàn không một lời chú thích;
- b) Bên cạnh, trình các tranh bức trung và có dẫn giải;
- c) Bên cạnh nữa, trình bày tạm thời, một mớ ít tranh có giải nghĩa thật đầy đủ.

Đó là những viện bảo tàng thiệt thò. Ngoài ra có chưng dọn một phòng triển lãm tạm nhứt thời và luôn luôn thay đổi các món chưng bày, để cho công chúng có dịp biết tổng quát về những bảo vật trữ trong kho, vì thiếu chỗ nên không đem ra chưng vĩnh viễn.

Ngày nay bên Mỹ lại nghĩ ra cách, như năm trước, mượn của Pháp bức tranh báu nhứt trên đời La Joconde, nghe nói trả tiền bảo hiểm cũng ngập, rồi chở qua bên nước họ, triển lãm cho công chúng xem, cách này mới nghe như chướng tai, nhưng nhờ nó mà những người không nói ra khỏi xứ, cũng có dịp cung chiêm các kỳ quan trên thế giới khác. Năm trước, viện của ta cũng từng gởi châu báu Óc Eo qua Mỹ theo phương pháp này.

Theo thống kê cho biết, trên bầu trời có cả thảy 12.000 viện bảo tàng, chia ra 50% ở Âu Châu, 25% ở Mỹ quốc và 25% rải rác khắp các nước khác.

Nước Nhật, khi xây viện bảo tàng ở Tokyo, đã nhờ kiến trúc sư kỳ tài Le Corbusier của Pháp, vẽ đồ án.

Trong năm 1936, làm thống kê thì viện British Museum ở Londres ăn khách nhứt.

Hiện nay các nước văn minh không để viện bảo tàng trong trung tâm thành phố và dời ra chỗ thăng cảnh, gọi đó là "musée-site", vừa ngắm đồ xưa vừa xem phong cảnh, vì nước họ thiếu gì xe, xa mấy cũng chạy tới, viện bảo tàng lộ thiên (*musée en plein air*) và viện bảo tàng phong cảnh (*musée-site*), xuống dưới Danemark thì hai thư viện này không hạp thời nữa, và chỉ có trên vùng Bắc Âu Châu.

Có ba thư viện bảo tàng thông dụng nhứt:

- 1) musée-salon de l'Europe Occidentale (viện bảo tàng Tây Âu, trình bày toàn quý vật và bảo vật);
- 2) musée-club des Amériques (viện bảo tàng Câu lạc bộ bên Mỹ, vừa viện vừa chỗ hội hiệp trò chuyện);
- 3) musée-école des Soviets (viện bảo tàng có tánh cách học đường bên Nga Xô Viết).

Ngoài ra, còn thiếu gì viện khác, như *musée-laboratoire* để các nhà bác học đến nghiên cứu; *musée d'archéologie* là viện bảo tàng khảo cổ như viện Sài Gòn; *musée de l'Armée*, viện tàng trữ súng ống giáp sắt của nhà binh, *musée folklorique* là viện tàng trữ những gì thuộc phong tục, cổ tích của một địa phương; *musée d'art* hay *musée des beaux-arts*, chuyên về mỹ thuật; *musée d'art moderne*, mỹ thuật Tân Thời; *musée industriel*, chuyên về kỹ nghệ; và kể nữa sơ chỉ làm mệt mắt độc giả...

Bên Nga, lúc đầu rất ghét viện bảo tàng, vì trái với tôn chỉ của họ. Nay đổi lại: năm 1917 khắp nước Nga có 180 viện; ngày nay con số ấy lên hơn số ngàn. Lúc đầu, họ rất ghét hình tượng tranh thờ (*iconoclastes*), thành thử ngày nay các cổ vật thuộc bình dân còn rất ít, và trong các viện bảo tàng toàn là đồ lấy trong đền đài cung điện vua chúa vương hầu. Ở Moscou, có hai viện danh tiếng là *musée Tretyakoff* và *musée Pouchkine*. Cung Nga hoàng, nay gọi điện Cẩm linh (*Kremlin*) đã đổi thành viện bảo tàng, năm 1956 có cả thảy 880.000

khách đến viếng. Cung điện bà hoàng hậu *Catherine II*, tên riêng gọi *Palais et musée de l'Ermitage* xây tại *Saint-Pétersbourg* (nay là *Leningrad*), là một viện bảo tàng bực nhứt bên Âu và chứa nhiều bức tranh cổ quý vô giá, năm 1956 có đến 1.500.000 người đến xem.

Năm 1937, tại Mouscou, người Nga lập một viện lớn để nghiên cứu các phương pháp thuộc bảo tàng học. Mỹ thuật bên Nga, hiện nay là mỹ thuật cấp trung lưu của những năm từ 1870 đến 1914, và đó là một mỹ thuật có một sứ mạng theo ý họ muốn, vừa thiết thực vừa dễ chụp hình, Pháp gọi “*art engagé*”.

Chính bây giờ, các nước Âu-Mỹ chủ trương đào gắp cổ vật nào thì để tại chỗ mà chưng bày, không mang về viện bảo tàng nữa. Phương pháp này mà đem qua áp dụng bên xứ mình thì nguy, vì gắp biến cố, các cha rinh về nhà hay hủy bỏ lẹ lẹ.

Về cách chưng bày và giáo nghiệm vài món cổ vật.

Loupe. Từ xưa, giáo nghiệm cổ vật chỉ dùng kính phóng đại (*loupe*). Nay kính phóng đại tối tân có thể chiếu 30 lần lớn hơn. Bên Đức có ông *Kogel*, và bên Pháp có ông *Bayle* đã tìm ra kính chiếu còn rõ hơn kính phóng đại nữa. Cũng ông *Bayle* là người lập ra phòng giáo nghiệm tư pháp lý lịch (*laboratoire d'identité judiciaire*), ông đã sáng chế ra phương pháp giáo nghiệm đồ cổ mà không cần kính phóng đại. Anh không nói vì đã vượt tầm bài nhỏ này.

Fluor. Có ông *Carnot* xướng ra thuyết khảo xương thú, xương người chôn lâu đời bằng chất fluor (phát tố). (Đo trọng lượng chất này, và xương mới ít fluor hơn xương cũ).

Azote. Một cách khác là đo chất đạm (azote). Xương chôn dưới đất sanh ra *dản bạch tinh* (*protéine*). Chất protéine sanh ra chất đạm. Xương càng lâu đời, chất đạm càng ít.

Geiger. Phương pháp thứ ba dùng đo tuổi các bộ xương tiền sử là dùng *máy đo Geiger*. Máy này đo trọng lượng chất *carbone*

14 (thán tố 14). Trong các con vật còn sinh lực thì trọng lượng thán tố khác nhau. Khi vật ấy chết, mất sinh lực, thì chất thán tố 14 sẽ lần lần tan mất.

Khảo nghiêm tranh bằng đèn điện. Tranh cổ khó giáo nghiệm hơn các cổ vật khác. Có cách lấy đèn điện rà rọi trên tranh để biết giả hay chơn. Nhưng cách này không dùng thử tranh cổ vẽ theo *détrempe* được. Thông thường bên Pháp định tranh trước 1800 là thuộc loại *tranh cổ*.

Lumière monochromatique de sodium. Có một phương pháp rọi điện sáng một màu duy nhứt do ánh diêm muối sodium, người Tàu gọi là “nạp”. Dưới bóng ánh sáng sodium, các màu vẽ đều đồng một màu như nhau, và chụp hình được rõ rệt. Phép giáo nghiệm tranh là chiếu ra lớn các tranh; ban sơ chiếu ra 10 lần lớn hơn và đồng một màu. Khi chụp được ảnh bức tranh, ta sẽ lấy ảnh trái (*négatif*) chồng lên ảnh mặt (*positif*) và biết được nét bút, nét chấm phá (bút ý) và nhờ đó mà giáo nghiệm. Phương pháp này bên Hòa Lan dùng lần đầu, khi giáo nghiệm tranh của họa sĩ kỳ tài *Van Gogh*.

Microscope. Khi dùng kính hiển vi, thì phóng đại được đến 1.000 lần lớn hơn, và nhờ vậy, biết được xưa kia, họa sĩ dùng sơn mấy lớp mới vẽ được một màu nào đó, đoạn dùng phương pháp phóng đại bằng kính hiển vi điện tử (*microscope électronique*), phóng đại từ 20.000 đến 40.000 lần lớn hơn, khi ấy ta sẽ thấy rõ nhiều chi tiết lọt mắt phàm và cũng khi ấy, chơn hay giả đều lộ ra trước máy.

Prismes de Nicol. Sau đó còn cách giáo nghiệm bằng xét qua lối pha màu, *palette* là bảng gỗ hay bảng sành...; phải dùng máy phân quang để phân tách ra từng màu nguyên thủy. Có thứ kính tam giác, gọi *les prismes de Nicol*, rồi vào thì tách màu pha ra từng màu từng sắc. Khi đếm được số màu của một bức tranh, thì sẽ lấy số màu ấy mà so sánh với số màu sắc của họa sĩ X, Y, Z xưa đã dùng, và khi biết được

chánh thức như vậy, cũng nhơn theo đó khảo nghiệm luôn xem con số đó có trùng hợp với thời đại nào đó, với bút ý của họa sĩ đó, và bao nhiêu tài liệu này, gộp lại cho phép ta kết luận là tranh giả hay thiệt v.v...

Spectroscopie. Sau đó, còn khảo nghiệm bằng cách dùng máy chụp ảnh phân quang, gọi spectroscopie... Từ nay đến giờ, là chúng ta chỉ bàn luận về các phương pháp xem qua các ánh sáng bằng cặp mắt phàm phu. Khoa học hơn nữa là giáo nghiệm tranh bằng ánh sáng không thấy được (*rayons invisibles*) và ánh sáng tử ngoại tuyền (*ultra-violets*) và xích ngoại tuyền (*infra-rouges*), quang tuyền (*rayons X*), v.v...

Một phương pháp nữa. Khi nào không thể cắt xén một phần nhỏ để phân tách bằng hóa học (*analyse chimique*), thì nhà giáo nghiệm phải dùng hộp boîte de Hall, hộp này rọi ra ánh bạch (*rayons blancs*), ánh sáng này phản ứng qua một lớp hào quang và hào quang này sẽ làm nổi bật ra từng vô số “hột” màu, đi tới một ánh sáng huỳnh quang thường sắc đen, gọi *lumière fluorescente de Wood*, chỗ nào bôi cạo, mạo chữ ký, nối chắp, tráo đổi, ký tên mới, đều thấy rõ.

Lampe au mercure. Chưa hết đâu, lại có thứ đèn thủy ngân (mercure), chiếu cho thấy chỗ nào bôi đắp, vá víu... Nhiều khi trong lúc giáo nghiệm, nhà chuyên gia còn khám phá ra cái phác họa ban sơ và những nét biến chuyển của cây bút thần từ phóng tác cho đến thành hình.

Một điều tối quan trọng là nhà giáo nghiệm cần dùng những bảng kê khai làm gốc làm căn, không có những “bảng thầy” này thì đâu có đủ máy tính vi đến đâu, cũng phải thúc thủ, không khác người thợ, biết sắp chữ, mà không hiểu nghĩa, không hưởn vô ích.

Kết luận, cuộc giáo nghiệm tranh tại phòng khoa học,

nhờ các phương pháp trợ lực bô túc nhau *ba bà giúp một*, mà người hữu học, biết sơ qua, sơ mà rất khoa học, từ mỗi bức tranh dưới ba phương diện:

Phần trụ cốt, xây dựng (son support);

Phần chuẩn bị và điều hợp (sa préparation);

Lớp da tô điểm màu sắc (sa pellicule colorée).

Nhờ bọn nguy tạo, ít khi có “chìa khóa bí mật”, tức những bảng thống kê biểu của các chuyên môn để lại, nên trước sau gì cái giả cũng phải lộ tẩy, và bao nhiêu công trạng ấy đâu phải tình cờ mà có. Phải có học mới biết.

Nay giờ nói để mà chơi, nói để hả hơi và để lòe em vậy thôi, chớ anh đây có biết gì đâu, trả bài như kéc mẹ, vốn là không bằng cấp, tự học để giải buồn, một *autodidacte*, dịch ra nôm: “tự học”, nghe được rồi, dịch “độc tu” nghe tục tĩu.

Gẫm lại nghề quản thủ một viện bảo tàng nhỏ như viện ở Sài Gòn cũng biết sơ sơ về nhiều môn khoa khác biệt, nào giỏi về đồ sứ Tàu và Việt, biết về cổ vật Chàm, Miên, Óc Eo, Nhật Bản. Học về mỹ thuật byzantin, và các mỹ thuật Hy Lạp, La Mã, thì về mà ngáo.

Nhưng không ai giỏi hơn ai và chớ tự phụ.

Năm 1896, bên Pháp xảy ra vụ án chiếc mão vàng *Saitapharnès*. Một người Nga tên *Rouchomowsky* giả tạo một mão bằng vàng gọi mão *Saiapharnès*, đem bán cho viện *Musée du Louvre* của Pháp quốc. Hội đồng chuyên gia khảo nghiệm đều đồng ý là cổ vật giá trị, đáng mua, nên viện trả với một giá rất cao. Sau phát giác, đó là đồ giả, mới làm đây. Ý chuyên môn lành nghề của một viện lớn như *Le Louvre*, mà còn không khỏi lầm lạc.

Năm 1924, một cái án khác về khảo cổ học, cũng xảy ra tại nước Pháp. Một lão nông dân, tên *Fredin* khoe có đào được tại *Glozel*, gần Vichy, đến 30.000 món cổ vật thuộc đời

tiền sú. Tiếng dồn rầm lên, sau rõ lại, cá thát đều là ngày tạo.

Anh nói đã hèn lâu, mà câu chuyện chưa ngã ngũ.

Gãm lại, nước người ta, dân giàu thạnh, ý nhiều tiền, nên làm biếng. Phải bày ra trong viện bảo tàng có chớp bóng, có nhạc đệm thì dân mới đến xem. Người già, người tàn tật, lại có xe đẩy và chỗ giải lao, chỗ nghỉ mệt. Như vậy mà còn nhớt thây, ngồi một chỗ, làm ra máy tự động đưa ra từ món cổ vật tranh xưa luân phiên chạy đến trình trước mắt, cho công chúng ngồi xem, khỏi thất công di chuyển.

Nếu nước ta bỏ ra một số tiền và có thêm thiện chí thì sẽ có ít nữa ba viện bảo tàng để bổ túc việc dạy dỗ hậu học đường (enseignement post-scolaire). Cũng không cần xây cất viện cho tốn kém nhiều. Lựa ba công thự xứng đáng rồi tùy nghi sửa dọn chút ít bên trong là được. Tôi muốn nói, tỷ như:

1) Chỗ viện khảo cổ đầu đường Thống Nhứt, lấy làm viện bảo tàng quân sự (*musée de l'Armée*). Sẵn binh khí cổ trên gác viện bảo tàng, súng ống, gươm giáo đori Trần Bá Lộc nay sưu tập thêm binh khí đài bên là trưng bày được, kéo hết chiến tranh việc sưu tầm càng thêm khó, mà mớ có sẵn sẽ mục nát trở nên vô dụng;

2) Chỗ ngang viện khảo cổ, công thự lớn ấy, sẽ dùng làm viện bảo tàng tranh và mỹ thuật bàn ghế (*musée du mobilier*), vì trên musée có sẵn ghế bàn đori ông Trương Vĩnh Ký, nay tìm thêm miên lục tỉnh, trong nhiều gia đình xưa, còn cứu vớt kịp;

3) Bên kia Cầu Tán Dốc (Pointe des blagueurs) dinh lớn gọi *Nhà Rồng* (*Messagerie Maritime cũ*), nên đặt viện bảo tàng *Sài Gòn năm xưa*, qui tụ các cổ vật thuộc kỷ niệm Sài Gòn trăm năm về trước, v.v... vì chỗ ấy đúng là trung tâm cổ Sài Gòn đàng cựu.

Anh còn muốn nói nữa, nhưng biết người ta có nghe?

Quên nữa! Về việc chưng bày, hiện có hai lỗi, một là treo tranh và bày cổ vật ngay hàng đều đặn, mà vẫn đẹp; một lỗi nữa, chủ trương treo và bày không cân đối nhưng cố như vậy (dissymétrie voulue). Và việc thực hành là làm tự ý mình, không ai sắp mà mình vừa bụng được. Phải vậy không, em?

(27-XII-1971)

Cuốn sách viết rồi, nay đọc lại thấy thiếu sót nhiều mà chẳng biết làm sao. Nơi trang trước, anh có nhắc nên lập “viện bảo tàng sưu tập bàn ghế các đài cựu”. Tỷ dụ, nên sưu tầm ngay bây giờ cho kịp thời, không vậy vài chục năm nữa có muốn thực hành cũng không người chỉ dẫn, và anh thấy cần kíp nên cứu vớt, hoặc nếu không có, thì làm lại theo kiểu còn sót, và chưng bày gấp ba gian phòng.

a) Cảnh đi thi lối đàng cựu: dụng cụ đồ nghề của thầy khóa lớp cựu trào: lều, chông, ống quyển đựng giấy, ống đựng bút, con vịt sành để chứa nước và đeo nơi cổ để cho có nước mài mực (comptegouttes), nghiên mực, rương, tráp, v.v...

b) Cảnh đám cưới lớp xưa, theo kiểu Bắc, Huế, Sài Gòn còn đủ áo, nón, giày, trang sức phẩm (phải cho giống kiểu và không cần làm bằng vàng thật, hoặc nữa họa hình cho biết, chóe, mâm trầu;

c) Cảnh ra đường: kiệu, võng, cáng, đồ bắt kể ngựa, các thứ xe xưa, v.v...

Trong một tập sau, anh sẽ trích trong Nam Phong trọn bộ bài khảo cứu của cụ Đông Châu đã dịch lại bộ Vũ Trung tùy bút của cụ Phạm Đình Hổ, nhưng công việc anh làm chỉ cứu vớt được một mớ danh từ cổ mà mặt mày các vật ấy ra sao, đố ai ngày nay còn biết, như: về nón đội:

- Nón ngoan xác, tục gọi món mèn gai hay nón tam giang;
- Nón phương đầu đại, tức cái nón lá ngày nay còn thấy; (kiểu xưa cũng vậy hay có khác?)
- Nón cổ châu, tục gọi nón dâu;
- Nón liên diệp là nón lá sen (nhưng kiểu nó ra làm sao?)
- Nón tiểu liên diệp, cũng gọi là nón nhỡ khuôn;

- Nón xuân lõi tiêu lạp, tục gọi nón sọ nno;
- Nón trạo lạp, tục gọi nón chèo vành (nón này của người lính tráng đ đội);
- Nón viền dấu, tục gọi nón khua, của vợ con lính và người hầu hạ đ đội;
- Nón cẩu diện, tục gọi nón mặt lờ, của nhà sư và thầy tu;
- Nón xuân lôi đại, tục gọi nón cạp, của người có tang chở;
- Nón cổ châu có quai bằng dây mây, riêng dành cho người có tang 1 năm trở xuống;
- Nón cẩu diện dành cho nhà quan và nhà có quyền thế đ đội khi có tang;
- Nón Nghệ, hay nón viền cơ riêng của người xứ Thanh xứ Nghệ;
- Nón tiêm quang dấu nhược, của người Mán người Muồng ở ngoài trấn;
- Nón toan bì, tục gọi nón vỏ bứa của vùng nhà quê,v.v...
- Lớp gần đây, trong Nam có nón lông ngù bằng bạc, chớp bằng đồi mồi, kể đến nào nón casque, nón nỉ của các hiệu Tournier, Flécchet, Borsalino, v.v... nhớ không hết.

Ngày nay mối tân thời là để đầu trần, chớ thuở xưa, nón dù là vật cần thiết để phân biệt giai cấp trong xã hội. Không phải vì nay không dùng rồi cũng không cần biết đến. Thiếu chi lúc, như sĩ tử đi thi bị giám khảo bắt bí, và muốn trình diễn cho hợp thời, lại thấy cần có như các nước khác những viện bảo tàng chuyên môn về y phục các thời đại xưa, ít nữa cũng giúp cho nhà đạo diễn xi nê khỏi cộp đê trật lết!

Nói hoài không hết, thôi dành chịu lỗi, ai biết dạy tôi thêm.

28-7-1972

PHẦN PHỤ LỤC

1. Dính chính một câu dân, chí sai tác giả, Nơi tr. XXXIII tập 1 “Phong lưu cũ mới”, tôi có nêu hai câu “Thị tại môn tiền náo, Nguyệt lai môn hạ nhàn” và dưới hai câu, tôi ghi là “Đường thi”. Ngày 20-V-1971, ông bạn trẻ Nguyễn Tiến Thịnh, giáo sư trường Trung Vương, đường Nguyễn Bỉnh Khiêm, Sài Gòn, cho tôi hay hai câu ấy không phải trong Đường thi. Trước tôi cảm ơn ông bạn Thịnh và tiện đây xin dính chính. Sau tôi xin thành thật cáo lỗi cùng độc giả về sự sơ sót bất cẩn của tôi và xin chép luôn ra đây trọn bài ca trù, nguyên của Nguyễn Công Trứ.

CẨM ĐƯỜNG NGÀY THÁNG THANH NHÀN

Thị tại môn tiền náo,¹

Nguyệt lai môn hạ nhàn²

So lao tâm lao lực cũng một đòn,

Người nhân thế muốn nhàn sao được?

Nên phải giữ lấy nhàn làm trước,

Dẫu trời cho có tiếc cũng xin nài.

Cuộc nhân sinh chừng bảy tám chín mười mươi,

Mươi lăm trẻ, năm mươi già không kể.

-
1. Chữ “náo” 諾, ngoài chữ “môn” 門, trong chữ “thị” 市, ý nói hợp chợ ở ngoài cửa thì rộn.
  2. Chữ “nhàn” 懶, ngoài chữ “môn” 門, trong chữ “nguyệt”, 月 ý nói lúc có trăng giọi vào cửa, là lúc nhàn.

*Thoát sinh ra thì đã khóc chói,
Trần có vui sao chẳng cười khì?
Khi hỉ lạc, khi ái dục, lúc sâm si.
Chưa chi lấm một bầu nhân dục.
Tri túc tiện túc, đãi túc hà thời túc?¹
Tri nhàn tiện nhàn, đãi nhàn hà thời nhàn?²
Cầm kỳ thi tưu với giang san,
Dẽ mây kẽ xuất trần xuất thế.
Ngã kim nhật tại tọa chi địa,
Cổ chi nhân tầng tiên ngã tọa chi³
Ngàn muôn năm âu cung thé ni⁴,
Ai hay hát mà ai hay nghe hát?
Sông Xích Bích buông thuyền năm Nhâm Tuất,
Để ông Tô⁵ riêng một thú thanh tao.
Chữ NHÀN là chữ làm sao?*

Nguyễn Công Trứ (trích Cảo Thơm toàn tập, Đoàn Như Khuê, tr. 68-69 b. Ngô Tử Hạ) Chú thích mượn trong tập Nguyễn Công Trứ do Lê Thước soạn, tập 2, tr.92, b. Lê Văn Tân in năm 1928.

Dẫn. Từ ngày tập *Hiếu Cổ đặc san* được chào đời, cho đến tập này là sáu số. Chúng tôi có nhận được khá nhiều thơ, khuyến khích, an ủi và chỉ bảo. Chúng tôi xin bái lĩnh lời vàng. Những thơ quý hóa, nồng tâm huyết, chúng tôi nguyện ghi phế phủ, nhưng không công bố, vì lẽ không muốn họa phù thân đáy. Duy có hai bức thơ dài sau đây, quý vị đọc rồi sẽ biết, chúng tôi, sau khi suy nghĩ kỹ, xin mạn phép hai tác giả, cho chúng tôi đăng trích ra đây, để khỏi mai một các tài liệu

1. Biết đủ là đủ, đợi đủ khi nào cho đủ?
2. Biết nhàn là nhàn, đợi nhàn lúc nào cho nhàn?
3. Chỗ ta ngồi bây giờ, người đời xưa đã ngồi trước rồi.
4. Thế ni: thế nầy.
5. Ông Tô Đông Pha, thường đi thường chơi sông Xích Bích.

vô giá hai thơ chứa đựng.

Và đây là bức thơ thứ nhất, tác giả, bác sĩ Đào Quân, săn sàng cho phép đăng, với câu *T.B. Những gì tôi đã viết cho cụ, là của cụ, tùy nghi sử dụng*. Vậy tôi xin vâng lời, và một lần nữa, thành thật cảm ơn bác sĩ.

1) Thơ thứ nhất.

Đà Lạt, 71, Minh Mạng 1-XII-71

(nhận ngày 4-XII-71)

Bác sĩ ĐÀO HUY HÁCH

nguyên phụ giáo trường Y khoa Hà Nội
(ancien prosecuteur à la faculté)

Kính cụ V.H.S.,

*Tôi đường đột viết thơ này hầu cụ, có hai mục đích: Mục đích thứ nhất là để cảm ơn cụ, đã cho tôi những phút thú vị khi đọc *Hiếu Cổ đặc san*. Sự cảm ơn này thành thật, không phải khách sáo để vào đè. Tôi thú vị đọc giọng văn miền Nam, với những danh từ lạ hoắc, nhưng rất gợi cảm, với lối hành văn thực thà và giản dị. Thú vị hơn nữa là tôi được học hỏi nhiều vì xin thú thực... (lược sáu hàng bác sĩ nói sở học Hán văn, ít). Tôi sanh năm Cách mạng Trung Hoa Tân Hợi, thành ra nay đúng một giáp rồi, bảy giờ bắt đầu học lại hơi muộn, nên lấy cái biết của kẻ khác mà học cho mình, tuy không có cái thú của sự tìm tòi, nhưng có cái khoái của kẻ đã biết, và đó cũng là nhờ cụ.*

Mục đích thứ hai, cũng là mục đích chính, là để phát biểu một vài ý kiến, nhất định là thô sơ, nhưng dù đúng dù sai, ý kiến nào cũng có ích cho học giả. Cái quan niệm Đại học này, Âu Mỹ cũng thịnh hành, chỉ tiếc rất nhiều giáo sư đi học ngoại quốc về mà không áp dụng.

Hai quyển đầu H.C.D.S., tôi ít học, nhưng khoái nhất đoạn về chim phụng. Cách diễn tả khoa học của cụ, làm cho tôi hơi ngạc nhiên một cách thích thú!

Quyển thứ 3 "Thú chơi cổ ngoạn", tôi khoái hơn, tuy đọc chưa hết.

Bắt đầu là bàn về ngọc. Đây tôi nói riêng về ngọc thạch và xin giới thiệu cụ vài trang tiếng Anh xuất bản bên Mỹ trong một tạp chí Y học tên là *MD Pacific*. Cụ có thể tìm dễ dàng ở bất cứ một ông bác sĩ nào ở Sài Gòn vì họ biếu không, vol.4 № 7 July 1971. Đó là một bài sưu tầm thô sơ vén vẹn có 3 trang cả ảnh, nhan đề *Stone of Heaven*, nhưng rất đầy đủ theo ý tôi, để có một khái niệm tổng quát về ngọc thạch, kể cả việc vua Tân hứa đổi 15 thành lấy một cái ấn bạch ngọc “white jade seal”. Đó là một điều mới mà cụ không nói tới, vì quý nhất là ngọc thạch trắng trong, vì ngọc tinh khiết nhất sẽ trong trắng không có mầu. Mầu là do các kim khí khác thêm vào, có thể từ vàng lạt đến xanh, xanh lá cây, xanh lơ và đen hay đỏ. Tôi nghe nói ở Đài Bắc trong Bảo tàng Chánh phủ Tưởng Giới Thạch, có một quả dưa đỗ toàn bằng ngọc thạch, giống y như thiệt từ vỏ xanh trắng, thịt đỏ hột đen! Đọc qua 3 trang sưu tầm tiếng Anh trên, tôi cũng thấy thám thía rằng học giả Tây phương tìm hiểu về Đông phương không phải là ít vậy. Đan cử một thí dụ: *Chim phượng ở Việt Nam!* Đọc cụ, sẽ thấy rằng người Trung Hoa thò ngọc, mà ngọc lại ít có ở Trung Quốc! Thổ sản ở Turkestan (Tân Cương) và Bắc Miến Điện. Ngọc thuộc về dương nên tìm ngọc hình như ngày xưa họ dùng trinh nữ thoát y đi theo giòng suối ban đêm, vì trinh nữ thuộc về ám!

Chuyện con voi già Sở Thú cũng làm tôi khoái lăm. Cảm tưởng của tôi là lão Thủ y già là tượng trưng cho bọn “thơ lại” chánh quyền bảo hộ, hay trốn trách nhiệm, nhưng thích tăng công. Bọn họ không hẳn là ngu, mà thực sự có học. Con voi điên, ai dám đến mà chặt xích, nếu xảy ra án mạng thì sao? Tôi tin rằng nếu chặt được xích thì lão Thủ y cũng chưa khỏi được chán voi. Còn việc cắt nghĩa chưa voi đi ỉa bằng đất sét, rất đúng y học vậy. Cụ ra được phòng Âu Tây và thấy có thuốc Kaolinan bán cho người uống.

Thú vị hơn là chuyện Văn Nhược Hư. Đọc xong chuyện, tôi rất ngạc nhiên thấy cụ đoán Động đình hồng là cam là xoài, v.v... Tôi không một phút nào không tin rằng Động đình hồng là quả hồng Động đình (*le kaki de Động đình*). Đó cũng là vì may tôi sinh trưởng ở Hà Nội. Mà ngoài Bắc thì có hai thứ hồng. Một thứ quả, khi chín thì hơi vàng, nhưng thịt vẫn chắc rắn, ăn ngọt nhưng phải gọt vỏ bằng dao. Quả nhỏ, hơi có góc vuông dài 4,5 cm. Ngon nhất thứ này là Hồng Hạc, tên một làng ở Việt Trì. Thứ này, trong Nam cũng có. Thứ hồng có tiếng nữa ở

Bắc là Hồng Lạng (*Lạng Sơn giáp Trung Hoa*), và tôi chắc Động đình hồng thuộc về loại này. Hồng Lang, quả to tròn đỏ thắm, vỏ mỏng như giấy, đỏ bóng như sơn, (*laque rouge như trong bài cụ viết*), thịt mềm nhiều nước, có thể cầm cả quả cắn, khỏi bóc vỏ, và nước hồng chín sẽ chảy túa ra y như trong bài cụ tả người ăn hồng Động đình vậy. Hồng Lạng bóc vỏ bằng ngón tay dễ dàng không như Hồng Hạc¹.

Trên là ý kiến riêng của tôi. Thiết tưởng giải quyết vấn đề này không khó! Chỉ việc hỏi ngay các học giả Trung Hoa.

Nói đến tên các quả, tôi thấy từ Bắc vào Nam, nhiều quả đã thay tên. Chẳng hạn ngoài Bắc có quả doi, thì Huế lại gọi là Đào, và Nam gọi mận. Thật là lung tung, cũng chỉ vì chỉ có Bắc mới có cả 3 thứ: Doi, đào, (peche), mận (prune), mơ hay mai (abricot). Trái lại ở Hà Nội, trước cũng có nhập cảng cam Thiều Châu, mà gọi là Cam Sìu Châu, vì phát âm giống tiếng Quảng Đông; kẹo lạc, cũng gọi là kẹo Sìu (vì cũng do người Triều Châu làm). Cam làng Bố Hạ (Phủ Lạng Thương hay Bắc Giang) giống cam Thiều, quả tròn, vỏ hơi xù xì đỏ, múi cũng đỏ, rất ngọt và hơi nhân nhân chua, vỏ hơi dày và dính múi không lóc vỏ. Trái lại cam Giàng (làng Giàng ngay sát Thanh Hóa), ngọt sắt như đường (nên gọi là Cam Đường), vỏ mỏng, đỏ, bóc dễ, quả to, đẹp như trái quít, nhưng lớn hơn nhiều, cũng gọi là cam giấy, vì vỏ mỏng như giấy. Vào đến Nghệ An thì có cam Xã Đoài, to, nhiều nước, vỏ sát, mùi thơm, ngọt đậm đà, ngon hơn thứ cam nhập cảng ngày xưa, như Sunkiss gấp bội. Cũng như ổi bắc Mỹ Thuận, cũng cam Xã Đoài, trồng sang làng bên là mất hết hương vị. Thế mới biết cây cũng như người, phải có môi trường, mới phát triển được. Ở Thanh Hóa, quê tôi, nhiều làng gần biển, cũng có cam ngon không kém cam Xã Đoài.

Quít thì có tiếng là quít Thái (*Thái Nguyên*), ngọt thơm “bộp” (có nghĩa là vỏ rời hẳn múi, rất dễ bóc). Huế thì có quít Hương Cân là có tiếng.

Trong tất cả loại citrus (cam, quít, bưởi), thì trái bé nhất là quất, chắc người Trung Hoa cũng có tên riêng cho từng thứ. Duy ngoại quốc, Anh, Mỹ, gọi cam Thiều là quít Tàu (*Chinese mandarine*), dù thấy là khó phân biệt thế nào là cam vậy.

¹ Trước đảo chính 1945, tôi có được nếm hai thứ hồng này. S.

Cam làm quit chịu, nhưng vẫn đèo bòng. Tôi xin thôi đèo bòng ở đây, vì không muốn nhảm tai cụ về buổi, bòng, thanh trà, phật thủ.

*

Học về Á Đông và Việt Nam, như trên tôi đã nói, người Tây phương, làm rất nhiều, trong khi chính người Việt thờ ơ. Ông Huard là một trong những người Pháp ưa nghiên cứu về Việt Nam, người và phong tục. Ông ấy là thầy giảng cơ thể học chúng tôi ở trường thuốc Hà Nội. Tôi đã làm việc trong phòng thí nghiệm Viện Cơ thể học Hà Nội trên 5 năm và gặp ông Huard hàng ngày. Ông Durand, tôi không quen nhiều nhưng có biết. Nếu tôi không làm, ông ấy làm thông ngôn tiếng Việt cho Tòa án Hà Nội. Ông ấy đã chấm thi Việt văn (Annamite lúc ấy), khi tôi thi tú tài năm 1931¹. Ông nói tiếng Bắc như người Việt và giỏi chữ Hán. Tôi rời Viện Cơ thể học năm 1940, mà đoạn văn cụ chép của Huard-Durand làm năm 1954. Trước đó, cụ Huard đã sáng lập Hội Nhân học (Société pour l'Etude de l'Homme), dù hiểu Huard đã tìm hiểu Việt Nam hơn nhiều người Việt Nam vậy. Nhưng giải nghĩa chữ "phong lưu" bằng tiếng Pháp, tết nihil, khúc triết như Nguyễn Văn Vinh, thì thật đã là thành công vậy. Tôi còn nhớ lúc nhỏ ở với chú tôi, tôi có được xem bức ảnh của chú tôi cùng các bạn, trong đó có Nguyễn Văn Vinh, chụp chung lúc tốt nghiệp trường Thông ngôn Hà Nội (Collège des Interprètes). Các cụ mặc áo nhiều thâm, đầu chít khăn và bùi tó! Bấy giờ không còn ai có thể chối cãi được Nguyễn Văn Vinh là một học giả đại tài của Việt Nam.

Nguyễn Văn Vinh đã nói Pháp không có chữ nào dịch được chữ "phong lưu", vậy mà chính cụ đã dùng chữ "phong lưu" để dịch chữ "honête homme" nếu tôi nhớ không lầm. Đó là bài ngũ ngôn La Fontaine,

1. Ông Maurice Durand, sau làm viên trưởng trường Viễn Đông Bác Cổ. (nay đã quá cố) đứng tên chung tác giả bộ "Connaissance du Việt Nam" với bác sĩ giáo sư Pierre Huard, nhỏ tuổi hơn ông Huard, có mẹ Việt và vốn là con trai ông Durand làm thông ngôn Tòa án Hà Nội, mà bác sĩ Đào Quân nói đây. Hai người - Huard và Maurice Durand có ở lại Hà Nội để điều đình, muốn giữ cho được trường Viễn Đông Bác Cổ. Về sau, việc bất thành, mới chịu rời Việt Nam để về Pháp quốc và có gặp tôi năm 1963, khi tôi được sang viếng viện Guimet hai tháng (Mai-Juin)

tả con chó sói, cả ngày không thèm ăn thứ này thứ khác, già kén kẹn hom, đến chiều muốn ăn chùm nho, nhưng lại không với tới, nên thốt một câu mỉa mai như sau: "Nho xanh chẳng xứng miệng người phong lưu".

Tài dịch của Nguyễn Văn Vinh, có thể nói là tuyệt. Dịch Perrette et le Pot au lait của La Fontaine như sau, thì tôi cho có thể là hay hơn cả nguyên tác:

(Nguyễn tác tôi xin chép lại để đọc cho sướng):

Cô Perrette đi mang liên sữa,

Kê đệm bông để giữa đinh đầu.
Chắc rằng kẻ chợ xa đâu,

Câu này Cụ quên, tôi xin ghi lại:
Nhẹ nhàng thoăn thoắt chẳng áu ngại gì.

Chân hôm ấy thì đi dép một,

Váy săn cao ton tốt bước nhanh.
Gọn gàng mà lại thêm xinh;
Vừa đi vừa tính phân minh từng đồng:

Sữa bấy nhiêu, bán xong ngân ấy,

Trứng một trăm mua lấy về nhà.

Áp đêu có khó chi mà,

Khéo ra mày chóc đàn gà đầy sân.

Cáo nợ dẫu mưu thần chước giỏi,
Có tha đi cũng lối mươi con.

Bán đi mua một lợn non,

Perrette, sur sa tête ayant un pot au lait,

Bien posé sur un coussinet,
Prétendait arriver sans encombre à la ville.

Légère et court vêtue, elle allait à grand pas.

Ayant mis ce jour-là, pour être lus agile,
Cotillon simple et souliers plats.
Notre laitière ainsi troussée
Comptait déjà dans sa pensée

Tout le prix de son lait, en employant l'argent,

Achetant un cent d'oeufs, faisait triple couvée;
La chose allait à bien par son soin diligent.

Il m'est, disait-elle, facile
D'élever des poulets autour de ma maison:

Le renard sera bien habile
S'il ne m'en laisse assez pour avoir un cochon.

Ta cho ăn cám béo tròn như trâu.

Dem ra chợ bày đâu chǎng dắt,

Bán lợn đi, lại dắt bò về,

Thùa tiên thêm một con bê,

Để cho nó nhảy bốn bê mà coi.

Cô Bê rét nói rồi cũng nhảy:

Sữa đổ nhào thé thảy còn chi:

Nào bò, nào lợn, nào bê,

Nào gà, nào trứng, cùng đi đằng đời.

Cô tôi thấy của rơi lênh láng,

Lùi thuỷ về chịu mắng với chồng.

Dành răng máy gãy là cùng,

Để câu chuyện sữa kể dong khắp làng.

Cụ dứt nơi đây, nhưng tôi tiếp:¹

Nghĩ lầm kẻ hoang đường cũng lạ,

Ước xa xôi hay quá phật mình?

Tê Mân, Sở Mục hùng danh,

Le porc à s'engraisser coûtera peu de son:

Il était, quand je l'eus, de prosseur raisonnable

J'aurai, le revendant, de l'argent bel et bon.

Et qui m'empêchera de mettre en notre étable,

Vu le prix dont il est, une vache et son veau,

Que je verrai sauter au milieu du troupeau?

Perrette, là - dessus, saute aussi, transportée.

Le lait tombe: adieu veau, vache, cochon, couvée.

La dame de ces biens, quittant d'un oeil marri

Sa fortune ainsi répandue,

Va s'excuser à son mari

En grand danger d'être battue.

Le récit en farce en fut fait: On l'appela le Pot au lait.

Quel esprit ne bat pas la campagne?

Qui ne fait châteaux en Espagne?

Picrochole, Pyrrhus, la laitière, enfin tous,

1. Xin lỗi Đào Quân nhớ thuộc lòng hay quá, nên tôi chép tiếp cho toàn bích, để xem chung. S. Vâ đây là tôi chép theo sách chứ không nhớ được như cũ. S.

Autant les sages que les fous?

Chacun songe en veillant, il n'est rien de plus doux;

Une flatteuse erreur emporte alors nos âmes:

Tout le bien du monde est à nous, Tous les honneurs, toutes les femmes.

Quand je suis seul, je fais au plus brave un défi;

Je m'écarte je vais détrôner le sophi;

On m'élit roi; mon peuple m'aime; Les diadèmes vont sur ma tête pluviant.

Quelque accident fait-il que je rentre en moi-même,

Je suis Gros-Jean comme devant.

(Jean de La Fontaine)

V.H.Sển chép theo sách có tại nhà: Thơ ngũ ngôn c. La Fontaine do Ng.V.V dịch (bản Trung Bắc tân văn Hà Nội, 1928)

(tiếp theo là thơ của B.S. D.H.H. gửi cho tôi:)

Lời văn nhẹ nhàng, trôi chảy, mỗi vần xuống chắc chắn, và lưu loát như người kể chuyện, không một chút gò bó, mà vẫn châm biếm:

“Cô tôi thấy của rơi lênh láng”, thật là tuyệt, đến nỗi 50 năm nay rồi mà tôi vẫn nhớ!

Tôi nhớ đã đọc hết “Ba người ngự lâm pháo thủ”, mà tôi được thưởng khi học ở cours élémentaire trường Pháp Việt, “Mai nương Lê Cốt” (Manon-Lescaut của Prévost), Kim Văn Kiều, v.v... do ngọn bút lưu loát của Nguyễn Văn Vĩnh; và tôi đã say mê.

Than ôi! Người hiểu thấu Phong lưu, lại không được phong lưu, ông đi tìm vàng và chết ở Tchepone bên Lào. Đáng tiếc thay!

Thôi xin kinh cự, và đê khi khác...

Ký tên: Đào Huy Hách

Tái bút. Nhân nói đến giáo sư Huard, tôi xin gởi theo đây, một bài tôi viết cách đây đã lâu, định đăng vào báo "SỐNG", trong đó, Nguyễn Thiệu Lâu, nhà học giả nghèo đã viết một bài về Nguyễn Văn Tố.

Nguyễn Thiệu Lâu đã chết và bài tôi đến, thì báo "SỐNG" cũng đã chết!

Cụ sẽ thấy rằng nếu có những lão “ăn hại” như lão Thủ y già Sở Thủ Sài Gòn, thì cũng có những học giả như Huard.

NHÂN ĐỌC BÀI CỦA NGUYỄN THIỆU LÂU.

(Thêm một vài kỷ niệm riêng về nhà học giả Nguyễn Văn Tố).- Đọc bài của Nguyễn Thiệu Lâu, làm cho tôi sống lại cả một thời kỳ dĩ vãng, thời kỳ niên thiếu vô tư và học hỏi.

Nguyễn Thiệu Lâu chia Nguyễn Văn Tố ra làm ba nhân vật: ông Hội trưởng hội Trí Tri, nhà khảo cứu tạp chí Tri Tân và Viện Bác Cổ, và sau cùng là nhà cách mạng. Tôi rất tiếc không được biết nhà cách mạng Ứng Hòe, nhưng có vài kỷ niệm riêng với hai nhân vật trên.

Lúc còn là học sinh, tôi vẫn hằng nhớ cụ Tố lúc giới thiệu các diễn giả trên diễn đàn hội quán Trí Tri, cái hội quán nghèo nàn nhưng cũng là một trung tâm văn học thời ấy. Cụ Tố thường đứng bên cái bục diễn giả, đảo mắt nhìn tất cả mọi người một lượt, như giục người ta im lặng, rồi giới thiệu. Lời giới thiệu bằng tiếng Việt hay bằng tiếng Pháp tùy theo diễn giả sê nói tiếng Việt hay tiếng Pháp, có điều lời giới thiệu bao giờ cũng khúc chiết và gọn gàng, văn hoa một cách cổ điển, có thể gọi là kiểu cách (maniére). Nhưng điều mà làm tôi ngạc nhiên là bộ quốc phục bằng vải trắng nhất là cái khăn xếp cũng bằng vải trắng. Tất cả đều sạch sẽ nhưng có vẻ là giặt nhà, vì đưa thợ sê thảng hơ, tráng hơ, có nếp hơ. Thời đó, tuy phần lớn đã mặc Âu phục, người mặc quốc phục không phải là hiếm. Vậy sự ngạc nhiên của tôi không ở bộ quốc phục cụ mặc, mà ở cái vải chúc bâu trắng, và nhất là ở cái khăn xếp trắng. Khăn xếp có vẻ trịnh trọng đúng đắn, nhưng vải trắng không làm cho ta quên cái ý nghĩa tang tóc. Cụ để tang ai chăng? Chắc không, vì cụ dùng cái khăn ấy lâu lắm. Sau này có khi cụ đổi cái áo dài vải

bằng một cái áo dài lụa ta ngà ngà, nhưng chiếc khăn vải trắng vẫn vĩnh viễn không thay đổi. Cho nên rút cuộc tôi tin rằng bộ y phục ấy, đối với cụ, là một thứ nêu sống của người học giả nghèo, tượng trưng cho sự sạch sẽ tinh thần và tự trọng, nó là đối tượng của sự lôi thôi, mà mấy nhà văn nhà báo ưa đắm mình trong câu thả, có khi là do bẩn để tỏ mình là nghệ sĩ. Vì câu thả vật chất là hình ảnh của câu thả tinh thần, mà cụ Tố nhất định không phải là một người câu thả, Nguyễn Thiệu Lâu đã nhận rõ điều đó. Lần đầu tiên, nếu cái khăn xếp vải trắng ấy làm tôi ngạc nhiên và hơi bức bối, thì sau này, tôi hiểu rõ cụ không câu thả và cũng không câu nệ về cái màu trắng tang tóc ấy. có khi tôi lại tự hỏi hay là cụ để tang một cái gì?

Cụ Tố viết nhiều trong tạp chí Tri Tân và tôi còn nhớ, mỗi lần đọc quyển sách nhỏ ấy là tôi hăm hở tìm bài cụ viết. Bài khảo cứu ít khi quá hai trang, nhưng rõ ràng và cô đặc, chặt chẽ trong lý luận và lời văn. Sách tham khảo trau rũ từ trang số, từ ấn niêm. Tôi vẫn lấy làm lạ tại sao tôi lại có thể thích đọc cụ bàn về những biến đổi về địa danh Việt Nam qua các thời đại, các tình tiết của Huyền Trân công chúa, trong khi ở trung học, thì tôi lại giỏi nhất về Sử Địa. Tôi còn nhớ thi tú tài vào vấn đáp tôi gặp con cọp sứ địa là giáo sư Gourou. Ông ấy hỏi tôi về những họa sĩ Pháp thế kỷ thứ 18. Tôi vén vén nhớ được một tên mà anh chàng này lại cưỡi ngựa lên thế kỷ thứ 19 (à cheval). Đó là lời giáo sư Gourou nói móc tôi trước khi cho tôi 0. Tôi van mãi, ông mới cho 1 phần tư điểm để khỏi bị loại. Có lẽ tôi ưa đọc bài khảo cứu của cụ Tố là vì cách trình bày chặt chẽ khoa học, nhiều lúc hấp dẫn như một chuyện trinh thám.

Sau này làm việc 4, 5 năm với giáo sư Huard, ở Viện Cơ thể học (Institut anatomique), trường Y khoa Hà Nội, tôi lại có dịp gặp lại cụ Tố. Nguyễn Thiệu Lâu có nói đến G.S Huard hay gặp Coedès và cụ Tố ở Viện Bác Cổ, ấy cũng vì ông Huard, tuy là giáo sư Cơ thể học và giải phẫu, lại thích nghiên cứu về nhân hình học (Anthropologie) và nhân sử (histoire de l'Homme), và vì vậy ra vào Viện Bác Cổ hàng ngày.

Trong thời ấy đã xảy ra một chuyện vui làm cho không khí yên tĩnh phòng thí nghiệm Viện Cơ thể học nhộn lên một lúc. Nguyễn là bên Đại học Khoa học, một giáo sư Vật lý, người Pháp có tiếng, cho

xuất bản một cuốn sách nhỏ về “các loại rắn ở Đông Dương”¹ và cũng như các ấn phẩm về Khoa học khác, ở cuối có một bản sách tham khảo (bibliographie). Tôi cũng không nhớ trong những điều kiện nào, cụ Tố đã đọc và đã chép bản ấy, tuy quyển sách xuất bản vẫn là một cuốn sách khoa học có giá trị. Chắc là cụ Tố không ác ý, nhưng tác giả, giáo sư X, có lẽ hơi tự ái ngượng và ngụy biện sao đó, nên cụ Tố đã thẳng thắn cho một “chùy” khá nặng, nào là sách tham khảo sai, nào là viết mất luật v.v... Độc giả tất còn nhớ Nguyễn Thiệu Lâu đã viết ông bị cụ Tố sửa ra sao, và cụ Tố đã sửa cả G. Coedès, giám đốc Viện Đông Bắc Cổ.

Vậy thì một hôm giáo sư Huard đến phòng thí nghiệm Viện Cơ thể học, vừa gặp tôi đã hênh hêch lên cười. Ông Huard ít khi cười đùa, chỉ khi nào thú vị lắm,... mới cười, cái cười hòn nhiên không ác ý, nhưng hô hố nắc lên như trẻ con, và ông bảo tôi : Lão X vừa bị ông Tố cho một vố đau lắm. Và ông kể lại tôi chuyện trên. Rồi nhu nhện ra một mánh khoeo thú vi, ông lại hênh hêch lên cười và nói : Anh đưa tôi cái bản thảo về sách tham khảo luận án của anh, về “Ngón chân người Giao Chỉ”. Tôi sẽ đưa cho ông Tố chữa chiêu nay. Như thế chắc ăn hơn!

Thì ra giáo sư Huard khôn và có vẻ nể cụ Tố rồi!

Hai bản sách tham khảo ấy có độ tên 100 cuốn, tôi đã cho đánh máy rồi, nên đưa ngay ông Huard.

Mười hôm sau bản đó trở lại với tôi, và đúng như Nguyễn Thiệu Lâu đã viết, chỉ chít chู cụ Tố sửa từ đâu đến cuối, bằng mực đỏ. Chữ nhỏ, đẹp, có thể nói là nắn nót nưa, thứ chữ của các ông thư ký cổ ngày xưa. Sách tham khảo có sách Anh, sách Đức, lẽ tất nhiên có chõ tôi dã chép sai; cụ Tố sửa lại hết, còn chua thêm cả sách in năm nào, tại đâu, Dusseldorf hay London, có khi cả trang thứ mấy nưa. Thì ra, nếu tìm ra sách ở Viện Bác Cổ, cụ Tố đã không ngại gì tra ra và đọc! Tôi phục lăn ra. Lê tất nhiên ông Huard đã viết thư cảm ơn cụ Tố và tán dương cụ hết lời. Nhận được thư trả lời của cụ, ông Huard lại hênh hêch cười và đưa tôi xem. Vẫn thứ chữ nhỏ, rõ ràng và nắn nót ấy, vẫn giọng văn trịnh trọng và kiểu cách ấy, một điều: thưa giáo sư (Monsieur le Professeur), hai điều: Thưa Giáo sư, và sau cùng kết luận bằng một

1. Cuốn sách và giáo sư X, phải chăng là cuốn “Les serpents de l’Indochine”, par René Bourret, docteur ès Sciences naturelles, professeur à l’ Université de Hanoi, Toulouse, Imprimerie Henri Basuyau et Cie, 1936? (Tôi chỉ còn tome II).

câu mà tôi còn nhớ mãi: “Je ne suis qu’un rat de bibliothèque”! ý khiêm tốn nói rằng tôi chỉ là một con chuột (gặm sách) trong thư viện!

Giáo sư Huard cũng là hạng chơi chữ, đã trả lời cụ Tố và đưa tôi xem thơ ấy trước khi gởi, trong ấy sau những câu xã giao, một điều: thưa ông Tố thân mến (Cher Monsieur Tố), hai điều: Thưa ông Tố thân mến, và kết luận rằng: “Vous êtes un tigre de bibliothèque” (ông thật là con hùm (xám) trong (rừng sách) thư viện!)

Nguyễn Thiệu Lâu có nói đến cụ có khuyên ông Lâu đừng thành con mọt sách, câu chuyện trên chỉ làm sáng tỏ thêm hình ảnh cụ Ưng Hòe Nguyễn Văn Tố, và những con mọt sách kiểu Nguyễn Văn Tố thiệt là hiếm có vậy!

Sau này ông Huard đã sáng lập và làm hội trưởng Hội khảo cứu về Người (Société pour l’Etude de l’Homme). Sáng lập viên hội ấy có: G. Coedès, Nguyễn Văn Tố, Trần Văn Giáp, và mấy anh em chúng tôi trong Viện Cơ thể học, trong ấy có kẻ viết bài này. Sự thật thì G.S Huard, khi lập ra hội, muốn phải có hội viên, và lại chúng tôi ở viện, it ra cũng có cái công đo mấy trăm cái xương khô, ít chục bộ óc ngâm rượu, và giải phẫu ít chục cái xác chết tiêm formol, ấy là không kể đi đo vòng số 1, số 2, số 3, và các vòng khác của mấy chục cô đâm lai viện mồ côi Hàng Kèn Hà Nội, công tác mà thường khi được G.S.Huard phái đi, chúng tôi không thoát thác. Những bài khảo cứu về Nhân hình học (Anthropologie), chúng tôi làm đã được vài năm, công việc sửa chữa và lập lại những sách tham khảo, lẽ tất nhiên phải qua cụ Tố. Ở đây nên mở một dấu ngoặc. Theo ý kiến ông Huard, thì việc khảo cứu cần nhất ở bản sách tham khảo (bibliographie). Lập được bản này đã làm được nửa công việc và giúp ích rất nhiều cho người sau khỏi mất công tìm kiếm. Bởi vậy ông Huard phái lôi cho kỳ được cụ Tố và nhân viên trường Bác Cổ và hội Khảo cứu về Người của ông.

Ngày khai mạc Hội trên cũng là ngày tôi thấy cụ Tố lần cuối cùng vì sau chỉ gặp cụ qua giấy tờ và đến năm 1940 thì tôi rời Viện Cơ thể học. Hôm đó ngoài các sáng lập viên còn có cả ông Toàn quyền hay Thống sứ gì đó nưa, vì tôi biết ông Huard, một cựu quân nhân, khoái cái trò tham dự của chánh quyền như thế. Vả lại ông Huard là một con cáo già như trên ta đã thấy, sự tham dự của Chính quyền làm Hội trưởng danh dự cho Hội có một mục đích ti tiện hơn là sê sếp Hội có

phương tiện in sách sau này.

Cụ Tố thì vẫn bộ quốc phục trắng muôn thuở với cái khăn xếp vải trắng. Có điều lần này cụ mặc áo dài lụa ta, đó là sự đầu hàng độc nhất cho cái trình trọng bê ngoài này. Giữa cái đám hơn hai chục bộ áo phục và binh phục sậm màu, bộ quốc phục trắng của cụ nổi bật như một khiêu khích. Cụ vẫn giản dị, nhưng đầu giữ cao, đôi mắt thoảng có những tia sáng miệt thị. và tôi thấy rõ ràng rằng những kẻ lạc lõng nhất trong cuộc họp này lại là mấy ông nhà binh ngực đầy huy chương, vì các ông ấy hiểu rằng câu chuyện sắp nói ở thính đường Viện Cơ thể học này không dính dáng gì đến Tôn Ngộ binh pháp. Bộ quốc phục của cụ Tố quả không phải là bộ quốc phục (có khi sang hơn nhiều), của mấy ông Chánh, Phó tổng hay Tri phủ, Tổng đốc! Và cái khăn xếp vải trắng ấy đã che một trong những bộ óc thông minh và uyên bác nhất của Việt Nam hiện đại.

Đào Huy Hách

Thưa,

Mới biết nhau lần thứ nhứt bằng bức thư đề ngày I-XII-1971 trên đây, nhưng tôi đã giật mình và thích thú đọc văn một ông bác sĩ, trước đây là trợ thủ giải phẫu (prosecteur) trường Y khoa Hà Nội; rồi lại hết hôn, nghĩ mình có chi mà cũng viết lách.

Cái kỹ càng của B.S Đào tiên sinh là sau đó, ông còn gửi tôi một bức thư đề ngày 6-XII-71, tôi xin phép sao y ra đây, vì thư không dài lắm:

Kính gửi cụ V.H.S.,

Hỗm rày, thằng con rể tôi đã gửi từ Sài Gòn lên cho tôi quyển Fables de La Fontaine, để tôi tra lại. Và khi tra lại tôi thấy ngượng mà thú thật rằng trí nhớ sai lạc đã làm hại tôi. Nguyễn Văn Vĩnh đã lấy ý mà dịch câu:

Ils sont trop verts, dit-il, et bons pour des goujats !

thành: *Nho xanh chẳng xứng miệng người phong lưu!*

và đây là lời con cáo “le Renard et les Raisins), không phải con chó sói.

Hỗm viết cho cụ, tôi đã đi tìm cả Đalat, không có bán một quyển La Fontaine, nên phải nhờ cháu nó kiếm ở Sài Gòn mua gởi lên, để đính chính, nếu cần.

Việc này tôi đã làm.

Kính,
Đ.H.H.

Thiệt mà, không nên trao gởi món chi cho một đứa như tôi là chuyên gia sưu tập giàn, vì đây là một bức thư nữa của Đào quan, tôi xin trình ra đây để cùng tiếc và tưởng nhớ một nhà học giả đã ra đi: (cố giáo sư Hoàng Khôi).

Đà Lạt 14-XII-71

Kính gửi cụ Sển,

Vừa nhận được thư cụ, tôi vội hồi âm ngay, là để cảm ơn cụ đã bỏ thì giờ quý báu mà trả lời tôi, vì sự thật tôi không chắc gì cụ sẽ trả lời, khi không mong lại nhận được là một cái thú. Âu đó cũng là cái duyên cho tôi vậy.

Tôi rất hiểu cụ, khi cụ nói cụ bạn. Tôi có một người em rể họ, là giáo sư Hoàng Khôi. Anh ấy đã bỏ nhiều năm để dịch bộ Cổ văn (Bộ Giáo dục xuất bản).

Mỗi lần tôi về Sài Gòn, là “chú” ấy vớ lấy tôi nói chuyện, tuy rằng ngồi dịch Cổ văn 10 giờ mỗi ngày.

Tôi gọi bằng “chú”, là lấy tình thân họ hàng vì Bà Hoàng Khôi là em con cô con cậu ruột với tôi.

Vậy thì chú ấy lần nào cũng tâm sự với tôi rằng: Anh ạ, tôi thấy như tôi không đủ thì giờ để làm nốt những việc tôi muốn làm.

Năm 1970, hồi tháng 11, tôi lại chung áy, và anh em lại vui mừng hàn huyên, rút không ra. Hoàng Khôi là một nhà nho, mà nho là hay thâm và hơi khinh miệt.

Vậy mà anh đã kính cẩn tựa đề biếu tôi Bộ Cổ Văn 3 cuốn mới in xong, dưới ký: “Em Hoàng Khôi”, tuy anh ấy đã 67 tuổi; anh ấy lại

Vậy mà anh đã kinh cẩn túa đề biếu tôi Bộ Cố Văn 3 cuốn mới in xong, dưới ký : "Em Hoàng Khôi", tuy anh ấy đã 67 tuổi; anh ấy lại nhắc lại câu trên: "Tôi chỉ sợ không đủ thì giờ làm việc. Tôi bắt đầu dịch Úc Trai. Thú lầm, anh à! Tập photocopies này của E.F.E.O. mang vào, bỏ lẩn lóc từ Bộ này đến Văn khố nọ, bây giờ đến tay tôi. Cả một correspondance với tướng Tàu hồi ấy. Anh biết không: "Hà Nội 36 phố phường, hàng mứt, hàng đường, hàng muối trắng tinh", có từ đạo ấy. Tại sao lại 36? Anh xem rồi sẽ biết".

Cái khoái của người học giả thấy loáng qua cặp mắt.

Tôi về Đà Lạt và một tháng sau, Hoàng Khôi mất, và vừa giỗ đâu được ít bữa nay...

Vậy cho nên tôi rất hiểu cụ, khi cụ nói cụ "sôi sục" muốn viết cho xong cái nầy cái nọ. Và tôi cũng xin dừng bút nơi đây để khỏi làm mất thì giờ của cụ, tuy còn muốn nói nhiều. Kính, D.H.H.

T.B. Những gì tôi đã viết cho cụ, là của cụ. Tùy nghi sử dụng. H. Tái bút nữa. Hồng Làng Sơn thứ đó, khi chín, lấy tay bóc vỏ được. Vỏ mỏng như giấy. Chín rồi không để được lâu. Nhưng hái xanh "đáin" thì lâu mới chín. H.

Tái bút lần nữa. Góp một ý kiến, tuy tôi không chơi đá gà. Tại sao ông em cụ không vẽ chân gà, mổ gà, và tên các vảy? Như thế tiện cho người tra cứu sau nầy. Đó là những tài liệu quý báu. Bỏ sẽ mất đi. Tôi thấy một trang đến khô khan quá và khó nhớ. Có lẽ cũng là méo mó nghè nghiệp prosecuteur của tôi. Xin tha lỗi. D.H. Hách.

Trả lời thơ trên. Thưa, đọc ba bức thơ, tôi quên cả thời gian, quên mình là cây đèn, tuy còn cháy đầy, nhưng gió máy tắt lúc nào, đố ai định được, và dầu còn nhiều hay ít, chỉ có ông Trời mà biết. Ngậm ngùi hối tưởng lại hai tháng Mai và Juin 1963 ở Paris, hán hạnh ăn cơm khách tối, nhà bác sĩ Nguyễn Trần Huân, hội kiến lần chót với ông bà Maurice Durand, nào biết ngày ấy cũng là ngày vĩnh quyết (8-5-63), và qua hai ngày sau, 10-5-63, được ông bà giáo sư bác sĩ Pierre Huard dâai 1 giờ trưa bữa cơm Việt tại nhà riêng, có bánh cuốn, canh đậu hủ và đậu hủ chiên dòn thịt, đến nay quết mỏ, bắt vô âm tin, rồi nay hầu bút với bác sĩ mà vẫn chưa biết mặt.

Trước khi lên đường đi cái xứ khỏi cần giấy thông hành, cũng không cần xin phép chính phủ, vali tôi đã dọn sẵn, chỉ chờ kêu tên, bây giờ xin trả lời vấn v坚持不懈: về trái Động Đình Hồng, nó vẫn là trái hồng đất Động Đình; nhưng như thường mất dạy lả lướt trên chiếc Honda

long léo, tôi cà kê như vậy để nhó trái cam Tàu, trái cam Tiều, trái này trái nọ mà tôi đang thèm, tở như ổi Mỹ Thuận chon chon, mà tôi đâu còn răng để cắn! Tôi vẫn biết nó là trái Động Đình hồng và nhớ đến Động Đình hồ. Xin bác sĩ đừng thắc mắc với một người bất chấp khoa học và gần như tôi. Đây là thơ với thần trong lúc thèm, như bác sĩ nói không nên, thì từ đây tôi xin cữ.

- Bác sĩ nhún nhường, tôi thêm ngai. Những gì tôi viết, cái gì tin được thì tin, không được thì xin bỏ qua cho, nhưng xin đừng đưa lên bàn mổ, sẽ chết tôi một cửa Từ. Thú thật, mỗi cuốn tôi viết ngay trên bàn máy, từ hai rưỡi đến ba tháng phải cho kịp, khi in lại bị thợ sáp chữ trác móp, đọc lại thấy lỗi đầy, nhưng phải viết bừa để chạy chết. Sau này, mình đi rồi, nếu thấy dùng được, sẽ có người hay hơn chữa lại, lo gì.

- Về Jade, tôi có biết khá. Nhưng cái gì tôi cũng không dám sâu vào đè, chừa lại để lần sau mới lấy ra khai thác, và như vậy mới đủ chạy gạo nuôi cơm mẩy đứa trẻ, hiện có ba đứa, cho ăn cho học, kể về dính dấp bà con, thì "quăng mười lăm bã trầu chưa tới". Trên kia hay là dưới đó, có cho phép tôi chờ viết lại hay chăng, tôi cũng không cần, cái gì tôi cũng phớt qua, và đó là lạc thú còn lại của tôi: thèm cam thì viết ít câu, nhớ "cái đó" thì la là ài ít chữ.

- Trong những gì tôi viết rồi, tôi nhớ không từng dụng chạm đến con chó sói của đại tiên La Fontaine. Dịch văn là cái tôi sợ nhứt. Nay bác sĩ đính chính đó là con cáo, hú hồn cho tôi. Duy xin mách: trong tập 4, tôi tìm được hình cô Perrette, vui lắm.

- Sách đầy nhà, sách Nguyễn Văn Vinh, tôi có đủ bộ, bán nhứt. Nhưng thưa bác sĩ, với mớ tuổi này, tôi muốn đọc lại "Ba người ngụ lâm pháo thủ" hết sức, nhưng làm sao có thì giờ nữa, cũng như tôi mua sắm bao nhiêu sách mới, để đó ngồi chờ làm sao thưởng thức? Nếu tôi đủ tiền, tôi không thèm viết gì hết, đọc lại tủ sách, văn của người ta viết sẵn, thì thú vị biết bao. Ngặt nuối lỡ một bầy cháu "quăng mười lăm bã trầu chưa tới" như đã nói, thấy chúng nó nheo nhóc, bao gan làm con chim thằng bè (le Pélican) của Musset, chờ giờ. (Chàng bè, bồ nông cũng một thú).

- Vì hai chữ "phong lưu", tôi khổ trán ai mấy tháng nay. Không

động tới nó nữa.

- Xin thành thật chia buồn, với cái tin ông H.K. đã mất. Mai này xuống tim bộ Cổ văn của ông dịch.

- Về cảng gà, vảy gà, không vẽ vì khi ấy sách đã lên trang, máy đang chạy, vẽ không kịp, thằng em ở xa, nó giấu nghè, tôi thì làm biếng. Đang chạy nước rút, viết cho hết cái gì đang sôi sục trong óc, sau này có rảnh, sẽ làm con chó giấu xương dưới đất, moi lên gặm sướng hơn.

Bấy giờ, sau khi uống cạn ba chén nước mía, hòn nưa, ba tách mật ngọt Dalat, đây là bức thơ dài của một người ký tên: "Hải Dương tình, Cháu Khê xã, Lê tộc..., Đạm Trai hiên, VÔ DANH".¹

2- Thơ số 2.

Tân Định, ngày 18-12-1971 (ngày được thơ: 22-XII-1971).

(phong bì cũ, cao sạch, đẻ địa chỉ của tôi)

Kính thưa ông Vương Hồng Sển, 11, đường Nguyễn Thiện Thuật, Gia Định.

Là kẻ di cư, vào đây nương náu ăn mày cảnh thổ ngót nghét 17 năm rồi, đó là cảnh tình riêng, song cũng chung với đại cục trong non triệu người xa bỏ nơi sinh quán, đó là việc Giời Đất.

Không quen biết mà biên thơ, sự vô phép này mong tiên sinh cảm thông đại xá, vì nỗi muốn trình bày cùng tiên sinh ít điều về thú vui chơi đồ cổ.- Nơi tập 3, thấy tiên sinh nói đã 70 tuổi, át tuổi Nhâm Dần, mà tôi Ất Tỵ, 67, vậy tiên sinh hơn tôi về năm là 3 tuổi. Phàm chung kém bé tuổi phải biết kính, nhưng có chỗ không dám dừng được, vượt lề

-
1. Tiên sinh không cho biết địa chỉ, và rằng ba năm không xem báo, nhưng có đọc H.C.Đ.S. muộn. Tôi không biết cách nào xin phép trước, vậy tiên sinh tha thứ sao tôi dăng bức thơ này lên đây mà không hỏi trước tôn ý. Nếu mấy hàng này lọt mắt xanh, xin mời đến nhà dùng ngai. Tôi không dám giận tiên sinh quở tôi giàn chū "nghèo". Trái lại tôi sẵn lòng nghiêm tai nghe dạy và thỉnh giáo về khoa chơi cổ ngoạn. 7 giờ tối nhà đóng cửa, vì quảng gà giờ ấy không nhìn được người qua tú, sáng thì hay đi vắng, chó chiếu 3 giờ đến 6 giờ ngoài, cửa vẫn mở rộng đón người biết rộng như tiên sinh. Cẩn bái, S.

thường, nên mạo muội viết để cầu ích chứ không răng dụng ý xấu xa, đó là chân tâm giải giải.

Trong 3 tập H.C.Đ.S. xem cợp do người bạn cho mượn, tiên sinh có phán trần rằng tiên sinh nghèo nhưng... còn có ưu dưỡng đa thiểu bất thành vấn đề; đối chiếu cùng tôi lại còn nghèo hơn tiên sinh nỗi hối hưu và cấp dưỡng, sống trên lưng con gái con rể, mong chóng qua ngày mà chưa được, thì... việc xem cợp sách này tiên sinh rộng tình định đoạt giúp, tôi không dám biết sự phán đoán nặng nhẹ ấy thế nào.

Tôi đọc để vui khuây tâm tư riêng, với báo chí đã gần 3 năm rồi, không còn duyên cầm cung ghé mắt, nồng nỗi này cũng chỉ riêng tôi hay, người ngay thẳng ưa nói thật, chính phủ không đánh thuế mà toan tình dối giả, hắn tiên sinh đã hiện ra rồi cả chuỗi dài tưởng đoán tới đoạn này. Ý tứ chứa đựng trong thơ này hoàn toàn khô khan không rắc rối liên hệ gì đến bút pháp sự trạng kia khác, bất kể khía cạnh nào, duy nơi tập 3, đọc hết 51 trang đầu, thúc bách tôi phải nói thêm cho đầy đủ để lấy suy đoán chung, điều phủ nhận cam đoan không có, với không dám. Nơi trang 25 đến 28, đã bắt lòng tôi làm điều phi lý này, mong tiên sinh đừng giận, xin xen dấu ngoặc con để thưa thốt rằng:

Nhà nghèo, thiếu học, cam phận đi kiếm cơm non độ miệng, sự tình đời coi như mưa gió thoáng qua, chứ hết biết phân chia ấm lạnh cùng lợi hại lẽ nào, vậy mà cũng tí toe hiểu cổ ngoạn.

Nguyên tôi nghiên thuốc lào bởi đỡ tốn hơn thuốc điều các loại, có mua được chiếc điều bình thon quả dưa, vẽ sự tích "Tam cổ thảo lư", vẽ tranh Tàu thì kiếm được bức Mẫu đơn màu biếc lục có pha tím, thấy và nghe nói rằng khó thấy lắm, thì hắn cứ biết vậy.

Có những dây duyên đưa dấy lại, xin khai lại với vô tư, nghĩa là không có phản nghịch ngợi của tôi, người nói sao thuật lại vậy, nó quả mâu thuẫn với tiên sinh là chỉ có tài khéo giỏi giữ gìn lưu truyền mà thôi, nỗi QUÍ hoàn toàn khiếm khuyết hắn.

Ngẩn ngơ và nát óc, vắn tắt vạy thôi, cùng kỳ ký đã làm tôi tan mộng nguyệt để đi vào gã biệt hẵn không có một hai. Người ta nói: không thể chối cãi được là không cố không đáng giá, nhưng có nó mà chẳng rõ nó quí ở điểm nào, vật ấy bất quá mua đắt do sự khéo léo giữ bền qua không thời gian thôi, có gì vội cho làm hám thích, báu đến mè người đọc. Lục bình, chói lọ, thì để ngự trên bàn trên tủ, dìa thì treo

tường, không dùng hàng ngày như điếu bát, ấm chén nhạt dụng, dốc ấm quần ấm, mấm thú này có giá trị hơn vật trên một bực. Không phải nói để ngũ ý chê bai phũ khẩu, mắt tôi (người ta ấy) được thấy, tay tôi được cầm hẵn hời, nếu cần dẵn chứng ngay, xin vô cùng tùy hỷ, để khỏi mang điêu nói nhảm láo (trong đây là nói dóc tố), ta lên đường lập tức hoặc bất cứ lúc nào xét ra thuận tiện. Tiên sinh hẵn nghĩ ra được tâm tình tôi khổ đau đến thế nào rồi, hẹn vào đầu tháng Hai Â.L. hội Chùa Hương Tích, ta đi chiêm quan cho mục đích sở thi, xóa bỏ hậm hực vu vơ. Thì đây: nó nguyên là bộ 4 chén sành, không biết cổ bao nhiêu lâu vì cũng là thừa hưởng của cha ông để lại. Sự quý lạ là: sau khi rót vào chén ấy, không gió to, không tay chân đụng chạm vào dĩ chén mà mặt nước chén trà có rung rinh như gợn sóng, nói rằng nó cổ và quý báu là như vậy, hơn vật kia chút tinh túy ấy.

Bình tĩnh tửu. Đây là chính tôi, kẻ viết này, được thảm mỹ bình ấy (người trọng đạo đạo đức không đổi mình mà bịa khẩu không nói có). Bình ấy là gia bảo của ông chủ nuôi sống tôi đến năm gặp nạn kinh tế khủng hoảng nặng nề, hối mà trong này dùng thóc gạo đốt thay than và cùi như nhà đèn Chợ Quán chǎng hạn, thì từ thây tan rã chia tay nhau, chủ dẹp tiệm, người làm công tự liệu lý. Mỗi năm, cứ vào sinh nhật bà Chủ già (thân mẫu chủ tôi), là có đại tiệc; bình kia lúc ấy được phô bày ra, ngoài lối trang trí và ứng dụng việc “giải say” cho mấy người non cay hoặc đại bại về tửu lệnh. Nguyên màu sắc thay đổi của men bình này đã làm tôi mơ hồ quáng mắt như xem trò ảo thuật vậy. Sáng sớm, bắt cứ mùa nào, thì toàn thân trắng bạch, từ đứng bóng đèn chiều tà, da men lại đổi màu hung hung nâu, rồi tối hẵn thì hóa màu xám tro, vì chi một ngày hóa thân ba lượt. Dùng nước lã không thôi đổ vào bình này, nó có tính giải tĩnh tửu mấy bơm say mà bất cứ ai muốn tự tay đổ nước vào, tự canh khoảng lấy mà chiêm nghiệm, chủ nhân không bén mảng đến làm trò bịt mắt ăn tiền.

Ông cậu ruột vợ tôi cũng di cư vào đây, ở trong Gia Định, ngụ trong xóm lao động túi tiền có vây, mất đã 5 năm rồi lúc được 82 tuổi, cậu tư chức sở Nhà đèn Hà Nội (Société Indochinoise d'Electricité) có mua được một lô bốn bát (tô) và bốn dĩa cùng lúc, loại sứ xáu, có vẽ hoa lá xanh đỏ thôi, bài thi không có. Bất chợt khám phá được sự quý báu của nó là có một tô một dĩa của lô này có tính chất không thua túi ướp lạnh như bây giờ. Đem tô nọ dĩa kia hoặc trái lại thì chǎng có hiệu lực

gi cả. Có người tộc mạch với ông Giám đốc sở hồi ấy là Pierre Château, nhất định đòi mua lại kỳ được, cậu tôi trong thế chǎng đừng được, phải theo lời đưa vật lấy tiền trong ấm úc khó nói khó tả.

Cái ấm gan gà độc ấm do lò Mạnh Thần sản xuất, hồi ấy vào niên độ 1924-1925 thôi, theo báo Trung Bắc tân văn đăng về vụ cướp sát nhân thì người Tây chủ mỏ vàng tên là Counillon là chủ nó, cướp vào xâm nhũng và bị giết chết. Nội vụ sau bị vỡ, thủ phạm bị bắt và đèn mang theo án lệnh Tòa xử, không biết sao lọt được về tay người thợ bạc già (xin miễn nói tên thật, vả ma chết mất miệng rồi, tôi thuật lại đây tuy là việc có thật song vô căn cứ bão đảm, cũng khở tâm khó nói). - Nó có tính cách và nóng lâu lắm. Tí dụ ta đun nước sôi pha trà phết khói nước ra miệng vòi là độ nóng nhất, thì chế vào ấm gan gà ấy lối 15 phút sau muốn đem so độ nước nóng của ấm với nước đun trên lò thì không thấy giảm bao nhiêu, lối một hai độ kém nóng mà thôi. Ấm này chắp nối với hai chén con còn lại, vị chi đâu Ngô mìn Sở, chǎng cùng bộ, vậy mà thua ở kỳ lạ mà thôi. Ấm ấy rót nước vào chén ấy, chỉ uống lèo tèo mồng manh vậy, lối hai chén con thôi, thì hầu như cả ngày hôm ấy không thấy khát gì cả, dù mình lao động thật lực, mồ hôi nhẽ nhại nữa.

Bạn đồng sự với tôi là Lam-Wo-Sang (Lâm Hòa Sinh) có cho rõ chút bí mật về các lò nung đồ men sứ sành, theo tục lệ miền Giang Tây, hẵn là gốc gác tinh ấy, vì tranh phân hương hỏa lò gốm lò nung ấy, thất bại, mới qua Hà Nội mưu sinh. Vì thấy tôi vô vê thích đồ kim đồ cổ, tranh lụa tranh giấy, hẵn vỗ vai nói: “Choi phải được cái thú như bình tĩnh tửu của ông chủ thì hãy nên mua choi, chứ cổ lâu năm mà làm gì? Thứ gì thấy người ưa bán chạy tay là họ lập tức bão nhau sản xuất lớp thay thế, vậy nào có ích gì, không có độc quyền độc đáo, qui hóa thế nào chǎng hay, mê ham vê cổ xưa là công lao của gìn giữ. Ngộ nói thật: ngộ đây sinh trưởng trong nghè, phải biết rành hơn ai. Nị có từng nghe hay đọc sách truyện, thấy nói về “té khai lò” bao giờ chưa? Đây là bí mật nhà nghè, quý nị nên mới nói. Thói tục người Giang Tây, bắt cứ ai ai dựng xây lò nung gốm, đều phải phạm tội ác “giết người”. Tim mua hoặc bắt lén hai đứa con, trai và gái, té lò thì cứ mỗi chuyến ra lò thế nào cũng sản ra được một hai thứ quý, nhưng mà may ai mới gặp mới biết được, như cái bình “tịnh tửu” của ông chủ khám phá được ra chǎng là ngẫu nhiên, phải trải qua nhiều thời gian nhiều người rồi

thỉnh tinh tim ra hiệu lực công dụng của nó. Tự lò làm công việc sản xuất, cũng nhiều người đưa đặt làm vật gia truyền, nhưng thể nào cũng bị “mất bản quyền” vì chủ lò làm thêm ra.

Nì cũng lại thích chơi tranh mà nì có hiểu tinh thần thật thi vị của nó không? Nì chỉ biết nét đẹp, chữ tốt, lời diễn hay, điều cốt yếu thế nào đâu biết. Phải biết chia 3 loại tranh mới được: 1) người vẽ dồn tinh thần ý chí để lưu tặng nhau, là giá trị bậc nhất; 2) người vẽ ngụ ý thuật cảm hoài vọng về tâm tình riêng ra sao đó để ký ẩn một sự thật vui buồn ân huệ, là phẩm quý thứ hai; 3) vẽ phóng thật nhiều, bất luận kể cảm thương hỷ nộ, cù vẽ bán ra cho nhiều, khoe phô tài thủ lợi, có vậy thôi. Nơi này có chữ viết của Tiến sĩ Đàm Viên Khải, rồi nơi kia cũng có nữa, cả hai bên cùng câu cùng nét chữ, cùng niên hiệu, vậy chân giả là đâu, nì chẳng bao giờ biết được, nếu không gồm chung trong sự trạng ưa chơi đồ cổ. Ngộ kẽ cho nì nghe chuyện này làm điển hình để tự suy tư thấu đáo lấy: nhà kia có bức tranh cổ vẽ con ngựa uống nước ao gì đó, thật linh động về nét họa thanh tú tự nhiên. Vì sợ bị mau hư tàn rách, nên đưa đi bồi lại. Người bồi tranh cũng là tay thẩm mỹ biết vật quý rất sành, nẩy lòng tham, bèn họa lại bức khác trả lại sự chủ. Sở hữu chủ chỉ ngầm thoáng qua nơi mục tiêu nào đó, liền biết ngay là không phải, của giả. Thế rồi việc lên đến quan xứ mà không ra trái phải. Sau này cùng sự chủ nói riêng cùng quan rằng nếu lấy lại được bức chính đó thì xin lưu dung lại nhớ ơn, rồi cho hay tại sao biết là giả, do vết tích đặc điểm quái ác bí mật này: con ngựa vẽ cúi đầu uống nước, nhưng chưa vục mõm vào nước nên nước chưa động, trong nguyên, nên bóng nó thu ngược trong nước. Cái kỹ thuật tối tinh vi lại dồn thu hết vào con người: nơi hình giả (bóng nước kia), mới là độc địa tàn nhẫn. Họa sĩ dụng tâm tình “chụp” lại một lần nữa thân hình thật nó trong lòng con người. Đem loupe ra rọi soi mới thấy còn tinh thần lồng lẫy hơn cả nét vẽ đã có và thật tình đặc biệt, vụng và hết chữ để tả nét linh động này, tạm hiểu vậy đã đủ. Ông quan bèn theo thế, cho đòi thợ bồi tranh để tra hỏi; tên này bị lai vào thế bí đường cùng, mới chịu thú nhận, và dâng trình lại. Án xử xong.

Nay nhân chuyện tranh này lại nhớ thêm vụ kiện tranh khác nữa, mới đây thôi, khoảng năm 1947-1948 gì đó. Người đi kiện là compradore của Banque de l'Indochine Hà Nội, quên tên, nhờ Me A. Mayot biện hộ; còn bên bị cũng quên không nhớ là ai, tài ngang xứng, đói chối chơi

nhau, cũng có hai trạng sư cãi cho là Mes Bona và Piton. Vụ kiện xử hoài mãi mà không ngã ngũ bề nào, tới khi đại di cư vào năm 1954 còn tiếp tục đem vào đây xử nữa, rồi ra sao thì không biết, phần bị mất liên lạc, phần lo cuộc đời canh cài, mới thành ra vụ kiện này không rõ biết kết quả ai thắng ai bại. Có gì đâu: má chính X đó, cũng đem bồi lại bộ tứ bình độc quyền độc đáo, bởi họa sĩ sau khi hoàn thành xong, rủi bị bệnh chết. Bộ tranh ấy (bộ ấy thôi), đương nhiên là độc đáo, ấy thế mà sao ông Z bị kiện, lại cũng có được, in hệt, nên mới có vụ kiện thưa chử!!

Rắc rối tơ tằm là: bảo giả thì trên hình thức là giả, nhưng ngầm ngầm lại là thực kia, thế mới vỡ đầu, nguyên do vẫn là thợ bồi tranh bày trò do tham lam mà ra cả. Kỹ nghệ thuật Trung Hoa về làm giấy đặc biệt cho danh họa dùng, họ chế biến ra nhiều loại lamination, vì chán nản với tan vỡ mộng lành nên từ 45 năm nay hết còn chú ý, thì tên tuổi mấy loại giấy kia biết ghi nữa mà chi, nhưng tiên sinh nếu thừa săn dịp, hỏi mấy tiệm trong Chợ Lớn, sẽ được thỏa mãn ngay. Tôi nhớ đại để thứ giấy dùng vẽ bộ tứ hình của má chính X, là loại có ba tờ thật mỏng chấp ấp với nhau làm thành một bản chính. Họa sĩ vẽ là vẽ thôi, làm sao biết được nước mực nó thấm đến cả ba hoặc hai hay một, nữa, đâu biết. Tới khi thợ bồi tranh thả vào bể hành nghề, thấy vậy mới biến tâm, đánh cắp bớt đi một bản thứ ba thôi, vì phòng hờ sự bị lộ tẩy thì sao? Công việc êm ru, người không biết, quỉ thần chẳng hay, người bồi tranh lên khung thành bộ riêng mới, cho người môi giới đi ăn khách, mới lọt vào tay ông Z. bị kiện kia. Phát giác vụ này ra để đến chở thưa kiện nhau là: X và Z không quen nhau, nhưng cả hai đều biết ông C. Ông này bất chợt thấy nhà Z sao có bộ tứ hình hệt của X. Bèn lảng lặng tới nhà X xem binh tinh thì bộ tranh vẫn y nguyên đó, mới thuật lại là làm sao nhà Z cũng có được thì độc quyền độc đáo ở chỗ nào? Dương nhiên X choáng người, không tin, nhưng đến lúc nhận thức là có thật thì cũng là lúc cả hai bên tới ngày đem của ra đi lo kiện cáo giành phần thắng, không biết phần kết cục, tiên sinh cô quen biết ai ở Tòa, thử hỏi chơi cũng là điều hay.

Mấy sự việc gồm có sơ sơ trong thơ này gửi hầu tiên sinh trong đột ngột vô lẽ vô phép, như đã mào đầu, dám xin hải hà lương thứ, vì bản ý muốn xen vào đôi điều thực hư chân giả được sở thị hẳn hoi nhưng không là phủ nhận hàng hàng gấm thêu của cụ.

Thân phận kém cỏi, không nhiều đức tính hay và cần cù như cụ, nên không dám nói thêm gì khác hơn nữa, duy có điều nhận định này bắt buộc thố lộ là: văn pháp, ngữ ý, hàm súc, gửi gắm, thuật hoài, cảm tưởng, thì không hiểu sao tôi lại giống đường lối của cụ, sự hiến nhiên là giữa cụ và tôi không liên lạc giao tiếp bao giờ cả. Có được đọc qua đôi bài trong Sáng Dội Miền Nam, hồi lê thân kiếm miếng tại Tổng Nha Ngân Sách Ngoại Viện thế thôi, ngoài ra không có dịp vì nạn khan tiền mua sách báo đọc, đây là sự thật hiển nhiên phũ phàng vậy! Thỉnh thoảng đôi ba bạn biết tình quặng cho mượn tập nào biết tập ấy, cho nên bè học hỏi, quá giang việc đời thật là u u minh minh hơn Rừng Sác, U Minh, v.v... nữa vậy. Tôi cũng không mấy đồng ý về khảo luận của cụ nơi bản Hồng Lâu Mộng, điều đó dễ hiểu, mỗi người mỗi tâm tư và lẽ nhận thức thì ít khi hòa đồng hẳn. Có câu rằng: bụng đói thì hết nói, vậy mà tôi cả gan kéo được bấy nhiêu lời, thật cũng là quá xa cùng lẽ độ, rất mong cụ đánh chử đại xá.

Có dành đôi liễn này để tự tình khi mà được vào cõi 70, nhưng còn 3 năm nữa kia, mà nay cụ đã tới trước rồi, thì xin vì kính người đến trước mà tặng,... mong rằng đừng nghĩ kia khác, thoát ý lúc Lão tiên chán Khổng, đã nói những gì, cụ tự ý hồi tưởng là đủ rồi. Xin tặng hoặc mừng giới thiệu cụ như sau:

Hào hoa ý khí hà tương phỏng,
Phong độ thời tâm cảm hóa sinh.

Hải Dương tĩnh, Châu Khê xã, Lê tộc... kính hạ.
Đạm Trai hiên

Vô danh

Không công danh sự nghiệp tức là vô danh,
Viết mà không ai biết đến, cũng là vô danh. Xin hiểu cho như thế.

★

Viết thêm. Đời bỏ rơi hoặc bị bỏ rơi, cũng là thường tình cả.

Bài khảo luận về ngựa, còn thiếu vài con kỳ tuấn mã, tôi kể tên ra đây sẽ mắc tiếng tranh khôn, nên để tùy nhiên cụ tìm nghĩ cho ra đó là thành thật, bởi đã là kẻ đi xem cọp sách thì ý tứ có ra gì, nên không dám lôi thôi.

Về Tây Du diễn nghĩa, theo bản dịch hiện lưu hành thôi, các bản

khác không có duyên nên không biết, có chỗ cụ diễn chỗ thầy trò Tam Tặng ăn nhân sâm, đó là vị tiên Trần Nguyên đại tiên, mà dây cụ nói Trần Đoàn, khiến tôi không biết nghĩ sao cho phải.

Từ tập số 1 đến tập số 3, mới đọc được hết trang 51 thôi, kỳ dư chưa, có thấy đôi ba tên nữa cụ ghi nhớ sai hoặc tam sao thất bản không chừng, suy không là nhà văn nên không dám trình chính sự thể; ví dụ hành pháp ưa năng sản xuất luật lệ mà không thừa hành nổi từ trên xuống dưới, tốt hơn hết chẳng nên có lệnh luật mà làm gì, thì... đã không biết hành văn đừng nói văn chi cho nặng tội. Nhưng chẳng biết về văn mà thi lại bập bẹ như sau:

Trống rèn cửa sấm cũng khoe khua.
Mai biết kém thua chẳng nệ thua,
Đã bắt mặt gan danh ký dấu,
Mà sao ngô hé tình làng chua.
Xưa nay kẻ ngốc nào đành ngốc,
Nên thấy người đua khéo cố đua.
Tiếng nói là văn, Hồ Thích giải,
Ai dè bạch thoại sáng tua đua.

Hai chữ “lạc tinh”, cụ dịch chữ patine chưa ổn. Chữ ấy có thể đồng tích với métamorphose, một lối biến thể theo chứng triệu của “la mue du ver-à-soie”, điều này thật là có ý cãi cùng cụ chút đỉnh, cũng xin lượng tình, vì phu diễn chờ không tranh ý lý.

Giấy đi xin, phong bì đi nhặt,
cụ chờ khoe cụ nghèo, cách thức
tôi đây cụ nghĩ sao?

Tiết đại tuyết Tân Hợi.

★

Thơ trả lời.

Gia Định, ngày 31 tháng XII năm 1971

Kính thưa Đạm Trai tiên sinh,

Tôi xin phép xưng hô làm vậy, vì ông quyết giấu tên. Tôi 70, ông 67; gẫm lại tôi lớn dầu mà dại. Phải được thơ ông trước khi viết, tôi nói thiệt ba tập H.C.D.S. chắc không ra đời. Nay lỡ ra tới tập này là số 6, dành cho ông “thua me gõ qua bài cào”, ông có giận, tôi xin chịu. Chờ

chi ông có ghi địa chỉ trong thơ, tôi đã đến tìm ông và không có cho nầy. Nay in lên mặt sách, là mong có ngày ông đọc; đây cũng là một cách hồi âm, nếu ông cho như vậy là vô lễ, thì tôi xin lỗi.

Ông và tôi chưa gặp lần nào. Tôi than nghèo, ông không cho. Trong thơ, ông hạ câu chót: “Giấy đi xin, phong bì đi nhặt, cụ chớ khoe cụ nghèo, cách thức tôi đây, cụ nghĩ sao?”.

Thưa biết nghĩ sao? Giận gì và giận ai dữ vậy? Vuốt giận ông đi!

Ngày ông đến tôi, tôi sẽ gởi ông đem về một chai nước ngọt giải nhiệt, ông uống thử xem có hạ bớt chǎng, chớ tôi lo quá. Đây là tình thiệt của người trong Nam chúng tôi, xin ông đừng tưởng tôi chọc tức ông, vì tôi đâu dám giận, bởi đang cầu học.

Tôi than túng, bây giờ tôi khai ngay, là để thêm được ít hàng trong mấy trang viết hộc máu mới ra lời, ông không cho; thôi thì thú thật nữa, nhà còn đồ xưa và sách thiếu gì? Nhưng đọc lại thơ ông, thấy ông viết ông có bình diếu vẻ “tam cổ thảo lư” và tranh chấm mầu đơn màu biếc lục pha tím; đây là tự ông khai chớ tôi không phải nhân viên ty thuế vụ, mà ông hòng sợ.

Sự thật tình và lòng hiếu học của tôi, xin nhờ chư độc giả chứng minh: tôi viết thơ nầy để tìm hiểu và học thêm, tôi không có ý nào bút chiến hay làm ông mất vui. Sau đây, tôi có mấy điều phân trần lại cho thêm ánh sáng. Một lần nữa, nhà tôi ở một chõ, trên hai mươi năm là số 5 Nguyễn Thiện Thuật (Gia Định), năm 1971, gần báu cử, đổi ra số 11 và hôm qua nầy, tôi mua một trăm đồng tấm bảng số mới 9/1, chưa có đinh để treo, xin dặn ông trước chớ không phải tôi mua hai nhà mới và đổi chõ ở. Vậy ông thấy, tôi nay mới là người không có địa chỉ chắc chắn.

Bây giờ vào đề, kéo sa đà quá:

1) Từ trang 25 đến trang 28 trong tập 3, đó là ý kiến của tôi về cách chơi đồ cổ. Ông nhớ cho, tôi nói đồ cổ chớ không phải đồ báu. Nếu tôi tôn trọng ý kiến của ông, thì tôi cũng có quyền giữ ý kiến riêng của tôi. Huề cả làng.

2) Ông rằng đồ cổ phải quý, mới đáng chơi. Và quý là có ẩn một cái gì lạ, mầu nhiệm, khác hẳn những vật cổ khác. Tôi đồng ý. Nhưng thưa ông, như vậy trên thế gian nầy có bao nhiêu báu vật đủ cho chúng ta sưu tập? Như chơi tem, chơi vỏ hộp quẹt, hà tất phải tem báu, vỏ hộp

quẹt quí. May mắn ai mong chơi được vật hy hữu như hột xoàn bức L Régent, tranh quý báu như La Joconde ? miễn kim cương thật và tranh có giá trị là đáng để dành chơi rồi. Và luôn luôn sưu tập đồ sành miếng vật là được. Vả lại, nhan sách của tôi là *thú chơi cổ ngoạn* chớ không phải *thú chơi báu ngoan*.

Nếu món cổ vật lại cũng là báu vật, thì còn có chi hơn. Nhưng phả có mắt thấy và tự mình thí nghiệm mới tin được:

a) Về bốn chén, khi rót nước vào, tuy không gió thổi, không đụn chạm đến, mà mặt nước rung rinh lay động như gợn sóng, tôi nghe thích lắm, ông hẹn đưa đi xem, và tôi muốn đi ngay bây giờ, ngã không biết địa chỉ của ông...

b) Về *bình tĩnh tiểu* hay *tĩnh tiểu bình*, nếu đúng như lời ông nói, thà là có một không hai, và phàm báu vật đến bức đó thì là thế gian huyền huyền, đâu có cái thứ nhì để cho người khác làm cò-léc-xi-ông ? Cho nên phải tạm chơi cổ vật, từ tiền kẽm xu đồng, mà không ai sưu tập tiền vàng và giấy bạc cỡ 1.000 đồng. Tôi biết duy có cố tổng thống Pháp Adolphe Thiers, khi sanh tiền, mỗi năm đúng ngày sanh nhật của bà thì mua tặng bà một hột trân châu (perle), bà sống trên sáu mươi nêm ăn lục tuần bằng lỗ mừng có một xâu trân châu trên sáu chục hột và xâu chuỗi ấy trở nên vô giá và có danh từ ấy. Về sau, hai ông bà hiến xâu chuỗi cho chính phủ Pháp, nhưng xâu chuỗi hiện để nơi nào hay đã phát mãi lấy tiền nhập kho, tôi không biết.

c) Về tó và dĩa sau bán cho Pierre Château có tính chất không thua tó ướp lạnh, tôi chưa thấy nên không dám lạm bàn.

d) Về cái ấm gan gà do lò Mạnh Thần sản xuất, có tánh cách “nóng lâu lắm”, cũng phải thấy mới tin. Ông nói trà pha trong ấm này, rót vào hai chén còn sót lại, sau trận giặc cướp, uống mồng manh độ hai chén con thôi, mà cả ngày không khát. Theo tôi, trà thật ngon, pha ấm nào và uống trong chén nào, vẫn ngon và còn dự vị mãn ngày. Ông không nói pha trà nào, và gấp trà dở, bình và chén còn nét mầu nhiệm kia chǎng? Đây là tôi hỏi thật tình, và xin ông đừng giận.

3) Câu chuyện “té khai lò” tôi biết mà không viết lại hai lần, vì cho là đã man quá. Trong tập 4, chương 6, về phép luyện kiếm báu đời Chiến quốc, tôi đã nói một lần, nên không lặp lại.

4) Bạn của ông là ông Lam Wo Sang (Lâm Hòa Sinh), nếu có ở Sài Gòn, xin ông mời giúp tôi lại nhà chơi. Tôi lấy làm hân hạnh được tiếp xúc với người sinh trưởng ở tỉnh Giang Tây bên Tàu, tôi muốn học thêm về đồ gốm và đồ sành, mà không hỏi về tranh.

5) Về bức tranh ngựa uống nước, theo như ông tả, là quý thật. Theo tôi hiểu, vì nét bút vẽ bóng con ngựa trong con người, té vi quá, chắc không thẩm xuống mấy lớp dưới rõ ràng được, nên người chủ, lấy tranh bồi về là biết ngay. Tôi ăn cắp original và trả cái copie, là ác quá. Ông quan xứ án, nếu nhận tấm tranh quý của nguyên cáo thì làm hư danh một quan thanh; và nguyên cáo vì giận tên thợ bồi tranh gian hùng, hứa dâng bắn chính bức tranh quý cho quan thì làm xao động lương tâm và thử thách ông quan kia quá.

Tôi xin hầu ông bốn chuyện giai thoại về tranh quý, tranh bồi và phép bồi tranh, nói nghe chơi cho thêm đầy đủ chớ thật ra tôi học lóm và không biết gì hết:

a) Chuyện thứ nhứt, đúng là “dóc Tố”, tiếng trong Nam mà ông đã dùng. Tôi nhớ trong sách có kể rõ tên ông họa sĩ tài danh sau đây, nhưng tôi đã quên và xin thuật thuộc lòng, nhớ đâu nói đó, chớ bây giờ đi lục sách thì lâu quá, mất vui.

Một tri huyện nọ, vừa đổi lại nơi trấn nhậm, đã ôm một bức lụa tốt đến nhờ một họa sĩ mà ông đã biết tiếng, nhờ vẽ giúp một bức tranh làm kỷ niệm. Ba năm trôi qua. Quan huyện mãn nhiệm kỳ, được lệnh đổi đi nơi khác, nên đến nhà họa sĩ, trước để cáo biệt, sau để nhắc việc tấm tranh. Lúc ấy, họa sĩ đang say vùi, nghe vậy, gật đầu, sai trê mài mực trong một chậu miệng tròn, thứ chậu vừa nay còn thấy mẩy cũ đồ còng dùng mài mực mùa viết liền Tết. Mực mài xong, ông họa sĩ mắt nhắm mắt mở, ngồi phắt dây, rút một chiếc giày nơi chân thả vào chậu mực, tay trái bức lụa của quan huyện lên mặt bàn, vuốt ve bằng phẳng, đoạn lấy chiếc giày vẩy mực tèm lem, đập một cái “phep” lên bức lụa quý, kế bưng chậu mực úp luồn vào tấm lụa đất tiền, xong rồi xô giày vào chân đặt chậu xuống đất, còn bao nhiêu mực sót trong chậu, ông mót hết vào lòng bàn tay, rồi dùng ngón trỏ thay bút, quơ lia quơ lịa sửa lại trên mặt lụa, không biết vẽ gì, trong khi quan huyện, tá hóa tam tinh, nhấm nghiền mắt lại và ngồi ghì xuống ghế.

Bồi thoa trên tranh xong, họa sĩ trở lại ghế, nằm xuống, giây lát

nghe thở đều đều, ông đã thả hồn theo mộng.

Quan huyện tối tăm mặt mày, nửa muối bỏ ra vè, nửa kiếm mì chung quanh không thấy đâu ai để trút cơn tức giận. Tuy vậy, vào đờ ấy, giữa con nhà cầm bút với nhau, lấy lẽ mà dãi, ông cố dǎn lòng vò mượn một quyển sách ngồi xem, chờ chủ gia thức giấc sẽ cáo từ ché đúng phép lịch sự.

Một lát lâu, quan huyện họa sĩ trở mình, chõi dậy, bỗng cườ vang rền nhà, chắp tay xá quan huyện chỉ tẩm lụa vừa ráo mực mì rằng: Xin thượng quan chớ chấp, nãy giờ kẻ hèn nầy thử bụng quan lối đó và xin có chút lẽ mọn nầy dâng thượng quan, và mừng thượng quan suốt ba năm ngồi trấn nơi huyện nầy, không tai tiếng.

Quan huyện nhìn kỹ lại rõ ràng trên tấm lụa, cái chậu tròn tròn trở nên khuôn trăng đầy đặn, mẩy lẩn mực vắng túa là mẩy nét tái vân đậm lạt, và lạ thay, giữa tấm tranh, chiếc giày dơ đâu không thấy và thay vào đó là một chiếc thuyền cột bên cây sào tre, bình bồng trôi mặt nước hiện lên trên nền bức lụa chưa trống, lẩn tẩn hơi gợn ba lăi sóng băng ba nét mực vòng vòng tỏa rộng, rung rinh như có người cha vừa động mới đâu đây.

Câu chuyện đến đây chấm dứt là vừa, nhưng để tạ lòng người tặng tôi đôi liễn chưa hiểu hết nghĩa và bài hát cú tôi không họa nổi, người thuật chuyện kể tiếp cho xứng danh “dóc Tố”, rằng bức tranh “thuyền trăng” ấy, trong nhà quan huyện xem và trân trọng như một gia bảo độc nhất, lưu truyền đời này qua đời kia, và mỗi lần có khách quý, lấy ra treo trên vách, thì thấy thuyền khi xa khi gần và trăng khi xuống thấp khi treo cao, tùy đầu hôm hay khuya khoắc, hoặc nước ròng nước lớn.

Đó có phải là dóc tổ theo kiểu “già Ba Tri” chưa? Và đây là dóc vừa vừa kiểu ở Sóc Trăng¹.

b) Chuyện thứ nhì, vốn vẹn như sau: một họa sĩ có thiên tài nhưng có tánh làm cao, chỉ xuống bút vẽ tặng người cao sĩ và bình sanh không vẽ cho hạng trọc phú tham quan.

Nhưng ông có hai tật lớn không chừa, một là rất thích rượu ngon

1. Ngày xưa ở Ba Tri, thuộc tỉnh Bến Tre, có một ông già láo có danh, đến nỗi có danh từ “láo như ông già Ba Tri”, và tại Sóc Trăng, có Tóc dài và Tài dốc và Tóc dì là “Tỷ dốc Tài và Tỷ là tên hai nhơn vật nói láo bán trời không chứng, của lớp xưa tinh nầy.

hai là ham ăn mộc tần lớn nhở. Một bữa đi ngang xóm Mới, một luồng gió nhẹ thoảng qua, hai sở thích dồn lại một: rượu đâu thơm ngọt thế này, và “cờ Tây” ở đâu khéo phát phơ nhột mũi! Ông đánh hơi tìm ra một quán vừa khai trương buổi sáng, trông rất sạch, rất nên thơ. Khoái nói, ông vừa thấy đã nhào vô như lân gặp pháo. Bụng sắn đói, đánh sơ ba sợi, hừng chí tận mây xanh. Họa sĩ trực nhìn trên vách, bỗng thấy một bức họa nõn nà phất thành tranh, treo lên đó, nhưng còn chờ người buông tay ngọc. Ông ngạc nhiên quá, không nhịn được, nên gọi người chủ quán trẻ đến hỏi duyên do. Thanh niên lễ phép chấp tay vái chào và tỏ chí mình, bấy lâu sở môt tranh của đại danh họa tên mõ tiên sanh, hèm vì quán mới lập, chưa rảnh nên chưa dọn lễ đến tìm xin tay tiên hạ bút. Ông cả cười, tự giới thiệu, và sẵn đang hứng, hồi mau mài mực lấy tranh xuống, và “mõ tiên sanh là ta đây, để ta sinh tài” cho biết mặt.

Vẽ xong lại đè kỹ vào tranh năm tháng ngày và bút hiệu không bõ sót. Vẽ rồi quăng bút ra đi, chun cheo đá chun nai, tưởng mình làm một việc kỳ thú trên đời, là tặng không một bức tranh quý cho một người hàn sỹ phong lưu, nào dè ít lâu sau, trở lại xóm quen thì quán kia đã dẹp, truy ra anh chủ quán đẹp trai gặp hôm trước, không ai khác hơn là con của thằng trọc phú trong làng mà mình ghét nhứt thuở nay, và vì một miếng thịt chó, mình đã lỡ cho cha con nó, mấy nét đậm thanh và chữ ký bấy lâu chỉ dành cho người trong sạch. Hối không kịp. Ăn năn thì sự đã rồi.

c) Giấy mực còn thừa, tôi xin dọn cho tiên sanh ba chuyện nhỏ sau đây cho trọn bộ:

- Chuyện nhứt thuộc tích một họa sĩ vẽ trên tranh một đôi chim sẻ đậu trên cành, và dưới đất, nơi khoảng trống, ông điểm mấy hột lúa non lành. Lạ thay, vài ngày sau, cặp chim và mấy hột lúa biến đâu mất, định chừng chim vẽ biết ăn và khi hết lúa, đã rời bức tranh, bay đi. Thật là kỳ diệu.

Chuyện thứ hai nói về một nhà họa sĩ nọ vẽ “long vân”, ban đầu ông vẽ mây, vẽ mây rồi ông vẽ thân mình, điểm từ vẩy nhỏ, thêm vi thêm móng, nhưng đến khi vẽ đầu vẽ mắt ông để đó, không điểm nhân. Người chủ đến lấy tranh, hối ông chấm con người và mắt rồng, bỗng sấm chớp đúng đùng, hai người ngã ra, tĩnh lại thì rồng bay đâu

- Chuyện thứ ba là tranh vẽ con mèo của một họa sĩ say. Từ ngày treo tranh, mỗi buổi sáng đều thấy xác chuột dấu cắn còn tươi, mà nhè vẫn không nuôi một con miêu nào khác hơn là con miêu trên giấy.

Đó là những chuyện nửa hư nửa thật của người Á Đông phô trương nét thần bút của các đại danh họa có cốt tiên, cở Lữ Đồng Tân vẽ hạc vàng nơi “Hoàng Hạc lâu”, cở tiên trong tranh sống và ăn ở với Tú Uyên, cở tranh vẽ quỳnh hoa của Vương Thế Sung đem nạp cho Tùy Dương đế, tức đầu dây mối nhợ tích thập bát phẩn vương buổi mai Tùy.

Tin hay không tin là chuyện của người trên thế, dầu sao cũng được một buổi trà đàm tột hứng. Tôi nhớ bao nhiêu đó, còn chuyện ngựa cũng nhớ bấy nhiêu, và xin thành tâm thỉnh giáo với tiên sanh, chỉ chép viết thêm cho thêm đầy đủ. Và xin đa tạ.

d) Riêng việc bồi tranh, tôi không thấy “thả tranh vào bể”, chắc là phương pháp tiên sanh đã nói có khác, và chuyện tôi thấy, đã xảy ra lúc tôi làm việc ở Sa Đéc lối năm 1928 đến năm 1932 và câu chuyện này xảy ra giữa giữa khoảng mấy năm đó nhưng không nhớ rõ đúng năm nào. Nguyên lại Ba tôi, năm 1922, dỡ nhà ra xây cất lại, và khi nhà làm xong, đã thỉnh một bức tượng Quan Đế mới để thờ, - vì dòng họ tôi là gốc người tỉnh Phước Kiến qua đây đã lâu đời, còn bức tượng cổ, vẽ bằng tay, vẽ thủy mặc lớp Thánh Quan ngồi xem kinh Xuân Thu, chỉ có một Châu Thương đứng hầu (không có vẽ Thế tử Quan Bình), bức tượng ấy từ ông Cố tôi để lại, vì lâu đời quá, đã rách và giập tróc hồ rã ra từng lớp, không ai ở Sóc Trăng biết bồi, nên Ba tôi cuốn lại, để trên đầu tủ áo, định lựa ngày tốt sê hóa thiêu, nhưng tôi cản lại, mãi đến khi tôi gặp người biết bồi tranh ở Sa Đéc, tôi mới về thỉnh tượng lên, họa may bồi được thì giữ được nét bút xưa và di tích của đời ông Cố tôi để lại. Nhưng khi tôi thấy bức tượng thì tôi đã ngã lòng, vì tranh cuốn tròn để trên đầu tủ ngót tám chín năm, đã xep giẹp và đụng đến là rã ra từng miếng nhỏ. May quá, khi tôi đem đến người biết bồi tranh cũ, và đó là ông sư già chùa Phật ngay dốc cầu Vĩnh Phước, nay đã quên tên chùa gì, và vị sư già, thấy bức tranh, nói còn chữa được, nhưng bảo tôi đem tranh vẽ, hẹn ngày rằm, tốt ngày, đem lại cho ông bồi cho mà xem, công bồi và giấy: ba đồng bạc lớn (3\$00) (bạc năm 1930 rất khác năm 1971).

Ông sư này tánh vui vẻ lấm. Đúng ngày hẹn, tôi ôm bức tranh lại chùa, ông đưa tôi đến hậu liêu, thấy có một bộ ván gỗ ba, rất dày, mặt lau chùi láng bóng, trơn sáng như gương một phía đã có sẵn một bức giấy dọn rồi, lớn bằng cỡ tấm tranh tôi đem lại. Ông cầm bức tranh của tôi, mở dây và tháo tấm nhụt trinh bao bên ngoài để nó qua một bên. Xong rồi ông trải bức tranh lên ván, song song với bức giấy dọn sẵn, lấy khăn sạch lau nhẹ cho hết bụi bặm, dùng đá cuội dǎn chung quanh cho tấm tranh thật thẳng thắn, lấy thước do và lấy kéo cắt lại vành tấm giấy dọn cho thật bằng cỡ với tấm tranh cũ, - tôi vừa giơm giao cho ông để ra về, nhưng vị sư già cầm tôi lại một cách thành thực: Về làm sao mà về? Cháu đã thấy mấy bà đi nhận kim cương nơi tiệm thợ bạc làm cháu cà rá hay mề đay xoàn, đã phải bỏ ăn uống ở lại tiệm để canh chừng theo dõi công việc làm của người thợ, tuy đã tin cậy sẵn, nhưng cũng phải đề phòng sự tráo đổi hột nhỏ hột lớn hột giả hột thiệt, hoặc là lỡ tay làm động mạnh, hột sẽ kinh sẽ nứt mới làm sao? ấy phép bồi tranh cũng vậy. Người thợ có lương tâm phải cảm người chủ nán lại chứng kiến sự sang tấm tranh qua giấy bồi, xong rồi sẽ về, vì cháu phải biết, tranh này cổ lăm, có lẽ đến triều Đại Minh cũng không chừng; nếu giao cho già, mà già động lòng tham thì già có thể sau này có một tấm tranh trả lại cháu, mà già cũng có một tấm y hệt, hoặc để dành treo chơi hoặc bán ra thì thiếu gì người mua, bởi vì, cháu xem dây này, tranh vẽ trên giấy đặc biệt ba lớp, nét mực khi vẽ ăn thấm xuống đủ ba tầng, y như cháu viết trên mây đá tự, muốn sao mấy bǎn duy lót đủ mây tờ giấy than lại không được. Nhưng điều ấy, là già nói giả ngộ với cháu cho vui để làm việc quên mồi, chờ tranh này đã “rệu” quá, phải sang cho đủ ba tờ qua giấy bồi, họa may nó không rách, chờ tham lam ăn cắp một bǎn là đủ làm rã bức tranh, sau đó không tài nào sửa chữa lại được. Một điều khác già dặn cháu, là để xem cách già làm, cho biết để có dịp ngày sau so sánh với một thợ khác, coi ai giỏi ai dở, chờ cùng một nghề nhưng nghệ thuật mỗi người mỗi khác. Già năm nay đã bảy mươi hai tuổi, nhưng tay chưa run và hơi thở còn đều, chờ sơ hở một chút, một chút xíu thôi, thì tờ trên sẽ nhăn nhúi lại, danh từ chuyên môn là “bồi còn rẽ tre nhiều hay ít”, tức là không khéo hay dở ẹt, và hễ có rẽ tre rồi thì vô phương điều trị, vì tranh cổ bức này, gỡ lên một lần thôi chờ không gỡ được lần thứ hai.

Vị sư già, tôi nghe giảng, càng ngày tôi càng kính, nên gọi sư cụ, sư cụ vừa giải thích vừa lấy tô sạch múc nước mưa trong lu lớn, rồi bắt đầu

ngâm tùng búng nước phun kỹ vào cả hai bức, vừa tranh cũ vừa giấy bồi, bên giấy bồi, sư cụ phun vừa se se thì lấy hồ bột gạo thoa một lớp thật đều, thoa vừa rồi, thì bên tranh cũ, giấy thấm đều mặt. Sư cụ cái nghĩa trong hồ phải để chút phèn hoặc hàn the cho hồ đừng thiu nhớt và sau này sâu mọt không gầm nhấm hư tranh. Còn phun nước, không được phun nhiều sě rã giấy, phun ít thì giấy không tróc đều và khi phun đúng sức, giấy sẽ gỡ dễ như ta gỡ bánh tráng, có khi bánh còn dính vè rách, chờ giấy tranh, đối với thợ bồi là nghề quen tay và biết ý, thì công việc dễ dàng như lấy đồ trong túi. Ông leo lên đứng trên bộ vár và day một chú tiểu, có lẽ đã quen phụ giúp sư cụ trong việc này, nên rất nhãm le, lại đứng nơi đầu ván đối diện hai người đứng thủ thế đàng hoàng rồi, sư cụ ra một dấu hiệu nhỏ, và hai người cùng một lượt lấy hai tay, mỗi tay dùng ngón trỏ và ngón cái, cầm chéo góc bức tranh gõ nhẹ một loạt hết sức êm ái và khi gõ xong, chú tiểu và sư cụ cùng bước một lượt sang qua phía tờ giấy bồi, chú tiểu trước tiên hạ nhẹ góc tranh ngay ngắn trên tờ bồi rồi buông tay, để mặc cho sư cụ một mình nín thở nhẹ thật nhẹ tờ giấy tranh lên tờ bồi, công việc thấy nhẹ nhàng và dễ ợt, tờ tranh từ từ trái ra trên tờ bồi, tôi tưởng mấy chỗ rách sẽ nhái nheo, nhưng sư cụ làm cách nào mà khi sư cụ vừa hạ hai tay chấm dứt việc sang tranh, ông vừa nháy đất thở cái phèo, thì chính tôi là người mệt nhứt, vì tôi ngâm hơi nín thở có lẽ gần nửa phút ba chục giây; mà tôi xanh ngắt, sư cụ cười ngất, ra dấu cho tôi mau hồi tinh; từ gõ tranh và sang tranh lẹ hơn tôi viết è ạch nãy giờ, mà tôi tưởng đồng hồ đã ngừng đi và trái tim tôi hết đập. Bây giờ chỉ còn công việc tý mỷ lau tát cho thật sạch và nhìn kỹ chỗ nào giấy rách ngóc lên, thì coi theo chiều hướng lấy ngón tay đè nhẹ cho giấy ăn hồ, công việc này coi và mà lâu lắc hơn việc gỡ tranh và sang tranh, vì gỡ tranh là cả một nghệ thuật không chuyên môn không làm xong, còn đè góc gãy cho dính h là việc tí tiểu như may vá thêu thùa, ai kỹ lưỡng là làm được.

Đó công việc bồi tranh chung qui có bao nhiêu việc đó, và tôi nh không thấy lúc nào có bể nước hành nghề chi chi cả.

Hay là phương pháp ông Đạm Trai nói trong thơ là một phươn pháp khác nữa mà tôi chưa được biết?

d) Câu chuyện thứ tư và vấn tắt thôi là lúc ông Đông Hồ còn san tiền, tôi có nhớ ông đưa tôi vô Chợ Lớn đến nhà một người thợ bồ

tranh mà ông quen viết và tin cậy từ lâu. Ông nay nhận tranh và bảo tôi về một tuần sau sẽ lại lấy tranh. Tôi thắc mắc và tỏ thật mấy lời dặn bảo của sư cũ già chùa Sa Đéc. Nhưng ông chủ nhà là một người Tàu có vẻ đạo mạo quân tử cười mà rằng: "Không phải mỗi lần đi bồi tranh rồi ngủ canh nơi nhà thợ bồi mà không về nhà. Ông chỉ cho xem rằng tranh bản chính, nét vẽ và lẵn bút dễ phân biệt với bản phụ, hình vẽ không có nét sắc sảo như bản chính. Gần ra tới cửa, Đông Hồ đã lên xe, tôi còn ở lại hỏi với vì sao giữa nhà tiên sinh ấy để một cái nôi trẻ nít bằng mây, đựng toàn giấy vụn không được tinh khiết lắm. Chủ nhà cười, đưa ra tận xe và cất nghĩa cho hai tôi biết đó là đồ nghề thiết yếu của ông, còn quý hơn giắc bạc ngân hàng và càng dơ bẩn lại càng quý báu, vì mỗi khi có tranh cổ đem lại bồi mà hoặc rách hoặc thiếu chỗ nào thì giấy mới vá vô làm sao ăn màu và phải nhờ cậy nơi đồng giấy vụn đó mà tuyển miếng nào ăn tiệp một sắc với chỗ thiếu, thì là mới khéo.

Thưa Đạm Trai tiên sinh, tôi rất sợ tiên sinh giận, vì muốn minh bạch, mà có xúc phạm chăng?

Tôi lỡ viết quá dài, xin tiên sinh tha thứ. Chừng nào chúng ta gặp?

Bá thư, Gia Định, ngày 2 tháng Giêng tây 1972.

Tái bút. Sau đây mấy câu đề trên bộ tứ bình "bá ngu" của tôi và Đông Hồ đem bồi 1, 2, 3 (ba tấm tranh vẽ cá) đề bốn chữ: Tuấn Khanh, Ngô Tùng, Hai ấn: Ngô Tùng chi ấn, một ấn nữa vỗ vẹn hai chữ triện: Tuấn Khanh.

Tấm 4: GHI ĐẦY ĐỦ: Quang Tự Mậu Thân niên, đông nguyệt, tả ư Long Khê biệt thự.

Tuấn Khanh, Ngô Tùng (hai ấn triện: Ngô Tùng chi ấn và Tuấn Khanh, như trên).

Dịch: Vẽ tại Long Khê biệt thự, vào mùa đông năm Mậu Thân triều vua Quang Tự (1908).

Sẵn dịp nói luôn, nhà còn bốn tấm "tứ bình" như sau:

Mùa xuân. Vẽ tích Hàn Dũ tầm mai, cõi lửa, ngoại đầu lại, xem

theo tay tiểu đồng chỉ, trên đỉnh treo ngược, bông mai trăng xóa. Đề câu: *Linh sơ hiền diệt dài đại nhã giám chi.* Tiếp theo bốn chữ Tuyết Tam A Mai, và hai dấu triện: Trịnh Lâm, Tuyết Tam, *Mùa hạ.* Vẽ một ông ngồi gần thạch bàn dưới gốc liễu, trước mặt: ấm rượu, trái cam, tay cầm chén, có đứa tiểu đồng đứng hầu. Ba hàng chữ: "Đời Trọng Quân nhất huề đầu tứ song cam, nhân vấn hà chi, đáp viết: "Vãng thính hoàng ly thanh". Tuyết Tam (2 con dấu). Ông Đời Trọng hằng ngày cầm hai trái cam và bình rượu đi chơi. Người ta hỏi: đi đâu, ông đáp: "Đi nghe chim hoàng ly hót". Tuyết Tam. *Mùa thu-* Vẽ tích Tô Đông Pha đưa bạn là một ông hòa thượng tên Phật Án dạo dưới rừng trúc, có câu đe: "Tuế Trùng quang Đại Uyên Hiến Trọng thu hậu ngũ da" Tuyết Tam Huy. (Viết sau trọng thu năm ngày, Tân Hợi (năm 1911). Tuyết Tam. Án triện hai chữ Tuyết Tam.

Mùa đông. Vẽ một ông lao mặc áo lạnh, hai tay ôm cây gậy, trước mặt có đứa tiểu đồng chỉ xa xa (tôi không biết tích gì). Có câu "Tuyết Tam tả ư tĩnh, viễn thâm xứ". (Tuyết Tam viết ở nơi im lặng xa xôi sâu thẳm). Án triện: Trịnh Lâm, Tuyết Tam.

(2-1-1972).

Đồ đông thanh Thanh Hóa

Dẫn. Trong hai tập Hiếu Cổ đặc san trước số 4 và số 5, cũng như trong tập số 6 này, nơi bài nêu thắc mắc về đồ gốm céladon nói chung và đồ céladon Tàu, Thái Lan và đồ céladon tìm gặp ở Thanh Hóa nói riêng, tôi vẫn vẫn viết theo sở kiến và kinh nghiệm của một người tự học, dò dẫm đường một mình và không ai chỉ dạy.

Nay trong bài khảo cứu dưới đây, ký tên tổng "Sở Bảo tồn Cổ tích" (Sài Gòn), trước in trong tập Văn hóa Nguyệt san số 3 năm 1952 do bộ Quốc gia Giáo dục xuất bản, tôi lấy làm mừng và hạnh diện thấy trong bài có nhiều chỗ phù hợp với những gì tôi đã viết từ trước, trước khi đọc bài năm 1952 của Sở Bảo tồn Cổ tích. Vì tôi hiểu tập Văn hóa Nguyệt san có tính cách muôn phổ biến rộng những gì thuộc văn hóa

nước nhà, nên tôi vội trích đăng y nguyên văn trọn bài này vào đây, vừa mừng cho riêng tôi không đi lầm đường, vừa dâng lên một tiếng chuông chánh thức của một cơ quan chuyên môn có uy tín.

Tôi tưởng Sở Bảo tồn Cố tích không hẹp lượng và sẵn lòng cho tôi đăng để quảng bá thêm một bài khảo cứu có giá trị mà Sở đã đăng rồi nhưng ít ai biết mà tìm đọc. Tôi xin đa tạ.

Đồ đồng thanh Thanh Hóa

Đồ đồng thanh là một loại đồ sứ, men xanh lạt, màu hồ thủy, do người Tàu làm ra trong tỉnh Triết Giang, từ đời nhà Tống (960-1279), nhà Nguyên (1279-1368). Đến đời nhà Minh cũng còn làm, nhưng không được người ta chuộng lăm, như đồ làm về đời Tống.

Đồ đồng thanh sở dĩ được người ta ưa chuộng là vì men đẹp, đất nặn lọc kỹ, chấm vẽ khéo, và hình dáng lại tao nhã. Nhưng ta cũng quên nói ngay là vì đồ đồng thanh rất hiếm; cái gì hiếm cũng quý.

Đất dùng làm đồ đồng thanh là một thứ đất sét rất mịn, luyện kỹ và lèn rất chặt, gõ kêu như tiếng chuông.

Men thì trong và bóng, trát dày, có chỗ dày đến một li (0m001). Đất dùng để làm đồ đồng thanh lúc ban đầu là một thứ đất sét hung hung đỏ, vì có nhiều chất sắt; cho nên men phủ phải tráng dày để che kín màu đỏ đi.

Sắc men là một thứ màu xanh lạt; người ta ví như màu lá đào non, màu hồ thủy, hay màu nước biển; có thứ trắng trắng xám lạt như màu da trời. Có hai thứ men: men trơn và men rạn.

Nét vẽ là những hoa lá, con giống, thường là chim c éch, khắc sâu vào đất hay chạm nổi lên trên; men xanh ph kín, nom như ngọc thạch; thành thử đồ đồng thanh là một đ sứ xanh xanh, đồng màu; chỉ những nét vẽ nổi rõ lên được l vì men chỗ này đậm hơn hay nhạt hơn.

Hoa lá phủ kín cả lòng bát dĩa, hay chia ra từng ngăi từng ô. Hoa lá có nhiều kiểu, phần nhiều là kiểu liên chi.

Có cái có những vòng cánh hoa, vòng nẹp chùm vòng kiềng phủ kín đều đặn cả lòng dĩa.

Có cái thì tròn tuột, ở giữa đáy có một con cá hay con éch.

Có cái không có hoa lá gì, chỉ có thành khía dọc nhau đều nhau từ trên xuống dưới.

Lợi bát lợi dĩa thì hoặc trơn hoặc khía hình lá sồi.

Nói tóm lại, các đặc điểm của đồ sứ đồng thanh là men xanh lạt, trong và dày, đất lèn chặt, rắn và nặng, gõ kêu nh Chuông.

Nhà Bảo tàng Hà Nội của trường Viễn Đông Bác Cổ có nhiều đồ đồng thanh như lọ hoa, ấm pha chè, liễn đựng canh và nhất là bát, dĩa.

Người Tàu gọi đồ sứ đồng thanh là long thuyền dao (hay long thuyền diêu); nghĩa là đồ sứ ở Long Tuyền, tên một thị trấn thuộc tỉnh Triết Giang, nơi sản xuất loại đồ sứ ấy. Họ cũng còn gọi là đồ thanh từ nữa, nghĩa là đồ sứ xanh.

Người Tây gọi đồ đồng thanh là céladon, lấy màu áo của chàng Céladon, một nhân vật trong truyện Astrée của Honnoré d' Urfé về thế kỷ XVII.

Nguyên là về thế kỷ XVII, Honoré d' Urfé có làm ra ph

có những chàng chǎn dẽ, mỗi chàng mặc một thứ áo màu; những màu khác nhau, nhưng màu nào cũng là màu lạt và êm dịu cả.

Áo chàng Céladon thì màu xanh lá mạ, được nhiều người ưa chuộng. Giữa lúc tiểu thuyết này được người ta tán thưởng, thì công ty Ấn Độ, mới thành lập để buôn bán với phương đông, đem những đồ đồng thanh về, mà màu men đồ sứ này lại giống như màu áo của chàng Céladon, người ta liền gọi loại đồ sứ ấy là céladon; thành thử tiếng céladon nguyên là tên người, rồi thành tên màu, sau thành tên một loại đồ sứ.

Ta gọi loại đồ sứ ấy là đồng thanh; có nhẽ là vì những đồ sứ màu xanh mà do phương đông đưa lại, nghĩa là do đường bể đưa lại mà Thanh Hóa thì giáp bể về phía đông.

Như trên kia đã nói, đồ sứ đồng thanh nguyên là đồ sứ của người Tàu làm ra đầu tiên, trong tỉnh Triết Giang về đời nhà Tống (960-1279).

Đến đời nhà Nguyên (1279-1368) và đời nhà Minh (1368-1643), cũng có làm. Men đời Tống sẫm hơn men đời sau.

Nhật Bản và Ba Tư cũng bắt chước Tàu làm loại sứ đồng thanh; nhưng sứ đồng thanh của Tàu, gọi là long tuyền dao, vẫn là đồ sứ quý hơn cả.

Người Ba Tư và người Thổ Nhĩ Kỳ tin rằng men đồng thanh có cái đặc tính làm cho biết đồ ăn đồ uống có chất độc; đựng trong bát dĩa đồng thanh thì chất độc hiện ra ngay.

Cứ trông bề ngoài thì khó mà phân biệt được đồ đời Tống, đời Nguyên với đời Minh.

Theo nhà bác học Grandidier, chuyên khảo về đồ sứ Tàu, thì có một cách phân biệt được dễ dàng. Hai thứ đều có men phủ kín cả. Nhưng thứ đời Tống thì chân bát chân dĩa có một

vòng không có men phủ; vòng này màu hung hung đỏ, vì trong đất có chất sắt; khi nung, bị lửa nóng làm chảy chất sắt ấy ra. Bát dĩa làm về đời Minh, thì không có vòng ấy, có men phủ kín hết.

Ở Việt Nam cũng có đồ sứ đồng thanh phần nhiều đài được ở dưới đất, nhất là về vùng Thanh Hóa.

Cách đây hơn hai chục năm, nhân xây dựng Báu Thuỷ, nhân viên sở Công chính đào đất có thấy nhiều bát dĩa lọ hoa về loại đồng thanh, hoặc còn nguyên, hoặc vỡ thành mảnh, cùng với những đồ bằng đồng, như tiền trinh, mũi gươm, mũi mác, thanh kiếm và trống đồng cổ.

Sau đấy, trường Viễn Đông Bác Cổ tổ chức những cuộc khảo sát, cho đào nhiều nơi trong tỉnh Thanh Hóa thì từ miền gần bể cho chí nội địa, đã tìm được rất nhiều những thứ như trên, lại thêm những ngôi mộ cổ xây bằng gạch nữa. Trong những thứ tìm được có rất nhiều dĩa bát, lọ về loại đồng thanh, mà thứ cũ nhất là loại đồng thanh đời Tống. Đất dùng để làm cũng rắn chắc, men cũng xanh xanh, kiểu vẽ và chạm trổ cũng giống như đồ đồng thanh ở bên Tàu.

Nay ta xét xem tại sao ở Thanh Hóa có lăm những đồ đồng thanh như vậy. Ở bên tàu đem sang, hay là đã được làm tại chỗ?

Ta biết rằng về thời Bắc thuộc, tỉnh Thanh Hóa là quận lỵ của quận Cửu Chân, là nơi quân Tàu đóng lâu đời. Vì thế mà di tích người Tàu còn lại nhiều lăm. Việc giao dịch giữa dân tộc Việt Nam với người Trung Hoa tất là rất thịnh. Các hàng hóa đem từ Tàu sang ta, trước là để quan quân Tàu dùng, sau là để bán cho ta, tất phải nhiều. Trong những thứ ở Tàu đem sang, lẽ dĩ nhiên là có đồ đồng và đồ sứ đồng thanh.

binh hỏa do người Việt khởi nghĩa để đánh đuổi quân xâm lăng. Trong những cơn binh hỏa ấy, quân Tàu cũng như dân Việt có vật gì quý thì tất phải tìm cách đem chôn đem giấu; song vì loạn lạc luôn, lầm đồ chôn giấu như thế bị thất lạc. Một phần những vật ngày nay đào được ắt là những vật chôn giấu ấy còn lại, mà những đồ sứ đông thanh tìm được ở Thanh Hóa tất nhiên là có thứ ở Tàu đem sang. Nhưng ở Thanh Hóa, người ta đã đào được, không những đồ sứ đông thanh còn nguyên lành hay vỡ mảnh, người ta còn tìm thấy rất nhiều những mảnh trôn bát trôn dĩa loại đông thanh, chồng lên nhau và dính chặt vào nhau vì men chảy, như ta thường thấy ở các lò bát bấy giờ. Những mảnh này tất phải là những dĩa bát vì nung nấu hư hỏng, ở những lò thiết lập tại chỗ mà ra; chứ hẳn không phải từ bên Tàu đem sang; vì lẽ rất giản dị là không ai mang những mảnh bát dĩa vỡ như thế từ Tàu sang đây làm gì.

Xét lịch sử, thì về thế kỷ XI, kinh đô nước Tàu đóng ở phủ Khai Phong. Đến năm 1138, vì cớ loạn rợ Kim, kinh đô phải thuyên xuống phía Nam và đóng ở Hàng Châu. Ở đây thợ làm đồ sành đồ sứ xây lò để làm những đồ sứ hảo hạng cho nhà vua dùng; đồ sứ này gọi là quan dao (hay quan diêu). Đến khi nhà Tống mạt, nhà Nguyên lên thay, có nhiều người không phục tùng nhà Nguyên mà họ coi là bọn xâm lược, bèn tản cư đi các nước lân cận. Thanh Hóa là nơi có nhiều người Tàu ở, thì tất nhiên có nhiều người Tàu sang ta lánh nạn, mà trong bọn người di cư này tất có những tốp thợ làm đồ sứ ở Hàng Châu. Sang đến Thanh Hóa, họ đem nghệ thuật thống truyền của họ ra để làm đồ sứ như xưa, và truyền bá trong dân bản xứ.

Có thể thì ta mới hiểu được tại sao ở đất Thanh Hóa, ta còn thấy những bát dĩa có đặc điểm riêng: mà đồ đông thanh

ở Tàu không có.

Thật vậy, người ta đã đào được những cái bát hình hoa sen nở; thành bát khía dọc như hình những cánh sen dài vè hẹp; phần dưới những cánh đó chụm lại với nhau, mà phần trên thì xòe ra, trông giống bông hoa sen.

Kiểu chạm trổ hoa sen như thế, trong nền mỹ thuật Tàu ít thấy; trái lại kiểu ấy là một kiểu rất thông thường trong nền mỹ thuật Ấn Độ và mỹ thuật Chiêm Thành; ai cũng biết mỹ thuật Chiêm Thành đã chịu ảnh hưởng nhiều của nền mỹ thuật Ấn Độ.

Khi nước Việt Nam còn đang bị Tàu đô hộ, thì nước Chiêm Thành, một nước gần với Thanh Hóa lúc bấy giờ, đã có một nền văn hóa phồn thịnh. Vậy thì những bát dĩa hình hoa sen nở, theo kiểu mỹ thuật Chiêm Thành tìm được ở Thanh Hóa, có thể là những bát dĩa làm ngay tại chỗ.

Vả lại, Thanh Hóa có rất nhiều đất sét hạng tốt, nhất là về phủ Quảng Hóa; cho nên ngày nay; kỹ nghệ đồ gốm ở Thanh Hóa rất thịnh đạt.

Đồ đông thanh tìm được phần nhiều đã thấy ở huyện Nông Cống, huyện Hoằng Hóa, huyện Quảng Xương và phủ Tĩnh Gia, mà bát với dĩa chiếm phần lớn.

Những vật đó hình dáng đơn sơ; không có những thứ to như trong đồ đông thanh Tàu; ở nhà Bảo tàng của trường Viễn Đông Bác Cổ, hạng to nhất là hai cái dĩa, một cái đo được 0m325 và một cái đo được 0m215 bề kính.

Những điều nhận xét này gồm với những mảnh trôn bát trôn dĩa, và những bát kiều hoa sen đã nói ở trên kia, có thể là những bằng chứng cho ta nói được rằng nhiều đồ đông thanh đào được ở đất Thanh Hóa, là do những lò xây dựng ở đây sản xuất, và do thợ Tàu hay thợ người Việt, được thợ Tàu dạy bảo, làm ra.

(sao y nguyên văn bài trong Văn hóa Nguyệt san số 3 tháng bảy năm 1952 của Bộ Quốc gia Giáo dục xuất bản tại Sài Gòn, tr.318 đến tr.321).

Lời bàn. Sở Bảo tồn Cổ tích, cũng như các cơ quan chuyên môn của Chánh phủ khi đặt bút viết về một bài khảo cứu nào thì cần nhắc từng chữ một và thận trọng từ lời ăn tiếng nói, và đây là nề nếp của trường Viễn Đông Bác Cố dạy lại. Vì thế bài viết ra có vẻ khô khan, không đi sâu vào đề và chỉ nói những gì chắc chắn, nhưng phàm nói cái gì chắc thì ai ai cũng biết rồi, thành thử bon chung tôi ham học không học được gì nhiều. Trái lại, phương pháp của tôi từ trước đến giờ là cứ nói ra hết, những gì còn tồn nghi thì chất vấn người học uyên thâm hơn. Cha nó lú có chú nó khôn, như vậy một ngày nào chúng ta mới tìm ra thế nào là céladon Tàu và thế nào là đồ đồng thanh Thanh Hóa. Những ai ưa thích đồ céladon, tôi xin đọc lại tập 4 từ trang 203 sấp sau, và đọc thêm tập 5, nơi số 82 của trang 89, về đồng thanh khí (vases bleu oriental).

Nhơn tiện, tôi xin đính chính, trong tập 4 tôi viết Đồng Thanh, chữ Đ và T hoa, nay xin sửa giùm chữ thường cho đồng nhứt loại. Trừ danh từ Tống Thanh thì giữ y chữ hoa, vì ý tôi muốn nói đó là đồ céladon Tống tìm gấp ở Thanh Hóa.

Tôi nhấn mạnh, chữ “đồng” là phương đồng; có người không hiểu, nên viết “đông” là mùa đông, hoặc viết “đông” là mưa lớn mùa thu. Kỳ thật, đồng thanh là màu xanh phương đồng: bleu oriental. Vì rắc rối như vậy nên nhiều khi tôi xen danh từ Pháp trong câu văn, để tránh lầm lộn, khiến cho khi đọc thấy như nhức mắt. Nhưng có xen như vậy mới thấy tôi dịch đúng hay sai. Xin chư quân thông cảm cho. Tôi muốn học thêm và không muốn được khen. 9-3-1972 Sến.

MỤC LỤC

CHƯƠNG I

Số

	Trương	
1	Lời tự thuật của một cô gái tân thời có chồng mê dĩa hát xưa	9
2	Chuyện họa sĩ Hòa Lan Van Meegeren bán tranh cổ cho Thống chế Đức Goebels.....	32
3	Bàn phiếm về chén trà Đại Tống (960-1280) (xem pl. số 1 kiểu chén trà)	58
4	Đồ sứ Đại Tống và tranh Đại Tống (bài của ông Nguyễn Văn Thư, B.K.I-XI-60)	75
5	Để bắc cầu: 1 Trả lời muộn ông Nguyễn Văn Thư, bài số 2, gửi ông Huỳnh Đắc Ứng	81
6	Bàn phiếm về sự tích chén Đại Tống (bài của ông Huỳnh Đắc Ứng, báo Tự Do 21-2-63)	84
7	Trở lại chén Đại Tống tàng trữ tại nhà tôi	90
8	Bàn về dĩa lớn vẽ tích Biển Thước hái thuốc (xem ảnh số 380 VHS, pl 33, tập 4)	127
9	Bàn về lục bình Hồng - Võ niên chế (số mục lục 64 VHS, pl. 28, tập 4)	
	Về một chén nhỏ số 537 ký hiệu “Tuyên Đức niên chế” có chữ niên viết một điệu với chữ niên bình Hồng Võ	136
10	Về lu Thanh Hóa (1465-1487) mục lục 872 (xem pl. số 2 trong tập này)	163
11	Chuyện cái thố bự của tôi (mục lục số 69, pl. 40 trong tập số 4)	173
12	Hũ đựng ngải Cao Miên, thi tổ lọ nước hoa ngày nay (xem pl. số 3 tập 6)	201
13	Tý yên hồ (les tabatières) (xem pl. số 4 tập 6)	225
14	Hai cổ vật làm tôi thắc mắc: Nai số 426 và bình vôi 230 (ảnh số 5 tập 6)	242
15	Mỹ thuật đồ gốm sè đi về đâu ? (Những gốm hình phẩn) (pièces scatologiques) (xem ảnh 6 tập 6)	250

CHƯƠNG II	
16 PHẦN THỰC HÀNH.- Một cuộc vấn đáp chung quanh vấn đề “Thú chơi cổ ngoạn”	269
1. Giá tỳ muốn tập chơi đồ cổ, nên mua sắm và sưu tập loại nào trước?	269
a) Có loại ta chưa thích bấy giờ, nhưng mua hụt, sau sẽ tiếc;.....	270
b) Bàn ghế, gỗ chạm, lưu thau, đèn Tây;.....	270
c) đồng hồ trái quí, tiền điếu, lục lạc;.....	270
II. Nếu gặp những món không thích mấy, có nên mua chăng? a) Mua ở đâu ? b) Xin ở đâu ?	275
c) Lượm ở đâu?	
III. VI.a) Làm fouille, b) Xin đồ cổ nước khác, c) Di tích cũ trong nước ta, hiện có ở đâu?	276
V. Định giá, định tuổi, và chọn một món đồ xưa (dĩa Vị thủy đầu can nhụt, các nhà buôn đồ cổ từ Huế vào Sài Gòn)	283
VI. Việc định giá và chọn	294
VII. Món nào nên mua giả cao, món nào nên mua rẻ?	298
VIII. Cách sắp xếp cho có thứ tự (trình bày, giữ gìn, sửa chữa, cẩn bắn pháp lý) đối với các lúc còn chơi, bán đi khi đã chán; ông Gannay; khi bạn đến nhà... (cách giáo nghiệm đồ cổ)	302

CHƯƠNG III**PHẦN PHỤ LỤC**

I. Định chính câu trích dẫn tập số 1, ghi sai danh tác giả	335
II. Thơ của bác sĩ Đào Huy Hách, Đà Lạt, nguyên phụ giáo trường Y khoa Hà Nội	337
Thơ tôi trả lời	350
Thơ một người ở Tân Định không nói tên, xưng Lê Tộc, Đạm Trai hiên	352
Thơ tôi trả lời ông Đạm Trai	359
Đồ đồng thanh Thanh Hóa	269

- * Kiểu nấm chén cổ, bằng tê giác, gốm Tống “Thiên mục thủ, gốm Nguyên, Bạch Định Minh, Phát lam Minh Mạng (ảnh 1 tới 5 pl. 1)
- * Lu Thành Hóa số 872-VHS và lu Khang Hy số 873-VHS (ảnh số 7 và 8 pl.2)
- * Bộ hũ đựng ngải Cao Miên (les pots à envoûtement cambodgiens (pl.3))
- * Bộ tỳ yên hồ (tabatières) (pl. 4A và 4B)
- * Hai cổ vật làm tói thắc mắc: Nai số 426-VHS và bình vôi số 230 VHS (Pl.5)
- * Bình sake thường và bình sake hình giống cục phẩn của Nhựt Bár (Pl.6)
- * Ba kiểu hồi văn đắp nổi trên lục bình Hồng Võ niên ché (mục lục 64 VHS) Pl.8
- * Ảnh hiệu lối triện tự viết lại theo chơn tự Pl.IX (của bình Hồng Võ niên ché 64 VHS)